

अहम्

ग्रन्थाङ्क. ॥ ८ ॥

श्रीमद्वेमचन्द्राचार्यविरचितम् अपभ्रशभाषाया-
श्छायासहितम्

प्राकृतव्याकरणम् ।

श्रीमज्जैनाचार्यश्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीणामुपदेशेन
मेदपुरनिवासि

शेठ हीरालाल-ऋषभदासेन

प्रकाशितम्

श्रीमज्जैनाचार्यश्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीणा शिष्येण
मुनिसुखसागरेण संशोधितम्

मुम्बापुर्या

निर्णयसागरारुयमुद्रणयत्रालये मुद्रयित्वा प्राकाश्य नीतम् ।

प्रथम ५००

विद्यमनृपस्य (१९७५)

Printed by Ramchandra Yera Shedge at the Di Dya
Savit Press 23 Kollhat Lane Bombay

Published by Aharva Kripachan Iraj Malviy
Nava Upastha Copijura SURAT

श्री गणेशाय नमः । १३५ नं०

संस्कृत-नानासुर
अहम्

श्रीहिमचन्द्राचार्यविरचितम्

प्राकृतव्याकरणम्

अथ प्राकृतम् ॥ १ ॥ १ ॥

अथशब्दो आनन्तर्याथोऽधिकारार्थश्च । प्रकृतिः सस्कृतं तत्र
भव तत आगतं वा प्राकृतं । सस्कृतानन्तरं प्राकृतम् अधिक्रियते ।
सस्कृताऽनन्तरं प्राकृतस्यानुशासनं सिद्धमाभ्यमानभेदसस्कृतयो-
नेरेव तस्य लक्षणं न देशस्य इति ज्ञापनार्थं । सस्कृतसमं तु
सस्कृतलक्षणेनैव गतार्थं ॥ प्राकृते च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारक-
समाससजादयः सस्कृतवद् वेदितव्याः । लोकाद् इति च
वर्तते, तेन ऋ ऋ लृ ए औ ट ज श ष चिसर्जनीयप्लुतवर्ज्यो
वर्णसमाग्रायो लोकाद् अवगन्तव्यः ॥ इ-औ स्ववर्गसयुक्तां भवत
एव ऐदांती च केषांचित् (कैतव) कैयव (सौन्दर्य) सौअ-
रिय (कौरवाः) कौरवा । तथा 'अस्वर' 'व्यञ्जन' 'द्विवचन'
'चतुर्थी' 'बहुवचन' च न भवति ॥

षड्दलम् । १ । २ ।

षड्दलम् इति 'अधिकृतं वेदितव्यम्' आशास्त्रपरिसमाप्ते ।

ततश्च "कचिद् प्रवृत्तिः कचिदप्रवृत्तिः कचिद्विभाषा कचिदन्य
द्व 'भवति' तच्च यथा स्थान दर्शयिष्यामः"

आर्षम् ॥ १ ॥ ३ ॥

ऋषीणाम् इदम् 'आर्षम्' आर्षं प्राकृतं बहुलं भवति । तदपि
यथास्थानम् दर्शयिष्यामः । आर्षे हि सर्वे विधयो निरूप्यन्ते ॥

अथ स्वरसन्धिः ।

लुक् ॥ १ ॥ १० ॥

पूर्वस्वरस्य 'बहुलं लुक् स्यात् स्वरं परं' (त्रिदशेः) तिजसीत्तां
(निश्वासोन्ध्वारतां) नीमागृणासौ ।

आटे ॥ १ ॥ ३९ ॥

आटेरित्यधिकारः कगचजेत्यादिभ्यश्चात् प्राग् अविशेषेण वेदि-
तव्यः ।

न्यदाग्रव्ययान् तत्स्वरस्य लुक् ॥ १ ॥ ४० ॥

त्वदादेरव्ययान् परस्य त्वदाग्रव्यययोः आदिस्वरस्य बहुलं लुक्
भवति । (अग्नेः एत्य) अग्नेत्य । 'जइ इमा-जइमा, जइ जह । जइह ।

पदादपे-र्षा ॥ १ ॥ ४१ ॥

पदात् परस्य अपरादिस्वरस्य लुक् वा भवति ॥ 'तपि' 'तमपि'
'किं पि' 'किमपि' 'केवापि' 'केणापि' । यज्ञपि कइमपि ॥

इतेः स्वरात् तश्च छिः ॥ १ ॥ ४२ ॥

पदात्परस्य इतेरादिस्वरस्य लुक् भवति स्वरात्परश्च तकारो
द्विर्भवति ॥ किंति जति । दिद्व ति । न जुत्त ति ॥ स्वरात् ।
तर्हति । झत्ति । पिओ ति । पुरिसो ति ॥ पदादित्येव । इअ
विज्ञ-गुर्हानिलयाए ।

लुप्त यरव-शपसा 'शपसा' दीर्घः ॥ १ ॥ ४३ ॥

प्राकृतलक्षणवशात् 'लुप्ता आद्या उपर्यधो वा ऋ यरवशपसा
येषां' शपसा' तेषाम् आदिस्वरस्य दीर्घो भवति ॥ पश्यति ।
इति स्थिते ।

अधो मनयाम् ॥ २ ॥ ७८ ॥

सयोगान्ते वर्त्तमानानां मनया लुक् भवति (ग) जुग्म ।
रंसी । संरो । 'सेर (न) नंगो । लग्गो (य) कुंङ् । वॉहो ॥ इति
यकारस्य लुकि पृथेण दीर्घः । पासड ॥ कश्यप । कामरो ॥
जापश्यक । आवासय ॥ रलोषे । विश्राम इति स्थिते ।

सर्वत्र लवराम् अवन्द्रे ॥ २ ॥ ७९ ॥

चन्द्रशब्दादन्यत्र सयुक्तस्योर्ध्वम् अधश्च सर्वत्र स्थितानां लवरा
लुक् भवति ॥ ऊर्ध्व । ल । उल्का । उक्ता ॥ यल्कल ॥ वक्कल ॥
(व) शब्द । सद्यो ॥ अब्दः । अद्यो । लुब्धक । लोद्धओ ।

१ किमिति ॥ २ दृष्टम् इति ॥ ३ न युक्तम् इति ॥ ४ तथा इति ॥ ५ मन्
इति ॥ ६ प्रिय इति ॥ ७ पुन्य इति ॥ ८ इति विष्णुशुभानिलयाया ॥ ९ युग्म ॥
१० रसेन ॥ ११ स्वर ॥ १२ स्वरं ॥ १३ नम ॥ १४ पुञ्ज ॥ १५ वाय ॥

(र) अर्कः । अर्को । वर्गः । वर्गो (अघ) (श्लक्ष्ण) सण्ह
 विरुच । विरुचो । पक्कम् । पक् । पिक । धस्तः । धत्यो
 चक्र । चक्रे । ग्रहः । गहो । रात्रिः । रत्ती ॥ इत्यनेन ग्लोप
 (विश्रामः) वीसामो (मित्र) मीसं (सस्पर्शः) सफासो ।
 'वलोपे' (अश्व) आसो । विश्वसिति । वीससह । (विश्वासः)
 वीसामो । 'शलोपे' दुःशासनः । दूसामणो । मनश्शिला । मण-
 सिला 'स्य यलोपे' शिष्यः । सीसो । पुष्यः । पूमो । मनुष्यः ।
 मणुमो 'रलोपे' कर्पक । कासओ । वर्षाः । वासा । वर्षः ।
 वासो 'वलोपे' विष्वाण । वीसाणो । विष्वक् । वीसु 'पलोपे'
 निष्पिक्तः । नीसित्तो 'स्य यलोपे' मस्य । मास । ऋस्यचित् ।
 कासड । 'रलोपे' उन्नः । ऊमो । विश्वभः । वीसंभो । 'वलोपे'
 विकस्वरः । विकसरो । निःस्वः । नीसो । 'सलोपे' निस्महः ।
 नीसहो ॥ न दीर्घानुस्वारात् । २।९२। इति प्रतिषेधात् । सर्वत्र
 अनादां शेषादेशयोर्द्वित्वमिति प्राप्तस्य द्वित्वस्याभावः ॥

अतः समृद्ध्यादौ वा ॥ १ ॥ ४४ ॥

समृद्ध्यादिशब्देषु आदेरकारस्य दीर्घा वा भवति । समृद्धिः ।
 सामिद्धी-समिद्धी । प्रसिद्धिः । पासिद्धी पसिद्धी । प्रकटः । पायड-
 पयड । प्रतिपत् । पाडिवजा-पडिवजा । प्रसुप्तः । पासुत्तो पसुत्तो ।
 प्रतिसिद्धिः । पाटिमिद्धी-पडिमिद्धी । सदृशः । सातिच्छो-सतिच्छो ।
 मनस्विन् । माणसी-मणसी । मनस्विनी । माणसिणी-मण-
 सिणी । अभियाति । आहिआड-आहिआड । प्ररोहः । पारोहो-

परोहो । प्रवासिन् । पावांसू-पवाम् । प्रतिस्पद्धिन् । पाडिष्फद्धी-
पडिष्फद्धी । आकृतिगणोऽयम् । तेन अस्पर्श । आफसो । परकीय ।
पारकेरे-पारक । प्रवचनम् । पावयण । चतुरन्तम् चाउरत इत्या-
दयोऽपि भवन्ति ।

दु.खदक्षिणतीर्थे वा ॥ २ ॥ ७२ ॥

एषु सयुक्तस्य हो वा भवति इति क्षस्य हः ॥

दक्षिणे हे ॥ १ ॥ ४५ ॥

दक्षिणशब्दे आदेरस्य हेपरे दीर्घो भवति । दाहिणो । हे इति
किं दक्षिणो ॥

स्वप्ने नात् ॥ ० ॥ १०८ ॥

स्वप्नशब्दे नकारात् पूर्वम् इद् आगमो भवति । स्वपिन इति जाते ॥

इ स्वप्नादौ ॥ १ ॥ ४६ ॥

स्वप्नादिशब्देषु आदेरस्य इच्च भवति ॥ सिचिणो । सिमिणो ।
आर्षे उकारोऽपि सुमिणो । ईपद् । ईभि (वेतसो) वेडिसो ।
व्यलीक-विलिअ । मृडङ्गो । मृडङ्गो । व्यजन-वियण । कृपण ।

१ 'प्रवासीधा इति इकारस्य उरवम् ॥ ० अत्र च, बहुषु पुन्यकेषु एक एव
तकारो दृश्यते, तदुक्तमिति, न परिभाषनीय, तत्र भाव्यमान सवणान् न शृङ्गातीति
अभिप्रायेण केवल इशब्दात् त्वप्रत्यय ॥ अत्र तु भाव्यमानाऽपि सवणान् शृङ्गातीति
तत्परत्वविशिष्टात् इत् शब्दान् त्वप्रत्यय तथा च तकारद्वयभुक्ति, यत्र तु अत्रापि
एक एव तन्कारस्तत्र केवलेभ्य इकारादिभ्य-त्त्वप्रत्ययो ज्ञानव्य ॥ ३ म्यप्रनीव्योवा ॥
इति पस्य म ॥

किविणो । उत्तम* । उत्तिमो । मरिच* । मिरिअ । दत्त-दिष्ण ।
बहुलाधिकारात् णत्वाभावे न भवति । दत्त । देवदत्त । इत्यादि ॥

पकाङ्गारललाटे वा ॥ १ ॥ ४७ ॥

एषु आदरत इच्च वा भवति । पिक्के-पक्क । इगालो-अगारो ।

ललाटे च ॥ १ ॥ २५७ ॥

ललाटे च आदेर्लस्य णो भवति चकार आदेरनुष्टुप्चर्थ* । इति
आदिलकारस्य ण । णलाट इति जाते ।

ललाटे लडोः ॥ २ ॥ १२३ ॥

ललाटशब्दे लकारडकारयोर्व्यत्ययो भवति वा । णिडाल-
णलाड । णलाड णडाल ॥

मध्यमकतमे द्वितीयस्य ॥ १ ॥ ४८ ॥

मध्यमशब्दे कतमशब्दे च द्वितीयस्य अत इच्च भवति ॥
मंज्झिमो । कइमो ॥

सप्तपर्णे वा ॥ १ ॥ ४९ ॥

सप्तपर्णे द्वितीयस्य अत इच्च वा भवति ॥

पट्टशमीशावसुधासप्तपर्णेष्वादेश्छ ॥ १ ॥ २६५ ॥

एषु आदेर्वर्णस्य छो भवति । छहो । छही । छप्पो ।
छमुहो, छमी । छामो । छहा । छत्तिवण्णो । छत्तण्णो ।

मयट्ठइ-र्वा ॥ १ ॥ ५० ॥

मयट्ठप्रत्यये आदेरतः म्याने अइ र्वा भवति (विपमय^१)
विसमइओ । विसमओ ॥

ईर्हरे वा ॥ १ ॥ ५१ ॥

हरशब्दे आदेरत् ईर्वा भवति हीरो । हरो ॥

ध्वनिविष्वचोरु. ॥ १ ॥ ५२ ॥

अनयोरादेरस्य उच्च भवति ॥ शुणी । घीसु । कथ सुणओ ।

इति चेद् शुनक इति प्रकृत्यन्तरस्य, श्वन्शब्दस्य तु सा साणो
इति प्रयोगौ भवतः ॥

चण्डखण्डिते णा वा ॥ १ ॥ ५३ ॥

अनयोरादेरस्य णकारेण सहितस्य उच्च वा भवति ॥ चुड ।

चड । खुडिओ । खुडिओ ॥

गवये व* ॥ १ ॥ ५४ ॥

गवयशब्दे वकाराकारस्य उच्च भवति । गउओ । गउआ ॥

प्रथमे पथोर्वा ॥ १ ॥ ५५ ॥

प्रथमशब्दे पकारथकारयोरकारस्य युगपद् क्रमेण च उकारो

वा भवति ॥ पुडुम । पडुम । पुढम । पढम ॥

ज्ञो णत्वेऽभिज्ञादौ ॥ १ ॥ ५६ ॥

अभिज्ञादिषु ज्ञस्य णत्वे कृते ज्ञस्यैव अत उच्च भवति ॥

अभिज्ञ. ॥ अहिण्णू । सर्वज्ञः । मव्वण्णू । कृतज्ञः । कयण्णू ।

आगमज्ञ. । आगमण्णू । णत्वे इति किं । अहिज्जो । सव्वज्जो ।

अभिज्ञादौ इति किं । प्राज्ञः । पण्णो । येषा ज्ञस्य णत्वे उच्च

दृश्यते तेऽभिज्ञादय ॥

एच छय्यादौ ॥ १ ॥ ५७ ॥

शग्घादिशब्देषु आदेरस्य एचं भवति । 'शग्घा' 'भिज्जा' 'सुन्द
रम्' 'मुदेर' 'कन्दुक' गेंदुअ 'अत्र' 'एत्थ' 'अत्र आर्पे पुगेकम ॥

वह्ययुत्करपर्यान्ताश्चर्ये वा ॥ १ ॥ ५८ ॥

एषु आदेरस्य एच वा भवति ॥ वल्ली 'वेल्ली' 'उत्करः
'उक्केगे' 'उक्करो' ॥

एतः पर्यन्ते ॥ २ ॥ ६५ ॥

पर्यन्ते एकारात्परस्य र्यस्य रो भवति ॥ पर्यन्त । परतो 'पञ्जतो' ।

आश्चर्ये ॥ २ ॥ ६६ ॥

आश्चर्ये एतः परस्य र्यस्य रो भवति ॥ आश्चर्यम् 'अच्छेर' ॥

अतो रिआर-रिज्ज-रीअ ॥ २ ॥ ६७ ॥

आश्चर्येऽकारात्परस्य र्यस्य रिअ अर रिज्ज रीअ एते आदेशा
भवन्ति । अच्छरिय अच्छअर अच्छरिज्ज अन्ठरीअं ॥ अत' किम्
अच्छेर ॥

ब्रह्मचर्ये च ॥ १ ॥ ६९ ॥

ब्रह्मचर्ये शब्दे चस्य अत एच भवति । ब्रह्मचर्यं बम्हंचेर ॥

तोऽन्तरि ॥ १ ॥ ६० ॥

अन्तःशब्दे तस्य अत एच भवति 'अन्त'पुग्म् । अतेउर'

‘अन्तथारी अतेआरी’ क्वचिन्न भवति ‘अन्तर्गतम् अतर्गाय’ (अन्त-
विश्रम्भनिवेशितानाम्) अतोवीसभनिवेशिआण ॥

ओत् पञ्चे ॥ १ ॥ ६१ ॥

पञ्चशब्दे आदेरत् ओच्च भवति ॥ ‘(पञ्च) पोम्म’ पञ्च छञ्च
इति विश्लेषे न भवति ‘पञ्चम’ ॥

नमस्कारपरस्परं द्वितीयस्य ॥ १ ॥ ६२ ॥

अनयोद्वितीयस्य अत् ओच्च भवति । (नमस्कारः) ‘नमोकारो’
(परस्पर) परोप्पर ॥

चापौ ॥ १ ॥ ६३ ॥

अर्पयतौ घातौ आदेरस्य ओच्च वा भवति । अर्पयति ओप्पेह
अप्पेह । ओप्पिअ अप्पिअ ॥

स्वपावुच्च ॥ १ ॥ ६४ ॥

स्वपितौ घातौ आदेरस्य ओत् उत् च भवति । सोण्ड सुवड
(स्वपिति)

नात् पुनर्यदाई वा ॥ १ ॥ ६५ ॥

नञः परे पुन शब्दे आदेरस्य आद् आइ इत्यादेशौ वा भवतः ॥
(न पुन.) नउणा ‘नउणाड’ । पक्षे नउण नउणो ॥ केवलस्याजपि
दृश्यते पुणाइ ॥

‘ वाऽलाच्चरप्ये लुक् ॥ १ ॥ ६६ ॥

अलाच्चरणशब्दयोः आदेरतो लुक् वा भवति । (अलाचुः)

‘अलाउ लाउ लाऊ अलाऊ’ ‘अरण्य रण्य अरण्य’ अत इत्येव
आरण्य कुजरोच्च वेद्यतो ॥

चाऽव्ययोत्प्रातादावदातः ॥ १ ॥ ६७ ॥

अव्ययेषु उत्खातादिषु च शब्देषु आदेराकारस्य अद् वा
भवति ॥ अव्यये (यथा) ‘जह जहा’ ‘तथा तह तहा’ ‘अथव
अहव अहवा’ व वा ह हा इत्यादि ॥ उत्खातादिषु ॥ (उत्खातम्
‘उक्खय उक्खाय’ (चामर) ‘चमरो चामरो’ ‘कलओ कालओ
‘ठविओ ठाविओ’ ‘परिट्ठविओ परिट्ठाविओ’ ‘सठविओ सठाविओ
‘पयय पायय’ ‘तलविण्ट तालविण्ट’ तलवोण्ट तालवोण्ट ‘हलिओ
हालिओ’ ‘नराओ नाराओ’ ‘वलया वलाया’ ‘कुमरो कुमारो’
‘खडर खाडर’ उत्प्रात चामर कालक स्थापित प्राकृत तालपृन्त
हालिक नाराच वलाका कुमार खादिर’ इत्यादि ॥ केचिद्
ब्राह्मणपूर्वाहयोरपि इच्छन्ति ‘वम्हणो वाम्हणो’ ‘पुव्वण्हो पुव्वाण्हो’
‘ढवग्गी ढावग्गी’ ‘चह् चह्’ इति तु शब्दभेदात् मिद्धम् ॥

घञ्चुद्धेर्चा ॥ १ ॥ ६८ ॥

घञ्निमित्तो यो घृद्धिरूप आकारस्तस्यादिभूतस्य अद् वा
भवति ॥ ‘पवहो पवाहो’ ‘पहरो पहारो’ ‘पयरो पयारो’ (प्रचार
प्रकारो वा) ‘पत्थवो पत्थावो’ कचिन्न भवति ‘रागः राओ’ ॥

महाराष्ट्रे ॥ १ ॥ ६९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे आदेराकारस्य अद् भवति ॥

१ आरण्यकुजरोच्च इव नन्यन् ॥ २ अत एव शापकात् हस्य संयोगे शशि ह
नोऽपि न भवति ॥

महाराष्ट्रे हरोः ॥ २ ॥ ११९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति ॥ 'मरहठ मरहठो' ॥

मासादिष्वनुस्वारे ॥ १ ॥ ७० ॥

मासादिषु अनुस्वारे सति आदे-रात अद् भवति ॥ मस पम्
मसणो कस कसिओ वक्षिओ पडजो ससिद्धिओ सयत्तिओ
अनुस्वार इति किं मास पासु ॥ मास पासु पासन कास्य कासिक
वासिक पासु सासिद्धिक सायात्रिक इत्यादि ॥

श्यामाके म. ॥ १ ॥ ७१ ॥

श्यामाके मस्य आत अद् भवति ॥ शामाक इति स्थिते ॥

शपो सः ॥ १ ॥ २६० ॥

शकारयकारयोः सो भवति ॥ सामओ ॥ सद्दो कुसो निसमो
वंसो सामा सुद्ध दम सोहड विसड (प) सण्डो निसहो कमाओ
घोसड ॥ उभयोरपि सेसो विसेसो ॥ अनुत्त क

इ सदादौ वा ॥ १ ॥ ७२ ॥

सदादिशब्देषु आत इत्त्व वा भवति । 'सड सया' 'निसि-
अरो' 'निसाअरो' 'कुप्पिसो कुप्पामो' ॥ अनुत्त क

आचार्ये चोऽच ॥ १ ॥ ७३ ॥

आचार्यशब्दे चस्य आत इत्त्व अत्त्व च भवति ॥ 'आइरिओ
आर्यरिओ' ॥

ईः स्त्यानखल्वाटे ॥ १ ॥ ७४ ॥

स्त्यानखल्वाटयोरादे-रात ईर्भवति ॥ खल्लीडो ॥

स्त्यानचतुर्थार्ये वा ॥ २ ॥ ३३ ॥

एषु सयुक्तस्य ठो वा भवति ॥ 'ठीण थीण चउट्टो, अट्टो प्रये
जनम्' अथो धनम् ॥

डः सास्नास्तावके ॥ १ ॥ ७५ ॥

अनयोरादे आत उच्च भवति ॥ गुण्हां ॥

स्तस्य थोऽसमस्तस्तम्बे ॥ २ ॥ ४७ ॥

समस्तस्तम्बवर्जिते स्तस्य थो भवति ॥ युवओ ॥ हत्यो । युई
योत्त । थोअ । पत्थरो । पमत्थो । अत्थि सत्थि । अममस्तस्तम्बं
इति किं । समत्तो । तम्बो ॥

ऊट् वासारे ॥ १ ॥ ७६ ॥

आमारशब्दे आदेरात ऊट् वा भवति ॥ ऊसारो आमारो ॥

आर्याया र्यः श्वश्वाम् ॥ १ ॥ ७७ ॥

आर्याशब्दे श्वश्या वाच्याया र्यस्य अत ऊर्भवति ॥ 'अञ्ज् ॥
श्वश्यामिति किम् । अञ्जा ॥

एट् ग्राह्ये ॥ १ ॥ ७८ ॥

ग्राह्ये शब्दे आदेरात एट् भवति ॥ गेज्झ ॥

द्वारे वा ॥ १ ॥ ७९ ॥

द्वारशब्दे आत् एद् वा भवति ॥ देर ॥ पक्षे ॥

पद्मउद्गमूर्खद्वारे वा ॥ २ ॥ ११२ ॥

एषु सयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात् पूर्वम् उदागमो वा भवति ॥ दुआर
प्रदार वार पउम पोम्म उउम छम्म मुरुक्खो मुखो । कथ तर्हि
'नेरइओ नारइओ' नैरयिक नारकिकशब्दयोर्भविष्यति ॥ आर्षे
अन्यत्रापि पच्छेकम्म असहेज्ज देवासुरी ॥

पारापते रो वा ॥ १ ॥ ८० ॥

पारापतशब्दे रस्थस्य आत् एत् वा भवति ॥ पारेणओ
पारावओ ॥

मात्रटि वा ॥ १ ॥ ८१ ॥

मात्रद् प्रत्यये आत् एद् वा भवति ॥ एत्तिअमेत्त एत्तिअमत्त ।
बहुलाधिकारात् कचिन् मात्रशब्देऽपि भोयणमेत्त ॥

उदोद् वार्द्रे ॥ १ ॥ ८२ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरात् उद् ओच्च वा भवत ॥ 'उद्ध ओछ' पक्षे
अछ जद् 'वाँह सलिल पवहेण उल्लेड' ॥

ओद् आल्या पद्धौ ॥ १ ॥ ८३ ॥

आलीशब्दे पक्तिवाचिनि आत् ओच्च भवति ॥ ओली ॥ पद्म-
विति किम् । आली सखी ॥

१ मात्र पूर्व हस्यस्य उदागम ॥ २ पद्मात्कम ॥ ३ 'असहाय्य' ॥ ४ इति
'द्रादो ल' इति रम्य ए ॥ ५ वाष्पगलिलप्रवाहेण आद्रयति ॥

ह्रस्व सयोगे ॥ १ ॥ ८४ ॥

दीर्घस्य मयोगे परे यथा दर्शन ह्रस्वो भवति ॥

ताम्रात्रे म्व ॥ २ ॥ ८६ ॥

अनयो. सयुक्तस्य मयुक्तो घो भवति । (आम्र) 'अम्ब'
तम्ब' 'विरहाग्नि' विरहग्नी 'आस्य' अस्म ॥ ईत् । 'मुन'
मुणिदो । 'तीर्थ' तित्थ ॥ ऊत् ॥ 'गुरुल्लापः' गुरुल्ला
'चूर्ण' चुण्णो ॥ एत् 'नरेन्द्र' नरिन्दो 'म्लेच्छ' मिलिच्छ
'दृष्टकस्तनपृष्ठ' दिष्टिकस्तनपवद्ध ॥ ओत् ॥ 'अधरोष्ठः' अह
नीलोत्पल नीलुत्पल ॥ सयोगे इति किम् ॥ 'आवास' ई
उमवो ॥

इत् एदा ॥ १ ॥ ८५ ॥

मयोग इति वर्त्तते । सयोगे पर आदेरिकारस्य एकारे
भवति ॥ पेण्ड पिण्ड ॥ घम्मेल घम्मिल ॥ सेन्दूर सिन्दु
वेण्ट विण्ट ॥ पेष्ट पिष्ट ॥ वेष्ट विष्ट ॥ क्वचिन्न भवति । चिन्त

किंशुक्ये वा ॥ १ ॥ ८६ ॥

किंशुक्यन्दे आदेरित एकारो वा भवति ॥ केसुअ किंसुय ।

मिरायाम् ॥ १ ॥ ८७ ॥

मिरायन्दे इत् एकारो भवति ॥ मेरा ॥

पथि पृथिवी प्रतिश्रुन्मृपिक-हरिद्राधिभीतकेप्यत् ॥ १ ॥ ८८

एषु आदेरितो अकारो भवति ॥ पदो ॥

१ एत् इत्यनन्त एत् पूर्वम् इदागमः ॥ २ नागादिति वा 'अनुष्वागमः' ।

निशीथपृथिव्योर्वा ॥ १ ॥ २१६ ॥

अनयो यस्य ढो वा भवति ॥ निसीढो निसीहो पुहई ।
पुढवी । पंडसुआ । मूसओ । हलदी हलदा । बहेडओ ॥
पय किर देसित्तेति तु पथिशब्दसमानार्थस्य पन्यशब्दस्य भवि-
प्यति । हरिद्राया विकल्प इत्यन्ये । हलिदी हलिदा ॥

शिथिलेङ्गुदे वा ॥ १ ॥ ८९ ॥

अनयोरादेरितो अत् वा भवति ॥ सढिल पसढिल । सिढिल
पसिढिल ॥ अगुअ इगुअ ॥ निर्मितशब्दे तु वा आत्व न विधेय
निर्मातनिर्मितशब्दाभ्यामेव सिद्धे ॥

तित्तिरौ रः ॥ १ ॥ ९० ॥

तित्तिरिशब्दे रस्येतो अद् भवति । तित्तिरो ॥

इतौ तौ वाययादौ ॥ १ ॥ ९१ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे यस्तस्तत्सम्बन्धिन इकारस्य अकारो
भवति । इअ जपिआवमाणे ॥ इअ पिअसिअ-कुसुमसरो ॥ वाक्या-
दाविति किम् ॥ पिओ त्ति ॥ पुरिसो त्ति ॥

ईर्जिहा सिंह त्रिशद् विशतौ त्या ॥ १ ॥ ९२ ॥

जिहाटिपु इकास्य तिशब्देन मह ईर्भवति ॥ जीहा मीहो
तीसा वीसा ॥ 'बहुलाधिकारात् कचिन्न भवति' सिंहदत्तो सिंह-
गओ ॥

लुकि निर' ॥ १ ॥ ९३ ॥

निरुपसर्गस्य रेफलोपे सति इत् ईकारो भवति ॥ नीसरइ
सासो । लुकीति किं निष्णओ निस्सहाइ अंगाइ ॥

द्विन्योन्त् ॥ १ ॥ ९४ ॥

द्वि शब्दे नात्रुपसर्गे च इत् उद् भवति (द्वि) द्विमात्र दुम
(द्विजाति) दुआई । द्विविध दुविहो । द्विरेफो दुरेहो । द्विव
दुवयण ॥ बहुलाधिकारात् । फचित् विकल्प. (द्विगुणो) दुउ
विउणो (द्वितीयो दुइओ विइओ । फचिन्न भवति । द्वि
दिओ । द्विरद दिरओ फचिद् ओत्त्वमपि दोवयण (नि) नि
जति शुमजइ । निमन्नो शुमन्नो ॥ फचिन्न भवति निपतति नि
उइ ॥

प्रवासीक्षौ ॥ १ ॥ ९५ ॥

अनयोरादेरित उत्त्व भवति । (प्रवासिक) पावासुओ
(इक्षु) उन्ष्ट ॥

युधिष्ठिरे वा ॥ १ ॥ ९६ ॥

युधिष्ठिरशब्दे आदेरित उत्त्व वा भवति ॥ जहुट्टिलो जेहिट्टिलो

ओच्च छिधा कृग. ॥ १ ॥ ९७ ॥

द्विघाशब्दे कृष्णातो प्रयोगे इत् ओत्त्व चकागइ उत्त्व
भवति ॥ 'दोहा फिअइ' दुहां फिअइ ॥ दोहा इअ । 'दुहा इउ

कृग इति किं, दिहागय । क्वचित् केवलस्यापि 'दुहावि सो मुख-
हस्तयो' ॥

वा निर्झरे ना ॥ १ ॥ ९८ ॥

निर्झरशब्दे नकारेण सह इत ओकारो वा भवति ॥ ओज्झरो
निज्झरो ॥

हरीतन्ध्यामीतोऽत् ॥ १ ॥ ९९ ॥

हरीतकीशब्दे आदेरीकारस्य अद् भवति ॥ हरडई ॥

आत् कश्मीरे ॥ १ ॥ १०० ॥

कश्मीरशब्दे ईत आद् भवति ॥ कम्हारा ॥

पानीयादिष्वित् ॥ १ ॥ १०१ ॥

पानीयादिषु शब्देषु ईत इद् भवति ॥ 'पाणिअ । अलिअ ।
जिअइ । जिअउ । विलिअ । करिसो । सिरिसो । दुइअ । तइअ ।
गहिर । उवणिअं । आणिअ । पलिविअ । ओसिअत । पसिअ ।
गहिअ । वम्मिओ । तयाणिं ॥ पानीय अलीक जीवति जीवतु
प्रीडित करीप शिरीप द्वितीय तृतीय गभीर उपनीत आनीत
प्रदीपित अवसीदत् प्रसीद गृहीत चल्मीक तदानीमिति' पानी-
यादयः ॥ नहुलाधिकाराद् एषु क्वचिन्नित्य क्वचिद् विकल्पः । तेन
पाणीअ अलीअ जीअइ करीसो उवणीओ इत्यादि सिद्धम् ॥

उज्जीणे ॥ १ ॥ १०२ ॥

जीर्णशब्दे ईत उद् भवति ॥ जुण्णसुरा ॥ क्विन्न भवति ॥
जिण्णे भोजणमत्ते ॥

ऊर्हीनविहीने चा ॥ १ ॥ १०३ ॥

अनयोरीत ऊच्च वा भवति ॥ हूणो हीणो । विहूणो विहीणो
विहीन इति किं । पहीणजरमरणा ॥

तीर्थे हे ॥ १ ॥ १०४ ॥

तीर्थशब्दे हकारादेशे सति ईत ऊच्च भवति ॥ तूह । ह ई
किं, तित्थ ॥

एत् पीयूपापीड पिभीतककीदृशोदृशे ॥ १ ॥ १०५ ॥

एपु ईत एच्च भवति ॥ पेऊस ।

नीपापीडे मो चा ॥ १ ॥ २३४ ॥

अनयोः पस्य मो चा भवति ॥ नीमो नीवो आमेलो आवेटे
वंहेडओ केरिसो एरिसो ॥

नीडपीठे चा ॥ १ ॥ १०६ ॥

अनयोरीत एत्थ वा भवति ॥ नेट्ट नीट पेठ पीठ ॥

उतो मुक्कुलादिप्पत् ॥ १ ॥ १०७ ॥

मुक्कुलादिपु शब्देषु आदिस्तोऽच्च भवति ॥ मउल मउलो ।
मउर मउह अगर । गरुई जहुद्विलो । सोअमह । गलोई ॥
मुक्कुल मुक्कुर मुक्कुट अगुरु गुर्वा युधिष्ठिर साकुमार्य गुह्णी इति
मुक्कुलादयः ॥ क्विदाफागेऽपि । त्रिमुत्त विद्दाओ ॥

वोपरौ ॥ १ ॥ १०८ ॥

उपरौ उतोऽद् वा भवति ॥ अवरिं उवरिं ॥

गुरौ के वा ॥ १ ॥ १०९ ॥

गुरौ स्वार्थे के 'सति' आदेरुतोऽद् वा भवति ॥ गरुओ गुरुओ ॥
रु इति किं, गुरु ॥

हर्भुकुटौ ॥ १ ॥ ११० ॥

भ्रुकुटौ आदे-रुत इर्भवति ॥ भिउडी ॥

बाहोरात् ॥ १ ॥ ३६ ॥

बाहुशब्दस्य स्त्रियाम् आकारोऽन्तादेशो भवति, बाहाए जेण
घरिओ एकाए । स्त्रियामिति किं, वामेअरो बाह् ॥

पुरुपे रो ॥ १ ॥ १११ ॥

पुरुपशब्दे रोरुत इर्भवति ॥ पुरिसो । (पौरुप) पउरिस ॥

ईः क्षुते ॥ १ ॥ ११२ ॥

क्षुतशब्दे आदेरुत ईत्व भवति ॥ छीअ' ॥

ऊत् सुभगमुसले वा ॥ १ ॥ ११३ ॥

अनयोरादेरुत ऊद् वा भवति ।

ऊत्वे दुर्भग-सुभगे व' ॥ १ ॥ १९२ ॥

अनयोरुत्वे मति गस्य वो भवति ॥ दूहवो मूहवो । ऊच्व इति
किं, सुहओ । मूसल मुसल ॥

अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे ॥ १ ॥ ११४ ॥

उत्साहोत्सन्नवर्जिते शब्दे यौ त्सच्छौ तयोः परयोरादेरुत ऊद्

भवति ॥ त्स । (उत्सुक') ऊसुओ । (उत्सप.) ऊसओ (उत्मिक्तः)
ऊसित्तो' (उत्सरति) (ऊसरइ) च्छ ॥ उद्रताः शुका यस्मात् स
(उच्छ्रुकः) ऊसुओ । (उच्छ्रसति) ऊससइ । अनुत्साहोत्सां
इति किम्, उच्छाहो उच्छन्नो ॥ 'सफला, दूरहोना' यत्तान्वासते

लुकि दुरो वा ॥ १ ॥ ११५ ॥

दुरूपसर्गस्य रेफस्य लोपे सति उत ऊच्य वा भवति ॥ (दु'सहः
दूसहो दुसहो । 'ऊत्वे दुर्भगमुभगे व' इति गस्य वो । दूह्वं
दुहओ ॥ लुकि इति किम्, दुस्महो विरहो ॥

ओत् सयोगे ॥ १ ॥ ११६ ॥

सयोगे परे आदेरुत ओद् भवति । (तुण्ड) तोण्ड (मुण्ड)
मोण्ड (युष्कर) पोक्तर (बुट्टिम) कोट्टिम (पुस्तकः) पोत्थओ
(लुघक) लोदओ (मुस्ता) मोत्या । (मुद्ररः) मोग्गरो
(पुद्गल) पोग्गल (बुष्ट') कोण्टो (कुन्त) कोन्तो । (व्युत्क्रांत)
वोषत ॥

कुतूहले वा ह्रस्वश्च ॥ १ ॥ ११७ ॥

कुतूहलशब्दे उत ओद् वा भवति तत्संयोगे ऋथ वा ॥
कोउहल कोउहल उउहल ॥

अदृतः सूक्ष्मे वा ॥ १ ॥ ११८ ॥

सूक्ष्मशब्दे ऊतोऽद् वा भवति ॥ सण्ह मुण्ह । आर्षे सुहुम ॥

दुकूले वा लभ्य टि' ॥ १ ॥ ११९ ॥

दुकूलशब्दे ऊकारस्य अत् वा भवति, तत्सन्नियोगे च लकारो
द्विर्भवति ॥ दुअल्ल दुऊल । आपे दुगुल्ल ॥

ईर्वोद्व्यूढे ॥ १ ॥ १२० ॥

उद्व्यूढशब्दे ऊत् ईत्व वा भवति ॥ उव्वीढ उव्वूढ ॥

उभ्रू-हनूमत्कण्डूयवातूले ॥ १ ॥ १२१ ॥

एषु ऊत् उच्च भवति । (भ्रूमया) भ्रुमया (हनूमत्) हणु-
मतो (कण्डूयति) कण्डुअढ । (वातूलः) वाउलो ॥

मधूके वा ॥ १ ॥ १२२ ॥

मधूकशब्दे ऊत् उद् वा भवति ॥ महुअ महुअ ॥

इदेतौ नूपुरे वा ॥ १ ॥ १२३ ॥

नूपुरशब्दे ऊत् इत् एत् च वा भवत' ॥ निउर नेउर । पक्षे
नूउर ॥

ओत् कृष्माण्डी तृणीर-कूर्पर-स्थूल-ताम्बूल-गुहूची-
मूल्ये ॥ १ ॥ १२४ ॥

एषु ऊत् ओद् भवति ॥

कृष्माण्ड्या ष्मो लस्तु षडो वा ॥ २ ॥ ७३ ॥

कृष्माण्ड्या ष्मा इत्येतस्य हो भवति, षड इत्यस्य तु वा लो भ-
वति ॥ कोहली कोहण्डी । तोणीर कोप्पर ॥

स्थूले लो र. ॥ १ ॥ २५५ ॥

स्थूले लस्य रो भवति ॥ थोर, कथ थूलभदो स्थूरस्य हरिद्रा-
दित्त्वे भविष्यति ॥ तबोल । गलोई । मोल्ल ॥

भवति ॥ त्स । (उत्सुकः) ऊसुओ । (उत्सवः) ऊसओ (उत्मिक्तः)
ऊसित्तो' (उत्तरति) (ऊमरइ) च्छ ॥ उद्रता' शुका यस्मात् सः
(उच्छुक) ऊसुओ । (उच्छ्वसति) ऊसुसइ । अनुत्साहोत्सने
इति किम्, उच्छाहो उच्छन्नो ॥ 'सख्यना, दूरहोना' उच्चास्वास्तके

लुकि दुरो वा ॥ १ ॥ ११५ ॥

दुरूपसर्गस्य रेफस्य लोपे सति उत ऊत्त वा भवति ॥ (दु सहः)
दूसहो दुसहो । 'ऊत्वे दुर्मगसुभगे व' इति गस्य वो । दूहवो
दुहओ ॥ लुकि इति किम्, दुस्सहो विरहो ॥

ओत् सयोगे ॥ १ ॥ ११६ ॥

सयोगे परे आदेरुत ओद् भवति । (तुण्ड) तोण्ड (मृण्ड)
मोण्ड (पुष्कर) पोमपर (कुट्टिम) कोट्टिम (पुस्तकः) पोत्थओ
(लुब्धक) लोड्यओ (मुस्ता) मोत्या । (मुद्गर') मोग्गरो
(पुद्गल) पोग्गल (कुष्ट') कोण्डो (कुन्तः) कोन्तो । (व्युत्क्रात)
वोक्त ॥

कुत्तृहले वा ह्रस्वश्च ॥ १ ॥ ११७ ॥

कुत्तृहलशब्दे उत ओद् वा भवति तत्संयोगे ऋश्च वा ॥
कोउहल कोउहल कुउहल ॥

अदृत्. सूक्ष्मे वा ॥ १ ॥ ११८ ॥

सूक्ष्मशब्दे ऊतोऽद् वा भवति ॥ सण्ह सुण्ह । आपे सुहृम ॥

दुकृले वा लश्च द्वि' ॥ १ ॥ ११९ ॥

दुकूलशब्दे ऊकारस्य अत् वा भवति, तत्सन्नियोगे च लकारो
द्विर्भवति ॥ दुअल्ल दुअल । आपे दुगुल ॥

ईवोद्व्यूढे ॥ १ ॥ १२० ॥

उद्व्यूढशब्दे ऊत ईत्व वा भवति ॥ उव्वीढ उव्वूढ ॥

उभ्रू-हनूमत्कण्डूयवात्तूले ॥ १ ॥ १२१ ॥

एषु ऊत उच्च भवति । (भ्रूमया) भ्रुमया (हनूमत्) हणु-
मतो (कण्डूयति) कण्डूअइ । (वातूलः) वाउलो ॥

मधूके वा ॥ १ ॥ १२२ ॥

मधूकशब्दे ऊत उद् वा भवति ॥ महुअ महूअ ॥

इदेतौ नूपुरे वा ॥ १ ॥ १२३ ॥

नूपुरशब्दे उत इत् एत् च वा भवत' ॥ निउर नेउर । पक्षे
नूउर ॥

ओत् कृष्माण्डी तूणीर-कूर्पर-स्थूल-ताम्बूल गुडूची-
मृल्ये ॥ १ ॥ १२४ ॥

एषु ऊत ओद् भवति ॥

कृष्माण्ड्या ष्मो लस्तु ष्टो वा ॥ २ ॥ ७३ ॥

कृष्माण्ड्या ष्मा इत्येतस्य हो भवति, ष्ड इत्यस्य तु वा लो भ-
वति ॥ कोहली कोहण्डी । तोणीर कोप्पर ॥

स्थूले लो र' ॥ १ ॥ ७५ ॥

स्थूले लस्य रो भवति ॥ थोर, कथ यूलभदो स्थूरस्य हरिद्रा-
दित्वे भविष्यति ॥ तचोल । गलोर्ड । मोल्ल ॥

स्थूणा-तृणे वा ॥ १ ॥ १२५ ॥

अनयोस्त ओच्च वा भवति ॥ थोणा थूणा तोणं तूण ॥

ऋतोऽत् ॥ १ ॥ १२६ ॥

आदे ऋकारस्य अत् भवति । (घृत) घय (तृण) तण
(कृत) कय (वृषभ) वसहो (मृगः) मओ (घृष्टः) घहो ॥
द्विधा कृतमिति कृपादिषु पाठात् दुहाइअं ॥

आत् कृशामृदुकमृदुत्वे वा ॥ १ ॥ १२७ ॥

एषु आदेर्ऋत आद् वा भवति । कासा किसा । माउक्क
मउअ । माउक्क मउत्तणं ॥

इत् कृपादौ ॥ १ ॥ १२८ ॥

कृपादिषु शब्देषु आदेर्ऋत इच्च भवति ॥ किवा हियय 'मिद्ध
रसे एव' अन्यत्र मद्ध, दिद्ध दिट्ठी, सिद्ध सिट्ठी, गिंठी, पिच्छी,
भिळ, भिंगो, भिंगारो, सिंगारो, सिआलो, घिणा, घुसिण, विद्ध-
कई, ममिद्धी, इद्धी गिद्धी, किसो, किमाणू, किसरा, किच्छ,
तिप्प, किसिओ, निवो, किच्चा, किई, घिई, किनो किविणो कि-
वाण विञ्चुओ वित्त वित्ती हिअ वाहित्त विंहिओ निसी इसी
विइण्हो छिहा सड उकिट्ट निससो । कचिन्न भवति रिद्धी ॥
कृपा हृदय मृष्ट दृष्ट दृष्टि सृष्ट सृष्टि शृष्टि पृथ्वी भृगु भृङ्ग भृङ्गार
शृङ्गार शृगाल घृणा घुसण वृद्धकवि समृद्धि ऋद्धि शृद्धि कृश
कृशानु कृसरा कृच्छ्र कृप्त कृपित नृप कृत्या कृति धृति कृप कृपण

कृपाण वृश्चिक वृत्त वृत्ति हृत व्याहृत वृहित वृसी ऋषि वितृष्ण-
स्पृहा सकृत् उत्कृष्ट नृशस इति कृपादयः ॥

घृष्टे वानुत्तरपदे ॥ १ ॥ १२९ ॥

पृष्ठशब्देऽनुत्तरपदे ऋत इद् वा भवति ॥ पिढी पटी पिढि
परिद्वविअ ॥ अनुत्तरपदे इति किं, महिवह ॥

मसृण मृगाङ्क-मृत्यु-शृङ्ग घृष्टे वा ॥ १ ॥ १३० ॥

एषु ऋत इद् वा भवति । मसिण मसण मिअको मयको मिच्
मच् सिंग सग धिद्वो धद्वो ॥

उद् ऋत्वाटौ ॥ १ ॥ १३१ ॥

ऋतु इत्यादिषु शब्देषु आदे ऋत उद् भवति ॥ उऊ परामुहो
पुहो पउहो पुहई पउची पाउसो पाउओ भुई पहुडी पाहुड पर-
हुओ निहुअ निउअ विउअ सवुअ वुत्तन्तो निव्वुअ निव्वुई वुन्द
वुन्दाणो वुँडो वुही उसहो गुणाल उज्जू जामाउओ माउओ
माउआ माउओ पिउओ पुहुवी ॥ ऋतु परामृष्ट स्पृष्ट प्रषृष्ट पृथिवी
प्रषृति प्राषृप् प्राषृत भृति प्रभृति प्राभृत परभृत निभृत निषृत
विषृत सषृत वृत्तान्त निर्घृत निर्घृति घृन्द वृन्दावन वृद्ध वृद्धि
ऋपम मृणाल ऋजु जामावृक मावृक मावृका भ्रावृक पितृक
पृथ्वी इत्यादि ॥

निषृत्तवृन्दारके वा ॥ १ ॥ १३२ ॥

अनयोर्ऋत उद् वा भवति ॥ निषुत्त नियत्त वृन्दारया वन्दारया ॥

वृषभे घा वा ॥ १ ॥ १३३ ॥

वृषभे ऋतो वेन मह उद् वा भवति ॥ उसहो वसहो ॥

गौणान्त्यस्य ॥ १ ॥ १३४ ॥

गौणशब्दस्य योजन्त्य ऋत् तस्य उद् भवति । माउ-मडल
माउहर, पिउहर । माउसिआ, पिउसिआ, पिउवण, पिउवर्ह ॥

मातुरिद् वा ॥ १ ॥ १३५ ॥

मातृशब्दस्य गौणस्य ऋत् इद् वा भवति ॥ माइहर, माउहर
कचिद्गौणस्यापि माईण ॥

उद्दोत् मृपि ॥ १ ॥ १३६ ॥

मृपाशब्दे ऋत् उत् ऊत् ओच् भवन्ति । मुसा मृसा मोसा
मुसावाओ मृसावाओ मोसावाओ ॥

इदुतौ वृष्ट-वृष्टि-पृथङ्-मृदङ्ग-नसृके ॥ १ ॥ १३७ ॥

एषु ऋत् इकारोकारा भवतः, विटो वुटो, विटी जुटी, पिह
पुह, मिहगौ मुहगो नत्तिओ नत्तुओ ॥

वा वृहस्पतौ ॥ १ ॥ १३८ ॥

वृहस्पतिशब्दे ऋत् इदुतौ वा भवतः ॥

प्पस्पयो. फ* ॥ २ ॥ ७३ ॥

प्पस्पयो* फो भवति ॥ निहप्फई वुहप्फई वहप्फई । (पुप्प)
पुप्फ (शुप्प) सप्फ (निप्पेप) निप्फेसो (निप्पाप*) नि-

१ तृतीयान्तपदम् ॥ २ गृहस्य धरपतौ ॥ इति गृहस्य धरादेश ॥ ३ इ* स
प्रादी ॥ इति दस्य इ ॥

फावो ॥ (स्पन्दन) फन्दण (प्रतिस्पद्धिन्) पाडिप्फादी ॥ बहु-
 काधिकारात् कचिद् विकल्पः । बुहुप्फर्ड बुहप्फर्ड । कचिन्न भवति
 (निष्प्रम.) निष्पहो णिष्पुसण परोप्पर ॥

इदेदोद् वृन्ते ॥ १ ॥ १३९ ॥

वृन्तशब्दे ऋत इत् एत् ओत् च भवन्ति ।

वृन्ते षटः ॥ २ ॥ ३१ ॥

वृन्ते सयुक्तस्य षटो भवति । विण्ट वेण्ट वोण्ट । तालवेण्ट ॥ कीजणो

रि. केवलस्य ॥ १ ॥ १४० ॥

केवलस्य व्यञ्जनेन असयुक्तस्य ऋत रिरादेशो भवति । रिद्धी ।
 रिच्छो ॥

ऋणज्वृषभर्तृषौ वा ॥ १ ॥ १४१ ॥

ऋण ऋजु ऋपम ऋतु ऋपिषु ऋतो रिर्ना भवति ॥ रिण ञण ॥

रिजू उजू ॥ रिसहो उसहो ॥ रिऊ उऊ ॥ रिसी इसी ॥

दृञ्जे क्षिप्टक्सकः ॥ १ ॥ १४२ ॥

क्षिप् टक् सक् इत्येतदन्तस्य दृशेर्धातोर्ऋतो रिरादेशो भवति ।
 (सट्ग्वर्णः) सरिवण्णो सरिरूवो सरिवदीण । (सट्श') सरिमो ।
 (मट्क्षः) सरिच्छो ॥ एव एआरिसो । भवारिसो । जारिसो ।
 तारिसो । केरिसो । एरिसो । अन्नारिसो । अम्हारिसो । तुन्हा-
 रिसो ॥ टक् सक् साहचर्यात् त्यदाद्यन्यादिमूत्रविहित क्षिप्रिह
 गृह्यते ॥

आहते दि' ॥ १ ॥ १४३ ॥

आद्यतशब्दे ऋतो ढिरादेशो भवति । आढिओ ॥

अरिर्दसे ॥ १ ॥ १४४ ॥

दस्यशब्दे ऋतोऽरिरादेशो भवति ॥ दरिओ दरिअमीहेण ॥

लृत इलिः कृस-कुत्रे ॥ १ ॥ १४५ ॥

अनयोर्लृत इलिरादेशो भवति । किलिन्न-कुसुमोवयारेसु
घाराकिलित्तवत्तं ॥

एत इद् वा वेदना चपेटा देवर केसरे ॥ १ ॥ १४६ ॥

वेदनादिषु एत इच्च वा भवति । विअणा वेअणा, चविडा
चवेडा 'विअडचवेडाविणोआ' दिअरो देवरो । मह-महिय
दसणकिसर, केसर ॥ महिला महेला इति तु महिला-महेला
शब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

जः स्तेने वा ॥ १ ॥ १४७ ॥

स्तेने एत ऊद् वा भवति । थुणो थेणो ॥

ऐत एत् ॥ १ ॥ १४८ ॥

आदी वर्तमानस्य ऐकारस्य एच्च भवति । (शैलाः) सेला
(सैन्य) सेन्न (त्रैलोक्य) तेलुक् । (ऐरावण.) एरावणो (कै-
लाश) केलासो (वेद्यो) वेओ (कैटभः) केटवो । (वैधव्य)
वेहच्च ॥

इत् सैन्यवशानैश्चरे ॥ १ ॥ १४९ ॥

१ लृप्तकुसुमोपचारेषु ॥ २ भागहस्तवर्त्म ॥ ३ विकटचपेटाविनोद ॥ ४ महा
महितदशनकेसरम् ॥

एतयोरैत इच्च भवति । सिंघव सणिच्छरो ॥

सैन्ये वा ॥ १ ॥ १५० ॥

सैन्यशब्दे ऐत इद् वा भवति । सिन्न सेन्न ॥

अह् दैत्यादौ च ॥ १ ॥ १५१ ॥

सैन्यशब्दे दैत्यादिषु च ऐतो अह् इत्यादेशो भवति ॥ एच्चा-
पवादः ॥ सद्दन्न, दद्दन्नो । दद्दन्न । (ऐश्वर्यम्) अद्द-सरिअ ।
मद्दरवो । वद्दजवणो । दद्दवयं । वद्दआलीअ । वद्दएमो । वद्दएहो ।
वद्ददब्भो । वद्दस्साणरो । कद्दअुव । वद्दसाहो । वद्दसालो । सद्दर ।
चद्दत्त ॥ दैत्य दैन्य ऐश्वर्य भैरव वैजवन दैवत वैतालीय वैदेश
वैदेह वैदर्भ वैश्वानर कैतव वैशाख वैशाल स्वैर चैत्य इत्यादि ।
विश्लेषे न भवति (चैत्य) चेइअ । आर्षे (चैत्यवन्दनम्) चीवन्दण ॥

वैरादौ वा ॥ १ ॥ १५२ ॥

वैरादिषु ऐत अहरादेशो वा भवति । (वैर) वद्दर वैर ।
कद्दलासो केलासो । कद्दरुव केरव । वद्दमवणो वेसवणो । वद्दस-
पायणो वेसम्पायणो । वद्दआलिओ, वेआलिओ । वद्दसिअ वे-
सिअ । चद्दत्तो चेत्तो ॥ वैर कैलाश कैरव वैश्रवण वैशम्पायन वैता-
लिक वैशिक चैत्र । इत्यादि ॥

एच्च दैवे ॥ १ ॥ १५३ ॥

दैवशब्दे ऐत एत् अइश्च आदेशो भवति । देच्च द्दच्च दद्दव ॥

उच्चैर्नीचै-स्यभः ॥ १ ॥ १५४ ॥

अनयोरेत अअ इत्यादेशो भवति । उच्चअ नीचअ ॥ उच्चर्न
चाभ्या के सिद्धं । उच्चैर्नाचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥
ईद् धैर्ये ॥ १ ॥ १५५ ॥

वैर्यशब्दे ऐत ईद् भवति । धीर हरइ विसाओ ॥ (धैर्यं हर्ता
विपादः) ॥

ओतो ऽद् वा ऽन्योन्यप्रकोष्ठातोद्य गिरोचेदना-
मनोद्धर-सरोरुहे ऋतोश्च व' ॥ १ ॥ १५६ ॥

एषु ओतो ऽत्वा वा भवति, तत्संयोगे च यथासम्भव क
कारतकारयो-र्वादेशो भवति ॥ अन्नन्न । अन्नुन्न । पवद्वो । पउद्वो
आउज्ज । आउज्ज । सिर-वियणा सिरो-विअणा । मणहर मणो
हर । सररुह सरोरुह ॥

ऊत् सोच्छ्वासे ॥ १ ॥ १५७ ॥

सोच्छ्वासशब्दे ओत ऊद् भवति ॥ (सोच्छ्वासः) सूमासो ॥

गव्यउ-आअ. ॥ १ ॥ १५८ ॥

गोशब्दे ओत अउ आअ इत्यादेशो भवति । गउओ गउआ
गाओ । हरस्त एसा गाई ॥ गाय

औत औत् ॥ १ ॥ १५९ ॥

औकारस्यादे रोद् भवति । (कौमुदी) कोमुई (यौवन) जो
वृष । (कौस्तुभ) कोत्थुहो (कौशाम्बी) कोमनी (कौश')
कौचो (कौशिक.) कोसिओ ॥

उत् सौन्दर्यादी. ॥ १ ॥ १६० ॥

सौन्दर्यादौ औत् उद् भवति । सुन्देर सुन्दरिअ । मुजायणो ।
 सुण्डो । सुद्रोअणी । दुवारिओ । सुगधर्त्तण । पुलोमी । सुव-
 ण्णिओ ॥ सौन्दर्यं मौञ्जायन शौण्ड शौद्रोदनी दौवारिक सौ-
 गन्ध्य पौलोमी सौवर्णिक्क. ॥ श्रील

ऋषि कौक्षेयके वा ॥ १ ॥ १६१ ॥

कौक्षेयकशब्दे औत् उद् वा भवति ॥ कुच्छेअय, कोच्छेअय ॥

अउः पौरादौ च ॥ १ ॥ १६२ ॥

कौक्षेयके पौरादिषु च औत् अउरादेशो भवति । कउच्छेअय
 (पार.) पउरो पउर-जणो (कौरव) कउरवो (कौशल) कउ-
 सल (पौरुष) पउरिस (सौध) सउह (गौडो) गउडो (मौलि.)
 मउली (मौन-) मउण (सौरा) सउरा (कौलाः) कउला ॥

आच्च गौरवे ॥ १ ॥ १६३ ॥

गौरवशब्दे औत् आचम् अउश्च भवति । गारव गउरव ॥

नाव्याच' ॥ १ ॥ १६४ ॥

नाशब्दे औत् आवादेशो भवति । नावा ॥

एत् त्रयोदशादौ स्वरस्य सस्वरव्यञ्जनेन ॥ १ ॥ १६५ ॥

त्रयोदश इत्येव प्रकारेषु सख्याशब्देषु आदे स्वरस्य परेण स-
 स्वरव्यञ्जनेन सह एत् भवति ॥ तेरैह । तेवीसा । तेतीसा ॥

स्थविरधिचकिलायस्कारे ॥ १ ॥ १६६ ॥

एषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एत् भवति ॥

१ तस्योपलक्षणत्वात् तस्य द्विमोक्षनी वा' इति यस्यापि सण । २ संख्या गद्
 दाद र इति दस्य र । ३ दशपापाणयोह इति शस्य ह ।

थेरो । वेइळ । मुद्ध-विअइळ-पसूण पुजा (मूर्द्धविचकिलप्रमून
पुजा) इत्यपि दृश्यते । एकारो ॥

वा कदले ॥ १ ॥ १६७ ॥

कदलशब्दे आदे. खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन सह एद् वा
भवति ॥ केल कयल । केली कयली ॥ केळाका यर

वेत कर्णिकारे ॥ १ ॥ १६८ ॥

कर्णिकारे इतः परेण सखरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ।
कण्णैरो कण्णिआरो ॥

अयौ वैत् ॥ १ ॥ १६९ ॥

अयिशब्दे आदे. खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन सह ऐत् वा
भवति ॥ ऐ' वीहेमि । अह उम्मत्तिए । वचनाद् ऐकारस्यापि
ग्राकृते प्रयोग ॥

ओत् पुतर-यदर-नवमालिका-नवफलिका-पूग-
फले ॥ १ ॥ १७० ॥

पुतरादिषु आदेः खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन मह ओत् भ-
वति ॥ पोरो, वोर वोरी, नोमालिआ । नोहलिआ । पोफल ।
पोफली ॥

न वा मयूख-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-चतुर्दश-चतुर्वार-
सुकुमार-कुतूहलोदृखलोलृखले ॥ १ ॥ १७१ ॥

मयूखादिषु आदे. खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन सह ओद् वा

भवति ॥ मोहो मऊहो । लोण । ईअ लवशुग्गमा । चोग्गुणो
 चउग्गुणो । चोत्थो चउत्थो । चोत्थी चउत्थी । चोद्धह चउद्धह ।
 चोद्धसी चउद्धसी । चोव्वारो चउव्वारो । सोमालो सुक्कमालो ।
 कोहल कोउहल्ल । त्तेह मत्ते कोहलीए । ओहलो उऊहलो । ओ
 क्खल उल्लहल ॥ मोरो मऊरो । इति तु मोरमपूरशब्दाभ्या
 सिद्धम् ॥

अवापोते च ॥ १ ॥ १७२ ॥

अवापयो-रूपसर्गयोरुत् इति विकल्पार्थनिपाते च आदेः
 स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥ (अव)
 (अवतरति) ओअरइ । अवयरइ (अवकाशः) ओआसो अव-
 यासो ॥ अप (अपसरति) ओसरइ अवसरइ । (अपसारित्त)
 ओसारिअं अवसारिअ ॥ उत (उतपनम्) ओवण उअवण । (उत
 घनः) ओघणो उअघणो ॥ क्वचिन्न भवति (अवगतम्) अवगय
 (अप्रशब्द) अवसद्दो (उतरवि.) उअरवी ॥

ऊच्च चोपे ॥ १ ॥ १७३ ॥

उपशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओत्
 चादेशौ वा भवतः ॥ (उपहसितम्) ऊहसिअ ओहसिअ उवहमिअ
 (उपाध्याय) ऊज्झाओ ओज्झाओ उवज्झाओ । (उपनाम)
 ऊआसो ओआसो उववासो ॥

उमो निपण्णे ॥ १ ॥ १७४ ॥

निपण्णशब्दे आदेः खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन सह उम आदेशो वा भवति । णुमण्णो णिमण्णो ॥

प्रावरणे अङ्गवाऊ ॥ १ ॥ १७५ ॥

प्रावरणशब्दे आदेः खरस्य परेण सखरव्यञ्जनेन सह अङ्ग आउ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पगुरण पाउरण पावरण ॥

निष्प्रती ओत्परी माल्यस्थोर्वा ॥ १ ॥ ३८ ॥

निष्प्रति इत्येतौ माल्यशब्दे स्थाघातौ च परे यथा सख्यम् ओत्परि इत्येव रूपौ वा भवतः । अमेदनिर्देशः मर्वादेशार्थः । ओमाल निम्मल्ल । ओमालय वहइ । (प्रतिष्ठा) परिष्ठा पइष्ठा । परिष्ठिय पइष्ठिय ॥

दीर्घहस्वौ मिथो वृत्तौ ॥ १ ॥ ८ ॥

वृत्तौ ममासे म्वराणा दीर्घहस्वौ नहुल भवतः । मिथ परस्परं तत्र ह्रस्वस्य दीर्घः । (अन्तर्वेदि) अत्तावेई (सप्तविंशति) सत्ताधीसा । कचिन्न भवति जुवइजणो ॥ कचिद् विकल्प ॥ वारीमई वारिमई भुजयत भुआयत भुअर्यत । (प्रतिगृहं) पईहर पइहर । (वेणुवन) नेल्लण वेल्लेण ॥ दीर्घस्य ह्रस्वः (नितम्बशिलास्तलित्वीचिमालस्य) निअवमिलखलिअ वीडमालस्म ॥ कचिद् विकल्पः । (यमुनातट) जउणअड जउणाअड ॥ नइसोत्त नईसोत्त ॥ गोरिहर गोरीहर । नहुमुठ चट्टमुठ । इति खरसन्धिप्रकरणम् ॥

अथ प्रकृतिभावः ।

पदयोः सन्धिर्वा ॥ १ ॥ ५ ॥

सस्कृतोक्तः सन्धिः सर्वः प्राकृते पदयोर्व्यवस्थितविभाषया भवति ॥ (व्यासश्रुतिः) वासइसी वासेसी । (विपमातपः) वि-
तमायवो । विसमआयवो (दधीश्वरः) दाहिईसरो दहीसरो ।
(स्वाद्दक) साउउअय साऊअयं ॥ पदयोरिति किं ॥ (पातः)
पाओ (पतिः) पई (घृक्षात्) वच्छाओ । (मुग्धया) मुद्दाइ
मुद्दाए । (काक्षया) महइ महए । बहुलाधिकारात् कचिद् एक
पदेऽपि, (भविष्यति) काहिइ, काही । विइओ, वीओ ॥

न युवर्णस्याऽस्वे ॥ १ ॥ ६ ॥

इवर्णस्य उवर्णस्य चास्वे वर्णे परे सन्धिर्न भवति । (न वैरि-
वर्णेऽपि अवकाशः) न वेरिवर्णे वि अवआसो (वन्दामि आर्य-
वर्) वदामि अञ्जवडर ॥

दणु इदरुहिरलित्तो सहइ उइंदो नहप्पहावलि अरुणो
सज्झावहु अवज्जडो नववारिहरोव्व विज्जुलापडिभिन्नो ॥

युवर्णस्येति किं गूढो-अरतामरसानुसारिणी भमरपतिव्व ॥
अस्र इति किं (पृथिवीश) पुहवीसो ।

१ अत्र वि इत्यस्या अवकाशे परतः सन्धिर्न जात । २ दणुजद्रुहिरलित्त
शोभते उपेद्र तस्यप्रभावव्यवस्था संख्यावप्यवगूडो नपवारिधर इव विद्युत्प्रज्ञानिप्त ॥
अत्र दणु इत्यादीनां सन्धिर्न जात । ३ गूडोदरतामरसानुसारिणी भ्रमरपतिरिव ॥
अत्र गू उदर इत्यादिषु सन्धिर्भवत्येव ।

एदोतोः खरे ॥ १ ॥ ७ ॥

एकारौकारयोः खरे परे सन्धिर्न भवति,
 बहुआए नहुंल्लिहणे आचघंतीइ कचुअं अंगे ॥
 मय रद्धअसरघोरणि धाराच्छेअव्व दीसन्ति ॥ १ ॥
 उवमासु अपज्जत्तेभकलभदंता-वहासमूरु जुअ ॥
 तं चेअ मलिअविसदड-विरसं आलक्खिमो ण्णिंहा
 ओहो अच्छरिअ ॥ एदोतोरिति किं ॥
 अत्थालोकनतरला इयरकईण भमति बुद्धीओ ॥
 अत्थ घिअ निरारभमिति हियय कहदाण ॥

स्वरस्योद्धृते ॥ १ ॥ ८ ॥

व्यञ्जनसपृक्तः खरो व्यञ्जने लुप्ते योऽवशिष्यते स उद्धृ-
 इहोच्यते । उद्धृते खरे परे स्वरस्य सन्धिर्न भवति । गैयणे चि
 गधउडिं कुणति तुह कउलनारीओ ॥ निसाअरो निसिअरो । र
 णिअरो । मणुअत्त, बहुलाधिकारात् कचित् विकल्पः । कुमआ

१ बहुआया नखोल्लेखने आयधन्त्या पञ्चकमङ्गे ॥

मफरध्वजशरघोरणि धाराच्छेदा इव दृश्यन्ते ॥

अत्र नखोल्लेखने इति एवारस्य आध्रन्त्या इति परे सन्धिर्न भवति ।

२ उपमासु अपज्जत्तेभकलभदन्तापहासं उरुयुग्गा, तदय मदिदविसदण्णविरा
 आलक्ष्याम इदानीम् ॥ अत्र मो इति ओकारस्य सन्धिर्न भवति ॥ ३ शहो आधयम्
 ४ अयालोकनतरला इतरफणीनां भवति बुद्धयः । अत्र णिंहा निरारम्भा भवति दृ
 कधी द्राणाम् ॥ अत्र कवि इन्द्र इत्यत्र सन्धिर्भवत्येव । ५ गगणे एव गधपुः
 सुरेति तत्र कौल्याय ॥ अत्र गध उडिमिति इत्यत्र उकार उद्धृतरार नाम्नि
 परे सन्धिर्न ।

कुमारो । सुपुरिसो स्वरिसो । ऋचित्सन्धि-रेव सालाहणो चेकाओ ॥
अत एव प्रतिषेधात् समासेऽपि स्वरस्य सन्धौ भिन्नपदत्वम् ॥

त्यादेः ॥ १ ॥ ९ ॥

त्यादीना स्वरस्य स्वरे परे सन्धिर्न भवति ॥ भवति इह, होइ
इह ॥

अथ व्यञ्जनसन्धि.

अन्त्यव्यञ्जनस्य ॥ १ ॥ ११ ॥

लुगित्यनुवर्त्तते ॥ शब्दाना यद् अन्त्यव्यञ्जन तस्य लुक् भवति ॥
जाव (यावत्) ताव (तावत्) जसो (यश्च) तमो जम्मो । समासे
तु चाक्यविभक्त्यपेक्षायाम् अन्त्यत्वम् अनन्तत्व च, तेनोभयमपि
भवति (सद्भिक्षुः) समिक्खु (सज्जनः) सज्जणो (एतद्गुणाः)
एअगुणा (तद्गुणाः) तग्गुणाः ॥

न अद्दोः ॥ १ ॥ १२ ॥

श्रद् उद् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् न भवति, सद्विजं,
सद्दा उग्गय उन्नय ॥ उन् गत् उन्नत्

निर्दुरोर्चा ॥ १ ॥ १३ ॥

निर्दुर् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् चा न भवति ॥ निस्महं
नीसह । दुस्सहो दूसहो (दुस्सह) दुस्सिओ दुहिओ ॥

१ शालवाहन । २ चक्रवाय । ३ चाक्यापेक्षया अनन्तत्व, विभक्त्यपेक्षया च
अलत्वम् इति ।

स्वरेऽन्तरश्च ॥ १ ॥ १४ ॥

अन्तरो निर्दुरोश्चान्त्यव्यञ्जनस्य स्वरे परे लुग् न भवति । अत्र रंप्पा (अन्तरात्मा) निरतर, निरवसेसं, दुरुत्तर दुरवगाह । कचिद्भवत्यपि अन्तोर्धरि ॥

स्त्रियाम् आद् अविद्युतः ॥ १ ॥ १५ ॥

स्त्रियां वर्त्तमानस्य शब्दस्य अन्त्यव्यञ्जनस्य आच्च भवति, विद्युच्छब्द वर्जयित्वा। लुगपवादः ॥ (सरित्) सरिआ (प्रतिपत्) पाडिवजा (सम्पत्) सपआ, बहुलाधिकारात् ईपत्स्पृष्टतरयश्चुतिरपि । सरिया, पाडिवया, सपया । अविद्युत इति किंविञ्जु ॥

रो रा ॥ १ ॥ १६ ॥

स्त्रियां वर्त्तमानस्य अन्त्यरेफस्य रा इत्यादेशो भवति आच्चापवादः । गिरा पुरा धुरा ॥

क्षुघो हा ॥ १ ॥ १७ ॥

क्षुघ् शब्दस्य अन्त्यव्यञ्जनस्य हादेशो भवति । लुहा ॥

शरदादे-रत् ॥ १ ॥ १८ ॥

शरदादे-रन्त्यव्यञ्जनस्य अद् भवति (शरद्) सरओ (मिसर भिसओ ॥

दिक्रमावृषोः सः ॥ १ ॥ १९ ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो भवति । दिमा पाउसो ॥

१ 'भस्मात्मनो योवा । २।५२ इति त्वस्य प ॥ २ रस्य मिसरौ कृते 'मतो । मिसरस्य' इति मिसरस्थाने द्विदोषार ॥

आयुरप्सरसोर्वा ॥ १ ॥ २० ॥

अनयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो वा भवति ॥ दीहाउसो दीहाऊ,
अर्च्छरसा अच्छरा ॥

ककुभो हः ॥ १ ॥ २१ ॥

ककुभ् शब्दस्य अन्त्यव्यञ्जनस्य हो भवति । कउहा ॥ द्विशा

धनुषो वा ॥ १ ॥ २२ ॥

धनुःशब्दस्य अन्त्यव्यञ्जनस्य हो वा भवति, धणुह धणू ॥

मोऽनुस्वारः ॥ १ ॥ २३ ॥

अन्त्यमकारस्य अनुस्वारो भवति । जल फल वच्छ गिरिं पेच्छ ।
क्वचिदनन्त्यस्यापि वणमि वणम्मि ॥

वा खरे मश्च ॥ १ ॥ २४ ॥

अन्त्यमकारस्य खरे परेऽनुस्वारो वा भवति । पक्षे लुगपवादी
मस्य मकारश्च भवति । वदे उमम अजिअ, उसममजिअ च वदे ॥
बहुलाधिकाराद् अन्त्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः (साक्षात्) सैक्ख
(यत्) ज (तत्) त (विष्वक्) वीसु^१ (पृथक्) पिह (सम्यक्)
मम्म (इह) इह (इहक) इहय आलेखुय इत्यादि ॥ हु

टञ्जनो व्यञ्जने ॥ १ ॥ २५ ॥

टञ्जन इत्येषां स्थाने व्यञ्जने परेऽनुस्वारो भवति । ट
(पङ्क्तिः) पती (पराञ्चुसः) परमुहो (अ) कञ्जुकः) कञ्जुओ

१ एसात् ध्य-ध-स्त प्नाम् अतिधले इति प्तस्य छ ॥ २ वृक्ष ॥ ३ 'वाऽव्य
योत्सातादावदात् इति शा इत्यस्य थ ॥ ४ ध्यनिविष्यचोद ॥ १ ॥ ५० ॥' इति
अकारस्य उत्थम् ॥

(लाञ्छन) लछण (ण) (पण्मुखः) छमुहो (उत्कण्ठा) उक्त
(न) (सन्ध्या) संझा (विन्ध्यः) विंझो ॥

वक्रादावन्तः ॥ १ ॥ २६ ॥

वक्रादिषु यथादर्शन प्रथमादेः स्वरस्यान्त आगमरूपोऽनुस्वारो
भवति ॥ वक । तस । असू । मसू । पुछ । गुंछ । मुढा । पसू
बुध । कनोडो कुपल दंसण विंछिओ गिंठी मजारो, एप्पाघस
वयसो मणसी मणंसिणी । मणसिला । पंडसुआ । एषु द्विती
यस्य ॥ अवरिं अणिउतय अइमुतय अनयोस्वृतीयस्य, वक्र ज्य
अश्रु श्मश्रु पुच्छ गुच्छ मूर्धन् पशु बुध्न ककोट कुडमल दर्श
श्रुशिक गृष्टि मार्जार वयस्य मनस्विन् मनस्विनी मनःशिल
प्रतिश्रुत् उपरि अतिमुक्तक इत्यादि । कचिच्छन्दपूरणेऽपि दे
नागसुवर्णं । कचिन्न भवति । गिंठी मजारो मणसिला १ आ
मणोमिला, अइमुचय ॥

क्त्वा स्यादेर्णस्वो-र्वा ॥ १ ॥ २७ ॥

क्त्वायाः स्यादीना च यौ णसू तयोरनुस्वारोऽन्त्यो वा भवति ।
क्त्वा ॥ कौऊण काऊण काउआण काउआण ॥ स्यादि । वच्छे
वच्छेण वच्छेसु वच्छेसु ॥ णस्योरिति किं करिअ अग्गिणो ॥

विंशत्यादे-र्लृक् ॥ १ ॥ २८ ॥

विंशत्यादेरनुस्वारस्य लृक् भवति । (विंशतिः) वीसा (विंशत्
तीसा सस्वृत् सफय (सस्कारः) सकारो इत्यादि ॥

१ टमयसो । २।५०' इति श्मस्य पः । २ पमिश्रविनीत्तादिना, इत्यस्य शकारः
३ कर्तुमसृत् मुआणा, इति वस्तुशादसः ।

मासादे-र्वा ॥ १ ॥ २९ ॥

मासादेरनुस्वारस्य लुक् वा भवति । मास मस मासल मसल
कास कस पासू पसू कह कह एव एव नृण नृणं इयाणि इयाणि
दाणि दाणि कि करेमि किं करेमि समुहं समुह किंसुअ किंसुअ
सीहो सिंघो ॥ मांस मासल कास्य पासु कथ एव नून इदानीं
दानीं किं समुख किंशुक सिंह इत्यादि ॥

वर्गेऽन्त्यो वा ॥ १ ॥ ३० ॥

अनुस्वारस्य वर्गे परे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्गस्य अन्त्यो वा
भवति ॥ पद्मो पको सद्मो सखो अद्मण अगण लद्मण लघण
कञ्चुओ कचुओ लञ्छण लछण अञ्जिअ अजिअ सञ्ज्ञा सज्ञा
कण्ठओ कठओ उक्कण्ठा उक्कठा कण्ड कड सण्ढो सढो अन्तर
अतर पन्थो पथो चन्दो चदो चन्ववो वध्नो कम्पइ कपइ वम्फइ
वफइ कैलम्भो कलभो आरम्भो आरभो । वर्ग इति किं संसओ
संहरइ । नित्यमिच्छन्ति अन्ये ॥

स्वरादसंयुक्तस्यानादेः ॥ १ ॥ १७६ ॥

अधिकारोऽय ॥ यद् इत ऊर्ध्वम् अनुक्रमिष्यामस्तत् स्वरात्
परस्य असंयुक्तस्य अनादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

कगचजत्तदपयवा प्रायो लुक् ॥ १ ॥ १७७ ॥

स्वरात्परेषाम् अनादिभूतानाम् असंयुक्तानां कगचजत्तदपयवा
प्रायो लुक् भवति ॥ (क) (तीर्थकर) तित्थयगे (लोक')

लोओ (शकट) सैयढ (ग) (नगः) नओ नैयर, मैयको, (च)
 सई कैयग्गहो कौयमणी (ज) रयैय) पयांवाई (त) रसार्थल,
 पायाल जई (द) मयैणो मैया (प) (रिपु') रिऊ (सुपुरुष')
 सुउरिसो (य) नैयण दयाळु (वियोग') विओओ (व) लायैण्ण ॥
 प्रायो ग्रहणात् कचिन्न भवति । सुकृसुम, पयागजल, सुगओ अगरु
 सचाव विजणं सुतार विदुरो सपाव समवाओ देवो दाणवो ॥
 खरादित्येव, संकरो सगमो नक्चरो धणजओ विसतओ पुरदरो
 सवुडो सवरो ॥ असयुक्तस्य इत्येव ॥ अक्को वग्गो अब्बो वञ्ज
 धृत्तो उद्दामो कञ्ज सन्न ॥ कचित्सयुक्तस्यापि (नक्तचर') नक्
 चरो ॥ अनादेरित्येव ॥ कालो गघो चोरो जारो तरु दायो
 पाव वण्णो ॥ यकारस्य आदिभूतस्य जत्वम् तु वक्ष्यते ॥ समासे
 तु चाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपि विवक्ष्यते, तेन तत्र
 यथादर्शनम् उभयमपि भवति, सुहकरो सुहयरो, आगमिओ
 जायमिओ, जलचरो, जलयरो, बहुतरो बहुयरो, सुहदो सुहओ,
 इत्यादि ॥ कचिदादेरपि (स पुणः) स उणा, (स च) सो अ
 (चिह्नम्) ईन्ध, ॥ कचिद्यस्य जः, (पिशाची) पिसाजी, (एक-
 त्वम्) एगत्त (एकः) एगो (अमुक') अमुगो (अमुक.)
 अमुगो (श्रावकः) सागगो (आकार') आगारो, तित्थगरो
 (आकर्षः) आगरिसो लोगस्सुज्जोअगरा इत्यादिपु तु व्यत्ययश्च

१ सटा शकट कैट्ठे ४ ॥ इति टस्य टः ॥ २ नगरम् ॥ ३ गृणाश्च ॥
 ४ कचमह ॥ ५ षाचमणिः ६ रजतम् ॥ ७ प्रत्रापति ॥ ८ रगातत्त्वम् ॥
 ९ पाताळम् ॥ १० मदन ॥ ११ गदा ॥ १२ नचनम् ॥ १३ चायप्यम् ॥
 १४ चिहे 'धो पा' इति हस्य 'ध ॥

इत्येव कस्य गत्वम्, आपें अन्यदपि दृश्यते (आकुञ्चनम्) आउटण
अत्र चस्य टत्वम् ॥

यमुना चामुण्डा कामुकातिमुक्तके मोऽनुना-
सिकश्च ॥ १ ॥ १७८ ॥

एषु मस्य लुक् भवति, लुकि च सति मस्य म्यानेऽनुनासिको
भवति, जउँणा चाउँण्डा काउँओ अणिउँत्तय, क्वचिन्न भवति
अइमुतय अइमुत्तअ ॥

नावर्णात् पः ॥ १ ॥ १७९ ॥

अवर्णात् परस्य अनादेः पस्य लुक् न भवति ॥ (शपथः)
सवँहो (शापः) सावो अनादेरित्येव (परपुष्टः) परउहो ॥

अवर्णो यश्च्रुतिः ॥ १ ॥ १८० ॥

कगचजेत्यादिना लुकि सति शेषोऽवर्णोऽवर्णात्परो लघुप्रयत्न-
तरयकारश्च्रुतिर्भवति । तित्थयरो सयढ नयर मयंको कयग्गहो
कायमणी रयय पयावई रसायल मयणो गया नयण दयान्ठ
लायण्ण । अवर्ण इति किं, सउणो पउणो (सगुणः प्रगुणः) पउरं
(प्रचुर) राईव (राजीवः) निहओ निनओ वाऊ कई ॥ अवर्णा
दित्येव लोअस्म देअरो, क्वचिद् भवति, पियइ ॥

कुब्ज-कर्पर-कीलके कः खोऽपुप्पे ॥ १ ॥ १८१ ॥

एषु कस्य खो भवति पुप्प चेत् कुब्जाभिधेय न भवति ॥
सुजो खप्पर खीलओ, अपुप्प इति किं, (चन्धित्तु कुच्चकप्रम्-

नम्) त्रधेऽं कुञ्जयपसूण, आर्षेऽन्यत्रापि (कासितम्) सासि
(कासित) खासिअ ॥

मरकत-मदकले गः कन्दुके त्वादेः ॥ १ ॥ १८२ ॥

अनयो. कस्य गो भवति कन्दुके त्वाद्यस्य कस्य, मरण
मयगलो गेंदुअ ॥

किराते च' ॥ १ ॥ १८३ ॥

किराते कस्य चो भवति, चिलांओ, पुलिन्दे एन अय विधि
कामरूपिणि तु नेप्यते (नमामो हरकिरात) नमिमो हरकिराय ।

शीकरे भहौ वा ॥ १ ॥ १८४ ॥

शीकरे कस्य भहौ वा भवतः । सीभरो सीहरो ॥ पक्षे सीअरो ।

चन्द्रिकायां म. ॥ १ ॥ १८५ ॥

चन्द्रिकाशब्दे कस्य मो भवति । चन्दिमा ॥

निकप-स्फटिक चिहुरे हः ॥ १ ॥ १८६ ॥

एषु कस्य हो भवति । निहसो ॥

स्फटिके ल. ॥ १ ॥ १९७ ॥

स्फटिके टस्य लो भवति।फलिहो । (चिहुरः) चिहुरो । चिहुर
शब्द' संस्कृतेऽपीति दुर्ग' ॥

खघयघभाम् ॥ १ ॥ १८७ ॥

खरात्परेपाम् असयुक्तानाम् अनादिभूतानां ख-घ-थ-घ-भाम्
प्रायो हो भवति । (ख) (शाखा) साहा (मुखम्) मुह, मेहला,

१ 'एन्टोप्यादी १९१५ इति अकारस्य एत्वम् ॥ २ दक्षिणार्धे ल १९१५
इति रस ल ॥

स्लापति

लिहइ (घ) मेहो जहण माहो लाहइ (थ) नाहो आवसहो अ
 मिहुण कहइ (ध) साहू वाहो बहिरो वाहइ इद-हणू (भ)
 (सभा) सहा सहावो नह थणहरो सोहइ । खरादित्येव सखो
 संघो कथा वघो खभो (शसः सघः कन्था वन्ध' खम्भः)
 असयुक्तस्य इत्येव, अक्खइ अग्घइ कत्थइ वधइ सिद्धओ लब्भइ ॥
 अनादेरित्येव, गज्जते खे मेहा (गर्जन्ति खे मेघाः) गंन्ठइ घणो,
 प्राय इत्येव, सरिसवरलो, पैलय घणो, अँथिरो जिणघम्मो,
 पणहभओ नभ ॥

पृथकि धो वा ॥ १ ॥ १८८ ॥

पृथक्शब्दे थस्य धो वा भवति ॥ पिघ पुघ, पिह पुह ॥

शृङ्खले स्व. कः ॥ १ ॥ १८९ ॥

शृङ्खलशब्दे खस्य को भवति, सकल ॥

पुन्नाग-भागिन्योर्गो मः ॥ १९० ॥

अनयो-र्गस्य मो भवति, पुन्नामाइ वसते (पुन्नागानि वसन्ते)
 मामिणी ॥

छागे लः ॥ १ ॥ १९१ ॥

छागे गस्य लो भवति, छालो छाली ॥

खचित्तपिशाचयोश्च. सल्लो वा ॥ १ ॥ १९३ ॥

अनयो-श्चस्य यथासंख्य स छ इत्यादेशो वा भवतः । ससिओ
 सइओ, पिसलो पिमाओ ।

१ गच्छति घन ॥ २ सपपत्तल ॥ ३ प्रख्यघा ॥ ४ अस्थिरो जिनधर्म ॥
 ५ प्रनष्टभयो नभ ॥

जटिले जो झो वा ॥ १ ॥ १९४ ॥

जटिले जस्य झो वा भवति ॥

टो ङः ॥ १ ॥ १९५ ॥

खरात्परस्य असयुक्तस्य अनादेः टस्य ङो भवति ॥ झडिलो जडिलो, (नटो भटो घटः) नडो भडो घडो घंङङ्, खरादित्येव, घटा । असयुक्तस्येत्येव खट्टा (खट्टा) अनादेरित्येव टफो, क्वचिन्न भवति (अटति) अटङ् ॥

सटा शकट-कैटभे ङः ॥ १ ॥ १९६ ॥

एषु टस्य ङो भवति, सटा सयडो ॥

कैटभे भो चः ॥ १ ॥ २४० ॥

कैटभे भस्य वो भवति केडवो ॥

चपेटा पाटौ वा ॥ १ ॥ १९८ ॥

चपेटाशब्दे ष्यन्तपटिघाता च टस्य लो वा भवति ॥ चविला चविडा फालेङ् फाडेङ् ॥

टो ङः ॥ १ ॥ १९९ ॥

खरात्परस्यासयुक्तस्यानादेः ठस्य ङो भवति ॥ मंडो सडो कमडो कुटारो पडङ्, खरादित्येव वेकुठो (वैकुण्ठः) असयुक्तस्येत्येव चिदृङ्, अनादेरित्येव द्विअए ठाङ् (हृदये तिष्ठति)

अङ्कोटे ह्रः ॥ १ ॥ २०० ॥

अङ्कोटे ठस्य द्विरुक्तो एो भवति ॥ अङ्कोट्टे-वेष्टतुप्प ॥

१ पटति ॥ २ गट घट ङमट कुठार पटति ॥ ३ अङ्कोट्टे-वेष्टतुप्पं देवोदयं नाम् ॥

पिठरे हो वा रश्च डः ॥ १ ॥ २०१ ॥

पिठरे ठस्य हो वा भवति, तत्सन्नियोगे च रस्य डो भवति ॥
पिहडो पिठरो ॥

डो लः ॥ १ ॥ २०२ ॥

स्वरात्परस्यासयुक्तस्य अनादे-र्हस्य प्रायो लो भवति (वडवा
मुख) वलयामुह (गरुडः, तडाग, क्रीडति) गरुलो तराय कीलइ,
स्वरादित्येव, मोंड कोंड (मृण्ड कुण्डम्) असंयुक्तस्य इत्येव खग्गो,
अनादेरित्येव, रमइ डिंभो (रमते डिम्भ.) प्रायोग्रहणात् कचिद्
विकल्पः, वडिस वलिस, दाडिम दालिम, गुडो गुलो, णाडी
णाली, णड णल (आपीडः) आवेडो आंमेलो ॥ कचिन्न भवति,
निविड (गौडः) गउडो पीडिअ नीड उट्ट तडी ॥

वेणौ णो वा ॥ १ ॥ २०३ ॥

वेणौ णस्य लो वा भवति, वेणू वेणू ॥

तुच्छे तश्चछौ वा ॥ १ ॥ २०४ ॥

तुच्छशब्दे तस्य चछ इत्यादेशौ वा भवतः । तुच्छ छुच्छ
तुच्छं ॥

तगर-त्सर-त्तूचरे टः ॥ १ ॥ २०५ ॥

एषु तस्य टो भवति । टगरो टसरो ट्वरो ॥

प्रत्यादौ डः ॥ १ ॥ २०६ ॥

प्रत्यादिषु तस्य डो भवति, पडिवन्न पडिहासो पडिहारो

२ नीपापीडे मो वा इति पस्य म । एत्पीयूपेत्तादिना ईकारस्य एत्वम् च ॥

पाडिप्फद्धी (प्रतिपन्न प्रतिभासः प्रतिहारः प्रतिस्पर्दिन्) पंदि
सारो पडिनियत्त पडिमा पडिवया पडसुआ पडिकरड पडुडि
पाहुड वावडो पडाया बहेडओ हेरडई । मडय ॥ आर्ये (दुष्कृतं)
दुकड (सुकृत) सुकड (आहृतम्) आहडं (अवहृतम्) अवहडं
इत्यादि ॥ प्राय इत्येव (प्रतिसमय) पइसमय (प्रतीप) पईव
(सप्रति) सपइ (प्रतिष्ठान) पइटाण (प्रतिष्ठा) पइटा (प्रतिष्ठा)
पइण्णा ॥ प्रति प्रभृति प्राभृत व्याधृत पताका विमीतफ हरीतकी
मृतक इत्यादि ॥

इच्चै चेतसे ॥ १ ॥ २०७ ॥

चेतसे तस्य डो भवति इच्चै सति ॥ वैडिसो ॥ इच्च इति किं,
वेअसो, अत्र इच्च इति व्याधृत्तिवलात् इ'स्वमादौ, इति इकारो
न भवति ॥

गर्भितात्सिमुक्तके णः ॥ १ ॥ २०८ ॥

अनयोस्तस्य णो भवति, गर्भिणो अणित्तैर्यं, क्वचिन्न भवति,
अडमुत्तय, कथम् एरावणो, ऐरावणशब्दस्यै, एरावओ इति तु
ऐरावतशब्दस्य ॥

रुदिते दिना ण्ण ॥ १ ॥ २०९ ॥

रुदिते दिना सह तस्य द्विरक्तो णो भवति। ण्ण ॥ अत्र
केचिद् ऋत्वादिषु द इत्यारब्धवन्तः, स तु शौरसेनी-मागधीविषय

१ प्रतिसारः, प्रतिपिष्टत प्रतिगा, प्रतिपत्त प्रतिधुर, प्रतिष्ठीति ॥ २ 'दृष्टं तु
यदानीतोऽयं' इति इकारस्य अः ॥ ३ इ'स्वमादौ इत्यस्य इ ॥ ४ यमुना पात्र
५ इतिमुक्तेत्यादिना म घोत्र ॥ ६ भविष्यतीति शेषः ॥

एव दृश्यते, इति नोच्यते ॥ प्राकृते हि (ऋतुः) रिऊ उऊ
 (रजत) रययं (एतद्) एअ (गतः) गओ (आगतः) आगओ
 (साप्रत) सपयं (यतः) जओ (ततः) तओ (कृत) कय
 (हत) हय (हताशः) हयासो (श्रुतः) सुओ (आकृति)
 आकिई (निर्वृतः) निव्जुओ (तातः) ताओ (कतरः) कयरो
 (द्वितीयः) दुइओ इत्यादयः प्रयोगा भवन्ति, न पुनः, उद् रयद्
 इत्यादि ॥ कचिद् भावेऽपि व्यत्ययश्च इत्येव सिद्धम् ॥ दिही
 इत्येतदर्थं तु धृतेर्दिहिः, इति वक्ष्यामः ॥

सप्ततौ रः ॥ १ ॥ २१० ॥

सप्ततौ तस्य रो भवति । सचरी ॥

अतस्त्री-सातवाहने लः ॥ १ ॥ २११ ॥

अनयोस्तस्य लो भवति ॥ अलमी सालाहणो सालवाहणो
 सालाहणी भासा ॥

पलिते वा ॥ १ ॥ २१२ ॥

पलिते तस्य लो वा भवति ॥ पलिल पलिअ ॥

पीते वो ले वा ॥ १ ॥ २१३ ॥

पीते तस्य वो वा भवति, स्वार्थलकारे परे, पीवल पीअल, ल
 इति किं पीअ ॥

वित्तस्ति-वसति भरत कातर-मातुलिङ्गे हः ॥ १ ॥ २१४ ॥

एषु तस्य हो भवति, विहत्थी वसही, बहुलाधिकारात् कचिन्न
 भवति वसई, भरहो काहलो माहुर्लिङ्ग, मातुलङ्गयन्दस्य तु
 माउलुग ॥

मेधि-शिथिर-शिथिल प्रथमे थस्य ढः ॥ १ ॥ २१५ ॥

एषु थस्य ढो भवति हस्यापवाद' मेढी सिढिलो सिढिलो पढमो
प्रदीपि-दोहदे लः ॥ १ ॥ २२१ ॥

प्रपूर्वे दीपतौ धातौ दोहदशब्दे च दस्य लो भवति । परां
वेड पलित्तं ॥

दशनदष्ट-दग्धदोला दण्डदर दाहदम्म-दर्भ-कदनदो
हदे दो वा ङः ॥ १ ॥ २१७ ॥

एषु दस्य ढो वा भवति । डसण दसण, डहो दहो, डडो दडो
डोला दोला, डडो दडो, डरो दरो, डहो दाहो, डमो दमो
डम्भो दम्भो, कडण कणण, डोहलो दोहलो, दरशब्दस्य
मयार्थवृत्तेरेव भवति, अन्यत्र दर-दलिञ ॥

दशदहो ॥ १ ॥ २१८ ॥

अनयो धात्वो-र्दस् ढो भवति । डसइ डहइ ॥

सख्या गङ्गदे रः ॥ १ ॥ २१८ ॥

सख्यावाचिनि गङ्गदशब्दे च दस्य रो भवति, एआगह चारह
तेरह गगार, अनादेरित्येव वै दस, अमयुक्तस्य इत्येव चउइह ॥

कदल्याम् अट्टमे ॥ १ ॥ २२० ॥

अट्टमवाचिनि कदलीशब्दे दस्य रो भवति, करली अट्टम इति
किं कयली फेली ॥

कदम्ये या ॥ १ ॥ २२० ॥

कदम्म शब्दे दस्य लो वा भवति ॥ फलमो कयमो ॥

दीपौ धो वा ॥ १ ॥ २२३ ॥

दीप्यता दस्य धो वा भवति ॥ धिप्पइ दिप्पइ ॥

कदर्थिते वः ॥ १ ॥ २२४ ॥

कदर्थिते दस्य वो भवति, कवट्टिओ, ॥

ककुदे हः ॥ १ ॥ २२५ ॥

ककुदे दस्य हो भवति, कउह ॥

निपधे धो ढः ॥ १ ॥ २२६ ॥

निपधे धस्य ढो भवति, निसढो ॥

वौपधे ॥ १ ॥ २२७ ॥

औपधे धस्य ढो वा भवति, ओसढ ओसह ॥

नो णः ॥ १ ॥ २२८ ॥

स्वरात्परस्यासयुक्तस्यानादे-र्नस्य णो भवति ॥ कणय मयणो
यण नयण माणइ । आर्णे आरनाल अनिलो अनलो इत्याद्यपि ॥

वादौ ॥ १ ॥ २२९ ॥

आदौ वर्तमानस्य असयुक्तस्य नस्य णौ वा भवति ॥ णरो
रो, णई नई' णेइ नेइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव(न्याय.) नाओ ॥

निम्ब-नापिते ल-ण्ह वा ॥ १ ॥ २३० ॥

अनयो-र्नस्य ल ण्ह इत्यादेशौ वा भवत' ॥ लिम्बो निम्बो
हापिओ नापिओ ॥

१ 'श्रुतप्रवृत्तमृत्तिकापत्तनवदर्थित ट' इति धस्य ट ॥ २ कनक, मदनो, वचन,
वियम् ॥ ३ नरो नदी, नयति ॥

पो वः ॥ १० ॥ २३१ ॥

स्वरात्परस्यासयुक्तस्यानादेः पस्य प्रायो वो भवति ॥
सावो उवसगो पडवो कासवो, पाव उवमा कविल कुणव
कवाल महिवालो गोवड तवड (पापम् उपमा कपिल कु
कलाप* कपाल महिपालो गोपति तपति) स्वरादित्येव कप
असयुक्तस्य इत्येव, अप्पमचो (अग्रमत्तः) अनादेरित्येव मु
पडड, प्राय इत्येव कड रिऊ (कपिर्ऋतु) एव च पक्का
प्राप्तयो-लोपवकारयोर्यस्मिन् कृते श्रुतिसुसमुत्पद्यते स तत्र कार्य,
पाटि परुष परिघ परिखा पनस पारिभद्रे फः ॥ १ ॥ १३ ॥

प्यन्ते पटिधातो परुषादिषु च शब्देषु पस्य फो भवति
फालेड फाडेड, फरुसो फलिहो फलिहा फणसो फालिहदो ॥

प्रभूते वः ॥ १ ॥ २३३ ॥

प्रभूते पस्य वो भवति, नहुत्त ॥

पापद्धौ रः ॥ १ ॥ २३५ ॥

पापद्धौ अपदादौ पकारस्य रो भवति ॥ पारद्धी ॥

फो भहौ ॥ १ ॥ २३६ ॥

स्वरात्परस्यासयुक्तस्यानादेः पस्य भहौ भवत, क्वचिद्
(रेफ) रेमो (शिफा) सिमा, क्वचिच्च ह. (मुक्ताफल) मु
हल, क्वचिच्च उमात्रपि (सफल) ममल सहल (शेफालिका)
समालिआ सेहालिआ (शफरी) ममरी मदरी (शुफति) शु

* शपथः, क्षाप, उवताम, प्रदीप, क्वरुदत्त ॥ २ पाप रो वा ॥ ३ ॥ २३५ ॥
इति टस्य ॥

गुह्य, खरादित्येव गुफ्य, असयुक्तस्येत्येव पुष्कं, अनादेरित्येव
चिद्व्य फणी, प्राय इत्येव कसणफणी ॥

वो वः ॥ १ ॥ २३७ ॥

खरात्परस्यासंयुक्तस्थानादेर्वस्य वो भवति ॥ अलावू अलावू
अलाऊ (शनलः) सवलो ॥

विसिन्या भः ॥ १ ॥ २३८ ॥

विसिन्या वस्य भो भवति, भिसिणी, स्त्रीलिङ्गनिर्देशादिह न
भवति ॥ विसतन्तु पेलवाण (विसतन्तुपेलवाना) ॥

कवन्धे मयौ ॥ १ ॥ २३९ ॥

कवन्धे वस्य मयौ भवतः, कमघो कयघो ॥

विपमे मो ढो वा ॥ १ ॥ २४१ ॥

विपमे मस्य ढो वा भवति ॥ विसढो विसभो ॥

मन्मथे वः ॥ १ ॥ २४२ ॥

मन्मथशब्दे मस्य वो भवति ॥ वम्महो ॥

वाभिमन्यौ ॥ २४३ ॥

अभिमन्युशब्दे मस्य वो वा भवति ॥ अहिवन्नू अहिमन्नू ॥

भ्रमरे सो घा ॥ १ ॥ २४४ ॥

भ्रमरशब्दे मस्य सो वा भवति ॥ मसलो भमरो ॥

आदे-र्यो जः ॥ १ ॥ २४५ ॥

यदादेर्यस्य जो भवति ॥ जसो जमो जाह, आदेरिति किम्

१ यतो यमो याति ॥

अवयवो विणओ, बहुलाधिकारात् सोपसर्गस्थानादेरापि (सयम) सजमो सजोगो अवजसो, कचिल भवति । (प्रयोगः) पत्रोर्ण आर्षे लोपोऽपि (यथाख्यात) अह-क्खाय (यथाजातम्) आ जाय ॥

युष्मदर्थपरं तः ॥ १ ॥ २४६ ॥

युष्मच्छब्देऽर्थपरं यस्य तो भवति ॥ तुम्हारिसो तुम्हारेण अर्थपर इति किं तुम्हदम्हपरण ॥

यष्ट्या लः ॥ १ ॥ २४७ ॥

यष्ट्या यस्य लो भवति, लट्टी वेषु लट्टी उच्छुलट्टी महुलट्टी ॥

उत्तरीयानीयतीयकृद्ये ज्ञ ॥ १ ॥ २४८ ॥

उत्तरीयशब्दे अनीयतीयकृद्यप्रत्ययेषु च यस्य द्विरक्तो ओ वा भवति ॥ उत्तरिञं उत्तरीअ ॥ अनीये ॥ करणिञ करणीञ विम्हयणिञ विम्हयणीअ जवणिञ जवणीअ । (तीये) विईञ वीओ/(कृद्ये) पेञा पेआ ॥

छायाया होऽकान्तौ वा ॥ १ ॥ २४९ ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यस्य हो वा भवति ॥ वच्छस्म छाही, वच्छस्म छाया जातपामाव ॥ सच्छाहं सच्छायं । अकान्ताविति फिम् मुहच्छाया फान्तिरित्यर्थः ॥

डाह्यौ फतिपये ॥ १ ॥ २५० ॥

१ सषययो भिनय ॥ २ युष्माच्छ ॥ ३ युष्मदर्थः ॥ ४ युष्मदम् करणम् ॥ ५ भिन्नवनीयम् ॥ ६ वापनीयम् ॥ ७ द्विरित्य ॥ ८ पेया • युष्मच्छाया ॥

कतिपयशब्दे यस्य डाह-व इत्यादेशौ पर्यायेण भवतः, कइवाह
कइअवं ॥

किरिभेरे रो डा ॥ १ ॥ २५१ ॥

अनयो रस्य डो भवति, किडी भेडो ॥

पर्याणे डा वा ॥ १ ॥ २५२ ॥

पर्याणे रस्य डा इत्यादेशो वा भवति, पढायाण पडाण ॥

करवीरे णः ॥ १ ॥ २५३ ॥

करवीरे प्रथमस्य रस्य णो भवति, कणवीरो ॥

हरिद्रादौ ल' ॥ १ ॥ २५४ ॥

हरिद्रादिषु शब्देषु असयुक्तस्य रस्य लो भवति, हलिदी दलिदी
दलिदो दालिद् हलिदो जहुद्विलो सिद्विलो मुहलो चलणो वलुणो
रुलुणो अगालो सकालो सोमालो चिलाओ फलिहा फलिहो
फालिहदो काहलो लुको अवदालं भसलो जद्वल नदलो निद्वलो ॥
बहुलाधिकारात् चरणशब्दस्य पादार्थवृत्तेरेव, अन्यत्र, चरणरुण,
भ्रमरे ससनियोगे एव, अन्यत्र भमरो । तथा जद्वर वद्वरो निद्वरो
इत्याद्यपि ॥ हरिद्रा दरिद्राति दरिद्र दारिद्र्य हरिद्र युधिष्ठिर
शिथिर मुखर चरण वरुण कष्ण अगार सत्कार मुकुमार किरात्त
परिसा परिघ पारिमद्र कातर रुग्ण अपद्वार भ्रमर जठर नदर
निष्ठुर इत्यादि, आपे दुवालसगे इत्याद्यपि ॥

लाहल लाद्गल लाद्गूले चादे ण ॥ १ ॥ २५६ ॥

१ पयस्यपयाणघोऽकुमार्ये ल, इति यस्य दत्तम् ॥

एषु आदे-र्लस्य णो वा भवति ॥ णाहलो, लाहलो, न
लगल, णंगूल लंगूल ॥

शचरे घो मः ॥ १ ॥ २५८ ॥

शचरे चस्य मो भवति, समरो ॥

स्वप्ननीच्योर्वा ॥ १ ॥ २५९ ॥

अनयोर्वस्य मो वा भवति, सिमिणो सिमिणो, नीमी नीमी
सुपाया ण्त्वे न चा ॥ १ ॥ २६१ ॥

सुपाशब्दे पस्य ण्हा णकाराक्रान्तो हो वा भवति, गुण्हा गुस
दश पापाणे हः ॥ १ ॥ २६२ ॥

दशान्शब्दे पापाणशब्दे च शपयो यथादर्शन हो वा भवति
दहसुहो दसमुहो! दहनलो दसबलो! दहरहो दसरहो! दह
एगारह! चारह तेरह पाहाणो पासाणो ॥

द्वियसे सः ॥ १ ॥ २६३ ॥

द्वियमे सस्य हो वा भवति ॥ द्वियहो द्वियसो ॥

हो घोऽनुस्वारात् ॥ १ ॥ २६४ ॥

अनुस्वारात् परस्य हस्य घो वा भवति । सिघो मीहो सया
संहारो । क्वचिदननुस्वागदपि, (दाह') दाघो ॥

शिराया चा ॥ १ ॥ २६५ ॥

शिराशब्दे आदेऽद्यो वा भवति, छिग सिग ॥

लृग् माजनदनुजराजकुले ज' सस्वरम्य न घा ॥१॥२६७॥

एषु सन्धरस्य जकारस्य लृग् वा भवति, माणं मायणं, दणुयं
दणुअनहो, राउल रायउल ॥

व्याकरणप्रकारागते कगोः ॥ १ ॥ २६८ ॥

एषु कस्य गस्य च सस्वरस्य लुग् वा भवति, वारण वायरण,
पारो पायारो, आओ, आयओ ॥

किसलयकालायसहृदये यः ॥ १ ॥ २६९ ॥

एषु सस्वरस्य यकारस्य लुग् वा भवति, किसलं किसलय,
कालास कालायस, महण्व-समा सहिआ ॥ जाला ते सहिअएहिं
धेप्पति ॥ निसमणुप्पिय-हिअस्स हिअय ॥

दुर्गादेव्युद्धुम्बर-पादपतनपादपीठेऽन्तर्द. ॥ १ ॥ २७० ॥

एषु सस्वरस्य दकारस्य अन्तर्मध्ये वर्त्तमानस्य लुग् वा भवति ॥
दुग्गाधी दुग्गाएवी, उवरो उउररो पावडण पायवडण, पात्रीढ
पायवीढ ॥ अन्तरिति किं, दुर्गादेव्याम् आढौ मा भूत् ॥

यावत्तावज्जीवितावर्त्तमानावट-प्राचारकदेव
कुलैवमेवे च ॥ १ ॥ २७१ ॥

यावदादिषु सस्वरवकारस्य अन्तर्वर्त्तमानस्य लुग् वा भवति ॥
जा जाव, ता ताव, जीअ जीविअ, अत्तमाणो आवत्तमाणो, अडो
अवडो, पारओ पावारओ, देउल देवउल, एमेव एवमेव ॥ अन्त-
रित्सेअ, एवमेव इत्यन्तस्य न भवति ॥

अधुना सयुक्तव्यञ्जनसन्धिर्विधीयते
सयुक्तस्य ॥ २ ॥ १ ॥

१ महार्णवगमा महदया ॥ २ (यस्मिन् ते सहृदयेऽश्नन्ते) सहृदये च गुणा
गृह्यन्ते इत्यर्थ ॥ ३ निरामनार्पितहृदयस्य हृदयम् ॥

अधिकारोऽय ज्यायामीत् (२ ॥ ११५) इति यावत्, यदि ऊर्ध्वम् अनुक्रमिष्यामः तत्सयुक्तस्येति वेदितव्यम् ॥

कग-टड-तद-प-शपस-क-पाम् ऊर्ध्वं लुक् ॥ ० ॥ ७७ ॥

सयोगस्य ऊर्ध्वं वर्तमानानाम् एषां वर्णानां लुक् भवति (क) भुञ्जति सित्य ॥ ग ॥ दुद्वं मुद्वं ॥ ट ॥ छप्पओ (पठपदः कप्फल (कट्फलम्) ॥ ड ॥ रग्नो रज्जो (रङ्ग पङ्कजः) ॥ त उप्ल (उत्पलम्) उप्पाओ (उत्पादः) ॥ द ॥ मग् मोग (मद्गुः मुद्गरः) ॥ प ॥ गुत्तो गुत्तो (सुप्तो गुप्तः) ॥ श ॥ ल (श्लश्मम्) निचलो चुमइ (निचलः, ध्योतति) ॥ ष ॥ गोई छट्टो, निहुरो (गोष्ठिः, पष्टो, निष्ठुरः) ॥ स ॥ सल्लिओ नै (स्वलितः, स्नेह)-क ॥ दुयत (दुसम्)-प ॥ अत्तप्पाओ (अन्तःपातः) ॥

अनादौ शेषादेशयो र्द्वित्वम् ॥ २ ॥ ८० ॥

पटस्नानादौ वर्तमानस्य लुप्तात् शेषेण संयुक्तादेशस्य च द्वि भवति ॥ शेष ॥ कप्पतरू, (कन्पतरू,) भुञ्जति, दृढ, नग्नो उप काफो, मृगग्नो, (नग्न उल्का अर्को मुरग्न) आदेश ॥ उपो जात रग्नो किञ्ची रूपी (टष्टो, यक्षो, रक्तः, कृत्ति, कर्म) कचि भवति, कम्पिणो, अनादायिति किं सल्लिय थेरो रग्नो ॥ द्वयो र्द्वित्वमन्ति एवेति न भवति, विञ्जुओ, भिण्डियालो ॥

शक्तमुक्तदष्टरुणामृदुत्वे षो या ॥ ० ॥ २ ॥

एषु सयुक्तस्य को वा भवति, सको सचो, मुको मुचो, उँको
दहो, लुको लुगो, माउक माउत्तण ॥

क्षः स्वः क्वचित्तु छञ्चौ ॥ २ ॥ ३ ॥

क्षस्य सो भवति, क्वचित्तु छञ्चावपि ॥ सओ, लक्सण, क्वचित्तु,
छञ्चौ अपि, खीण छीण, झीण झिञ्जइ ॥

छोऽक्ष्यादौ ॥ २ ॥ १७ ॥

अक्ष्यादिषु सयुक्तस्य क्षस्य छो भवति । खत्यापवादः ॥ जच्छि
उँच्छु, लच्छी कच्छो छीअ छीर सरिच्छो वच्छो मच्छिया छेत्त
छुँहा दच्छो कुच्छी वच्छ लुण्णो कच्छा ठारो कुच्छेअय छुरो
उच्छा छय मारिच्छ । क्वचित् स्थगितशब्देऽपि छइअ ॥ आर्पे ।
इवसू सीर । सारिन्ख इत्याद्यपि दृश्यते ॥

ऋक्षे वा ॥ २ ॥ १८ ॥

ऋक्षशब्दे सयुक्तस्य छो वा भवति । रिच्छ रिक्स, रिच्छो
रिक्सो, कथ छूट क्षिप्तमिति, वृक्षक्षिप्तयोरुक्खट्टौ इति भविष्यति ॥

क्षमाया कौ ॥ २ ॥ १९ ॥

कौ पृथिव्या वर्तमाने क्षमाशब्दे सयुक्तस्य छो भवति ॥ छमा

१ 'दक्षानदष्टदग्धदोलादण्डेत्वादिना' दस्य ड ॥ २ 'केनाप्पुणादय' इति ण
लुरु ॥ ३ 'भारट्टशासुदुक्कमुदुवे वा, इति ऋकारस्य आत्वम् ॥ ४ अक्षि इधु
लक्ष्मी कक्ष धुत्त क्षीर सन्ध वृक्ष मक्षिमा क्षेत्र छुप् दक्ष बुक्षि वक्षस् धुण्ण कक्षा
क्षार कौक्षेयफ क्षुर उक्षन् क्षत सादस्य इति अक्ष्यादय ॥ ५ 'प्रवासीधौ ॥ १ ॥
१५ ॥' इति इमारस्योकार ॥ ६ ईं धुत्ते ॥ १ ॥ ११२ ॥ ७ 'धुधो हा' ॥
१ ॥ १७ ॥ इति धो हादेश ॥

पृथिवी, लाक्षणिकस्यापि ह्मादेशस्य भवति ॥ (ह्मा) छ
काविति किं, खमा क्षान्तिः ॥

क्षण उत्सवे ॥ २ ॥ २० ॥

क्षणशब्दे उत्सवाभिधायिनि सयुक्तस्य छो भवति ॥ छ
उत्सव इति किं, खणो ॥

ष्कस्कयोर्नास्ति ॥ २ ॥ ४ ॥

अनयोर्नास्ति सन्नाया खो भवति ॥ ष्क ॥ योक्त्वर, पोः
रिणी, निवस्य ॥ स्क ॥ खघो, खघागारो, अववगदो ॥ ना
इति किम् । दुक्तेर निकप निगओ नमोषारो सपय सकारो ॥

शुष्कस्कन्दे वा ॥ २ ॥ ५ ॥

अनयोः ष्कस्कयोः खो वा भवति ॥ सुवस्य सुष सन्दो कदी
क्ष्वेटकादौ ॥ २ ॥ ६ ॥

क्ष्वेटकादिषु सयुक्तस्य खो भवति ॥ खेटजो । क्ष्वेटकशब्द
विपर्यायः, (क्ष्वोटक.) खोटजो (स्कोटक) खोटजो (स्कटक)
खेटजो (स्कोटिक) खेटजो ॥

स्याणावहरे ॥ २ ॥ ७ ॥

स्याणां संयुक्तस्य ग्यो भवति हरशब्दे वा यो न भवति ॥ ग्याण
अहर इति किम् । थाणुणो रेहा ॥

स्तम्भे स्तो या ॥ २ ॥ ८ ॥

१ ह्माशापारमेऽन्त्यस्यवाद् ॥ २ ॥ १०१ ॥ इति अकारगम् ॥ २५
पृथो, निवस्य, निपृथो, नमाहार, संरक्त, संरक्त ॥

स्तम्भशब्दे स्तस्य खो वा भवति ॥ खभो, थभो । काष्ठादि-
मयः ॥

धठावस्पन्दे ॥ २ ॥ ९ ॥

स्पन्दाऽभाववृत्तौ स्तम्भे स्तस्य थठौ भवतः, थभो ठभो ॥
(स्तम्भ्यते) थभिञ्जइ ठभिञ्जइ ॥

रक्ते गो वा ॥ २ ॥ १० ॥

रक्तशब्दे सयुक्तस्य गो वा भवति ॥ रग्गो, रक्तो ॥

शुल्के झो वा ॥ २ ॥ ११ ॥

शुल्कशब्दे सयुक्तस्य झो वा भवति ॥ सुङ्ग सुफ ॥

कृत्तिचत्वरे च ॥ २ ॥ १२ ॥

अनयो. सयुक्तस्य चो भवति ॥ किच्ची, चच्चर ॥

त्योऽचैत्ये ॥ २ ॥ १३ ॥

चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति । सच्च, पच्चओ ॥ अचैत्य इति
किम् ॥ चइत्त ॥

प्रत्यूपे पश्च हो वा ॥ २ ॥ १४ ॥

प्रत्यूपे त्यस्य चो भवति तत्संनियोगे च पस्य हो वा भवति ॥
पश्चूहो पच्चूसो ॥

त्वध्वद्वध्वा चछजझाः क्वचित् ॥ २ ॥ १५ ॥

एषा यथासरण्यम् एते क्वचिद् भवन्ति ॥ (युक्त्वा) भोच्चा
(ज्ञात्वा) नच्चा (श्रुत्वा) सोच्चा ॥ (पृथ्वी) पिच्छी ॥ (विद्वान्)
विञ्ज ॥ (बुध्वा) बुज्जा ॥

भोघा सयल पिच्छिं विज्ज बुज्जा अणणयगामि ॥
चइऊण तवं काउ सन्ती पत्तो सिव परम

वृथिके श्रेःश्रुर्वा ॥ २ ॥ १६ ॥

वृथिके श्रेः सखरस्य स्थाने श्रुरादेशो वा भवति, छस्यापवादः ॥
विश्रुओ विंचुओ ॥ पक्षे विच्छिओ ॥

ह्र्वात् ध्यश्चत्सप्साम् अनिश्चले ॥ २ ॥ २१ ॥

ह्र्वात् परेषा ध्यश्चत्सप्सां छो भवति ॥ निश्चले तु न भवति ॥
व्य, पन्ठ पच्छा मिच्छा ॥ श्र, पच्छिम अर्छेर पच्छा ॥ ल्म,
उच्छाहो, मच्छली मच्छरो सवच्छलो सवच्छरो ॥ प्म, लिच्छइ
जुगुच्छइ अच्छरा ॥ ह्र्वादिदि किम्, ऊसारिओ । अनिश्चल इति
किम् । निचलो । आपे तव्ये चोऽपि, तच ॥

सामव्योत्सुकोत्सवे वा ॥ २ ॥ २२ ॥

एषु सयुक्तस्य छो वा भवति ॥ गामच्छ सामत्थ ॥ उच्छुओ
ऊसुओ ॥ उच्छवो उमरो ॥

मृत्तायाम् ॥ २ ॥ २३ ॥

सृष्टाशब्दे सयुक्तस्य छो भवति ॥ पत्तापवाद ॥ छिहा ॥
चहुलाधिकारात् श्चिदन्यदपि । निष्पिहो ॥

चयपर्यां ज ॥ २ ॥ २४ ॥

एषा सयुक्तानां जो भवति ॥ घ, मज्ज, अयज्ज, पेओ, जुई,

१ मुक्ता मृत्ता पृष्ठी गिष्ठी इत्यादिभ्यश्चत्सामिन् ॥ चरिता गत कृता छर्ता
प्राग् चिन् परमम् ॥ २ 'व्यश्चत्स' इति धनुर्गात्सम् ॥ ३ एषु च पर-
न्तायने वा ॥ १ ॥ ५० ॥ इति ह्र्वादेशः ॥

जोओ ॥ व्य, जञो सेजा ॥ र्य ॥ भजा, चौर्यसमत्वात् भारिआ,
कज वजं पजाओ पजत्त मजया ॥

अभिमन्यौ जञौ वा ॥ २ ॥ २५ ॥

अभिमन्यौ संयुक्तस्य जो ज्ञथ वा भवति ॥ अहिमञ्जू अहि-
मञ्जू ॥ पक्षे अहिमञ्जू, अभिग्रहणादिह न भवति मञ्जू ॥

साध्वसधधर्थां झः ॥ २ ॥ २६ ॥

साध्वसे ध्यद्ययोश्च सयुक्तस्य झो भवति ॥ सञ्ज्ञस ॥ ध्य ॥
वज्ज्ञए, क्षाण, उवज्ज्ञाओ, सज्ज्ञाओ, सज्ज्ञ, विज्ञो ॥ झ ॥ मज्ज्ञ,
गुज्ज्ञ, णज्ज्ञइ ॥

ध्वजे वा ॥ २ ॥ २७ ॥

ध्वजशब्दे सयुक्तस्य झो वा भवति ॥ झओ धओ ॥

इन्धौ झा ॥ २ ॥ २८ ॥

इन्धौ धातौ सयुक्तस्य झा इत्यादेशो भवति ॥ समिज्ज्ञाड
विज्ज्ञाइ ॥

घृत्तप्रघृत्तमृत्तिकापत्तनकदर्शिते टः ॥ २ ॥ २९ ॥

एषु संयुक्तस्य टो भवति ॥ वट्टो पवट्टो मट्टिया पट्टण कवट्टिओ ॥

र्त्तस्याऽधूर्त्तादी ॥ २ ॥ ३० ॥

र्त्तस्य टो भवति ॥ धूर्त्तादीन् वर्जयित्वा ॥ केवट्टो, वट्टो, जट्टो,
पयट्टइ, वट्टुल, रायवट्टय, नट्टई, सवट्टिअ ॥ अधूर्त्तादाविति
किम् ॥ धुत्तो, कित्ती, वत्ता, आवत्तण, निवत्तण, पवत्तण, सव-

१ धूर्त्त कीर्त्ति यात्ता आवत्तन निवत्तन प्रवत्तन सवत्तन भायत्तक नियत्तक निय
त्तक प्रवर्त्तक सवत्तक वात्तिका वात्तिकिका वात्तिक उत्कर्त्तित कत्तरी मूर्त्ति मूत्त सुट्ट
इत्यादय ॥

भोवा सयलं पिच्छं विजं वुज्जा अणणयगामि ॥

चहजण तवं काड सन्ती पत्तो सिच परम

वृश्चिके श्रेर्शुर्वा ॥ २ ॥ १६ ॥

वृश्चिके श्रे. सखरस्य स्थाने श्रुरादेशो वा भवति, छस्यापवादः ॥
विञ्चुओ विंचुओ ॥ पक्षे पिच्छिओ ॥

ह्रस्वात् थ्यश्चत्सप्साम् अनिश्चले ॥ २ ॥ २१ ॥

ह्रस्वात् परेया थ्यश्चत्सप्सां छो भवति ॥ निश्चले तु न भवति ॥
थ्य, पच्छ पच्छा मिच्छा ॥ श्र, पच्छिम अन्तेर पच्छा ॥ त्स्,
उच्छाहो, मच्छली मच्छरो संवच्छलो सवच्छरो ॥ प्स, लिच्छइ
जुगुच्छइ अच्छरा ॥ ह्रस्वादिति किम्, ऊसारिओ । अनिश्चल इति
किम् । निश्चलो । आपे तथ्ये चोऽपि, तच्च ॥

सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा ॥ २ ॥ २२ ॥

एषु सयुक्तस्य छो वा भवति ॥ सामच्छ सामत्थ ॥ उच्छुओ
उसुओ ॥ उच्छवो ऊसवो ॥

स्पृहायाम् ॥ २ ॥ २३ ॥

स्पृहाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति ॥ फस्यापवाद ॥ छिहा ॥
बहुलाधिकारात् कचिदन्यदपि । निष्पिहो ॥

द्यय्यर्था जः ॥ २ ॥ २४ ॥

एषां सयुक्ताना जो भवति ॥ द्य, मज्ज, अनज्ज, वेज्जो, जुर्द,

१ भुक्त्वा सकलं पृथ्वीं विद्यां बुद्ध्याऽनन्यकगामिन् ॥ चरित्वा उप हृत्वा धान्ति
प्राप्तुं शिव परमम् ॥ २ वक्रादायन्त इति अनुस्वारगम ॥ ३ वाऽपुत्कारपर्य-
न्तापर्ये वा ॥ १ ॥ ५८ ॥ इति एकारादेश ॥

जोओ ॥ व्य, जजो सेजा ॥ र्य ॥ मजा, चौर्यसमत्वात् भारिजा,
कज वज पजाओ पजत्त मजया-॥

अभिमन्यौ जज्ञौ वा ॥ २ ॥ २५ ॥

अभिमन्यौ सयुक्तस्य जो ज्ञथ वा भवति ॥ अहिमजू अहि-
मजू ॥ पक्षे अहिमन्, अभिग्रहणादिह न भवति मन् ॥

साध्वसध्यर्थां झ ॥ २ ॥ २६ ॥

साध्वसे ध्यहयोथ सयुक्तस्य शो भवति ॥ सज्ज्ञम ॥ ध्य ॥
वज्ज्ञए, ज्ञाण, उवज्ज्ञाओ, सज्ज्ञाओ, सज्ज्ञ, विज्ञो ॥ ह्य ॥ मज्ज्ञ,
गुज्ज्ञ, णज्ज्ञइ ॥

ध्वजे वा ॥ २ ॥ २७ ॥

ध्वजशब्दे सयुक्तस्य शो वा भवति ॥ शओ धओ ॥

इन्धौ ध्रा ॥ २ ॥ २८ ॥

इन्धौ धातौ सयुक्तस्य श्रा इत्यादेशो भवति ॥ समिज्ज्ञाइ
विज्ज्ञाइ ॥

घृत्तप्रवृत्तमृत्तिकापत्तनकदर्शिते टः ॥ २ ॥ २९ ॥

एषु सयुक्तस्य टो भवति ॥ वट्टो पवट्टो मट्टिया पट्टण कवट्टिओ ॥

त्तस्याऽधूर्त्तादौ ॥ २ ॥ ३० ॥

त्तस्य टो भवति ॥ धूर्त्तादीन् वर्जयित्वा ॥ केवट्टो, वट्टो, जट्टो,
पयट्टइ, वट्टुल, रायवट्टय, नट्टइ, सवट्टिअ ॥ अधूर्त्तादाविति
किम् ॥ धुत्तो, फित्ती, वत्ता, आवत्तण, निवत्तण, पवत्तण, सव

१ धूत्त धीर्त्ति यात्ता धावत्तन निवत्तन प्रवत्तन संवत्तन भावत्तक नियत्तक निर्व
त्तक प्रयत्तक सवत्तक धीर्त्तिका धीर्त्तिका धीर्त्तिका उरत्तित क्तरी मूत्त मूत्त मुट्ट
इत्यादय ॥

त्तण, आवत्तओ निवत्तओ, निव्वत्तओ, पवत्तओ, सवत्तओ, वत्तिआ,
वत्तिओ, कत्तिओ, उक्कत्तिओ, कत्तरी, मुत्ती, मुत्तो, मुहुत्तो,
बहुलाधिकाराद् वट्टा ॥ ^{कैत्री}

ठोऽस्थिविसस्थुले ॥ २ ॥ ३२ ॥

अनयोः सयुक्तस्य ठो भवति ॥ अट्ठी विसट्टुल ॥

स्त्यानचतुर्थार्थे वा ॥ २ ॥ ३३ ॥

एषु मयुक्तस्य ठो वा भवति ॥ ठीण, थीण ॥ चउट्टो, अट्टो
प्रयोजनम् । अत्यो घनम् ॥

ष्टस्याऽनुष्टेष्टासट्टे ॥ २ ॥ ३४ ॥

उंष्ट्रादिवर्जिते ष्टस्य ठो भवति ॥ लट्ठी, मुट्ठी, दिट्ठी, सिट्ठी,
पुट्टो, कट्ट, सुरट्टा, इट्टो, अणिट्ट, ॥ अनुष्टेष्टासट्ट इति किम्, उंष्ट्रो
इष्टा चुण्ण व्व, सदट्टो ॥

गत्ते डः ॥ २ ॥ ३५ ॥

गर्त्तशब्दे सयुक्तस्य डो भवति ॥ टापवाद. । गट्टो गट्टा ॥

समर्द-वितर्दि विच्छर्द-छर्दि-कपर्द मर्दिते र्दस्य ॥ २ ॥ ३६ ॥

एषु र्दस्य डत्व भवति ॥ समट्टो, विअट्टो, विच्छट्टो, छट्टी,
कवट्टो, मट्टिओ समट्टीओ ॥

गर्दमे वा ॥ २ ॥ ३७ ॥

गर्दमे र्दस्य डो वा भवति ॥ गट्टहो गट्टहो ॥

कन्दरिकाभिन्दिपाले ण्ड ॥ २ ॥ ३८ ॥

अनयोः सयुक्तस्य ण्डो भवति ॥ कण्डलिआ मिण्डिवालो ॥

॥ स्तब्धे ठढौ ॥ २ ॥ ३९ ॥

स्तब्धे सयुक्तयोर्यथाक्रम ठढौ भवतः ॥ ठढौ ॥

दग्धविदग्धघृद्धिवृद्धे ढः ॥ २ ॥ ४० ॥

एषु सयुक्तस्य ढो भवति ॥ दढ्ढो, वियढ्ढो, बुढ्ढी, बुढ्ढो, ॥
कचिन्न भवति । विद्धकइनिरुविअ ॥-

अद्धद्धि मूर्धार्धेऽन्ते वा ॥ २ ॥ ४१ ॥

एषु सयुक्तस्य अन्ते वर्त्तमानस्य ढो वा भवति ॥ सढ्ढा, सढ्ढा ॥
इढ्ढी, रिढ्ढी ॥ मुढ्ढा, मुढ्ढा ॥ अढ्ढं अद्ध ॥

मज्जो णः ॥ २ ॥ ४२ ॥

अनयोर्णो भवति ॥ म् ॥ निर्णण पैज्जुण्णो ॥ ^{जाणं} सण्णा स
पण्णा विण्णाणं ॥ प्रज्ञा विज्ञानं

पञ्चाशत्पञ्चदशदत्ते ॥ २ ॥ ४३ ॥

एषु संयुक्तस्य णो भवति ॥ पैण्णासा, पण्णरह, दिण्ण ॥

मन्यौ न्तो वा ॥ २ ॥ ४४ ॥

मन्युशब्दे सयुक्तस्य न्तो वा भवति ॥ मन्तू मन्तू ॥

स्तवे वा ॥ २ ॥ ४५ ॥

स्तवशब्दे स्तस्य थो वा भवति ॥ थवो तवो ॥

पर्यस्ते थटौ ॥ २ ॥ ४७ ॥

पर्यस्ते स्तस्य पर्यायेण थटौ भवतः ॥ पर्यत्थो पर्यट्टो ॥

१ निम् ॥ २ प्रसुम् ॥ ३ शान्तम् ॥ ४ श्रियामादवियुत् ॥ १ ॥ १५ ॥
इत्याकारादस्य ॥ ५ 'इ स्वप्नादी इत्यस्य इत्यम् ॥ ६ पर्यस्त्पर्याणा सांज्ञानार्थे इ
॥ २ ॥ ६७ ॥ इति यम् ॥

वोत्साहे थो हश्च र' ॥ २ ॥ ४८ ॥

उत्साहशब्दे सयुक्तस्य थो वा भवति, तत्सन्धियोगे च ह्रस्वः ॥ उत्थारो उच्छाहो ॥

आश्लिष्टे लघौ ॥ २ ॥ ४९ ॥

सुप्रसिद्ध

आश्लिष्टे सयुक्तयोर्यथासंख्य लघ इत्यादेशौ भवतः ॥ आलिङ्गो ॥

चिहे न्यो वा ॥ २ ॥ ५० ॥

चिहे सयुक्तस्य न्यो वा भवति ॥ ण्हापवादः ॥ पक्षेऽसौऽपि ॥ चिन्ध इन्ध चिण्ह ॥

भस्मात्मनो पो वा ॥ २ ॥ ५१ ॥

अनयो सयुक्तस्य पो वा भवति ॥ भप्पो मस्सो अप्पा अप्पा णो, पक्षे अत्ता ॥

इमक्मो' ॥ २ ॥ ५२ ॥

इमक्मयो' पो वा भवति ॥ (कुच्चल) कुप्पल ॥ (रुक्मिणी) रुप्पिणी ॥ कच्चिच् च्मोऽपि, (रुक्मी) रुप्पी ॥

भीप्मे प्म' ॥ २ ॥ ५४ ॥

भीप्मे प्मस्य फो भवति ॥ भिप्फो ॥

श्लेप्मणि वा ॥ २ ॥ ५५ ॥

श्लेप्मशब्दे प्मस्य फो वा भवति ॥ सेप्फो सिलिग्गो ॥

हो भो वा ॥ २ ॥ ५७ ॥

हस्य भो वा भवति ॥ जिग्मा जीहा ॥

वा विहले वौ वश्च ॥ २ ॥ ५८ ॥

विहले इत्य भो वा भवति ॥ तत्सनियोगे च विशब्दे वस्य वा
भो भवति ॥ भिम्भलो विम्भलो विहलो ॥

वोर्ध्वे ॥ २ ॥ ५९ ॥

ऊर्ध्वशब्दे सयुक्तस्य भो वा भवति ॥ उव्भ उद्ध ॥

कश्मीरे म्भो वा ॥ २ ॥ ६० ॥

कश्मीरशब्दे सयुक्तस्य म्भो वा भवति ॥ कम्भारा कम्हारा ॥

न्मो मः ॥ २ ॥ ६१ ॥

न्मस्य भो भवति ॥ अघो लोपापवादः ॥ जम्मो वम्महो
मम्मण ॥ अव्यक्त ध्वनि

ग्मो वा ॥ २ ॥ ६२ ॥

ग्मस्य भो वा भवति ॥ (युग्मम्) जुम्म जुग्ग ॥ (तिग्मम्)
तिम्म । तिग्ग ॥—

ब्रह्मचर्यत्तर्यसौन्दर्यशौण्डीर्ये र्यो रः ॥ २ ॥ ६३ ॥

एषु र्यस्य रो भवति ॥ जापवादः ॥ बम्हचेर । चौर्यसमत्वाद्,
बम्हचरिज, तूर । सुन्देर, सोण्डीर ॥ पराक्रम

धैर्ये वा ॥ २ ॥ ६४ ॥

धैर्यशब्दे र्यस्य रो वा भवति ॥ धीर धिज्ज ॥ मूरो मुज्जो इति
तु मूर-सूर्यप्रकृतिभेदात् ॥

पर्यस्तपर्याणसौकुमार्ये ह्यः ॥ २ ॥ ६८ ॥

एषु र्यस्य ह्यो भवति ॥ (पर्यस्तम्) पष्ट्ट पष्टत्य, पष्ट्ठाण,

सोअमञ्ज ॥ पञ्चको, इति तु मल्यङ्कशब्दस्य यलोपे द्वित्वे च ।
पलिञ्जको इत्यपि चौर्यसमत्वात् ॥

बृहस्पतिवनस्पत्योः सो वा ॥ २ ॥ ६९ ॥

अनयोः सयुक्तस्य सो वा भवति ॥, बहस्सई बहष्फई ॥ मयस्सई
मयष्फई/वणस्सई वणष्फई ॥

वाप्पे होऽश्रुणि ॥ २ ॥ ७० ॥

वाप्पशब्दे सयुक्तस्य हो भवति ॥ अश्रुप्यभिधेये, वाहो नेत्र
जलम्, अश्रुणीति किम् वप्फो, उष्मा ॥

कार्पापणे ॥ २ ॥ ७१ ॥

कार्पापणे सयुक्तस्य हो भवति ॥ काहावणो, कथ कहावणो ॥

ह्रस्वःसयोगे ॥ १ ॥ ८४ ॥

इतिपूर्वमेव ह्रस्वत्वे पश्चादादेशे, कर्पापणशब्दस्य वा भविष्यति ॥

पक्ष्मश्मप्मस्मह्या म्हा ॥ २ ॥ ७४ ॥

पक्ष्मशब्दसम्बन्धिनः, सयुक्तस्य, श्मप्मसङ्गा च मकाराक्रान्ती,
हकार आदेशो भवति (पक्ष्मन्) पम्हाइ ॥ पम्हल्लोअणा ।

(कुम्हानः) कुम्हाणो (कश्मीरा) कम्हारा ॥ ण्मा (ग्रीष्मः)

गिम्हो (ऊष्मा) उम्हासः (असादृशः) अम्हारिसो (विसय)

विम्हो (ब्रह्मा) वम्हा गुम्हा, चम्हणो चम्हचेर ॥ क्वचिद्

म्होऽपि दृश्यते, चम्भणो चम्भचेर सिम्हो ॥ क्वचिन्न भवति ।

(रश्मिः) रस्सी (सरः) सरो ॥

सूक्ष्म-श्न षण-स्न-हृ हृ क्षणा षह ॥ २ ॥ ७५ ॥

सूक्ष्मशब्दसवन्धिन् सयुक्तस्य, श्रृष्णल्लङ्घना च णकारा-
क्रान्तो हकार आदेशो भवति ॥ (सूक्ष्म) सण्ह, श्र, पण्हो,
सिण्हो, ष्ण, विण्ह, जिण्ह, कण्हो, उण्हीसं ॥ स्त्र, जोण्हा ण्हाओ,
पण्हुओ ॥ द्वावण्ही जण्ह्ण, पुव्वण्हो अवरण्हो ॥ क्ष्ण, सण्ह तिण्ह ॥
विप्रकर्षेतु कृष्णकृत्स्नशब्दयोः कसणो कसिणो ॥

मध्याह्ने ह* ॥ २ ॥ ८४ ॥

मध्याह्ने हस्य लुग् वा भवति ॥ मज्झन्नो मज्झण्हो ॥

हो ल्ह* ॥ २ ॥ ७६ ॥

हः स्थाने लकाराक्रान्तो हकारो भवति ॥ कल्हार पल्हाओ ॥ प्रह्ण
सर्वत्रलचरामवन्दे ॥ २ ॥ ७९ ॥ ^{कमल}

इत्युक्तम् ॥ अत्र च द्व इत्यादिसयुक्तानाम् उभयप्राप्तौ यथा
दर्शन लोपः ॥ कचिदूर्ध्व (उद्विग्र.) उद्विग्नो, (द्विगुण.)
विउणो, (द्वितीय*) णीओ, (कल्मष) कम्मस, (सर्व) सव्व,
(शुल्वम्) सुव्व ॥ कचित्तु अघ. (काव्य) कव, (कुल्या)
कुल्ला (माल्य) मल्ल (द्विपः) टिओ (द्विजातिः) दुआई ॥
कचित्पर्यायेण (द्वारम्) दार वार (उद्विग्र.) उद्विग्नो उद्विण्णो
अवन्द्र इति किम्, चन्द्र, सस्कृतसमोज्य प्राकृतशब्दः ॥ अत्रोत्तरेण
विकल्पोऽपि न भवति, निषेधसामर्थ्यात् ॥

द्रे रो नवा ॥ २ ॥ ८० ॥

द्रशब्दे रेफस्य वा लुग् भवति । चदो चद्रो, रुदो रुद्रो । भद्र

भद्र, समुद्रो समुद्रो । ह्रदशब्दस्य स्थितिपरिवृत्तौ द्रह इति ।
तत्र, द्रहो दहो ॥ केचिद् रलोप नेच्छन्ति ॥ द्रहशब्दमपि का
सस्कृत मन्यते ॥ वीद्रहादयस्तु तरुणपुरुषादिवाचका नित्य रे
सयुक्ता देश्या एव ॥ सिक्खतु वीद्रहाउ, वीद्रह द्रहस्मि पडिआ ।

धान्याम् ॥ २ ॥ ८१ ॥

धारीशब्दे रस्य लुरु वा भवति ॥ धती ॥ ह्रस्वात्प्रागेव रलो
धार्ई पक्षे धारी ॥

तीक्ष्णे ण. ॥ २ ॥ ८२ ॥

तीक्ष्णशब्दे णस्य लुग् वा भवति ॥ तिक्ख तिण्ह ॥

जो ञः ॥ २ ॥ ८३ ॥

जसम्बन्धिनो अकारस्य लुग् वा भवति ॥ जाण णाण, सव्वज्ज
सव्वण्णू ॥ अपज्जो अप्पण्णू, दइवज्जो दइवण्णू, इगिअज्जो इगिअण्णू
मणोज्ज मणोण्ण, अहिज्जो अहिण्णू । पज्जा पण्णा, अज्जा अण्णा,
सज्जा सणा/कचिन्न भवति । विण्णाण ॥

दशार्हे ॥ २ ॥ ८५ ॥

पृथग् योगात् वेति निवृत्त, दशार्हे हस्य लुरु भवति ॥ दसारो ॥

आदे. इमश्चुइमशाने ॥ २ ॥ ८६ ॥

अनयोरादेर्लुग् भवति ॥ मासू, मसू, मस्सू ॥ मसाण, आपे
इमशानशब्दस्य सीआण ॥ मुसाण ।

श्री हरिश्चन्द्रे ॥ २ ॥ ८७ ॥

१ शिक्षन्तु वीद्रहा ॥ वीद्रहदृष्टे पडिता ॥ २ वक्रदावन्त ॥ १ ॥ २६ ॥ इति
अनुस्वारणम ॥

हरिशब्दशब्दे च इत्यस्य लुग् भवति ॥ हरि-अदो ॥

रात्रौ वा ॥ २ ॥ ८८ ॥

रात्रिशब्दे सयुक्तस्य लुग् वा भवति ॥ राई रची ॥

द्वितीयतुर्ययोरुपरि पूर्व. ॥ २ ॥ ९० ॥

द्वितीयतुर्ययोः द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वो भवतः ॥ द्वितीयस्योपरि प्रथमं । चतुर्थस्योपरि तृतीय इत्यर्थः ॥ शेषं ॥ वक्त्राण, वंग्यो, चार मुच्छा, निञ्जरो, कट्ट, तित्य, निद्धणो, गुप्फ निम्भरो ॥ आदेशं ॥ जक्खो, घस्य नास्ति । अच्छी मज्झ, पढी, बुड्ढो, हत्थो, आलिद्धो, भन पुप्फ, भिम्भलो ॥ तलादौ ॥ २ ॥ ९८ ॥ द्वित्वे ओक्पल ॥ सेवादौ ॥ २ ॥ ९९ ॥ नक्खा ॥ (नहा) समासे, कैडडओ कइ-घओ ॥ द्वित्व इत्येव, साओ ॥

दीर्घे वा ॥ २ ॥ ९१ ॥

दीर्घशब्दे शेषस्य घस्य उपरि पूर्वो वा भवति ॥ दिग्घो दीहो ॥

न दीर्घानुस्वारात् ॥ २ ॥ ९२ ॥

दीर्घानुस्वाराभ्यां लाक्षणिकाभ्याम् अलाक्षणिकाभ्यां च पर्यो' शेषादेशयो द्वित्वं न भवति ॥ छटो नीसासो फासो ॥ अलाक्ष-णिक - (पार्श्वं) पासं (शीर्षं) सीस (ईश्वर.) ईसरो (द्वेष्य.) पेसो (लास्य) लास (आस्य) आस (प्रेष्य) पेसो (अवमा-ल्यम्) ओमाल (आज्ञा) आणा (आज्ञप्ति) आणत्ती (आज्ञ-

१ म्याप्र ॥ २ गुल्कम् ३ भाञ्छिट, आञ्छिट लट्ठो ॥ २ ॥ ४९ ॥ इतिटस द् ॥

४ विद्वले वो भव ॥ इति वम्य म ॥ ५ फपिप्यञ ॥

पनम्) आणवण ॥ अनुस्वारात् (त्र्यस्र) तस, अलाक्षणिका
 सज्ञा विज्ञो कसालो ॥ चिच्यो

रहोः ॥ २ ॥ ९३ ॥

रैफहकारयो द्वित्व न भवति ॥ रेफ. शेषो नास्ति ॥ आदेशः
 सुन्देर, बम्हचेर, पेरत ॥ शेषस्य हस्य, विहलो ॥ आदेशस्य
 कहावणो ॥

धृष्टद्युम्ने णः ॥ २ ॥ ९४ ॥

धृष्टद्युम्नशब्दे आदेशस्य णस्य द्वित्व न भवति ॥ धृष्टद्युणो ॥

कर्णिकारे वा ॥ २ ॥ ९५ ॥

कर्णिकारशब्दे शेषस्य णस्य द्वित्व वा न भवति ॥ कर्णिजारा
 कर्णिजारो ॥

दृसे ॥ २ ॥ ९६ ॥

दृप्तशब्दे शेषस्य द्वित्व न भवति ॥ दरिअ-सीहेण ॥

समासे वा ॥ २ ॥ ९७ ॥

शेषादेशयो. समासे द्वित्व वा भवति ॥ नङ्गामो नङ्गामो
 वृमुमप्पयरो कुमुमपयरो देवत्थुई देवत्थुई हरत्तदा हरत्तदा
 आणालक्खम्भो, आणालसम्भो ॥ नहुलाधिकाराद् अशेषादेश
 योरपि स प्पिवासो, स-प्पिवासो, बद्धफलो, बद्धफलो, मलय सिहर
 वखट, मलयसिहर-खड, पम्मुक्क, पम्मुक्क, अदसण, अदमणं, पडि
 कूल, पडिकूल, तेल्लोष, तेल्लोष, इत्यादि ॥

तैलादौ ॥ २ ॥ ९८ ॥

तैलादिषु अनादौ यथादर्शनम् अन्त्यस्थानन्त्यस्य च व्याञ्जनस्य

द्वित्व भवति ॥ तैल मण्डुको वेइल उज्जू विट्टा बहुत्त ॥ अनन्त्यस्य
सोत्त पेम्म जुवण ॥ आर्पे पडिसोओ विस्तोअसिआ ॥

सेवादौ वा ॥ २ ॥ ९९ ॥

सेवादिषु अनादौ यथा दर्शनम् अनत्यस्यानन्त्यस्य च द्वित्व वा
भवति ॥ सेवा सेवा नेहू नीड नक्खा नहा निहितो निहितो
वाहितो वाहितो माउक्क माउअ एको एओ कोउहल्ल कोउहल
वाउल्लो वाउलो थुल्लो थोरो हुत्त हूअ ढडव ढडव तुण्हिको तुण्हिको ३
मुको मूओ राण्णू राण्णू थिण्ण धीण ॥ अनन्त्यस्य अम्हकेर
अम्हकेर तचेअ तचेअ सोचिअ सोचिअ ॥

शाङ्गे डात्पूर्वोऽत् ॥ २ ॥ १०० ॥

शाङ्गे डात्पूर्वोऽदागमो भवति ॥ सारग ॥

स्मात्ताघारत्ते ऽन्त्यव्यञ्जनात् ॥ २ ॥ १०१ ॥

एषु सयुक्तस्य यद् अनत्यव्यञ्जन तस्मात्पूर्वोऽदागमो भवति ।
छमा सलाहा रयण ॥ आर्पे सूहमेअपि सुहुम ॥

स्नेहाग्र्यो वा ॥ २ ॥ १०२ ॥

अनयोः सयुक्तस्य अनत्यव्यञ्जनात्पूर्वोऽकारागमो वा भवति ॥
सनेहो नेहो अगणी अग्गी ॥

प्लक्षे लात् ॥ २ ॥ १०३ ॥

१ तैल मण्डुको विचिक्क ऋजु प्रीडा प्रभूत मोतसु अमन् यावन इति संलादम ॥
२ सेवा नीड नरा निहित व्याहन मृदुक्क एक कुत्तल्ल व्यावुल स्पूउ हूत देव तूर्मीक्क
मूक्क स्थाणु स्वान अस्मदीय चेअ विअ इत्यादि

प्लक्षशब्दे सयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात् लात्पूर्वोऽदागमो भवति ॥
पलक्खो ॥

ह्रींश्रीहीकृत्स्नक्रिया दिष्ट्यास्वित् ॥ २ ॥ १०४ ॥

एषु सयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं इकाराऽऽगमो भवति ॥ ई
अरिहइ अरिहा गरिहा वरिहो ॥ श्री ॥ सिरी ॥ ही ॥ हिरी ॥
हिरीओ अहिरीओ ॥ कृत्स्नः ॥ कसिणो (क्रिया) किरिआ ॥
आर्षं तु 'ह्य नाण क्रियाहीण, ॥ दिष्ट्या ढिद्धिआ ॥

शर्षतसवज्जे चा ॥ २ ॥ १०५ ॥

शर्षयोः तप्तवज्जयोश्च सयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं इटागमो वा
भवति ॥ शर्ष ॥ आयरिसो, आयसो सुंदरिसणो सुदसणो देरिसण
ढमण ॥ र्ष ॥ वरिस वास, वरिसा वासा, वरिससय वाससय ॥
व्यग्रस्थितविभाषया क्वचिन्नित्य, परामरिमो हरिसो अमरिसो ॥
तप्त ॥ तविओ त्तो ॥ वज्ज ॥ वहर चञ्ज ॥

लात् ॥ २ ॥ १०६ ॥

मयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात् लात्पूर्वं इद् भवति ॥ किलिर्न्नं
किलिट्ट सिलिट्ट पिँलुट्ट पिँलोसो सिलिर्म्महो सिलेसो सुँकिल सुडल
सिलोओ किलेसो अम्बिलं गिलाइ गिलाण मिलाइ मिलाण
किल्लम्मइ फिलन्त ॥ क्वचिन्न भवति ॥ कंमो पवो विप्पवो मुक्क-
पक्खो (उत्प्लावयति) उप्पावेइ ॥ उरुत्ता

१ आदरा ॥ २ सुदसन ॥ ३ दसण ॥ ४ इडम् ॥ ५ शेष ॥ ६ श्लेषन्द
७ मुट्ट ॥ १ सवाद वा ॥ २९९ ॥ इति द्विलिपिपलाय पक्षे के लोपे एति मुरल ॥
८ क्लान्यति ॥ ९ क्लम ॥ सवयलपरा मवदे इति उच्य इह ॥

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमेषु यात् ॥ २ ॥ १०७ ॥

स्यादादिषु चौर्यशब्देन समेषु च सयुक्तस्य यात्पूर्व इद् भवति ॥
आ, सिआवाओ भविओ, चेइअ/चौर्यसमः ॥ चोरिअ, थेरिअ स्वि
ारिआ, गम्भीरिअ, गहीरिअ, आयरिओ, मुन्दरिय, सोरिअ
रिअ, वरिअ, मूरिओ, धीरिअ चम्हचरिअ, ॥

स्निग्धे वादितौ ॥ २ ॥ १०९ ॥

स्निग्धे सयुक्तस्य नात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ सणिद्ध सिणिद्ध
क्षे निद्ध ॥

कृष्णे वर्णे वा ॥ २ ॥ ११० ॥

वर्णवाचिनि कृष्णे सयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वो अदितौ वा
भवतः ॥ कसणो कसिणो कण्हो ॥ वर्ण इति किम् ॥ विष्णौ,
ण्हो ॥

उच्चारति ॥ २ ॥ १११ ॥

अर्हत् शब्दे सयुक्तस्य अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद् अदिदा च
भवतः ॥ अरुहो अरहो अरिहो ॥ अरहतो अरहतो अरिहतो ॥

तन्वीतुल्येषु ॥ २ ॥ ११३ ॥

उकारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्याः ॥ तेषु सयुक्तस्य अन्त्य-
व्यञ्जनात्पूर्व उकारो भवति ॥ तणुवी, लहुवी, गरुवी, बहुवी,
दुही, मउवी, कचिदन्यत्रापि (सुम्) मुरुग्घ ॥ आर्षे (सुक्ष्म)
उहुम् ॥

एकस्वरे श्वस्वे ॥ २ ॥ ११४ ॥

एकस्वरे पदे यौ श्वस्व इत्येतौ तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद्

* भवति ॥ (श्वःकृत) सुवेक्य ॥ (स्वे जना) सुवेजणा ॥
इति किं (सजनः) सयणो ॥

ज्यायामीत् ॥ २ ॥ ११५ ॥

ज्याशब्देऽन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं ईद् भवति ॥ जीआ ॥

करेणूवाराणस्यो रणोर्व्यत्ययः ॥ २ ॥ ११६ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति ॥ कणेर
वाणारसी ॥ स्त्रीलिङ्गनिर्देशात् पुंसि न भवति । एसो करेणू ॥

आलाने लनोः ॥ २ ॥ ११७ ॥

आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति ॥ आणालो आणालवखमो

अचलपुरे चलोः ॥ २ ॥ ११८ ॥

अचलपुरशब्दे चलोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुर ॥

हृदे हृदोः ॥ २ ॥ १२० ॥

हृदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ ह्रहो ॥ आप्ते हेरं
महपुण्डरिए ॥

हरिताले रलो-र्नचा ॥ २ ॥ १२१ ॥

हरितालशब्दे रकारलकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हल्लि आरो
हरिआलो ॥

लघुके लहोः ॥ २ ॥ १२२ ॥

लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलुण ॥
लघुअ ॥ घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् हो न प्राप्नोतीति हकारणम् ॥

१ एत् शब्दादा, इति पञ्चराकारस्य ण्वम् ॥ २ इतोदा ॥ २ ॥ ८० ॥ इति
रेफलोपाभायः ॥ ३ हृदे महापुण्डरके ॥

ह्ये ह्योः ॥ २ ॥ १२४ ॥

ह्यशब्दे हकारयकारयो र्व्यत्ययो वा भवति, (गुह्य) गुह्य, गुह्य ॥ (सह्यः) सह्यो सज्ज्ञो ॥

स्तोकस्य थोक्क थोव थेवाः ॥ २ ॥ १२५ ॥

स्तोकशब्दस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ थोक्क थोव थेव । पक्षे थोअ ॥

दुहितृभगिन्योर्धूआ वहिष्यौ ॥ २ ॥ १२६ ॥

अनयोरेतावादेशौ वा भवत' ॥ धूआ दुहिआ ॥ वहिणी भङ्गी ॥

वृक्षक्षिसयो रुक्ख छट्टौ ॥ २ ॥ १२७ ॥

वृक्षक्षिसयो र्यथासख्य रुक्ख छट्ट इत्यादेशौ वा भवतः ॥ रुक्खो, वच्छो, छट्ट, खित्त ॥ उच्छट्ट उक्खित्त ॥

वनिताया विलया ॥ २ ॥ १२८ ॥

वनिताशब्दस्य विलया इत्यादेशो वा भवति, विलया वणिया विलयेति सस्कृतेऽपि केचित् ॥

गौणस्येपतः कूर. ॥ १ ॥ १२९ ॥

ईपत् शब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति । चिचर्च कूर पिका ॥ पक्षे ईसि ॥

स्त्रिया इत्थी ॥ २ ॥ १३० ॥

स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा भवति ॥ इत्थी थी ॥

धृतेर्दिहि. ॥ २ ॥ १३१ ॥

धृतिशब्दस्य दिहि रित्यादेशो वा भवति ॥ दिही विर्द्ध ॥

मार्जारस्य मञ्जरवञ्जरौ ॥ २ ॥ १३२ ॥

मार्जारशब्दस्य मञ्जरवञ्जर इत्यादेशौ वा भवतः ॥ मञ्जरो वञ्जरो पक्षे मजारो ॥

वैहूर्यस्य वेरुलिअ ॥ २ ॥ १३३ ॥

वैहूर्यशब्दस्य वेरुलिअ इत्यादेशो वा भवति । वेरुलिअं वेडुञ्जं ।

एण्हि एत्ताहे इदानीम* ॥ २ ॥ १३४ ॥

इदानीं शब्दस्य एतावादेशौ वा भवतः* ॥ एण्हि एत्ताहे इयाणि ।

पूर्वस्य पुरिम* ॥ २ ॥ १३५ ॥

पूर्वस्य स्थाने पुरिम इत्यादेशो वा भवति ॥ पुरिम पुत्र ॥

त्रस्तस्य हित्थतट्टौ ॥ २ ॥ १३६ ॥

त्रस्तशब्दस्य हित्थ तट्ट इत्यादेशौ वा भवतः ॥ हित्थ, तट्ट, तत्या

वृहस्पतौ बहो भयः ॥ २ ॥ १३७ ॥ ^{भयभीत}

वृहस्पतिशब्दे बह इत्यस्यावयवस्य भय इत्यादेशो वा भवति ।

भयस्सई, भयप्फई, भयप्पई, पक्षे बहस्सई नहप्फई बहप्पई वावृ

हस्पतौ ॥ १ ॥ १३८ ॥ इति इकारोकारं च विहस्मई विहप्फई

विहप्पई ॥ बुहस्मई बुहप्फई बुहप्पई ॥

मलिनीभयशुक्तिह्रस्वारब्धपदातेर्मइलावहसिप्पिच्छि-

ष्काढत्तपाइष्कं ॥ २ ॥ १३८ ॥

मलिनादीनां यथा सख्य मइलादय आदेशा वा भवन्ति ॥ (म

लिन) मइल मलिण, (उभय) अवह ॥ उवह इत्यपि केचित् ॥ अवहो

आसं । उभयत्रल ॥ आपे उमयोकाल ॥ शुक्ति ॥ सिप्पी मुची, ॥

दुप्तः ॥ छिको दुत्तो, ॥ आरब्धः ॥ आढत्तो आरद्धो ॥ पदातिः ॥
पाइको पयाई ॥

दंष्ट्राया दाढा ॥ २ ॥ १३९ ॥

पृथग् योगाद् वेति निवृत्तम् ॥ दंष्ट्राशब्दस्य दाढा इत्यादेशो
भवति ॥ दाढा, अयम् सस्कृतेऽपि ॥

वाहिसो वाहिं वाहिरौ ॥ २ ॥ १४० ॥

वाहिः शब्दस्य वाहिं वाहिर इत्यादेशौ भवतः ॥ वाहिं वाहिर ॥

अधसो हेढ ॥ २ ॥ १४१ ॥

अधश्शब्दस्य हेढ इत्ययं आदेशो भवति ॥ हेढ ॥

मातृपितुः स्वसुः सिआछौ ॥ २ ॥ १४२ ॥

मातृपितृभ्या परस्य स्वसुशब्दस्य सिआछा इत्यादेशौ भवतः ।

माउ सिआ, माउच्छा, पिउसिआ पिउच्छा ॥ अज्ञा

मास्ती

तिर्यचस्तिरिच्छिः ॥ २ ॥ १४३ ॥

तिर्यच्छब्दस्य तिरिच्छि इत्यादेशो भवति ॥ तिरिच्छि पेच्छइ ॥

आर्षे, तिरिआ इत्यादेशोऽपि, तिरिआ ॥

गृहस्य घोरोऽपतौ ॥ २ ॥ १४४ ॥

गृहशब्दस्य घर इत्यादेशो भवति, पतिशब्दश्चेत्परो न भवति ॥

घरो, घरसामी, रायहर, अपताविति किम्, गहवई ॥

शीलाद्यर्थस्यैरः ॥ २ ॥ १४५ ॥

शीलधर्मसाध्वर्ये विहितस्य प्रत्ययस्य इर इत्यादेशो भवति,

(हसनशील) हसिरो, रोविरो, लज्जिरो, जम्पिरो, वेविरो भमिरो,

उच्चाश्यासलेने कास्वभाव

ऊमासिरो, ॥ केचन तुन एव इरमाहुः, तेषां नमिरगमिरादयोः
सिध्यन्ति ॥ तुनोऽत्र रादिना बाधितत्वात् ॥

कस्र तुमचूणतुआणाः ॥ २ ॥ १४६ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशा भवन्ति ।
तुम् ॥ दद्दु मोत्तु ॥ अत् ॥ भमिअ रमिअ ॥ तूण ॥ वेत्तूण
काऊण, ॥ तुआण ॥ मेत्तुआण, सोउआण ॥ वदित्तु इत्यनुस्वार
लोपात् ॥ वन्दिच्चा, इति तु सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन ॥ कद्दु इति
तु आप्ते ॥

इदमर्थस्य केरः ॥ २ ॥ १४७ ॥

इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । (युष्मदीय*) तुम्
केरो (अस्मदीय) अम्हेकेरो, नच भवति, मईय पक्खे पाणि
णीया ॥

परराजभ्या कडिक्कौ च ॥ २ ॥ १४८ ॥

पर राजन् इत्येताभ्या परस्य इदमर्थस्य प्रत्ययस्य यथासख
सयुक्ता, षो डित् इक्श्वादेशौ भवतः ॥ चकारात् केरश्च, (पर
कीय) पारक्क, परक्क, पारकेर, (राजकीय) राइक्क, रायकेर ॥

युष्मदस्मदोऽत्र एचय ॥ २ ॥ १४९ ॥

आभ्या परस्येदमर्थस्य अज. एचय इत्यादेशो भवति ॥ (युष्मा
कमिदं, यौष्माकम्) तुम्हेचय ॥ एवम् अम्हेचय ॥

वते र्व्व* ॥ २ ॥ १५० ॥

वते प्रत्ययस्य द्विरुक्तो वो भवति ॥ महुरवपाडलिउचे पासाया ॥

सर्वाङ्गादीनस्येकः ॥ २ ॥ १५१ ॥

सर्वाङ्गात् सर्वाङ्गेः पथ्यङ्ग (हे० ७०१) इत्यादिना विहित-
येनस्य स्थाने इक इत्यादेशो भवति, (सर्वाङ्गीणः) सबङ्गिओ ॥

पथो णस्येकट् ॥ २ ॥ १५२ ॥

नित्य ण० पन्थश्च (हे० ६०४) इति यः पथो णो विहित-
तस्य इकट् भवति ॥ (पान्थ०) पहिओ ॥

ईयस्यात्मानो णयः ॥ २ ॥ १५३ ॥

आत्मनः परस्य ईयस्य णय इत्यादेशो भवति ॥ (आत्मीयम्)
अप्पणय ॥

त्वस्य डिमात्तणौ वा ॥ २ ॥ १५४ ॥

त्वप्रत्ययस्य डिमा त्तण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पीणिमा,
पुष्किमा, पीणत्तण पुष्कत्तण ॥ पक्षे पीणत्तं पुष्कत्त, 'इम्न०' पृथ्वा-
दिषु नियतत्वात् तदन्यप्रत्ययान्तेषु अस्य विधिः, पीनता इत्यस्य
प्राकृते पीणया इति भवति ॥ पीणदा इति तु मापान्तरे ॥ तेनेह-
तलो दा न क्रियते ॥

अनङ्कोठात् तैलस्य डेल्लः ॥ २ ॥ १५५ ॥

अङ्कोठमर्जितात् शब्दात्परस्य तैलप्रत्ययस्य डेल्ल इत्यादेशो
भवति ॥ सुराहि जलेण कडुएल्ल, अनङ्कोठादिति किम् अङ्कोल्लतेल्ल ॥

यत्तदेतदोऽतोरित्तिअ एतल्लुक च ॥ १ ॥ १५६ ॥

एभ्यः परस्य डावादेरतो परिमाणार्थस्य इत्तिअ इत्यादेशो,

भवति, एतदो लुक् च (यावत्) जित्तिअं, (तावत्) विपिअं
(एतावत्) इत्तिअ ॥ स्थावान्

इद किमश्च डेत्तिअ डेत्तिल डेद्दहाः ॥ २ ॥ १५७ ॥

इद किंभ्यां यत्तदेतद्भ्यश्च परस्यातो' डावतोर्वा डित् एति
एत्तिल एद्दह इत्यादेशा भवन्ति ॥ एतल्लुक् च ॥ (इयत्) एत्ति
एत्तिल एद्दह (कियत्) केत्तिअ केत्तिल केद्दह (यावत्) जेत्ति
जेत्तिल, जेद्दह (तावत्) तेत्तिअं, तेत्तिल, तेद्दह (एतावत्)
एत्तिअ, एत्तिल, एद्दह ॥

कृत्वसो हुत्त ॥ २ ॥ १५८ ॥

वारिकृत्वस । हे० ७०२ ॥ इति य० कृत्वस् प्रत्ययो विहितः

पर तस्य हुत्तमित्यादेशो भवति ॥ सयहुत्त, सहस्महुत्त ॥ कथ प्रि
रवार भिमृत्त पियहुत्त ॥ अभिमृत्तार्थेन हुत्तशब्देन भविष्यति ॥

आट्विह्योद्भालवन्तमन्तेत्तेरमणा मतोः ॥ २ ॥ ५९ ॥

आलु इत्यादयो नव आदेशा मतो म्याने यथा प्रयोग भवन्ति
आलु ॥ नेहालु, दयालु, ईसालु, लज्जालुआ, ॥ इल्ल ॥ सोदिल्लो
डोइल्लो, जामडिल्लो ॥ उल्ल ॥ विअरुल्लो, मसुँडिल्लो, दप्पुडिल्लो
आल ॥ सहालो, जडालो, फडालो, रसालो, जोण्हालो ॥ वन्त ।
धणवन्तो, भत्तिवन्तो ॥ मन्त ॥ हणुमन्तो, सिरिमन्तो, पुष्पमन्तो ।
इत्त ॥ कर्षडत्तो, माणइत्तो, ॥ इर ॥ गविरो, रेहिरो, ॥ मणधण
मणो, केचिन्मादेशमपीच्छन्ति ॥ हणुमा ॥ मतोरिति किं घणी ।

१ सोमावान् ॥ २ छायावान् ॥ ३ यामवान् ॥ ४ विकारवान् ॥ ५ मगुवान्

६ फटावान् ॥ ७ ज्यान्त्यावान् ॥ ८ शान्तवान् ॥

त्तो दो तसो वा ॥ २ ॥ १६० ॥

तसः प्रत्ययस्य स्थाने चोदो इत्यादेशौ वा भवत' ॥ सवत्तो
सवदो एरुत्तो एकदो अन्नत्तो अन्नदो कत्तो कदो जत्तो जदो
तत्तो तदो इत्तो इदो ॥ पक्षे ॥

अतो ङो विसर्गस्य ॥ १ ॥ ३७ ॥

सस्कृतलक्षणोत्पन्नस्य अत.परस्य विसर्गस्य स्थाने ङो इत्या
देशो भवति ॥ (सर्वत') सवओ (पुरत') पुरओ (अग्रतः)
अगओ (मार्गत') मगओ ॥ एव सिद्धावस्थापेक्षया (भवतः)
भवओ (भवन्त') भवन्तो (सन्तः) सन्तो (कुत') कुदो,
इत्यादिरपि ॥

त्रपो हित्थाः ॥ २ ॥ १६१ ॥

त्रप्रत्ययस्य एते भवन्ति (यत्र) जहि जह जत्थ (तत्र) तहि
तह, तत्थ (कुत्र) कहि रुह कत्थ (अन्यत्र) अन्नहि अन्नह
अन्नत्थ ॥

वैकाङ्गः सि सिअ इआः ॥ २ ॥ १६२ ॥

एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअ इआ इत्यादेशा वा भ-
वन्ति ॥ (एकदा) एकसि एकसिअ एकइआ ॥ पक्षे ॥ एगया ॥

डिल्ल-डुल्लौ भवे ॥ २ ॥ १६३ ॥

भवार्ये नाम्न' परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ द्वितौ प्रत्यर्या भवत' ॥
गामिल्लिआ पुरिल्ल हेद्विल्ल उवरिल्ल अप्पुल्ल ॥ आल्वालौ अपी-
च्छन्ति अन्ये ॥

स्वार्थं कश्च वा ॥ २ ॥ १६४ ॥

स्वार्थं कश्चकारादिछोछौ डितौ प्रत्यया वा भवतः ॥ क ॥ इह
मपिंजरय, चन्दओ, गयणयम्मि, धरणीहर-पकरुब्मन्तय । दुर्हि
अए, रामहिअयए, इहय, आलेदुअ, आश्लेष्टुमित्यर्थः ॥ द्विर्ग
भवति, बहुअय ॥ ककारोच्चारण पंशाचिक्रभापार्थं यथा धैतनव
वतनक समप्पेत्तून ॥ इह ॥ निअिंआसोअपल्लविल्लेण ॥ पुरिल्लो
पुरा पुरो वा ॥ उल्ल ॥ भैहपिजल्लओ, मुहुल्ल, हत्थुंला ॥ पये ।
चन्दो गयण ॥ इह आलेदु बहु बहुअं मुह हत्था ॥ कुत्सादिवि
शिष्टे तु सस्कृतवदेव कप् सिद्धः ॥ यावादिलक्षणः कः प्रतिनियत
विषय एवेति वचनम् ॥

छो नचैकाद् वा ॥ २ ॥ १६५ ॥

आभ्या स्वार्थं सयुक्तो छो वा भवति ॥ नवछो एकछो सेवा
दित्वात्कस्य द्वित्वे एकछो, पक्षे नवो एको णओ ॥

उपरे सव्याने ॥ २ ॥ १६६ ॥

सव्यानेऽर्थे वर्त्तमानादुपरि शब्दात् स्वार्थं छो भवति ॥ अत्र
रिल्लो ॥ सव्यान इति किम् अवरिं ॥

भ्रुवो मया डमया ॥ २ ॥ १६७ ॥

भ्रुशब्दात्स्वार्थं मया डमया इत्येतौ प्रत्यया भवतः ॥ भ्रुमया भमया ॥

शनैसो डियम् ॥ २ ॥ १६८ ॥

१ परत्पीपरत्पक्षोद्भ्रान्तम् ॥ २ दु गित रामहृदय ॥ ३ बदनके बदन राज ॥ ४
निर्जिताशोऽपातवेन ॥ ५ ममपितृक ॥ ६ मुराम् ॥ ७ इत्या ॥ ८ पाप
॥ १०१०८ ॥ इति उकारस्यात्वम् ॥

शनैश्शब्दात्स्वार्थे डिअम् भवति ॥ सणिअमवगूढो ॥

मनाको नवा डय च ॥ २ ॥ १६९ ॥

मनाक शब्दात्स्वार्थे डय डिअम् च प्रत्ययो वा भवति ॥ मणय
मणिय ॥ पक्षे मणा ॥

मिश्राड्डालिअ* ॥ २ ॥ १७० ॥

मिश्रशब्दात्स्वार्थे डालिअ. प्रत्ययो वा भवति । मीसालिअ,
पक्षे मीस ॥ मिता बुद्धा

रो दीर्घात् ॥ २ ॥ १७१ ॥

दीर्घशब्दात्स्वार्थे रो वा भवति । दीहर दीह ॥

त्वादे. सः ॥ ७२ ॥ १२ ॥

‘भावेत्वत्त् हे० ७।१’ इत्यादिना विहिताच्चादे* परः स्वार्थे
स एव त्वादिर्ना भवति (मृदुकत्वेन) मउअत्तयाइ, अतिशायिका
च्चातिशायिकः संस्कृतवदेव सिद्धः, जिह्वयो कणिह्वयो ॥

विद्युत्पत्रपीतान्धाल्ल ॥ २ ॥ १७३ ॥

एभ्य स्वार्थे लो वा भवति, विज्जुला, पत्तल, पीवेल, पीअल,
अन्धलो ॥ पक्षे विज्जु, पत्त, पीअ, अन्धो, कथ जमल? यमल-
मिति संस्कृतशब्दाद् भविष्यति ॥ जोडा सुन

गोणादय* ॥ २ ॥ १७४ ॥

गोणादय* शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुल
निपात्यन्ते, (गौ) गोणो गावी (गाव*) गावीओ (चलीवर्द.)

वड्लो (आपः) आळ (पञ्चपञ्चाशत्) पचावण्णा पणपन्ना (त्रिप
 ञ्चाशत्) तेवण्णा (त्रिचत्वारिंशत्) तेआलीसा (व्युत्सर्ग) विड
 सगो (व्युत्सर्जन) वोसिरण (वहिमेधुन वा) वाहिद्धा (कार्य)
 णामुफसिअ । (कचित्) कत्थइ (उद्वहति) मुवहइ (अपसार.)
 मव् चमहलो (उत्पल) कन्दुट्ट (धिक्धिक्र) छिछि, दिदि, (धिगस्तु)
 धिरत्थु (प्रतिस्पर्धा) पडिसिद्धी, पाडिसिद्धी, (स्यासकः) चचिक्
 (निलय) निहेलण (मघवान्) मघोणो (साक्षी) सविग्णो
 (जन्म) जम्मण (महान्) महन्तो (भवान्) भवन्तो (आशीः)
 आसीसा । कचित् हस्य इमां (वृहत्तर) वट्टयुर (हिमोर) भिमोरो
 हस्य इ. (क्षुल्लक) खुड्डओ, घोपाणाम् अग्रेतन (गायनः)
 घायणो (वड) वढो (ककुदम्) ककुध (अकाण्डम्) अत्युफ
 (लजावती) लज्जालुइणी (कुतूहल) कुट्ट (चुतः) मायन्दो
 माकन्दशब्दः सस्कृतेऽपीत्यन्ये, (विष्णु) मट्टिओ (श्मशान)
 करसी (असुरा) अगया (खेल) खेड्ड (पौष्प रजः) तिगिच्छि
 (दिनम्) अल्ल (समर्थः) पवलो (पडक) नेलच्छो (कर्पासः)
 पलही (बली) उज्जो (ताम्युल) इगुर (पुथली) छिछि
 (शाखा) साहुली इत्यादि ॥ वाधिकारात्पक्षे यथादर्शन गउओ
 इत्याद्यपि भवति, गोला गोआवरी, इति तु गोलागोटावरीभ्यां
 सिद्धम् ॥

भद्वर

मापाशब्दाश्च आहित्य लल्लुक विट्ठिर पणट्टिआ उप्पेहट्ट मट्ट
 प्फर पडिच्छिर अट्टमट्ट विहट्टण्णड उज्जल्ल हट्टण्णल इत्यादयो
 महाराष्ट्रविदर्भादिदेशप्रसिद्धा लोकतोऽगमन्तव्याः ॥ क्रियाशब्दाश्च
 अवयामइ फुम्फुल्लइ उप्फालेइ इत्यादयः ॥

अत एव च कृष्ट घृष्ट वाक्य विद्वस् वाचस्पति विष्टरश्रवस्
 प्रचेतस् प्रोक्त प्रोतादीना ॥ क्वादिप्रत्ययान्ताना च अग्निचि-
 त्सोमसुत्सुग्लसुम्लेत्यादीना पूर्वे, कविभिरप्रयुक्ताना प्रतीतिवैप-
 म्यपर. प्रयोगो न कर्त्तव्यः ॥ शब्दान्तरैरेव तु तदर्थोऽभिधेय,
 यथा कृष्टः कुशलः, वाचस्पतिर्गुरु, विष्टरश्रवा. हरिरित्यादि ॥
 घृष्टशब्दस्य तु सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यते एव, 'मन्दरयडपरिघट्ट,
 तद्विअस निहट्टाणगो इत्यादि ॥ आर्षे तु यथा दर्शन सर्वम् अवि-
 रुद्धम् ॥ यथा घट्टा मट्टा विउमा सुअलमखणाणुसारेण वक्न्तरेसु
 अपुणो इत्यादि ॥ इति व्यञ्जनसन्धि ॥

अव्ययम् ॥ २ ॥ १७५ ॥

अधिकारोऽयम् । इत'पर ये वक्ष्यन्ते, आपादपरिसमाप्तेस्तेऽव्यय-
 सज्ञका ज्ञातव्याः ॥

त वाक्योपन्यासे ॥ २ ॥ १७६ ॥

तमिति वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् ॥ त त्तिअमवदिमोक्ष ॥

आम अभ्युपगमे ॥ २ ॥ १७७ ॥

आमेत्यभ्युपगमे प्रयोक्तव्यम् ॥ आम ँहला वणोली ॥

णत्रि वैपरीत्ये ॥ २ ॥ १७८ ॥

णयीति वैपरीत्ये प्रयोक्तव्य, णवि हा वणे ॥

पुणरुत्ता कृतकरणे ॥ २ ॥ १७९ ॥

१ मन्दरयडपरिघट्टम् ॥ तद्विअसनिघट्टानन्द ॥ २ घट्टा, मट्टा, विद्वंस, शुनल
 क्षणासारेण, वाक्यान्तरेषु, चपुन ॥ ३ त त्तिअमवदिमोक्षम् ॥ ४ आम यहला
 यनावली ॥ ५ णवि हा वणे ॥ हा इति खेदे ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोक्तव्यम् ॥ अड सुप्पड पसुलि पीर
हेहिं अगेहि पुणरुत्त ॥

हन्दि विपादविकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्ये ॥ २ ॥ १८०

हन्दि इति विपादादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥

हन्दि चलणे नओ सो ण माणिओ, हन्दि हुअ एत्ताहे,

हन्दि ने होही भणिरी ॥ मा सिअइ, हन्दि तुहकजे ॥

हन्द च गृहाणार्थे ॥ २ ॥ १८१ ॥

हन्द हन्दि च गृहाणार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ हन्द पलोएसु इम
हन्दि, गृहाणेत्यर्थः ॥

मिव पिव चिव घ व विअ उचार्ये वा ॥ ७ ॥ १८२ ॥

एते इवार्थेऽव्ययसङ्गका प्राकृते वा प्रयुज्यन्ते ॥ कुंमुअ मिव
चर्दण पिव, हंसो विव, सांभरोव खीरोओ, सेसैम्स व निम्मोओ
कमल विअ, पक्षे नीलुप्पलमाला इव ॥

जेण तेण लक्षणे ॥ ७ ॥ १८३ ॥

जेण तेण इत्येतां लक्षणे प्रयोक्तव्यां, भमरएअ जेण कमलवण,
भमरएअ तेण कमलवण ॥

णइ चेअ चिअ घ अवधारणे ॥ ७ ॥ १८४ ॥

१ अवि मपिणि पांगुठ नि गृहणव पुणरुत्तम् । पारं पारं स्वदिनीलार्थे ॥ २ हन्दि,
इति विपादे, चरणे नठ ग न मानित ॥ ३ हन्दि भणिप्यति इदानीं लभेति
मिहन्व ॥ ४ हन्दि सा भणनी एव न इति पद्यस्य ॥ ५ हन्दि सा कपदिन्यति
इति निष्पद्य हन्दि सा तव चार्थे मिहन्व इति मान्यम् ॥ ६ हन्दि प्रगेहन् इत्य
नाम् ॥ ७ कुंमुदमित्य ॥ ८ चर्दामित्य ॥ ९ इम इव ॥ १० गाला इव शीघ्रं ॥
११ शपसा इव निर्माह ॥

एते अवधारणे प्रयोक्तव्याः ॥ गईएः णड, ज चेअ मउलण सं
लोअणाण, अणुअद्द, त चिअ कामिणीण, सेवादित्वाद् द्वित्वमपि,
ते चिअ धन्ना, ते चेअ सुपुरिसा, ॥ ३ ॥ स च य रूपेण, स च सीलेण ॥

वले निर्धारणनिश्चययोः ॥ २ ॥ १८५ ॥

वले इति निर्धारणे निश्चये च प्रयोक्तव्यम् ॥ 'निर्धारणे, वले
पुरिसो धणजओ खत्तियाण, 'निश्चये, वले मीहो, सिंह एवाय ॥

किरेर हिर किलार्थे वा ॥ २ ॥ १८६ ॥

किर इर हिर इत्येते किलार्थे वा प्रयोक्तव्याः ॥ कैल किर
सरहिअओ, तस्स इर, पिअवयसो हिर, पक्षे एव किल तेण
सिविणए भणिआ ॥

णवर केवले ॥ २ ॥ १८७ ॥

केवलार्थे णवर इति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवर पिअड चिअ णिवडन्ति ॥

आनन्तर्ये णवरि ॥ २ ॥ १८८ ॥

आनन्तर्ये णवरि इति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरि अ से रहुवइणा,
केचित्तु केवलाअनन्तर्यार्थयो, णवर-णवरि इत्येकमेव सूत्र कुर्वते
तन्मते उभावप्युभयार्थो ॥

अलाहि निवारणे ॥ २ ॥ १८९ ॥

अलाहीति निवारणे प्रयोक्तव्यम् ॥ अलाहि किं वाइएण लेहेण ॥

१ गत्वा एव ॥ २ अनुअद्द तट एव कामिणीनाम् ॥ ३ स एव य रूपेण, स
एव सीलेण ॥ ४ वले इति निधारण पुरयो धनजय क्षत्रियाणाम् ॥ ५ कत्व किल
सरहदय ॥ ६ श्रियवयस्य किल ॥ ७ केवल प्रियाणि एव भवन्ति ॥ ८ णरि
(अनन्तरं) च तद् रूपनिता ॥

अणणाइ नजर्थे ॥ २ ॥ १८० ॥

अणणाइ इत्येतो नजोऽर्थे प्रयोक्तव्यो ॥ अणोचिन्तिअमणुणन्त
णोइ करेमि रोस ॥

माड मार्ये ॥ २ ॥ १९१ ॥

माड इति मार्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ माड काहीअ रोस, मा कापी
रोपम् ॥

हद्दी निवेदे ॥ २ ॥ १९२ ॥

हद्दी इत्यव्ययमत एव निर्देशात्, हाधिरु शब्दादेशो वा निवे
प्रयोक्तव्यम् । हद्दी हद्दी हा घाह घाह ॥ भेद

वेधे भयवारणविपाटे ॥ २ ॥ १९३ ॥

भयवारणविपाटेषु वेधे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

वेधेत्तिं भये ॥ वेधे त्ति चारणे, जूरणे, अ वेधेत्ति ॥

उह्यापिरीइ वि तुहं वेधेत्ति मयच्छि कि णेअ,

किं उह्यापेन्तीण, उअ जूरन्तीण कितु मीआण

उवाडिरीण वेधेत्ति तीए मणिअ न चिन्तरिमो ॥

वेध चामन्नणे ॥ २ ॥ १९४ ॥

वेध वेधे च आमन्नणे प्रयोक्तव्ये ॥ वेध गोले, वेध मुरन्दसे
चटसि पाणिअ ॥

१ अण विहितम् अजानत्तं ॥ २ न परीत्तं वापम् ॥ ३ भय इति भा
येध्व इति पाणिअ वेधे ७ येध्व इति ॥ उह्यापेन्त्या अपि तत्र यत्न इति मृगादि डि
भेदम् ॥ १ ॥ ४ किम् उह्यापेन्त्या उत उह्यापेन्त्या किं तु मीआणा उह्यापेन्त्या येध्व
इति तमा मीआ ७ चिन्तरन ॥

मामिहलाहले सख्या वा ॥ २ ॥ १९५ ॥

एते सख्या आमन्नणे वा प्रयोक्तव्याः ॥ मामि सरिसक्खरा-
णवि ॥ पणमहमाणस्म हला, हंले हयासस्म, पक्षे सैहि एरिसि
धिअ गई ॥

दे समुखीकरणे च ॥ २ ॥ १९६ ॥

समुखीकरणे सख्या आमन्नणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ दे
पंसिअ ताण मुन्दरि, दे आपसिअ निअत्तसु ॥

हु दानपृच्छानिवारणे ॥ २ ॥ १९७ ॥

हु इति दानादिषु प्रयोक्तव्यम् 'दाने' हु गेण्ह अप्पणो धिअ ॥
पृच्छाया ॥ हु साहसु सवभाव, निवारणे ॥ हु निउज्ज समोसर ॥

हुखु निश्चयवितर्कसभावनिश्चये ॥ २ ॥ १९८ ॥

हुसु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोक्तव्यौ ॥ 'निश्चये' तपि हु
अच्छिन्नसिरी, त सुं सिरीए रहस्स, 'वितर्क' ऊह, सशयो वा,
'ऊहे' न हु णवर सगहिआ, एअ सु हसड 'सशये' जलहरो सु
धूमवडलो सु ॥ 'समावने' तैरीउ ण हु णवर इम, एअ सु हसड,
'विस्सये' को खु एसो सहस्ससिरो । बहुलाधिकारादनुस्वारात्परो
हुर्न प्रयोक्तव्य ॥

१ मामि सदशाक्षराणामपि ॥ २ हले हताश्रम्य ॥ ३ ससि इदधी एव गति ॥
४ दे प्रसीद तावत् मुन्दरि ॥ ५ दे आप्रसीद निवतस्व ॥ ६ हु पृच्छाण म्य
किल ॥ ७ हु कथय सदभावम् ॥ ८ लमपि हु अच्छिन्नथी ॥ ९ त्व सु त्रिवा
रहस्सम् ॥ १० न हु कवल संग्रहीना ॥ ११ एता सु हसति ॥ १२ जल्पर सु
धूमपटल सु ॥ १३ तरितु नहु कयल इमाम् ॥ १४ एता सु हसति ॥ १ क सु
एव सदशाक्षरा ॥

ऊ गर्हाक्षेपविस्मयमूचने ॥ २ ॥ १९९ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ गर्हा, ऊ निलज्ज ॥ प्रवर्तना

ना वाक्यस्य विपर्यासाशङ्कया विनिवर्त्तनलक्षण आक्षेपः । ऊ ऋ
मए भणित 'विसये' ऊ कह मुणिआ अहय ॥ 'मूचने' ऊ केण
विष्णाय ॥

थु कुत्सायाम् ॥ २ ॥ २०० ॥

थु इति कुत्सायां प्रयोक्तव्यम् ॥ थु निलज्जो लोओ ॥

रे अरे सभापणरतिकलहे ॥ २ ॥ २०१ ॥

अनयोरर्थयोर्यथासंख्यम् एतौ प्रयोक्तव्यौ 'रे सभापणे' रे हि
मडहसरिओ ॥ अरे रतिकलहे, अरे मए सम मा करेसु उवहास ॥

हरे क्षेपे च ॥ २ ॥ २०२ ॥

क्षेपे सभापणरतिकलहयोर्हरे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ 'क्षेपे'
णिज्ज, 'सभापणे' हरे पुरिसा, 'रतिकलहे' हरे बहु यल्लह ॥

ओ मूचनापश्चात्तापे ॥ २ ॥ २०३ ॥

ओ इति मूचनापश्चात्तापयो. प्रयोक्तव्यम् ॥ 'मूचनायाम्' अं
अविणयवत्तिहे 'पश्चात्तापे' ओ न मए छाया इचिआए ॥ विकर्त्त
तु उतादेशेनन ओकारेणव सिद्धम् ॥ ओ विरणमि नहयले ॥

अथो मूचनादु.ग्नसभापणापराधयिम्मायानन्दादरभय
येदधिपादपश्चात्तापे ॥ २ ॥ २०४ ॥

१ ऊ कथ इता अहम् ॥ २ ऊ केन न विज्ञातम् ॥ ३ र दिवस मार
मणिभा उल्लभरतुगन्त सुद्धागम् ॥ ४ ओं टां दिग्गमस्य धनदि इतिदिशि ॥
इति ग्नसभापणा 'अथ रे हृदय आगमिन् ॥ ४ शा शत्रिनमगुणियमि ॥ ५ ओ
न मया छाया एतावताम् ॥ ६ विरमामि नभगणे ॥

अवो इति सूचनादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ 'सूचनायाम्' अवो
 दुष्करयारय 'दु.खे' अवो दलन्ति हियय 'सभापणे' अवो किमिण
 किमिण 'अपराधविषययोः' अवो हरन्ति हियय तह वि न वेसा
 हवन्ति युवईण, अवो किंपि रहस्स म्णन्ति धुत्ता जणम्महिआ ॥
 (आनन्दादरमयेषु) अवो सुपहायमिण, अवो अज्ज म्ह सप्फल
 जीअ, अवो अइअम्मि तुमे नवर जइ सा न जूरिहिइ ॥ (खेदे)
 अवो न जामि छेत्त, (विपादे)

अवो नासेन्ति दिहि पुलय वड्ढेन्ति देन्ति रण रणय ॥ चीअ
 एण्हि तस्मेअ गुणा ते च्चिअ अवो कदणु एय

(पश्चात्तापे) अवो तह तेण कया अहय जह कस्स साहेमि ॥
 अइ सभावने ॥ २ ॥ २०५ ॥

सभावने अइ इति प्रयोक्तव्यम् ॥ अइ दिअर किं न पेच्छसि ॥
 वणे निश्चयविकल्पानुकम्प्ये च ॥ २ ॥ २०६ ॥

निश्चयादौ सभावने च वणे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ वणे देमि
 (निश्चय ददामि) (विकल्पे) होइ वणे न होइ (भयति वा न
 भवति) (अनुकम्प्ये) दासो वणे न मुच्चइ (दासोऽनुकम्प्यो न

१ अवो दुष्करयारय ॥ २ अवो किमिद किमिदम् ॥ ३ अवो हरन्ति हियय,
 तथापि न द्वेष्या भवन्ति युवतीनाम् ॥ अवो किमपि रहस्य जानन्ति घूना जना-
 म्यधिकम् ॥ ४ अवो सुप्रभातम् इदम् ॥ ५ अवो अथ नम सफल जीवितम् ॥
 अवो अतीते क्षयि नवरं यदि सा न विनदयति ॥ ६ अवो नाशयति धृतिं पुलक
 यर्षयन्ति ददति रणरणयम् ॥ इदानीं तथैव गुणास्ते एव अवो कथं पु एतद् ॥
 ७ अवो तथा तेण कया अह यथा कस्स कथयामि ॥

त्यज्यते) (सभाग्ने) नैत्थि वणे ज न देह विहि देहा
संभाव्यते एतदित्यर्थः ॥

मणे विमर्शे ॥ २ ॥ २०७ ॥

मणे इति विमर्शे प्रयोक्तव्यम् ॥ मणे सूरौ, किंश्चित्सूर्ये
अन्ये मन्ये इत्यर्थमपीच्छन्ति ॥

अम्मो आश्रये ॥ २ ॥ २०८ ॥

अम्मो इत्याश्रये प्रयोक्तव्यम् ॥ अम्मो ऋ पारिजड ॥

स्वयमोऽर्थे अप्पणो नवा ॥ २ ॥ २०९ ॥

स्वयम् इत्यस्यार्थे अप्पणो वा प्रयोक्तव्यम् ॥ विमंथं विअर
अप्पणो कमलसरा ॥ पक्षे मैअ चेन मुणसि करणिअ ॥

प्रत्येकमः पाडिक्क पाडिण्कम् ॥ २ ॥ २१० ॥

प्रत्येकम् इत्यस्यार्थे पाडिक्क पाडिण्क इति च प्रयोक्तव्यं वा
पाडिक्क पाडिण्क, पत्ते पत्तेअ ॥

उअ पश्ये ॥ २ ॥ २११ ॥

उअ इति, पश्य इत्यस्य अर्थे वा प्रयोक्तव्यम् ॥

उअ निच्चलनिष्फटा भिसिणीपत्तासि रेल्लइ धलाया

निम्मलमरगयभागणपरिट्टिआ सग्गसुत्तिण्ण

पक्षे पुल आदयः ॥

इहरा इतरथा ॥ २ ॥ २१२ ॥

१ पाडिक्क वणे कत् न देहात्थि विधिपरिणाम ॥ २ विहि देहा विमर्शे न देहा
कमात्रात् ॥ ३ मने सूरौ आश्रये वाच्यम् ॥ ४ उअ विमंथं विअर
विमंथने राजसे वलाया ॥ निम्मलमरगयभागणपरिट्टिआ सग्गसुत्तिण्ण ॥

इहरा इति इतरयार्थे प्रयोक्तव्यम् वा ॥ ईहरा नीसामन्नेहि ॥ जस्त-
क्षे डअरहा ॥

एकसरिअ अगिति संप्रति ॥ २ ॥ २१३ ॥

एकसरिअ अगित्यर्थे, सप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ एकसरिअ
अगिति सांप्रत वा ॥

मोरउल्ला मुघा ॥ २ ॥ २१४ ॥

मोरउल्ला इति मुघार्थे प्रयोक्तव्य, मोरउल्ला मुघा इत्यर्थः ॥

दरार्धाल्पे ॥ २ ॥ २१५ ॥

दर इत्यन्ययम् अर्धार्थे, ईपदर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ दर विअ-
सेअ ॥ अर्धेनेपद्वा विकसितमित्यर्थः ॥

किणो प्रश्ने ॥ २ ॥ २१६ ॥

किणो इति प्रश्ने प्रयोक्तव्यम् ॥ किणो ध्रुवसि ॥

इजेरा. पादपूरणे ॥ २ ॥ २१७ ॥

इ जे रा इत्येते पादपूरणे प्रयोक्तव्याः ॥ न उणा इ अच्छीडं ॥
अणुकूल वीत्तु जे ॥ गेण्डइ र कमलगोवी ॥ अहो हहो हे हो हा
नाम अहह हीसि अयि अहाह अरिरिहो इत्यादयस्तु सस्कृतस-
मत्वेन सिद्धाः ॥

प्यादयः ॥ २ ॥ २१८ ॥

प्यादयो नियतार्थवृत्तयः प्राकृते प्रयोक्तव्याः ॥ पि वि अप्यर्थे ॥

इति अन्ययप्रकरणम् ॥

अथ लिङ्गानुशासनम्

प्रावृट् शरत्तरणयः पुंसि ॥ १ ॥ ३१ ॥

प्रावृट् शरत्तरणि इत्येते शब्दाः पुंसि पुलिङ्गे प्रयोक्तव्याः पाउसो, सरओ, एस तरणी ॥ तरणिशब्दस्य पुस्त्रीलिङ्गत्वेन नित्यं मार्यम् उपादानम् ॥

आमदामशिरो नभः ॥ १ ॥ ३२ ॥

विपत्नी दामन् शिरस् नभस् वर्जित सकारान्त नकारान्त च शब्द पुंसि प्रयोक्तव्यम् ॥ सान्त, जसो पओ तमो तेओ उरो, नान्त जम्मो नम्मो मम्मो ॥ अदामशिरोनभ इति किम् ॥ दा सिर, नह ॥ यच्च 'सिय वय सुमुण सम्म चम्म, इति दृश्यते बहुलाधिकारात् ॥

वाऽक्ष्यर्थ वचनाद्याः ॥ १ ॥ ३३ ॥

अक्षिपर्याया लोचनादयश्च शब्दाः पुंसि वा प्रयोक्तव्याः अक्ष्यर्था । अञ्ज वि सा मण्ड ते अच्छी ॥ नद्यावियाड तेण अच्छीइ ॥ (अञ्जल्याट्टिपाठाद् अक्षिशब्दः स्त्रीलिङ्गेऽपि) ए अच्छी ॥ चक्खु चक्खुइ, नयणा नयणाइ, लोअणा लोअणाइ (वचनादि) वयणा वयणाइ, विञ्जुणा विञ्जुण, कुलो कुल, छन्द, माहप्पो माहप्प, दुक्खा दुक्खाइ, भायणा भायणा इत्यादि ॥ इतिवचनादयः ॥ नेत्ता नेत्ताइ, कमला कमल इत्यादिस्तु सस्त्वित्तदेव सिद्धम् ॥

१ धेनुम् वयम् शुभनम् इत्येतेषां शब्दानामन्तान्त, धर्मन् धर्मन् इत्यन्वेषोर्नकारान्तान् पुलिङ्गेषु प्राप्त इत्याद्यत्र समापत् ॥ ३ अद्यापि वा शास्त्रे नै अञ्ज ॥

गुणाद्याः क्लीये वा ॥ १ ॥ ३४ ॥

गुणादयः क्लीये वा प्रयोक्तव्याः ॥ गुणाइ गुणा, विहवेहिं
गुणाइ मग्गन्ति, देवाणि देवा, विन्दूइ निन्दुणो, खग्ग खग्गो,
मडलग्ग मडलग्गो, कररुह कररुहो, रुक्खाइ रुक्खा ॥ इत्यादि,
इति गुणादयः ॥ ^{तत्त्वकार}

वेमाञ्जल्याद्या. स्त्रियाम् ॥ १ ॥ ३५ ॥

इमन्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रिया वा प्रयोक्तव्याः ॥ एसा
गरिमा, एस गरिमा, एसा मदिमा एस मदिमा, एसा निळज्जिमा,
एस निळज्जिमा, एसा धुत्तिमा, एस धुत्तिमा, ॥ अञ्जल्यादि. ।
एसा अञ्जली, एस अजली, पिट्ठी पिट्ठ, (पृष्ठमित्त्वे कृते स्त्रिया-
मेवेत्यन्ये) अच्छी अच्छि, पण्हा पण्हो, चोरिआ चोरिअ ॥ एअ
कुच्छी वली निही विही रस्सी, गठी, इत्यञ्जल्यादय. ॥ गड्ढा
गड्ढो, इति तु सस्कृतवदेव सिद्धम् ॥ इमेति तत्रेण त्वादेशस्य
दिमा इत्यस्य पृथ्व्यादीन्नाथ सग्रह. त्वादेशस्य स्त्रीत्वमेव इच्छन्ति
एके ॥ इति लिङ्गानुशासनम् ॥

इति हेमचन्द्राचार्यरचिते प्राकृतव्याकरणे द्वितीयपादः समाप्तिम्
अगमत् ॥

॥ अर्हम् ॥

श्रीस्तम्भनरुपाधैनाथस्वामिभ्यो नमः ॥

अथ स्यादिविभक्तीन् समारभन्ते तत्र अकारान्त
पुलिङ्गो वृक्षशब्दः ॥

वृक्षशब्दात् सिप्रत्यये कृते छोऽध्यादा ॥२॥१७॥ इति वृक्ष
आदेशे जाते 'वच्छ सि' इत्यवस्थितम् ॥

अतः सेटो ॥ ३ ॥ २ ॥

अकारान्तात्त्राम्. परस्य स्यादे मे. स्थाने डो भवति ॥ वच्छो
प्राच्छे द्विवचनाभावात्, वच्छ जस्, इत्यवस्थायाम् ॥

जश्शसोर्लुक् ॥ ३ ॥ ४ ॥

अकारान्तात्त्राम् परयो. स्यादिसम्बन्धिनोर्जश्शसो लुक् भवति,

जश्शसुट्मित्तोदोद्यामि दीर्घः ॥ ३ ॥ १० ॥

एषु अतो दीर्घो भवति ॥ वच्छा एए ॥

अमोऽस्य ॥ ३ ॥ ६ ॥

अतः परस्य अमोऽकारस्य लुग् भवति ॥ वच्छ पेच्छ, ॥

टाणशस्यत् ॥ ३ ॥ १४ ॥

टादेशे णे, शमि च परे अज एस्व भवति ॥ टाणं, वच्छेण, व
इति किं, अप्पणा, अप्पणिआ, अप्पणइआ, शसि वच्छे पेच्छ ॥

जश्शमिति (३॥१२) दीर्घपक्षे तु वच्छा ॥

१ अत्ननये विभा लक्ष्मा ॥ ३ ॥ ५७॥ इति टाप्यन विभा लक्ष्मा इत्युक्तं ॥

टा-आमोर्णः ॥ ३ ॥ ६ ॥

अत परस्य टा इत्यस्य पष्ठीवहुवचनस्य चामो णो भवति ॥
च्छेण वच्छेण ॥

भिमो हिहिं ॥ ३ ॥ ७ ॥

अत परस्य भिस' स्थाने केवलः सानुनासिकः सानुस्वारश्च
हेर्भवति ॥

भिस्भ्यस्सुपि ॥ ३ ॥ १७ ॥

एषु अत एच्च भवति ॥ वच्छेहि वच्छेहि वच्छेहि, कयो
ग्रही ॥ प्राकृते चतुर्थी विभक्तिर्न भवति प्रायेण, तादर्थ्ये भवत्यपि
तथापि च तत्र सस्कृतमत् वच्छाय इति रूपम् ॥ श्लेषम् ॥

टसेस् त्तोदोदुहिहिन्तो लुक् ॥ ३ ॥ ८ ॥

अतः परस्य ङसेः त्तो दो दु हि हिन्तो लुक् इत्येते पद् आदेशा
भवन्ति ॥ 'ह्रस्व सयोगे' इति ह्रस्वत्व । वच्छत्तो, वच्छाओ, वच्छाउ,
वच्छाहि, वच्छाहिन्तो, वच्छा ॥ दो इत्यत्र दकारकरण भाषान्त-
गर्थम् ॥ ङसिनेव सिद्धे त्तोदोदुग्रहण भ्यासि एच्चनाधनार्थम् ॥

भ्यसस् त्तो दो दुहि हिन्तो सुन्तो ॥ ३ ॥ ९ ॥

अतः परस्य भ्यसः स्थाने त्तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो इत्यादेशा
भवन्ति ॥

भ्यसि वा ॥ ३ ॥ १३ ॥

भ्यसादेशे परेऽतो दीर्घो वा भवति ॥ दीर्घाभाषपक्षे एच्चम् ॥

१ कत्वास्वादर्णस्वोर्वा ॥ १ ॥ २७ ॥ इति अनुस्वारागम ॥ २ जश्चम् ङसि,
भोदोदुहि रीष ॥ ३ ॥ १० ॥ इति दीर्घत्वम् ॥ ३ निस्त्वस्सुपि ॥ ३ ॥ १५ ॥
स्तिनन सूत्रेण ॥

वच्छतो वच्छाओ, वच्छाउ, वच्छाहि, वच्छेहि, वच्छाहि
वच्छेहिन्तो वच्छामुन्तो, वच्छेमुन्तो ॥

उसः स्स ॥ ३ ॥ १० ॥

अतः परस्य हस. स्थाने स्मो भवति ॥ वच्छस्म, पिय
पेमस्स, उपकुम्मशत्यम् ॥ उवकुंभस्म मीश्रलक्षण ॥ पष्ठीष
चने वच्छाण, वच्छाण ॥

डेम्मि डेः ॥ ३ ॥ ११ ॥

अतः परस्य डेडित् एकार' सयुक्तो मिथ भवति ॥ वच्
वच्छम्मि ॥ देव देवम्मि, त तम्मि, अत्र 'द्वितीयातृतीय
सप्तमी ॥ ३ ॥ १३५ ॥' इत्यमो टि. ॥ सुपि वच्छेसु वच्छेसु

डो दीर्घो वा ॥ ३ ॥ ३८ ॥

आमघ्रणात् परं साँ सति, अत' सेटोरिति, यो नित्य टो प्राप्नो,
'अशीघे साँ,' इति इदुतोरकारान्तस्य च प्राप्नो दीर्घ', न वा भव
हे वच्छ, हे वच्छो, हे देव हे देवो, हे रामामगण हे रामामग
हे अज हे अजो, हे वच्छा ॥ एव दं व मनुष्य, रामकृष्णानिनादय'

सर्वनामसंज्ञकशब्दानां तु विशेषं तथाहि अकारान्तसर्व
ष्वस्य पुंलिङ्गे रूपाणि, तत्र प्रथमायां मि विभक्तौ सप्तो, ॥

अत सर्वादेर्देजस ॥ ३ ॥ ५८ ॥

सर्वादेर्दन्तात् परम्य जस' टित् ए इत्यादेशो भवति, स

१ टालामोर्णे ॥ ३ ॥ १ ॥ इत्यनुष्ठां नः ॥ प्रच्छमरजित्तोदृमि ५५ ॥
१३॥ इति टिपत्तम् ॥ ३ नित्यन्तम् ॥ ३ ॥ १५ ॥ इति अश्वरूप एवम् ॥

अन्ने जे ते के एके कपरे इयरे एए, अतः इति किम्, सवाओ
 रिद्धीओ, जस इति किं, सबस्स, ॥ १ ॥ सब सवे सवा ॥ २ ॥
 पवेण मवेण सवेहि सवेहिं सवेहिं ॥ ३ ॥ सबत्तो सवाओ सवाउ
 सवाहि सवाहिन्तो सवा, सबत्तो सवाओ सवाउ सवाहि सवेहि
 सवाहिन्तो सवेहिन्तो सवासुन्तो सवेसुन्तो ॥ ५ ॥ सबस्स

आमो डेसिं ॥ ३ ॥ ६१ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परस्य आमो डेसिम् इत्यादेशो वा भवति,
 वेमिं अन्नेसिं अवरोसिं इमेसिं एएसिं जेसिं तोसिं केसिं पक्षे
 सवाण सवाण ॥ ६ ॥ अन्नाण अवरण इमाण एआण जाण ताण
 णाण ॥ बहुलाधिकारात् स्त्रियामपि, (सर्वासाम्) सवेसिं, एवम्
 पन्नेसिं तोसिं ॥

डे. स्सि-म्मि-त्थाः ॥ ३ ॥ ५९ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परस्य डे' स्थाने स्सिं म्मि त्थ इत्येते आदेशा
 भवन्ति ॥ सबस्सिं सबम्मि सबत्थ, अन्नस्सिं अन्नम्मि अन्नत्थ,
 सर्वत्र, अत इत्येव अमुम्मि ॥

नवाऽनिदमेतदो हि ॥ ३ ॥ ६० ॥

इदमेतद् वर्जितात् सर्वादेरदन्तात्परस्य डेहिंमादेशो वा भवति ॥
 सवहिं, अन्नहिं कहिं जहिं तहिं, बहुलाधिकारात् किंयत्तद्भ्यः
 स्त्रियामपि, काहिं जाहिं ताहिं ॥ बहुलाकादेव 'किंयत्तदोस्यमामि

१ अन्त्यव्यञ्जनस्य ॥ १ ॥ ११ ॥ इत्यनेना लव्यञ्जनस्य लोपे ष्टुते ल्यदादीनामपि
 प्रायेण अदन्तात्वेनोदाहरति, जे ते इति ॥ २ स्त्रियामुदोर्ता वा ॥ ३ ॥ २७ ॥ इति
 ण् स्थाने वोदादस ॥

॥ ३ ॥ ३३ ॥' इति ढीर्नास्ति, पक्षे, सवस्मि सवस्मि ३३
 इत्यादि, खिया तु पक्षे, काए कीए जाए जीए' ताए तीए
 उदमेतदूर्जेन किम् इमस्मि एअस्मि ॥ सुपि तु मवेषु सवेषु ॥ ७
 हे सब हे सवो हे सबे ॥ एव विश्वाद्योऽपि अदन्ता ॥ ल्यदा
 नाम् तु विशेष, तत्र तावत् तदेतच्छब्दयो पुलिङ्गे रूपा
 कथ्यन्ते ॥

वैतत्तदः ॥ ३ ॥ ३ ॥

एतत्तदोऽकारात् परस्य स्यादे संडो वा भवति ॥

तदस्य त. सोऽङ्गीये ॥ ३ ॥ ८६ ॥

तद एतदथ तकारस्य सौ परे अङ्गीये सौ भवति ॥ म फा
 सो पुरिमो, सा महिला, एस णरो, एमो पिओ, एमा मुड
 सावित्येव, ते एए घन्ना, ताओ एवाओ महिलाओ, अर्त्तिये इ
 फिम् । त एअ वण ॥

वैसेणमिणमो भिना ॥ ३ ॥ ८७ ॥

एतद* मिता सह एस इणम् इणमो इत्यादेशा वा भवन्ति
 तवम्म वि णस गर्द ॥ मवाण पि पत्तिववाण णस मही ॥ ए
 सहाओ चिअ ससहरम्म, ग्म सिर, इण इणमो ॥ पथे ए
 एसा एसो ॥

- १ अत्र त ल्यदादानामि वाच्येनान्नदेपेन अदन्तात् प्रकृत्येनान्मि
 तदमपि इति च ३३ इति च ३३ ॥ अत्र एव प्रकृत्येनान्मि इति च ३३
 तत्र च ३३ इति च ३३ इति च ३३ ॥ अत्र च ३३ इति च ३३ ॥
 अत्र च ३३ इति च ३३ इति च ३३ ॥

तदो ण. स्यादौ क्वचित् ॥ ३ ॥ ७० ॥

तदः स्थाने स्यादौ परे ण आदेशो भवति ॥ क्वचिद् लक्ष्यानु-
सारेण ॥ ण पेञ्छ 'त पश्येत्यर्थ', सोअड अ ण रहुवर्ड, 'तमित्यर्थ',
स्त्रियामपि, हत्थुनामिअमुही ण तिअडा, 'ता विजटेत्यर्थ', णेण
मणिअ 'तेन भणितमित्यर्थः', तो णेण कम्पलट्टिआ 'तेन इत्यर्थ',
मणिअ च णाए 'तयेत्यर्थ', णेहिं क्ख 'ते कृतमित्यर्थ', णाहिं
कय 'ताभिः कृतमित्यर्थः', जसि तु, तं एए, १ अमि, त ण एअ,
शसि ता ते एता एए २ ॥

इदमेतर्त्तिक घत्तद्भ्यष्टो ङिणा ॥ ३ ॥ ६९ ॥

एभ्य सर्वादिभ्योऽकारान्तेभ्यः परसाष्टायाः स्थाने टित् ङणा
इत्यादेशो वा भवति, इमिणा इमेण, एदिणा, एदेण, किणा
केण, जिणा जेण, तिणा तेण, पक्षे तेण तेण, एएण एएण, तेहिं
तेहि, एणहि एएहि ३ ॥

इसेम्हा ॥ ३ ॥ ६६ ॥

किंयत्तद्भ्य परस्य इसे. स्थाने म्हा इत्यादेशो वा भवति ॥
कम्हा जम्हा तम्हा, पक्षे काओ जाओ ताओ ॥

वैतदो टमेस्तो चाहे ॥ ३ ॥ ८२ ॥

एतदः परस्य इसे. स्थाने चो चाहे इत्येतौ आदेशौ वा भवत ॥

त्ये च तस्य लुक् ॥ ३ ॥ ८३ ॥

एतदस्त्ये परे चकारात् चो चाहे इत्येतयोश्च परयो. तस्य लुक्

१ गोचरि च त रघुपति ॥ २ तस्मात् तेन कर्तव्यता ॥ ३ सोदाशनादां
शारत्तेन्यान्नुत्तम्य ॥ ८ ॥ २६० ॥ इति तकारस्य द्यकारान्त ॥

भवति, एत्तो एत्ताहे पक्षे, एत्ताओ एत्ताउ एत्ताहि एत्ताहि
एत्ता ॥ ताओ ताउ ताहि ताहिन्तो ॥

तदो डोः ॥ ३ ॥ ६७ ॥

तद परस्य डसेडो इत्यादेशो वा भवति, तो, पक्षे तम्हा ॥५

कियन्द्भ्यो डसः ॥ ३ ॥ ६३ ॥

एभ्यः परस्य डस. 'अने' डस इत्यादेशो वा भवति, 'ड
सः ॥ ३ ॥ १० ॥ इत्यस्यापवाद, पक्षे सौजपि भवति, क
कस्य, जास जसस तास तसस, एजसस/ बहुलाधिकारात् कि
द्वभ्याम् आकारान्ताभ्यामपि डामादेशो वा भवति, (कस्या घन
कास घण (तस्या घन) तास घण पक्षे, काण ताण ॥

किन्तद्भ्या डस. ॥ ३ ॥ ६२ ॥

किन्तद्भ्यां परस्य आम. म्याने डस इत्यादेशो 'ए
कास तास पक्षे फोस तेसि ॥

वेद तदेतदो, डमाम्भ्या सेनिमां ॥ ३ ॥ ८१ ॥

इद तद् एतद् इत्येतेषां म्याने डम् आम् इत्येताभ्यां मह य
सस्य से निम् इत्यादेशो वा भवत । 'इदम्, मे सील, से गु
(अस्य शील गुणा वेत्यर्थ. ॥) मि उच्छाहो, (एषाम्भ्या
इत्यर्थ. ॥ तद्, से सील, (तस्य तस्या वेत्यर्थ.) ।म गु
(तेषां तारा वेत्यर्थ) (एतद्) मे अदिअं, (एतद्भाषि
अदित वेत्यर्थ.) सि गुणा, नि मीलं, (एतेषां गुणा शी
वेत्यर्थ) पक्षे इमस्य इमेसि इमाण, तस्य तेमि ताण. एभ्य

एएसि एआण ॥ इटतदोरामापि से आदेश केचिदिच्छन्ति ६ ॥
सप्तम्येकवचने, स्मि म्मि त्थ इत्यादेशे कृते ॥

एरदीतौ म्मौ वा ॥ ३ ॥ ८४ ॥

एतद् एकारस्य ङथादेशे म्मौ परे अदीतौ वा भवतः ॥ अअम्मि
ईअम्मि, पक्षे एअम्मि, एअस्सि एत्थ तस्सि तत्थ तम्मि ॥

डे डाहे-डाला-इआ काले ॥ ३ ॥ ६५ ॥

कियत्तद्भ्यः कालेऽभिधेये डेः स्थाने, आहे आला इति डितौ
इआ इति च आदेशा वा भवन्ति ॥ हिस्सिम्मिस्थानामपवादः,
पक्षे तेषि भवन्ति ॥ काहे काला कइआ, जाहे जाला जइआ,
ताहे ताला तइआ, ॥ ताला जाअति, गुणा जाला ते सहि
अएहिं धेप्पति ॥ रविकिरणाणुग्गाहि आइ हुति कमलाइ कमलाइ ॥
सुपि तु एएसु एएसु तेसु तेसु ॥ ७ ॥ शेष सर्ववत् त्यदादीना प्रा-
येण सवोधन न सम्भवति ॥ हे स इति भाष्यप्रयोगात्कचिद्भवत्यपि ॥

अथ इदं शब्दस्य पुलिङ्गे रूपाणि ।

पुल्लियोर्न वाऽयमिमिआ सौ ॥ ३ ॥ ७३ ॥

इदम् शब्दस्य सौ परे अयम् इति पुलिङ्गे, इमिआ इति स्त्रीलिङ्गे
आदेशा वा भवतः ॥ अहवाऽय कयकज्जो, इमिआ वाणिअ-
धूआ ॥ पक्षे,

१ त्थे च तस्य तु ॥ ३ ॥ ८३ ॥ इति तकारस्य लृक् ॥ २ तदा जायन्ति गुणा,
यदा ते सहदर्थेऽङ्गन्ति रविकिरणानुगृहीतानि भवन्ति कमलानि कनलानि ॥

इदम इम ॥ ३ ॥ ७२ ॥

इदम* स्यादौ परे इम आदेशो भवति ॥ इमो, इमे, १ स्त्रि
मपि इमा ॥

अमेणम् ॥ ३ ॥ ७८ ॥

इदमोऽमा सहितस्य स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति,
पेन्ठ पक्षे ॥

णोऽम्शस्ताभिसि ॥ ३ ॥ ७७ ॥

इदमः स्थाने अम्शस्ताभिस्सु परेषु ण आदेशो वा भव
ण पेच्छ, णे पेच्छ, णेण णेहिं कय, पक्षे इम, इमे इमा, ॥ २ ॥
इमेण इमेण, ईमिणा इमेहि इमेहिं इमेहि ॥३॥ ढसि, इमत्तो इम
इमाउ इमाहि इमाहिन्तो इमा ॥ भ्यसि, इमत्तो इमाओ इ
इमाहि इमेहि इमाहिन्तो इमेहिन्तो इमासुन्तो इमेसुन्तो ॥ ५ ॥

स्सिस्सयो-रत् ॥ ३ ॥ ७४ ॥

इदमः सिस्स इत्येतयोः परयो रद् वा भवति ॥ अस्स असिं
पक्षे इमादेशोपि इमस्स इमस्मि, से ॥ बहुलाधिकारादन्यत्र
भवति ॥ ऐहिं, एसु, आहि, णभिः, एषु आभिरित्यर्थः । आभि
इमाणसि ॥ ६ ॥

डेमेन ह ॥ ३ ॥ ७५ ॥

कृतेमादेशाद् इदमः परस्य डेः स्थाने मेन मह ह आदेशो
भवति, इह, पक्षे ॥

१ इदमेतन्नियत्तदभ्यशे ढिणा ॥ ३ ॥ ६९ ॥ इति वास्थान ढिणादस
२ वेद् शब्देतदा इत्तामभ्यां सेतिमौ ॥ ३ ॥ ८१ ॥ इति इसा तद्विषय इदम
षादिष ॥ ३ अत्र निस्सुगो परयोरेदमोऽस्सम् ॥

न त्थः ॥ ३ ॥ ७६ ॥

इदमः परस्य टे' स्सिम्मिन्त्था इति प्राप्तस्थो न भवति, इह
इमस्सि इमम्मि ॥ सुपि इमेसु इमेसु ७ ॥ शेष सर्ववद् ॥

अथ किं शब्दस्य रूपाणि,

किम् सि इति स्थितम् ॥

किमः कच्चतसोश्च ॥ ३ ॥ ७१ ॥

किमः को भवति स्यादौ व्रतसोश्च परयोः, को के ॥ १ ॥ क
के का ॥ २ ॥ किणो केण केहि केहिं केहि ॥ ३ ॥

किमो डिणो डीसौ ॥ ३ ॥ ६८ ॥

किम' परस्य डमेडिणो डीस इत्यादेशौ वा भवत' ॥ किणो
कीस कम्हा, कचो कदो काउ काहि काहिन्तो का, कचो काओ
काउ काहि केहि काहिन्तो केहिन्तो कासुन्तो केसुन्तो ॥ ५ ॥
कास कस्स, कासें केसिं काण ॥ ६ ॥

केहिं कस्सि कत्थ, कम्मि, केसु केसु ॥ ७ ॥ इत्यादि ॥
शेष सर्ववत् ॥

१ यद्यपि गणपाठानुसारेण किं शब्दस्य रूपाणि युष्मच्छब्दात्पधादेव शनीयानि
भवति, तथापि तदेनच्छब्दयोर्मध्ये बहुसूत्राणां सद्भावात् किं शब्दस्यापि तद
न्तगतत्वात् गणपाठक्रमो न विवक्षित ॥ २ इदमेतच्छ्रियत्तद्भ्यटो डिणा ॥ ३ ॥
६९ ॥ इति टास्थानं डिणादेः ॥ ३ क्रियत्तद्भ्यो ऽस ॥ ३ ॥ ६३ ॥ इति
इस्यस्थाने टासादेश ॥ ४ कित्तद्भ्यां टाम ॥ ३ ॥ ६२ ॥ इत्तामो टासादेः ॥
५ आमो डेसि ॥ ३ ॥ ६१ ॥ इत्तामो डेसिमादेः ॥ ६ न वानिदमेतदो हि ॥ ३ ॥
६० ॥ इति डेहिमादेश ॥

अथ अदश्शब्दस्य पुलिङ्गे रूपाणि ।

वाऽदसो दस्य हो नोदाम् ॥ ३ ॥ ८७ ॥

अदसो दकारस्य सौ परे ह आदेशो वा भवति, तस्मिन्
अतः सेडोरित्योन्व शेष सस्कृतवदित्यतिदेशात्, आत् (हे०२)
इत्याप्, क्लीबे स्वरान्मुसे (३।२५) इति मथ न भवति, अ
पुरिसो, अह महिला, अह वण, अह मोहो परगुणलहुआर्ह, अ
णे हिअएण हसइ मारुअतणओ (असावसान् हसति इत्यर्थः),
अह कमलमुही, पक्षे ॥

मुः स्यादौ ॥ ३ ॥ ८८ ॥

अदसो दस्य स्यादौ परे गुरादेशो भवति, अमू पुरिसो, अ
वण अमू माला ॥ जसि, अमृणो पुरिसा, अमृह वणाइ, अमृ
घनाणि, अमृउ अमृओ मालाओ ॥ १ ॥ अमृ पुरिस अमृ
पुरिसे ॥ २ ॥ अमृणा अमृहि ॥ ३ ॥ अमृत्तो, अमृओ, अमृ
अमृहिन्तो ॥ भ्यसि, अमृहिन्तो अमृमुन्तो ॥ ५ ॥ ङसि, अमृ
अमृस्स ॥ आमि, अमृण ॥ ६ ॥ हौ ॥

म्मावयेऔ वा ॥ ३ ॥ ८९ ॥

अदसोऽन्त्यव्यञ्जनस्य लुकि दकारान्तस्य स्थाने ट्वादेशे म्मा

१ अश्शसोर्णो वा ॥ ३ ॥ २२ ॥ इति जगो णो ॥ ३ जश्शत ईं
सप्रा० दीपः ॥ ३ ॥ २६ ॥ इति जस इमादेश ॥ ३ छिनामुदोता वा ॥ ३ ॥
इति जस उदोती आदेशी ॥ ४ देडिइसा पुर्णवे वा ॥ ३ ॥ २२ ॥ इति ट्वां
रादस ॥

अय इअ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ अयम्मि, इअम्मि, पक्षे अमुम्मि ॥
सुपि, अमूसु ॥ शेष वक्ष्यमाणभानुशब्दवत् ॥

अथ युष्मदस्मच्छब्दयो रूपाणि ।

युष्मदस्तं तुं तुव तुह तुमं सिना ॥ ३ ॥ ९० ॥

युष्मद' सिना सह त तु तुव तुह तुम इत्येते पञ्चादेशा
भवन्ति ॥ त तु तुव तुह तुमं दिदौ ॥

भे तुब्भे उज्झे तुम्ह तुय्हे उय्हे जसा ॥ ३ ॥ ९१ ॥

युष्मदो जसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ भे तुब्भे उज्झे
तुम्ह तुय्हे उय्हे चिद्दह ॥ ओ म्हज्झौ वा ॥ ३ ॥ १०४ ॥ इति
वचनात् तुम्हे तुज्झे, एव चाष्टरूपाणि ॥ १ ॥

तं तुं तुव तुम तुह तुमे तुए अमा ॥ ३ ॥ ९२ ॥

युष्मदोऽमा सह एते सप्तादेशा भवन्ति, त तु तुव तुम तुह
तुमे तुए वदामि ॥

वो तुब्भे उज्झे तुय्हे उय्हे भे शसा ॥ ३ ॥ ९३ ॥

युष्मदः शसा सह एते षडादेशा भवन्ति, वो तुब्भे उज्झे तुय्हे
उय्हे भे, पेच्छामि, ॥ २ ॥ ओ म्हज्झौ वेति वचनात् तुम्हे
तुज्झे ॥

भे दि दे ते तइ तए तुम तुमइ तुमए तुमे तुमाइ टा ॥ ३ ॥ ९४ ॥

युष्मदष्टा इत्यनेन सह एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ भे टि दे
ते तइ तए तुम तुमइ तुमए तुमे तुमाइ, जपिअ ॥

भे तुव्मेहि उज्झेहि उम्हेहि तुहेहि उयेहि भिसा २ ॥
 युष्मदो भिसा सह एते पडादेशा भवन्ति ॥ भे तुव्मेहि ७
 उम्हेहि तुहेहि उयेहि भुत्त, ष्मो म्हज्झौ वेति वचनात् ७
 तुम्हेहि, एवम् च अष्टरूपाणि ॥ ३ ॥

तइ तुव तुम तुह तुव्मा ढसा ॥ ३ ॥ ९६ ॥

युष्मदो ढसा पञ्चम्येकवचने परत एते पञ्चादेशा भवन्ति
 ढसेस्तु 'चोदो दुहि हिन्तो लुको यथा प्राप्तमेव ॥ तहत्तो तुव
 तुमत्तो तुहत्तो तुव्मत्तो, ष्मो म्हज्झौ वेति वचनात्, तुम्ह
 तुज्जत्तो, एव दो दुहि हिन्तो लुक्वपि उदाहार्यम् ॥ तत्तो इति
 त्वत्त इत्यस्य वलोपे सति ॥

तुय्ह तुव्म तहिन्तो ढसिना ॥ ३ ॥ ९७ ॥

युष्मदो ढसिना सहितस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति, तु
 तुव्म तहिन्तो आगओ ॥ ष्मो म्हज्झौ वेति वचनात्, तुम्ह तु
 एवञ्च, पञ्चरूपाणि ॥

तुव्म तुय्हो-य्हो-म्हा भ्यसि ॥ ३ ॥ ९८ ॥

युष्मदो भ्यसि पण्त एते चत्वार आदेशा भवन्ति, भ्यस
 यथाप्राप्तमेव, तुव्मत्तो तुय्हत्तो उय्हत्तो उम्हत्तो, ष्मो म्हज्ज
 वेति वचनात् तुम्हत्तो तुज्जत्तो ॥ एव, दोदुहि हिन्तो मुन्तेषां
 उदाहार्यम् ॥ ५ ॥

तइ तु ते तुम्ह तुह तुह तुम तुव तुमे तुमो तुमा-

इ दि दे इ ण तुव्मोव्मो-म्हा ढसा ॥ ३ ॥ ९९ ॥

युष्मदो ढसा पष्ठयेकवचनेन सहितस्य एते अष्टादशादेश

भवन्ति ॥ तइ तु त तुम्ह तुह तुह तुव तुम तुमे तुमो तुमाइ दि
 दे इ ए तुब्म उब्म उग्ह घण ॥ ओमो म्हज्झो वेति वचनात्,
 तुम्ह तुज्झ उम्ह उज्झ, एव च द्वाविंशतिरूपाणि ॥

तुवो भे तुग्ह तुब्म उब्म तुब्माण तुवाण तुमाण
 तुहाण तुम्हाण आमा ॥ ३ ॥ १०० ॥

युष्मद आमा सहितस्य एते दशादेशा भवन्ति, तुपो भे तुग्ह
 तुब्म उब्म तुब्माण तुवाण तुमाण तुहाण तुम्हाण ॥ क्त्वास्या-
 दर्णस्वीर्वेत्यनुसारे, तुब्माण तुवाण तुमाण तुहाण तुम्हाण,
 ओमो म्हज्झो वेति वचनात्, तुम्ह, तुज्झ, उम्ह उज्झ, तुम्हाण
 तुम्हाण, तुज्झाण तुज्झाण, एव च त्रयोविंशतिरूपाणि ॥ ६ ॥

तुमे तुमए तुमाइ तइ तण टिना ॥ ३ ॥ १०१ ॥

युष्मदो ङिना सप्तम्येकवचनेन सहितस्य एते पञ्चादेशा
 भवन्ति ॥ तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ङिअ ॥

तु तुव तुम तुह तुब्भा लौ ॥ ३ ॥ १०२ ॥

युष्मदो ङौ परत एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ हेस्तु यथा प्राप्त-
 मेव, तुम्मि तुवम्मि तुमम्मि तुहम्मि तुब्म्मि ॥ ओमो म्हज्झो
 वेति वचनात् तुम्हम्मि तुज्झम्मि, इत्यादि ॥

सुपि ॥ ३ ॥ १०३ ॥

युष्मद सुपि परत तु तुव तुम तुह तुब्भा भवन्ति ॥ तुसु
 तुवसु तुमेसु तुहेसु, तुब्भेसु, ओमोम्हज्झो वेति वचनात्, तुम्हेसु
 तुज्झेसु ॥ केचित्तु सुपि एत्त्वविकल्पमिच्छन्ति, तन्मते, तुनसु

तुमसु तुहसु तुम्भसु तुम्हसु तुज्झसु ॥ तुम्भस्य आत्त्वमपि इच्छन्ति
इत्यन्ये, तुम्भासु तुम्हासु तुज्झासु ॥

वमो म्हज्झौ वा ॥ ३ ॥ १०४ ॥

युष्मदादेशेषु यो द्विरुक्तो भस्तस्य म्हज्झ इत्येतौ आदेशौ व
भवतः ॥ पक्षे स एवास्ते, तथैव च उदाहृतम् ॥

अस्सदो म्मि अम्मि अम्हि हं अह अहय सिना ॥३॥१०५॥

अस्सदः सिना सह एते पडादेशा भवन्ति ॥ अज्ज म्मि हासिआ
मामि तेण, 'उन्नम न अम्मि कुविआ, 'जम्हि करेमि, जिण इ
विद्धा, किं पम्हट्टम्मि अह, 'अहय कयप्पणामो ॥

अम्ह अम्हे अम्हो मो वय भे जसा ॥ ३ ॥ १०६ ॥

अस्सदो जसा सहैते पडादेशा भवन्ति ॥ अम्ह अम्हे अम्हो
मो वय भे, भणामो ॥ १ ॥

णे ण मि अम्मि अम्ह मम्ह मं मम मिम अह
अमा ॥ ३ ॥ १०७ ॥

अस्सदोऽमा सह एते दशादेशा भवन्ति ॥ णे ण मि अम्मि
अम्ह मम्ह म मम मिम अह पेच्छ ॥

अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा ॥ ३ ॥ १०८ ॥

अस्सदः शसा सह एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हे अम्हो
अम्ह णे पेच्छ ॥ २ ॥

मि मे मम ममए ममाइ मड मए मयाइ णे टा ॥ ३॥१०९॥

अस्सदटा सहितस्य एते नवादेशा भवन्ति ॥ मि मे ममं ममए
ममाइ मड मए मयाइ णे कय ॥

अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे भिसा ॥ ३ ॥ ११० ॥

असदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ अम्हेहिं अम्हाहिं
अम्ह अम्हे णे, कय ॥ ३ ॥

मइ मम मह मज्झा डस्सौ ॥ ३ ॥ १११ ॥

असदो डसौ पञ्चम्येकवचने परत एते चत्वार आदेशा
भवन्ति ॥ टसेस्तु यथाप्राप्तमेव, मइत्तो, ममत्तो, महत्तो, मज्झत्तो,
आगओ, मत्तो इति तु मत्त इत्यस्य, एव दो दुहि हिन्तो लुक्चपि
उदाहार्यम् ॥

ममाम्हौ भ्यसि ॥ ३ ॥ ११२ ॥

असदो भ्यसि परतो मम अम्ह इत्यादेशौ भवत ॥ भ्यसस्तु
यथा प्राप्त, ममत्तो अम्हत्तो ममाहिन्तो अम्हाहिन्तो, ममासुन्तो
अम्हासुन्तो, ममेसुन्तो अम्हेसुन्तो ॥ ५ ॥

मे मह मम मह मह मज्झ मज्झ अम्ह अम्ह डमा ३ ॥ ११३ ॥

असदो डसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते नवादेशा भवन्ति ॥
मे मह मम मह मह मज्झ मज्झ अम्ह अम्ह घण ॥

णे णो मज्झ अम्ह अम्ह अम्हे अम्हो अम्हाण

ममाण महाण मज्झाण आमा ॥ ३ ॥ ११४ ॥

असद आमा सहितस्य एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ णे णो
मज्झ अम्ह अम्ह अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण
घण ॥ क्त्वासादेर्णस्त्रोर्वेत्यनुस्वारे, अम्हाण ममाण महाण मज्झाण ॥
एवं च पञ्चदश रूपाणि ॥ ६ ॥

मि मड ममाइ मए मे ङिना ॥ ३ ॥ ११५ ॥

असदो ङिना सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ मि म
ममाइ मए मे, ठिअ ॥

अम्ह मम मट मज्झा डौ ॥ ३ ॥ ११६ ॥

असदो डौ परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ डेस्तु यथा
प्राप्तम् ॥ अम्हम्मि ममम्मि महम्मि मज्झम्मि ठिअ ॥

सुपि ॥ ३ ॥ ११७ ॥

असदः सुपि परे अम्हादयञ्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हे
ममेसु महेसु मज्झेसु ॥ एत्त्वधिकल्पमते तु, अम्हसु ममसु महा
मज्झसु ॥ अम्हस्य आत्त्वमपीच्छन्ति अन्ये अम्हासु ॥

इति युप्पदसत्प्रकरणम् ॥

अथ इकारोकारान्तौ गिरिभानुशब्दौ

गिरि सि भाणु सि इति स्थिते

अह्लीवे सौ ॥ ३ ॥ १९ ॥

इदुतोरह्लीवे नपुसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ॥ गिरी भाणु
बुद्धी घेषु ॥ अह्लीन इति किं दंहिं महु ॥ साविति किं गिरिं
भाणु बुद्धिं घेषु ॥ केचित्तु दीर्घत्व विकल्प्य तदभावपक्षे सेर्मादेश-
मपीच्छन्ति, अर्गिं निहिं वाउ विहु ॥

पुसि जसो डउ उओ वा ॥ ३ ॥ २० ॥

इदुत इति पञ्चम्यन्त सम्यध्यते, इदुत* परस्य जस पुसि
अउ अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवतः ॥ गिरउ गिरओ भाणउ
भाणओ चिद्वन्ति ॥ पुसीति किम्, बुद्धीओ घेषुओ दहीइ, महूइ
जस इति किम्, गिरी गिरिणो भानू भानुणो येच्छइ, इदुत इत्येव
वच्छा ॥ पक्षे

जइशसोणो वा ॥ ३ ॥ २२ ॥

इदुतः परयोः जइशमो* पुसि णो इत्यादेशो वा भवति ॥

न दीर्घो णो ॥ ३ ॥ १२५ ॥

इदुदन्तयोरर्थात् जइशसुडसादेशे णो इत्यमिन् परतो दीर्घो नै

१ अत्र 'ह्लीये खरा'मसे ॥ ३ ॥ २५ ॥ इति सेर्मकारादेशः ॥ २ अत्र च श
संस्थाने न भवत ॥ ३ जइशसुडसित्तोदोदामि दीप ॥ ३ ॥ १२ ॥ इति प्राप्तम्
अनेन निषेध ॥

भवति ॥ गिरिणो भाणुणो रेहन्ति ॥ पक्षे शेषे अदन्तवद् भावाः
गिरी भाणू ॥ पुसीत्येव दहीइ महइ, जश्शसोरिति किम् गिरी
भाणु ॥ इदुत इत्येव वच्छा वच्छे ॥ जश्शसोरिति द्वित्वम् इदुत
इत्यनेन यथा सख्याभावार्थम् ॥ एवमुत्तरसूत्रेऽपि ॥

वोतो डवो ॥ ३ ॥ २१ ॥

उदन्तात् परस्य जस पुसि डित् अवो इत्यादेशो वा भवति
भाणवो ॥ पक्षे भाणओ भाणउ भाणू भाणुणो ॥ उत इति किं
वच्छा, पुसीत्येव घेषू महइ, जस इत्येव भाणू भाणुणो पेच्छ ॥१॥
अमि तु गिरिं भाणु ॥ शसि, गिरिणो भाणुणो, ॥

लुसे शसि ॥ ३ ॥ १८ ॥

इदुतो शसि लुसे दीर्घो भवति ॥ गिरी भाणू, बुद्धी घेषू
पेच्छ, लुस इति किम्, गिरिणो भाणुणो पेच्छ ॥ इदुत इत्येव
वच्छे पेच्छ ॥ जसश्च ॥ ३ ॥ १३ ॥ इत्यादिना शसि दीर्घस्य
लक्ष्यानुरोधार्थोऽयं योग ॥ लुस इति तु णवि प्रतिप्रसवार्थशङ्का
निवृत्त्यर्थम् ॥ २ ॥

टो णा ॥ ३ ॥ २४ ॥

पुत्रीभिर्वर्चमानादिदुत. परस्य टा इत्यस्य णा भवति ॥ गिरिण
गामणिणा, भाणुणा खलपुणा तरुणा, दहिणा महुणा ॥ टा इति
किम् ॥ गिरी भाणू दहिं महु, पुत्रीभि इत्येव, बुद्धीए घेषूए कय ॥
इदुत इत्येव कमलेण ॥

१ शेषेऽदन्तवद् ॥ ३ ॥ १२४ ॥ इति सूत्रेण ॥ २ अन्यथा इकारान्तात् अघो
णो, उकारान्तात् दासो णो इत्यर्थोऽपि संभाव्येत ॥

इदुतोदीर्घः ॥ ३-॥ १६ ॥

इकारस्य उकारस्य च भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो भवति ॥
गिरीहि गिरीहि गिरीहिं भाणूहि भाणूहिं भाणूहिं, बुद्धीहिं दहीहिं
तरुहिं घेषूहिं कय ॥ ३ ॥ कचिन्न भवति, दिअभूमिसु दाणज
लोष्ठिआइ, इदुत इति किम् वच्छेहिं, वच्छेसुन्तो, वच्छेसु,
भिस्भ्यस्सुपीत्येव, गिरिं तरु पेच्छ ॥ ३ ॥

डसिडसोः पुल्लीने वा ॥ ३ ॥ २३ ॥

पुसि क्लीने च वर्त्तमानादिदुतः परयोर्डसिडसोर्णो वा भवति,
गिरिणो भाणुणो, दहिणो महुणो आगओ वियारो वा ॥ पक्षे
डमौ गिरीओ गिरीउ गिरीहिन्तो भाणूओ भाणूउ भाणूहिन्तो ॥
हिंलुको निपेत्स्येते ॥ भ्यसि गिरीओ गिरिहिन्तो गिरीसुन्तो,
भाणूओ भाणूहिन्तो भाणूसुन्तो ॥ ५ ॥ डसि गिरिणो गिरिस्म
भाणुणो भाणुस्स ॥ आमि तु, गिरीण गिरीण भाणूण भाणूण ॥ ६ ॥
हौ गिरिम्मि भाणुम्मि, सुपि गिरीसु गिरीसु भाणूसु भाणूसु
॥ ७ ॥ हे गिरी हे गिरि, हे गिरिणो गिरओ गिरउ ॥ हे भाणू
हे भाणु, हे भाणवो भाणुणो भाणओ भाणउ ॥ शेष वच्छशब्द-
न्त, एव कविमुनिमूरिग्रभृतय इकारान्तास्तथा चायुतरुगुर्वा-
दय उकारान्ताश्च अन्येपि ज्ञेयाः ॥ प्राकृते इकारान्तो द्विशब्दो
पहुवचनान्तः ॥

१ द्विअभूमिषु दाननलाद्रितानि ॥ २ न दीर्घो णो ॥ ३ ॥ १२५ ॥ इति दीषाभा
ष ॥ ३ वच्छेच्छ ॥ ३ ॥ १२६ ॥ भ्यसद्यहि ॥ ३ ॥ १२७ ॥ इति सूत्रान्याम् ॥
४ दोषीषोया ॥ ३ ॥ ३८ ॥ इति विकल्पेन दीष ॥ ५ धोतो षवो ॥ ३ ॥ २१ ॥
इति वरो षवो आदेश ॥

द्वे दोष्णि वेष्णि च जशशा ॥ ३ ॥ १२० ॥

जशशभ्यां सहितस्य द्वेः स्थाने दुवे दोष्णि वेष्णि इत्येते दो
चे आदेशा भवन्ति ॥ दुवे दोष्णि वेष्णि दो वे, ठिआ, पेच्छ वा
'ह्रस्वः सयोगे ॥ १ ॥ ८४ ॥ इति ह्रस्वत्वे दुष्णि विष्णि ॥

द्वेदोवे ॥ ३ ॥ ११९ ॥

द्विशब्दस्य तृतीयादां दो वे इत्यादेशा भवतः ॥ दोहि वा
फय, ३ दोहिन्तो वेहिन्तो ५ आगओ ॥

सख्याया आमो ष्ट ष्टं ॥ ३ ॥ १२३ ॥

सख्याशब्दात्परस्य आमो ष्ट ष्ट इत्यादेशा भवतः ॥ दो
दोष्ण वेष्ण वेष्ण घण ६ ॥ पंचष्ण छष्ण सत्तष्ण अट्टष्ण नवष्ण दस
पचष्ण उष्ण सत्तष्ण अट्टष्ण नवष्ण दसष्ण, 'पण्णरसष्ण द्विवमाण
अट्टारसष्ण समणसाहम्मीण, (कतीनाम्) कइष्ण, बहुलाधिकारा
विशत्यादेर्न भवति । सुपि तु ॥ दोसु दोसुं, वेसु वेसु इति ॥ ७

त्रेस्तिष्णि. ॥ ३ ॥ १२१ ॥

जशशभ्या सहितस्य त्रेःस्थाने तिष्णि इत्यादेशो भवति
तिष्णि ठिआ पेच्छ वा ॥

त्रेस्ती तृतीयादौ ॥ ३ ॥ ११८ ॥

त्रे स्थाने ती इत्यादेशो भवति, तृतीयादां ॥ तीहिं फय
तीहिन्तो, आगओ, तिष्ण तिष्ण घण, तीसु ठिअ ॥

चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि ॥ ३ ॥ १२० ॥

चतु'शब्दस्य जशशभ्या सह चत्तारो चउरो चत्तारि इत्येते

आदेशा भवन्ति ॥ चत्वारो चउरो चत्तारि, चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥
चतुरो वा ॥ ३ ॥ १७ ॥

चतुरुदन्तस्य भिम्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो वा भवति ॥ चऊहि
चऊहिँ, चऊहि चउहि चउहिँ चउहि, ३ चऊओ चउओ चऊ
हिन्तो चउहिन्तो चऊसुन्तो चउसुन्तो ॥ ५ ॥ चउण्ह चउण्ह ॥ ६ ॥
चऊसु चउसु ॥ ७ ॥ इति इदुदन्ताः शब्दाः ॥

ईकारान्तः पुलिङ्गो ग्रामणी शब्दः, तथा ऊकारान्तः पुलिङ्ग
खलपूशब्दः ॥

फिपः ॥ ३ ॥ ४३ ॥

ईदूदन्तस्य ईदूदन्तस्य ह्रस्वो भवति, गामणिणा खलपुणा गाम
णिणो खलपुणो ॥

ईदूतोर्ह्रस्वः ॥ ३ ॥ ४२ ॥

आमघ्रणे सौ परे ईदूदन्तयोर्ह्रस्वो भवति ॥ हे नह, हे गामणि
हे समणि, हे खलपु, इत्यादि ॥ शेष गिरिभानुशब्दवत्, एन
सुथ्रीसुधीवर्षाभ्यग्रसरा अपि ज्ञेयाः ॥

१ चतु शब्दस्यापि अन्त्यव्यञ्जनस्य इति रलोपे उकारान्तत्वात् तामध्य निर्देश ॥
२ प्राकृतप्रकाशे इकारोकारान्तशब्दानां साधकानि पृथक् सूत्राणि न दृश्यन्ते,
तस्यो ज्ञायते तेषामपि इकारोकारान्तवद् रूपाणि भवन्ति, अत्र वद् विशेष उदाह
रिष्य इति ॥

ऋकारान्त. पुलिङ्ग कर्चुशब्दः ॥

आ सौ न वा ॥ ३ ॥ ४८ ॥

ऋदन्तस्य सौ परे आकारो वा भवति ॥ कत्ता, पिअ,
जामाया, माया ॥ पक्षे

आरः स्यादौ ॥ ३ ॥ ४९ ॥

स्यादौ परे ऋत आर इत्यादेशो भवति ॥ कत्तारो, कव
॥ १ ॥ कत्तार कत्तारे कत्तारा ॥ २ ॥ कत्तारेण कत्तारेहि ॥ ३
एव टस्यादिष्वपि सर्वत्र वृक्षशब्दवद् उदाहार्यम् ॥ सवोधने तु
ऋतोऽद्वा ॥ ३ ॥ ३९ ॥

ऋकारान्तस्य आमन्त्रणे सौ परे अकारो वा भवति ॥ हे क
(हे कर्त्तः) हे पिअ (हे टात) हे टाय, पक्षे हे कत्तार, ॥

नामन्यर वा ॥ ३ ॥ ४० ॥

ऋदन्तस्य आमन्त्रणे सौ परे नाम्नि संज्ञाया विषये अरम् इत्
देशो वा भवति ॥ (हे पित) हे पिअरं, पक्षे हे पिअ, नाम्नी
किम्, (हे कर्त्त.) हे कत्तार ॥

ऋताम् उद् अस्यमौस्तु वा ॥ ३ ॥ ४४ ॥

सि अम् औ वर्जिते अर्थात् स्यादौ परे ऋदन्तानाम् उदन्तादे
वा भवति ॥ जसि, कच्, कत्तुणो, कत्तड, कत्तओ, पक्षे, कत्ता
॥ १ ॥ शसि, कच्, कत्तुणो, पक्षे कत्तारे ॥ २ ॥ टा कत्तुण
पक्षे कत्तारेण, मिसि कच्हि ॥ पक्षे कत्तारेहि ॥ ३ ॥ क्त
कत्तुणो, कत्तओ, कत्तड, कच्हिन्तो, पक्षे, कत्ताराओ ॥ ५

डसि कत्तुणो कत्तुस्स, पक्षे कत्तारस्स ॥ ६ ॥ सुपि कत्तुसु, पक्षे
कत्तारेसु ॥ शेष भानुशब्दवत् ॥ एव भर्तृनेतृदातृप्रभृतयोऽपि
ज्ञेयाः ॥ ऋकारान्तः पुलिङ्गः पितृशब्दः ॥

नाङ्गयरः ॥ ३ ॥ ४७ ॥

ऋदन्तस्य नाम्नि सज्ञाया स्यादौ परे अर इत्यन्तादेशो भवति ॥
पिअरो पिअरा ॥ १ ॥ पिअर पिअरे ॥ २ ॥ पिअरेण पिअरेहि
॥ ३ ॥ जामायरो जामायरा ॥ १ ॥ जामायरे ॥ २ ॥ जामाय-
रेण ॥ ३ ॥ इत्यादि, शेष वच्छशब्दवत् ॥ एव आतृप्रभृतयोऽपि
सज्ञावाचका उदाहार्याः ॥ इति ऋदन्तशब्दाः ॥ गोशब्दस्य च
पुलिङ्गे गाव इति गोण इति वा आदेशो भवति ॥ ततश्च स्यादौ
अदन्तवत् रूपाणि भवन्ति ॥

नकारान्तः पुलिङ्गो राजन् इति शब्दः ॥

राज ॥ ३ ॥ ४९ ॥

राज्ञो न लोपेऽन्त्यस्य आच्च वा भवति सौ परे ॥ राया, हे
राया, पक्षे आणादेश च वैक्ष्यते रायाणो, हे राया, हे रायमिति
तु शौरसेन्याम्, एव हे अप्य हे अप्य ॥

जइशसूडसिडसा णो. ॥ ३ ॥ ५० ॥

राजन्शब्दात् परेषाम् एषा णो इत्यादेशो वा भवति, ॥

१ गोणादय ॥ २ ॥ १७४ ॥ इत्यनेन सूत्रेण ॥ २ पुस्यन आणो राजवच
॥ ३ ॥ ५६ ॥ इति अन्नित्यस्य आणादेशः, कयमिन्यति ॥

इर्जस्य षोणाडौ ॥ ३ ॥ ५२ ॥

राजनृशब्दसम्बन्धिनो जकारस्य स्थाने षोणाडिषु परेषु इक
वा भवति ॥ रायाणो राइणो वा चिद्वृत्ति, पक्षे राया रायाणा ॥

इणम् अमामा ॥ ३ ॥ ५३ ॥

राजनृशब्दसम्बन्धिनो जकारस्य अमाम्भ्यां सहितस्य अ
इणम् इत्यादेशो वा भवति ॥ राइण पेच्छ, पक्षे राय रायाणं
शसि, रायाणो राइणो वा पेच्छ, पक्षे राया राण, रायाण
रायाणे, ॥ २ ॥

टो णा ॥ ३ ॥ ५१ ॥

राजनृशब्दात्परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा भवति ॥

आजस्य टाडसिडस्सु सणाणोप्वण् ॥ ३ ॥ ५७ ॥

राजनृशब्दसम्बन्धिन आज इत्यवयवस्य टाडसिडस्सु णा
इत्यादेशापत्रेषु अण् वा भवति ॥ रणा राइणा, पक्षे राय
राएणो रायाणेण ॥

ईद् भिस्म्यसाम्स्तुपि ॥ ३ ॥ ५४ ॥

राजनृशब्दसम्बन्धिनो जकारस्य भिसादिषु परतो वा ईकारो

१ अन्त्यव्यञ्जनम्यति नलोप ॥ अदत्ताऽऽत् इति अमो ह्रस्व ॥ अदत्तात् इति ततो
ह्रस्वि दीप इति दीपत्वम् ॥ २ पुष्यन जाणो राजवच ॥ ३ ॥ ५६ ॥ इति अत्रिप्य
आणादेशे हेपं पूर्ववद् एवम् अत्रापि हेयम् ॥ ३ अदत्तस्य ईडिडौ णो ॥ ३
५० ॥ इति शशो णो आदेशः ॥ राइणो इत्यत्र तु 'इर्जस्योणारौ' ॥ ३ ॥ ५२ ॥ इति
विशेषः ॥ ४ पुस्तनेत्यादिना ॥ ३ ॥ ५६ ॥ अत्रिप्यस्य आणादेशः ॥ ५ अत्रान्यत्र
नसेति नलोप, टाजामोपं इति टास्थाने अस्तत् टाजान्तेद्, इति अकारस्य एवम् ॥

भवति ॥ राईहिं, पक्षे राएहिं, रायाणेहिं ॥ एव हि हिं परयोरपि
 ॥ ३ ॥ हसौ राइणो रण्णो, राअत्तो रायाओ रायाउ, रायाणत्तो
 रायाणाओ रायाणाउ रायाणाहिन्तो ॥ भ्यसि तु राईओ राईहिन्तो
 राईसुन्तो, रायत्तो रायाओ रायाहिन्तो रायामुन्तो, आणादेशपक्षे
 रायाणाओ रायाणाउ रायाणाहिन्तो, रायाणेहिन्तो रायाणेसुन्तो
 ॥ ५ ॥ हसि राइणो रण्णो, रायस्म रायाणस्स ॥ आमि, राइण,
 राईण, रायाण, रायाणाण ॥ ६ ॥ राईम्मि, राए, रायाणम्मि रा-
 याणे ॥ राईसु, राएसु, रायाणेषु ॥ इत्यादि ॥ राजन्शब्दस्याऽन्येषा
 च नकारान्तानां सर्वासु विभक्तिषु सामान्यतो रूपाणि तु एवम् ॥

पुस्यन आणो राजवच्च ॥ ३ ॥ ७६ ॥

पुलिङ्गे वर्तमानस्य अन्नन्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा
 भवति ॥ पक्षे यथादर्शन राजवत् च कार्यं भवति ॥ आणादेशे च
 अतः सेढोः (३।२) ॥ इत्यादयः प्रवर्तन्ते ॥ पक्षे तु राज्, जस्-
 श्छसिद्धसा णो ॥ ३ ॥ ५० ॥ टो णा ॥ ३ ॥ ५१ ॥ उणम-
 मामा ॥ ३ ॥ ५३ ॥ इति प्रवर्तन्ते ॥ अप्पाणो अप्पाणा ॥ १ ॥
 अप्पाण अप्पाणा अप्पाणे ॥ २ ॥

१ अन्त्यव्यञ्जनस्येति नलोप ॥ निस्म्यस्युपि ॥ ३ ॥ १५ ॥ इति अकारोत्तरा
 उकारस्य एत्वम् ॥ २ जसुशसुदविटसां णो ॥ २ ॥ ५० ॥ इति ट्सेणो ॥ इर्जस्य
 णोणादौ ॥ ३ ॥ ५३ ॥ इति जस्य इकार ॥ ३ आजस्य टाडतिट्सु सणाणोप्वण्
 ॥ ३ ॥ ५५ ॥ इत्यानस्य अणादेश ॥ ४ ईद् निस्म्यसाम्भुपि ॥ ३ ॥ ५४ ॥ इति
 जकारस्य ई इत्यादेश ॥ ५ इणममामा ॥ ३ ॥ ५३ ॥ इति आम सह जकारस्य
 इणमित्यादेश ॥ ६ ईद् निस्म्यसां सुपि ॥ ३ ॥ ५४ ॥ इति जस्य इत्वम् ॥
 ७ इर्जस्य णोणादौ ॥ ३ ॥ ५३ ॥ इति जस्य इत्वम् ॥

आत्मनष्टो णिआ णइआ ॥ ३ ॥ ७७ ॥

आत्मनः परस्याष्टायाः स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ भवतः ॥ 'अप्पणिआ पाउसे उवगयम्मि, अप्पणिआ य विअरिआणिआ, अप्पणइआ ॥ पक्षे अप्पाणेण, अप्पाणेहिं ॥ ३ ॥ अप्पाणाओ, अप्पाणासुन्तो ॥ ५ ॥ अप्पाणस्स अप्पाणाण ॥ ६ ॥ अप्पाणम्मि अप्पाणेसु ॥ अप्पाणकय ॥ पक्षे राजवत्, अप्पो, हे अप्पा हे अप्प, अप्पाणो पेच्छ, अप्पणा, अप्पोहिं अप्पाणो अप्पाओ अप्पाउ अप्पाहि अप्पाहिन्तो अप्पा, अप्पासुन्तो ॥ ५ ॥ अप्पणो घण ॥ अप्पाण ॥ ६ ॥ अप्पे अप्पेसु । रायाणो, रायाणा, ॥ १ ॥ रायाण रायाणे ॥ २ ॥ रायाणोहिं ॥ ३ ॥ रायाणाहिन्तो ॥ ५ ॥ रायाणस्स रायाणा ॥ ६ ॥ रायाणम्मि रायाणेसु ॥ पक्षे राया, इत्यादि ॥ एव जुवाणो जुवाणजणो जुआ ॥ वम्हाणो वम्हा ॥ अद्धाणो अद्धा ॥ (उद्धन् उच्छाणो, उच्छा ॥ (ग्रोवान्) गावाणो गावा ॥ पूसाणो पूसा । तवखाणो तवखा ॥ मुद्धाणो, मुद्धा ॥ (च्चन्) माणो सा । (मुक्कर्मण पश्य) मुक्कम्माणो पेच्छ ॥ निएइ कह सो मुक्कम्माणं (पश्यति कथं स मुक्कर्मणः) इत्यर्थः ॥ पुसीति किं 'शर्म, सम्म ।

शेषेऽदन्तवत् ॥ ३ ॥ १२४ ॥

उपयुक्तादन्यं शेषस्तत्र स्यादिविधिरदन्तवद् अतिदिश्यते, ये आकाराद्यन्तेषु पूर्व कार्याणि नोक्तानि तेषु जश्शसीर्त्तुग् इत्यादीनि, अदन्ताधिकारविहितानि कार्याणि भवन्तीत्यर्थः ॥ तत्र जश्शसीर्त्तुक्, इत्येवत्कार्यातिदेशः, गिरी याऊ तरु सही यह माला

रेहन्ति पेच्छ वा ॥ अमोऽस्य ॥ ३ ॥ ५ ॥ इत्येतत्कार्यातिदेशः
 गिरिं वाउ तरु गुरु सहिं बहु गामणिं खलपु पेच्छ ॥ टा आमो
 र्णः ॥ ३ ॥ ६ ॥ इत्येतत्कार्यातिदेशः ॥ मालाण हाहाण कय
 गिरीण वाउण गुरूण सहीण बहूण घण ॥ टायास्तु 'टो णा
 ॥ ३ ॥ २४ ॥ टाडसुडेरदादिदे द्वातु डसेः ॥ ३ ॥ २९ ॥ इति
 विधिरुक्तः ॥ भिसो हि हिं हिं ॥ ३ ॥ ७ ॥ इत्येतत्कार्याति-
 देशः ॥ गिरीहि गुरूहि सहीहि बहूहि मालाहि कय ॥ एव
 सानुनासिकानुस्वारयोरपि ॥ डसेस् चोदो दुहि हिन्तो लुकः ॥
 ३ ॥ ८ ॥ इत्येतत्कार्यातिदेशः ॥ गिरीओ वाऊओ मालाओ
 मालाउ मालाहिन्तो ॥ बुद्धीओ बुद्धीउ बुद्धीहिन्तो ॥ घेषूओ
 घेषूउ घेषूहिन्तो आगओ ॥ हिलुकौ तु प्रतिपेत्येते, 'भ्यसस्तोदो
 दुहि हिन्तो सुन्तो, इत्येतत्कार्यातिदेशः, मालाहिन्तो मालासुन्तो
 हिस्तु निपेत्यते एव गिरीहिन्तो इत्यादि, डसः स्त इत्येतत्कार्या-
 तिदेशः गिरिस्स गुरुस्स दहिस्स महुस्स ॥ स्त्रिया तु टाडसुडे-
 रित्याद्युक्तम्, डेम्मिडे-रित्येतत्कार्यातिदेशः, गिरिम्मि गुरुम्मि
 दाहिम्मि महुम्मि डेस्तु निपेत्यते ॥ स्त्रिया तु टाडसुडेरित्यादि
 उक्त, जशसुडसि चोदो द्वाभिदीर्घः ॥ इत्येतत्कार्यातिदेशः, गिरी
 गुरू चिद्वन्ति, गिरीओ गुरूओ आगओ, गिरीण गुरूण घण ॥
 भ्यसि वा ॥ इत्येतत्कार्यातिदेशो न प्रवर्तते इदुतोदीर्घः ॥ इति
 नित्य विधानात् ॥ टाणस्येत् ॥ भिस्भ्यस्सुपि ॥ इत्येतत्कार्याति-
 देशस्तु निपेत्यते ॥

इति स्वरान्तपुंलिङ्गः ॥

आकारान्त स्त्रीलिङ्गो मालाशब्दः ॥

प्रथमैकवचने माला, जसि तु ॥

स्त्रियामुदोर्ता वा ॥ ३ ॥ २७ ॥

स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जशसोः व्याने प्रत्येकम् उ
ओत् इत्येतां सप्राग्दीर्घां वा भवतः ॥ वचनभेदो यथासख्यां
वृत्त्यर्थ ॥ मालाउ मालाओ बुद्धीउ बुद्धीओ, सहीउ सहीओ
धेणूउ धेणूओ, वहूउ वहूओ, पक्षे माला बुद्धी सही धेणू वहू
स्त्रियामिति किम् वच्छा, जशस इत्येव मालाए कय ॥ १ ॥

ह्रस्वोऽमि ॥ ३ ॥ ३६ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य नाञ्जोऽमि परे इव्यो भवति, मालं नइ बहु हसमाणं
हसमाण पेच्छ, अभीति किम्, माला मही वहू ॥ जसि तु माता
मालाओ माला ॥ शेषेऽदन्तवद् ॥ ३ ॥ २२४ ॥ इति प्राप्ताय
निषेधयति ॥

एत् ॥ ३ ॥ १२९ ॥

आकारान्तादीनाम् अर्थात्, टाशसभिस्त्वस्युप्सु परतोऽदन्त
वद् एच्च न भवति ॥ द्वाहाण कय, मालाओ पेच्छ, एवा
अग्निणो वाउणो इत्यादि ॥ २ ॥ माला टा इतिस्थिते, ॥

टाडस्त्रे-रदादिदेद् घा नु टसेः ॥ ३ ॥ २९ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्नः परेषां टाट्प्रदीनां स्थाने प्रत्येकम् अत्

१ अत सेमो ॥ ३ ॥ २ ॥ इत्यत्र तपरकरणात् दीपन्याग्नेर्दो न भवति एतत्प
न्त्यभ्यञ्जनस्येति सधारात्पः ॥ १ अदागोउद् ॥ ३ ॥ ४ ॥ इति अताउरु ॥

आत् इत् एत् इत्येते चत्वार आदेशाः सप्राग्दीर्घा भवन्ति,
 ङसे' पुनरेते सप्राग्दीर्घा वा भवन्ति ॥ मालाअ मालाइ मालाए
 कय मुह ठिअ वा, कप्रत्यये तु मालिआअ मालिआइ मालिआए ॥
 कमलिआअ कमलिआइ कमलिआए ॥ उद्धीअ उद्धीआ उद्धीइ
 उद्धीए कय, विहओ ठिअ वा ॥ सहीअ सहीआ सहीइ सहीए
 कय वयण ठिअ वा, घेणूअ घेणूआ घेणूइ घेणूए कयं दुद्ध ठिअ
 वा, वहूअ वहूआ वहूइ वहूए कय भवण ठिअ वा ॥ ङसेस्तु वा
 मालाअ मालाइ मालाए, उद्धीअ उद्धीआ उद्धीइ उद्धीए, सहीअ
 सहीआ सहीइ सहीए घेणूअ घेणूआ घेणूइ घेणूए, वहूअ वहूआ
 वहूइ वहूए, आगओ ॥ पक्षे मालाओ मालाउ मालाहिन्तो,
 रईओ रईउ रईहिन्तो, घेणूओ घेणूउ घेणूहिन्तो इत्यादि ॥ शेषेऽ-
 दन्तवत् ॥ ३ ॥ १२४ ॥ इत्यतिदेशात् जशम् ङसित्तोदो द्वाभि
 दीर्घः ॥ ३ ॥ १२ ॥ इति दीर्घत्वम्, पक्षेऽपि भवति, स्त्रियाभि-
 त्येव वच्छेण वच्छस्स वच्छम्मि वच्छाओ, टादीनामिति किम्,
 माला उद्धी सही घेणू वहू ॥

नात् आत् ॥ ३ ॥ ३० ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न' परेषां टाडम्टिट्सीनाम् आदादेशो न
 भवति ॥ मालाअ मालाइ मालाए कय ॥ भिसि मालाहि
 मालाहिं मालाहिं ॥ ३ ॥ मालाअ, मालाइ, मालाए, पक्षे ॥

१ मालाशब्दात् न्वापे फ तत् आप्, पूर्वम्य ह्य, मारका इति जातम्, ततो
 रकारोत्तराकारस्य इत्वम् मालिका ॥ २ एत् ॥ ३ ॥ १२९ ॥ इति निषेधात्
 भिस्त्वस्यपि ॥ ३ ॥ १५ ॥ इति एत् न भवति ॥ ३ टाडस्त्वे रदादिदेवानुत्से
 ॥ ३ ॥ २९ ॥ इति ङसेर्विकल्पेन अदेदिदादेशा ॥

मईए ॥ मईसु मईसु ॥ ७ ॥ सम्बोधने, हे मई हे मइ ॥ हे
हे मईउ हे मई ॥ एव रुचिमुद्विप्रभृतयोऽपि ज्ञेयाः ॥ एव र्गी
ङ्गोकारान्ता धेन्वादयोऽपि ज्ञेयाः ॥

ईकारान्त. स्त्रीलिङ्गो नदीशब्द. ॥

ईतः सेश्वाऽऽवा ॥ ३ ॥ २८ ॥

स्त्रिया वर्तमानादीकारान्तात् सेर्जश्शसोश्च म्याने आकारो
भवति ॥ नईआ नई ॥ जसि नईआ, नई, एसा हयन्ती
गोरीआ चिद्वन्ति इत्यादि पक्षे नईउ नईओ नई ॥ १ ॥ नइ, फ्र
नईआ नई, पेच्छ, पक्षे नईउ नईओ नई ॥ २ ॥ नईअ नई
नईइ नईए ॥ नईहि नईहिं नईहि ॥ ३ ॥ नईअ नईआ नई
नईए, नइचो नईओ नईउ नईहिन्तो ॥ भ्यसि नइचो नई
नईउ नईहिन्तो नईसुन्तो ॥ ५ ॥ नईअ नईआ नईइ नईए
नईण नईण ॥ ६ ॥ नईअ नईआ नईइ नईए ॥ नईसु नईसु ॥ ७ ॥

ईदृतोर्ह्रस्वः ॥ ३ ॥ ८२ ॥

आमघ्णे सौपरे ईदृदन्तयोर्ह्रस्वो भवति ॥ हे नइ ॥ हे गामपि
हे समणि हे वहु हे खलपु ॥ हे नईआ हे नई, हे नईओ हे नईउ ।
एव गौरीदेनीभवतीपचन्तीप्रभृतयोऽपि ईकारान्ता उदाहार्याः ॥
एवमृकारान्ता धधादयोऽपि ज्ञातव्याः ॥

स्त्रीलिङ्गे यच्छब्दस्य रूपाणि ॥

किञ्चित्तदोऽस्यमामि ॥ ३ ॥ ३३ ॥

सि अम् आम् वर्जिते स्यादाँ परे एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा भवति ॥
इति ङी पक्षे ॥ जा, जीओ जीउ जीआ जी ॥ १ ॥ ज ॥ जीओ
जीउ जीआ जी ॥ २ ॥ जीअ जीआ जीइ जीए ॥ जीहिं जीहिं
जीहि ॥ ३ ॥ जीअ जीआ जीइ जीए, जित्तो जीओ जीउ
जीहिन्तो ॥ जित्तो जीओ जीउ जीहिन्तो जीसुन्तो ॥ ५ ॥ ङसि तु ॥

ईदृभ्यः स्सासे ॥ ३ ॥ ६४ ॥

किमादिभ्य ईदन्तेभ्य परस्य ङसः स्थाने स्सा से इत्यादेशौ वा
भवतः ॥ टाडसूडेरदादिदेद्वातु ङसे ॥ ३ ॥ २९ ॥ इत्यस्याप-
वादः, पक्षे अदादयोऽपि जीस्सा जीसे, पक्षे जीअ जीआ जीइ
जीए ॥ जाण जाण ॥ ६ ॥ जीअ जीआ जीइ जीए ॥ जीसु
जीसु ॥ ७ ॥ ङीरमावपक्षे तु जा जाओ जाउ जा ॥ १ ॥ ज ॥
जाओ जाउ जा ॥ २ ॥ जाअ जाइ जाए जाहि जाहिं जाहि
॥ ३ ॥ जाअ जाइ जाए जम्हा, पक्षे जत्तो जाओ जाउ जाहिन्तो ॥
जत्तो जाओ जाउ जाहिन्तो जासुन्तो ॥ ५ ॥ जाअ जाइ जाए
जाण जाण ॥ ६ ॥ जाअ जाइ जाए ॥ जासु जासु ॥ ७ ॥ तच्छ-
ब्दस्य तु णादेशो विशेषः ॥ तथाहि सा ता णा, तीओ तीउ तीआँ
ती ॥ १ ॥ त ण, तीओ तीउ तीआ ती ॥ २ ॥ शेष सर्व यच्छ-

१ तद्व्यतः सोऽङ्गीमे ॥ ३ ॥ ८६ ॥ इति तकारस्य सकार ॥ २ तदो ण
स्यादौ क्वचित् ॥ ३ ॥ ७० ॥ इति तकारस्य णकारादेशः ॥ ३ इत सेषा
या ॥ ३ ॥ २८ ॥ इति क्षम आकारादेशः ॥

शा० न्या० ९

वदवत् श्रेयम् ॥ किञ्चन्दस्य रूपाणि तु एवम्, का, कीओ
 कीआ की ॥ १ ॥ क, कीओ कीउ कीआ की ॥ २ ॥
 कीआ कीइ कीए ॥ कीहि कीहिं कीहि ॥ ३ ॥ कीअ
 कीइ कीए ॥ पक्षे किञ्चो कीओ कीउ कीहिन्तो कम्हा ॥ कीओ
 कीओ कीउ कीहिन्तो कीसुन्तो ॥ ५ ॥ कीअ कीआ कीइ कीए
 किस्सा कीसे कास ॥ काण काण कास केसि ॥ ६ ॥ कीओ
 कीआ कीइ कीए ॥ कीसु कीसु ॥ ७ ॥ आकारान्तपक्षे तु का
 काओ काउ का ॥ १ ॥ इत्यादि शेषं यत्तद् शब्दवत् ॥ एवम् इति
 भेदच्छब्दयोरपि ज्ञेयानि ॥

ऋकारान्तः स्त्रीलिङ्गो दुहितृशब्दः ॥

स्वस्त्रादेर्डा ॥ ३ ॥ ३५ ॥

स्वस्त्रादेः स्त्रियां वर्तमानात् डा प्रत्ययो भवति, दुहिआ, सत्र
 नणन्दा, जसि दुहिआउ, दुहिआओ, दुहिआ ॥ १ ॥ दुहिअ
 दुहिआउ दुहिआओ दुहिआ ॥ २ ॥ दुहिआअ दुहिआइ, दुहि
 आण दुहिआहिं दुहिआहिं दुहिआहि ॥ ३ ॥ इत्यादि शेषं माता
 शब्दवत् ॥

१ इदम्याः स्त्राये ॥ ३ ॥ ५४ ॥ इति वा एता ये इत्यादौ ॥ २ इति
 दन्तो वा ॥ ३ ॥ ६३ ॥ इत्यत्र बहुलाभिसंज्ञा इकारात्वादि रणो वाग्नादेः

ऋकारान्त. स्त्रीलिङ्गो मातृशब्दः ॥

आ अरा मातुः ॥ ३ ॥ ४० ॥

मातृसम्बन्धिन ऋकारस्य स्यादौ परे आ अरा इत्यादेशौ
 त* ॥ माआ माअरा ॥ माआउ माआओ, माअराउ माअ-
 ओ, पक्षे माऊओ माऊउ माऊ ॥ १ ॥ माअ माअर ॥ माआओ
 आउ माआ, माअराओ माअराउ माअरा, माऊओ माऊउ
 ऊ ॥ २ ॥ माआअ माआइ माआए, माअराअ माअराइ माअ-
 ए, पक्षे माऊअ माऊआ माऊइ माऊए ॥ इत्यादि शेष माला-
 शब्दवत्, उदादेशपक्षे तु घेनुशब्दवत् ॥

इति स्त्रीलिङ्गम् ॥

अथ नपुसकलिङ्गम्

अकारान्तो नपुसकलिङ्गो वनशब्द, वण सि इत्यनस्थितम् ॥

क्लीये स्वरान्मूसे. ॥ ३ ॥ २५ ॥

क्लीये वर्तमानात् स्वरान्तात् नाम्न परस्य से. स्याने म् भवति,
 ॥ पेम्म, दाहिं महु, दाहि महु इति तु सिद्धावस्थापेक्षया, केचिद्
 तुनासिकमपीच्छन्ति, दाहिं महुँ, क्लीये इति किम् चालो चाला,
 रादिति इदुतो* निवृत्त्यर्थम् ॥

१ आ अरा मातुः ॥ ३ ॥ ४६ ॥ आ अरा आदेशे कृते, त्रियामुदोगी वा ॥ ३ ॥

२ ॥ इति जस स्याने उदादेशौ ॥ एव घति अपि ॥ २ ऋतामुदस्यमौतु वा

३ ॥ ४४ ॥

इति ऋकारस्य उद्भवम् शेष पूर्ववत् ॥

जश्शस् इङ्णयः सप्राग् दीर्घाः ॥ ३ ॥ २६ ॥

ह्रीये वर्तमानाच्चाञ्जः परयो जश्शसो स्थाने सानुनासिकस्य
स्वारौ इकारौ णिधादेशा भवन्ति, स प्राग् दीर्घाः एषु सत्सु
स्वरस्य दीर्घत्व विधीयते इत्यर्थः ॥ वणाइँ वणाइ वणाणि ॥ १ ॥
जाइँ वयणाइँ अम्हे, उम्मीलन्ति पकयाइँ, पेच्छ वा, चिह
दहीइ जेम वा, हुन्ति महूइँ मुच वा, फुल्लन्ति पकयाणि गेण्ह
हुन्ति दहीणि जेम वा, एव महूणि, ह्रीये इत्येव वच्छा वा
जश्शस इति किं सुहं ॥ अमि तु वण, शस्यपि वणाइँ व
वणाणि, शेष वच्छशब्दवत् ॥ एवमेव इकारोकारान्तयो
शब्दयो रूपाणि ज्ञेयाणि ॥ समानमृप्रत्वात् पृथक् नोपदा
तानि ॥

नामह्रयात्सौ मः ॥ ३ ॥ ३७ ॥

आमह्र्यार्थात् परे सौ सति 'ह्रीये स्वरान्म् से' ॥ ३ ॥ ३६ ॥
इति यो म् उक्तं स न भवति, हे वण हे दहि हे महू, हे व
हे वणाइ, हे वणाणि ॥ एवम् इदुदन्तयोरपि ॥

ह्रीये स्वमेदमिणमो च ॥ ३ ॥ ३९ ॥

नपुसकलिङ्गे वर्तमानस्य इदम् सम्भ्यां सहितस्य इदम् इण
इणम् च नित्यम् आदेशा भवन्ति ॥ इद इणमो इण घण चि
पेच्छ वा, इमाइँ इमाइ इमाणि ॥ १ ॥ पुनरपि, इद इणमो इ
इमाइँ इमाइ इमाणि ॥ २ ॥ शेषं पुल्लिङ्गवत् ॥

किमः किम् ॥ ३ ॥ ८० ॥

किम' ह्रीये वर्तमानस्य सम्भ्यां सहितस्य किम् भवति, ।

कुल तुह, किं किं ते पडिहाइ, काइँ काइ काणि, ॥ १ ॥ द्वितीया-
यामपि किं काइँ काइ काणि ॥ २ ॥ शेष पुलिङ्गवत् इति नपु-
सकलिङ्गम् ॥

वीप्सात्स्यादेर्वीप्स्ये स्वरे मो वा ॥ ३ ॥ १ ॥

वीप्सार्थात्पदात्परस्य स्यादेः स्थाने स्वरादौ वीप्सार्थे पदे परे
मो वा भवति, (एकैकम्) एकमेक एकमेकेण, (अत्रे अत्रे) अंग-
मगमि, पक्षे एकेक ॥ इति स्यादिविभक्तिप्रकरणम् ॥

अथ कारकप्रकरणम् ॥

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ ३ १३० ॥

सर्वासा विभक्तीनां त्यादीना स्यादीना च द्विवचनस्य स्थाने
बहुवचन भवति ॥ दोष्णि कुणति, दुवे कुणन्ति, दोहिं दोहिन्तो
दोसुन्तो दोसु, हत्या, पाया थणया नयणा ॥

चतुर्थ्याः पष्ठी ॥ ३ ॥ १३१ ॥

चतुर्थ्याः स्थाने पष्ठी भवति, मुणिस्त मुणीण देइ, नमो
देवस्त देवाण ॥

तादर्थ्यङ्केर्वा ॥ ३ ॥ १३२ ॥

तादर्थ्यविहितस्य ङेश्चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने पष्ठी वा भवति ॥
देवस्त देवाय, देवार्थमित्यर्थः ॥ ङेरिति किं देवाण ॥

वघाइ डाइश्च वा ॥ ३ ॥ १३३ ॥

वघशब्दात् परस्य ङेर्ङिद् आइ पष्ठी च वा भवति, वहाइ
वहस्त वहाय, वघार्थमित्यर्थः ॥

कचिद् द्वितीयादेः ॥ ३ ॥ १३४ ॥

द्वितीयादीना विमक्तीना कचिद् षष्ठी भवति, सीमाव
चन्दे, तिस्मा मुहस्त मरिमो, अत्र द्वितीयायाः षष्ठी, ष
लुद्धो (धनेन लुब्ध इत्यर्थः) चिरस्त मुना चिरेण मुक्ते
तेसिं णअमणाहण (तैरेतदनाचीर्णाम्) अत्र तृतीयायाः
चोरस्म चीहइ (चोराद् विभेतीत्यर्थः) इअराइ जाण लहुअरत्
पायन्तिमिछ-सहिआण (पादान्तेन सहितेभ्य इतराणीति)
पञ्चम्याः ॥ पिटीए केस भारो, अत्र सप्तम्या. ॥

द्वितीयातृतीययोः सप्तमी ॥ ३ ॥ १३५ ॥

द्वितीयातृतीययोः स्थाने कचिद् सप्तमी भवति, गामे वमा
नयरे न जामि, अत्र द्वितीयायाः, मठ पेविरीए मलिआइ
तेसु अलफिआ पुहर्धी, अत्र तृतीयायाः ॥

पञ्चम्यास्तृतीया च ॥ ३ ॥ १३६ ॥

पञ्चम्या. स्थाने कचिद् तृतीयासप्तम्यौ भवत ॥ चो
चीहइ, चोराद् विभेतीत्यर्थः (अन्तेउरे रमिउ आगओ राप
अन्त. पुराद् रन्त्याऽऽगत इत्यर्थः) ॥

सप्तम्या द्वितीया ॥ ३ ॥ १३७ ॥

सप्तम्या स्थाने कचिद् द्वितीया भवति, पिञ्जुओयं भरइ रां
आपे तृतीयाऽपि दश्यते, तेण कालेण तेण ममएण (तस्मिन्
तस्मिन् समये) इत्यर्थः । प्रथमाया अपि द्वितीया दश्यते, चउर्या
पि जिणवरा (चतुर्विंशतिरपि त्रिनररा इत्यर्थः) ॥ इति का
काणि ॥

अथ तिङन्तप्रकरणम् ।

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ ॥ ३ ॥ १३९ ॥

त्यादीना विभक्तीना परस्मैपदानाम् आत्मनेपदाना च सम्बन्धिनः प्रथमत्रयस्य यदाद्य वचन तस्य स्थाने इच् एच् इत्यादेशौ भवतः, चकारौ इचे च. ॥ ४ ॥ ३१८ ॥ इत्यत्र विशेषणार्थो, हस् इ इतिस्थिते ॥

व्यञ्जनाददन्ते ॥ ४ ॥ २३९ ॥

व्यञ्जनान्ताद् धातोरन्ते अकारो भवति, हसइ हसए, भमइ कुणइ चुम्बइ भणइ उपसमइ पावइ सिंचइ रन्धइ मुमइ हरइ करइ, शनादीनां च प्रायः प्रयोगो नास्ति ॥

वहृप्वाद्यस्य न्तिन्तेङरे ॥ ३ ॥ १४२ ॥

त्यादीना परस्मैपदानाम् आत्मनेपदानाम् आद्यत्रयस्य सम्बन्धिनो ऋषु वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने न्ति न्ते इरे इत्यादेशा भवन्ति ॥ हसन्ति वेवन्ति, हंसिञ्जन्ति, रमिञ्जन्ति, 'गञ्जन्ते से मेहा, वीहन्ते रक्खसाण च, उप्पञ्जन्ते कइहिअयसायरे कधरयणाइ, दोण्णि वि न पट्टुप्पिरे वाहू, न प्रभवत इत्यर्थः, विच्छुहिरे, विक्षुभ्यन्तीत्यर्थः ॥ कचिद् इरे एकत्वेऽपि, सुमहरे गामचिन्तल्लो, शुप्यतीत्यर्थः ॥

१ कृणे कृण ॥ ४ ॥ ६५ ॥ इति करोते कुणादेशः ॥ २ ऋवणम्पार ॥ ४ ॥ २३४ ॥ इति षकारस्य स्थाने अणदेशः ॥ ३ इवइर्जा ययस्य ॥ ३ ॥ १६० ॥ इति क्यस्य इच्वादेशः ॥

द्वितीयस्य सि से ॥ ३ ॥ १४० ॥

त्यादीना परस्यैपदानाम् आत्मनेपदानां च द्वितीयस्य प्रथम
सन्निधन आद्यवचनस्य स्थाने सि से इत्यादेशौ भवतः ॥
हससे वेवसि वेवसे ॥

अत एवैच्से ॥ ३ ॥ १४१ ॥

त्यादेः स्थाने यौ एच् से इत्यादेशावृक्तौ तौ अकारान्ताद्
भवतो नान्यस्मात् ॥ हसए हससे तुवरए, तुवरसे, करए करस
अत इति किम्, ठाइ, ठासि, वसुआइ, वसुआसि, होई
एवकारोऽकारान्ताद् एच् से एव भवतः, इति विपरीतावधारण
निषेधार्थं, तेन अकारान्ताद् इच् सि इत्येतावपि सिद्धौ, हस
हससि वेवइ वेवसि ॥

मध्यमस्येत्याहचौ ॥ ३ ॥ १४२ ॥

त्यादीना परस्यैपदात्मनेपदाना मध्यमत्रयस्य बहुषु वर्तमानस्य
स्थाने इत्या इच् इत्यादेशौ भवतः ॥ हसित्या हसह वेवित्
वेवह, बहुलाधिकारात् इत्या अन्यत्रापि (यद्यद् ते रोचते) ज
ते रोइत्या, हच् इति चकारः, इहहचोईस्य ॥ ४ ॥ २६८ ॥
इत्यत्र विशेषणार्थं ॥

तृतीयस्य मि ॥ ३ ॥ १४३ ॥

त्यादीना परस्यैपदानामात्मनेपदानां च तृतीयस्य प्रथमस्याद्यस्य
वचनस्य स्थाने मिरादेशौ भवति ॥

१ त्वरस्त्ववर-जयदी ॥ ४ ॥ १०० ॥ इति त्वरस्त्ववरदेश ॥ २ मुवेहोमुव
या ॥ ४ ॥ ६० ॥ इति भूपातोहो आदेश ॥

मौ वा ॥ ३ ॥ १५४ ॥

अत आ इति वर्तते, अदन्ताद् घातोर्माँ परे अत आच्च वा भवति ॥ हसामि हसमि, वेवामि वेवमि, बहुलाधिकाराद् मित्रैः स्थानीयस्य भेरिकारलोपश्च बहु जाणय रूसिउ सक, शक्रोमीत्यर्थ. ॥ न मर (न प्रिये इत्यर्थ.) ॥

तृतीयस्य मोमुमाः ॥ ३ ॥ १४४ ॥

त्यादीना परसैपदात्मनेपदानां तृतीयस्य त्रयस्य सम्बन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने मोमुम इत्येते आदेशा भवन्ति ॥

इच्च मोमुमे वा ॥ ३ ॥ १५५ ॥

अकारान्ताद् घातो परेषु मोमुमेषु अत इच्च चकाराद् आच्च च वा भवतः ॥ हसिमो हसामो हसमो, वेविमो वेवामो वेवमो, हसिमु हसामु हसमु, वेविमु, वेवामु वेवमु, हसिम हसाम हसम, वेविम वेवाम वेवम ॥ वर्तमानपञ्चमीशतषु वा ॥ ३ ॥ १५८ ॥ इत्येच्चे तु, हसेमो हसेमु हसेम, वेवेमो वेवेमु वेवेम, अत इत्येव ठामो होमो ॥

अत्थिस्त्यादिना ॥ ३ ॥ १४८ ॥

अस्तेः स्थाने त्यादिभिः सह अत्थि इत्यादेशो भवति, पुरुषवचने न विवक्षते, अत्थि सो, अत्थि ते, अत्थि तुव, अत्थि तुम्हे अत्थि अह, अत्थि अम्हे ॥

सिनाऽस्ते सिः ॥ ३ ॥ १४६ ॥

सिना द्वितीयत्रिकादेशेन सह अस्तेः सिरादेशो भवति ॥ निद्दुरो अ सि, सिना इति किम्, से आदेशे अत्थि तुम ॥

मिमोमैर्मिह्महोम्हा वा, ॥ ३ १४७ ॥

अस्तेर्घातो स्थाने मिमोम इत्यादेशै सह यथासरयमिह्महोम्हा
इत्यादेशा भवन्ति ॥ एस मिह्, (एयोऽस्सीत्यर्थः) गय म्हो, ग
म्ह ॥ मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्य इत्यवधीयते, पक्षे अति
अम्हे ॥ ननु च सिद्धावस्थायां पक्षमश्मप्सस्मा म्ह, ॥ २ ॥ ७४ ॥
इत्यनेनैव म्हादेशे म्हो इति सिद्ध्यति ? सत्यं किन्तु विभक्तिविषयं
प्रायः साध्यमानावस्थाऽङ्गी क्रियते, अन्यथा वच्छेण वच्छेसु सो
जे ते के इत्याद्यर्थं सूत्राणि नारम्भनीयानि स्युः ॥

भविष्यति हिरादिः ॥ ३ ॥ १६६ ॥

भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे तस्यैव आदि-हिं प्रयोक्तव्यं
होहिह, भविष्यति भविता वेत्यर्थः, एव होहिन्ति होहि
होहिथा होहिह ॥

मिमोमुमे स्साहा नवा, ॥ ३ ॥ १६७ ॥

भविष्यत्यर्थे मिमोमुमेषु तृतीयत्रिकादेशेषु परेषु तेषामेव आदि-
स्सा हा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ, हेरपवादी, पक्षेहिरापि होस्सामि
होहामि, होस्सामो होहामो, होस्सामु होहामु, होस्साम होहाम
पक्षे होहिमि होहिमो होहिमु होहिम, क्वचित्तु हा न भवति
हसिस्सामो हसिहिमो ॥

मे. स्सं ॥ ३ ॥ १६९ ॥

घातोः परो भविष्यतिः काले म्यादेशस्य स्थाने स्स वा प्रयो-
क्तव्यः, होस्स, हसिस्सं, किचइस्सं. पक्षे होहिमि, होस्सामि
होहामि, किचइहिमि ॥

श्रु गमि रुदि विदि दृशि मुचि वचि छिदि भिदि मुजा
 सोच्छ गच्छ रोच्छ वेच्छ दच्छ मोच्छ वोच्छ छेच्छ
 भेच्छ भोच्छ ॥ ३ ॥ १७१ ॥

श्रुवादीना धातूना भविष्यद्विहितम्यन्ताना स्थाने सोच्छम् इत्या-
 दयो वा निपात्यन्ते, सोच्छ (श्रोष्यामि) गच्छ (गमिष्यामि)
 सगच्छ (सगस्ये) रोच्छ (रोदिष्यामि) विद ज्ञाने, वेच्छ (वेदि-
 ष्यामि) दच्छ (द्रक्ष्यामि) मोच्छ (मोक्ष्यामि) वोच्छ (वक्ष्यामि)
 छेच्छ (छेत्स्यामि) भेच्छ (भेत्स्यामि) भोच्छ (भोक्ष्ये)

सोच्छादय इजादिषु हिल्लुक च वा ॥ ३ ॥ १७२ ॥

श्रुवादीना स्थाने इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासख्यं सोच्छाद
 यो भवन्ति ॥ ते एव आदेशा अन्त्यस्वराद्यवयववर्ज्या इत्यर्थः,
 हिल्लुक च वा भवति, सोच्छिह् पक्षे सोच्छिहिह्, एव सोच्छिति
 सोच्छिहिंति, सोच्छिसि सोच्छिहिसि, सोच्छित्था सोच्छिहित्था,
 सोच्छिह सोच्छिहिह, सोच्छिमि सोच्छिहिमि सोच्छिस्सामि,
 सोच्छिहामि, सोच्छिस्स, सोच्छ, सोच्छिमो, सोच्छिहिमो, सो-
 च्छिस्सामो, सोच्छिहामो, सोच्छिहिस्सा, सोच्छिहित्था ॥ एव
 मुमयोरपि, गच्छिह्, गच्छिहिह्, गच्छिति, गच्छिहिन्ति,
 गच्छिसि, गच्छिहिसि, गच्छित्था, गच्छिहित्था, गच्छिह, गच्छि-
 हिह, गच्छिमि, गच्छिहिमि, गच्छिस्सामि, गच्छिहामि, गच्छि-
 स्स, गच्छ, गच्छिमो, गच्छिहिमो, गच्छिस्सामो, गच्छिहामो,

७ पूर्वसूत्रे तु मित्रत्वयेन सह आदेशाः, अत्र तु इजादिप्रत्यय विनिय इति भावः ।
 ८ हिल्लगभाष्यपक्षे ॥

गच्छिहित्या, गच्छिहिस्ता ॥ एव मुमयोरपि, एव
उदाहार्यम् ॥

मोमुमानां हिस्ता हित्या ॥ ३ ॥ १६८ ॥

धातौ परौ भविष्यति काले मोमुमानां स्थाने हिस्ता हित्या
इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ, होहिस्ता होहित्या, हसिहित्या हसि
हिस्ता, पक्षे होहिमो होस्सामो होहामो इत्यादि ॥

कृदो ह ॥ ३ ॥ १७० ॥

करोतेर्दातेश्च परो भविष्यति विहितस्य म्यादेशस्य स्थाने
वा प्रयोक्तव्यः, काह दाहं, करिष्यामि दास्यामीत्यर्थः ॥

ज्वाञ्जे ॥ ३ ॥ १६९ ॥

जाञ्ज इत्यादेशयोः परयोरकारस्य एकारो भवति ॥

वर्त्तमाना भविष्यन्त्योश्च ज्वा ज्वा वा ॥ ३ ॥ १७७ ॥

वर्त्तमानाः भविष्यन्त्योश्च विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य
स्थाने ज्वा ज्वा इत्यादेशौ वा भवतः, पक्षे यथाप्राप्तम्, वर्त्तमाना
हसेज्ज हसेजा, पढेज्ज पढेजा, सुणेज्ज सुणेजा, पक्षे हसइ, पड
सुणइ ॥ (भविष्यन्ती) पढेज्ज पढेजा पक्षे पढिहिइ ॥ विध्यादिषु
हसेज्ज हसेजा, हसतु हसेत् वा इत्यर्थः, पक्षे हसउ, एव सर्वत्र
यथा तृतीयत्रये, अह्वाएजा, अह्वायावेजा, 'न समणु जाणामि,
न समणु जाणेजा वा, अन्ये तु अन्पासामपीच्छन्ति, होजा भवति
भवेत् भवतु अमवत् अभूत् चभूव भूयात् भविता भविष्यति
अभविष्यत् वेत्यर्थः ॥

मध्ये च स्वरान्ताद्वा ॥ ३ ॥ १७८ ॥

स्वरान्ताद् धातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये, चकारात् प्रत्ययाना
स्थाने ज्ञा इत्येतौ वा भवतः, वर्तमाना-भविष्यन्त्योर्विध्या-
पु च, (वर्तमाना।) होञ् इ होञ्जा इ होञ् होञ्जा, पक्षे होइ, एव
ज्ञासि होञ्जासि होञ् होञ्जा, होसि इत्यादि, (भविष्यन्ती)
ज्ञाहि इ होञ्जाहि इ, होञ् होञ्जा, पक्षे होहि इ, एव होञ्जासि,
ज्ञासि, होञ् होञ्जा, होहिसि, होञ्जाहिमि होञ्जाहिमि होञ्-
नामि होञ्जाहामि होञ्जास्स होञ् होञ्जा इत्यादि (विध्यादिपु) होञ् उ
ज्ञा उ होञ् होञ्जा 'भवतु भवेद्वा इत्यर्थः' पक्षे होउ, स्वरान्तादिति
हम्, हसेञ् हसेञ्जा, तुवरेञ् तुवरेञ्जा ॥

सी ही हीअ भूतार्थस्य ॥ ३ ॥ १६२ ॥

भूतेऽर्थे विहितोऽद्यतनादिप्रत्ययो भूतार्थः तस्य स्थाने सी ही
अ इत्यादेशा भवन्ति, उचरत् व्यञ्जनादीअ विधानात्
स्वरान्तादेवाऽयं विधिः, कासी काही काहीअ, अकार्षीत् अकरोत्
कार वेत्यर्थः ॥ एव ठासी ठाही ठाहीअ, आप् दिविन्दो इण
व्यवी, इत्यादौ सिद्धावस्थाश्रयणात् ह्यस्तन्याः प्रयोगः ॥

व्यञ्जनादीअ ॥ ३ ॥ १६३ ॥

व्यञ्जनान्ताद् धातोः परस्य भूतार्थस्य अद्यतनादिप्रत्ययस्य
अ इत्यादेशो भवति, हुवीअ, अभूत् अभवत् चभूव वेत्यर्थः,

१ यद्यमानकालिकमध्यमस्य उदाहरणम् दर्शयति, होञ्जीत्यादि ॥ २ मिनोमुमे
साहा नवा ॥ ३ ॥ १६७ ॥ इति मे स्सादी आगमौ ॥ ३ मे स्त्वं ॥ ३ ॥
१६९ ॥ इति मे स्थाने स्वगादेश ॥

एवम् अच्छीअ आसिष्ट आस्त आसांचक्रे चा, गेण्हीअ
अगृण्हात् जग्राह वा ॥

तेनास्ते रास्यहेसी ॥ ३ ॥ १६४ ॥

अस्ते-र्धातोस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह आसि अहेसि इत्यादेशौ भ
वतः, आसि सो तुम अह वा, जे आसि ये आसन्नित्यर्थः, एवम् अहेसि ॥

दुसुसु विध्यादिष्वेकस्मिन्न्रयाणाम् ॥ ३ ॥ १७३ ॥

विध्यादिष्वर्थेषु उत्पन्नानाम् एकत्वेऽर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि
त्रिकाणां स्थाने यथासंख्य दुसुसु इत्येते आदेशा भवन्ति, हससु
सा, हससु तुम, हसामु अह ॥ पेच्छउ, पेच्छसु, पेच्छामु
दकारोच्चारणं भाषान्तरार्थम् ॥

सोर्हिवा ॥ ३ ॥ १७४ ॥

पूर्वसूत्रविहितस्य सोः स्थाने हिरादेशो वा भवति, 'देहि देसु ॥

अत इज्जस्विज्जहीज्जे लुको वा ॥ ३ ॥ १७५ ॥

अकारात् परस्य सो इज्जसु इज्जहि इजे इत्येते लुक् च आदेशा
वा भवन्ति, हसेज्जसु हसेज्जहि हसेजे हस, पक्षे हससु, अत इवि
किम् होसु ठाहि ॥

अह्रुपु न्तुहमो ॥ ३ ॥ १७६ ॥

विध्यादिषुत्पन्नानां अह्रुष्वर्थेषु वर्तमानानां त्रयाणां त्रिकाणां
स्थाने यथासंख्य न्तुहमो इत्यादेशा भवन्ति, हसन्तु, (हसन्तु
हसेयुर्वा,) हसह (हसत हसेत वा) हसामो (हसाम हसेम वा)
एव तुवरन्तु तुवरह तुवरामो,

ज्ञात सप्तम्या इर्वा ॥ ३ ॥ १६५ ॥

सप्तम्यादेशात् ज्ञात् पर इर्वा प्रयोक्तव्यः, (भवेत्) होञ्जइ होञ् ॥

क्रियातिपत्तेः ॥ ३ ॥ १७९ ॥

क्रियातिपत्तेः स्थाने अज्ञावादेशौ भवतः, होञ् होजा अम-
विष्यदित्यर्थः, जइ होञ् वण्णणिजो ॥

न्तमाणौ ॥ ३ ॥ १८० ॥

क्रियातिपत्तेः स्थाने न्तमाणौ आदेशौ भवतः, होन्तो होमाणो
अमविष्यदित्यर्थः ॥

हरिणद्वारेण हरिणक जइ सि हरिणाहिवं निवेसन्तो ॥
न सहन्तो चिअ तो राहुपरिहव से जिअन्तस्म ॥ १ ॥

शत्रानशः ॥ ३ ॥ १८१ ॥

शत्रु आनश इत्येतयोः प्रत्येक न्त माण इत्यादेशौ भवतः, 'शत्रु,
हसन्तो, हसमाणो, आनश वेवन्तो वेवमाणो ॥

ईच स्त्रियाम् ॥ ३ ॥ १८२ ॥

स्त्रियां वर्त्तमानयोः शत्रानशोः स्थाने ई चकारात् न्तमाणौ च
भवन्ति, हसई हसन्ती, हसमाणी, वेवई वेवन्ती वेवमाणी ॥

उवर्णस्यावः ॥ ४ ॥ २३३ ॥

धातोरन्त्यस्य उवर्णस्य अघादेशौ भवति, हुइ निण्हवइ, हु,
निहवइ, च्युइ, चवइ, रु, रवइ, कु, कवइ, सु, सवइ पसवइ ॥

१ हरिणस्थाने हरिणाइ यदि त्व हरिणाधिष न्यवेक्ष्य ॥ नासहिष्यथा एव ततो
राहुपरिमवम् अस्य जीयत ॥ १ ॥

ऋवर्णस्यारः ॥ ४ ॥ २३४ ॥

घातोरन्त्यस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति, कुरइ, धरइ, वरइ, सरइ, हरइ, तरइ, जरइ ॥ २३४ ॥

घृपादीनामरिः ॥ ४ ॥ २३५ ॥

घृप इत्येव प्रकाराणां घातूनाम् ऋवर्णस्य अरिः इत्यादेशो भवति, वरिसइ, करिसइ, दरिसइ, मरिसइ, हरिसइ, येषाम् अरिरादेशो दृश्यते ते घृपादयः ॥

रुपादीनां दीर्घः ॥ ४ ॥ २३६ ॥

रुप इत्येवप्रकाराणां घातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति, रूसइ, दूसइ, सूसइ, दूसइ, सीसइ, पूसइ, इत्यादि ॥

युवर्णस्य गुणः ॥ ४ ॥ २३७ ॥

घातोरिवर्णस्य उवर्णस्य च द्वित्यपि गुणो भवति, जेऊण नेऊण, नेइ नेन्ति, उडेइ उडेन्ति, मोत्तूण सोऊण, कचिन्न-भवति, नीडेइ उड्डीणो ॥

स्वराणां स्वराः ॥ ४ ॥ २३८ ॥

घातुषु स्वराणां स्थाने स्वरा बहुलं भवन्ति, हवइ हिवइ, चिणइ चुणइ, सदहण सदहाण, घावइ धुवइ, रुवइ रोवइ, कचिन्नित्यम्, देइ, लेइ, विहेइ, नासइ, आपे वेमि ॥

स्वरादनतो वा ॥ ४ ॥ २४० ॥

अकारान्त्वर्जितात्स्वरान्तात् घातोरन्ते अकारागमो वा भवति, पाइ पाअइ, घाइ घाअइ, जाइ जाअइ, झाइ झाअइ, ॥

नम्भाअइ, उवाड उवाअइ, मिलाड मिलाअइ, विकेइ विकेअइ,
होऊण होइऊण, अनत्त इति किम्, चिड्छइ दुगुच्छइ ॥

चिजिश्रुहुस्तुद्धूगा णो हस्वश्च ॥ ४ ॥ २४१ ॥

च्यादीना धातूनामन्ते णकारागमो भवति, एषा स्वरस्य च
स्वो भवति, चिणइ, जिणइ, सुणइ, हुणइ शुणइ, लुणइ, पुणइ,
पुणइ, बहुलाधिकारात् कचित् विकल्प', उच्चिणइ उच्चेइ, जेऊण,
जिणिऊण, जयइ जिणइ, सोऊण सुणिऊण ॥

क्ते ॥ ३ ॥ १५६ ॥

क्ते परतोऽत इत्त्व भवति, हसिअ पडिअ नविअ हासिअ
पाडिअं 'गय नय' इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षणात्, अत इत्येव शाय
हुअ हूअ,

एच्च क्त्वातुमृतव्यभविष्यत्सु ॥ ३ ॥ १५७ ॥

क्त्वातुमृतव्येषु भविष्यत्कालविहिते प्रत्यये च परतोऽत एकार-
श्चकाराद् इकारश्च भवति 'क्त्वा' हसेऊण, 'तुम्' हसेउ हसिउ
'तव्य' हसेअव हसिअव 'भविष्यत्' हसेहिइ हसिहिइ, अत इत्येव
काऊण ॥

वर्त्तमानापञ्चमीशतृषु वा ॥ ३ ॥ १५८ ॥

वर्त्तमानापञ्चमीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति,
'वर्त्तमाना' हसेइ हसइ हसेम हसिम हसेमु हसिमु 'पञ्चमी' हनेउ
हसउ सुणेउ, 'शतृ' हसेन्तो हसन्तो कचिन्न भवति, जयड, कचि-
दाच्चमपि सुणाउ ॥

१ पञ्चीति लोद् लकारस्य परत इत्यर्थ ॥

ऋवर्णस्यारः ॥ ४ ॥ २३४ ॥

घातोरन्त्यस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति, कुरइ, घरइ, मरइ, सरइ, हरइ, तरइ, जरइ ॥ जार्ण करोति थरात्, म

धृषादीनामरिः ॥ ४ ॥ २३५ ॥

धृष इत्येव प्रकाराणां धातूनाम् ऋवर्णस्य अरि भवति, वरिसइ, करिसइ, दरिसइ, मरिसइ, हरिसइ, येषा रिरादेशो दृश्यते ते धृषादयः ॥

रूपादीना दीर्घः ॥ ४ ॥ २३६ ॥

रूप इत्येवप्रकाराणा धातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति, रूसइ, दूसइ, सीसइ, पूसइ, इत्यादि ॥

युवर्णस्य गुणः ॥ ४ ॥ २३७ ॥

घातोरिवर्णस्य उवर्णस्य च द्वित्यपि गुणो भवति, जेऊण नेऊ नेइ नेन्ति, उडेइ उडेन्ति, मोचूण सोऊण, कचिन्न भवति, नी उड्डीणो ॥

स्वराणा स्वराः ॥ ४ ॥ २३८ ॥

धातुषु स्वराणा स्थाने स्वरा बहुलं भवन्ति, हवइ हिव चिणइ चुणइ, सहण सहहाण, धावइ धुवइ, रुवइ रोवइ, कचि भित्यम्, देइ, लेइ, विहेइ, नासइ, आपे धेमि ॥

स्वरादनतो वा ॥ ४ ॥ २४० ॥

अकारान्तवर्जितात्स्वरान्तात् घातोरन्ते अकारागमो वा भवति पाइ पाअइ, घाइ घाअइ, जाइ जाअइ, झाइ झाअइ, जम्भाः

जम्भाअइ, उष्ठाइ उष्ठाअइ, मिलाइ मिलाअइ, विकेइ विकेअइ,
 हुओऊण होइऊण, अनत इति किम्, चिइच्छइ दुगुच्छइ ॥

चिजिश्रुहस्तुल्लूधूगां णो हस्वश्च ॥ ४ ॥ २४१ ॥

च्यादीना धातूनामन्ते णकारागमो भवति, एपा स्वरस्य च
 इस्यो भवति, चिणइ, जिणइ, सुणइ, हुणइ धुणइ, लुणइ, पुणइ,
 पुणइ, बहुलाधिकारात् कचित् विकल्प', उच्चिणइ उच्चेइ, जेऊण
 ज्जिणिऊण, जयइ जिणइ, सोऊण सुणिऊण ॥

क्ते ॥ ३ ॥ १५६ ॥

क्ते परतोऽत इत्थं भवति, हसिअ पडिअ नविअ हासिअ
 हाडिअ 'गय नय' इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षणात्, अत इत्येयं ज्ञाय
 हुअ हूअ,

एच ऋत्वातुम्तव्यभविष्यत्सु ॥ ३ ॥ १५७ ॥

ऋत्वातुम्तव्येषु भविष्यत्कालविहिते प्रत्यये च परतोऽत एकार-
 श्वकाराद् इकारश्च भवति 'क्त्वा' हसेऊण, 'तुम्' हसेउ हसिउ
 'तव्य' हसेअव हसिअव 'भविष्यत्' हसेहिइ हसिहिइ, अत इत्येव
 काऊण ॥

वर्त्तमानापञ्चमीशतृषु वा ॥ ३ ॥ १५८ ॥

वर्त्तमानापञ्चमीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति,
 'वर्त्तमाना' हसेइ हसइ हसेम हसिम हसेमु हसिमु 'पञ्चमी' हसेउ
 हसउ सुणेउ, 'शतृ' हसेन्तो हसन्तो कचिन्न भवति, जयइ, कचि-
 दात्थमपि सुणाउ ॥

१ पञ्चमीति लोद् लकारस्य परत इत्यर्थं ॥

प्रा० व्या० १०

अथ ष्यन्तव्यवस्था

णेरदेदावावे ॥ ३ ॥ १४९ ॥

णेः स्थाने अत् एत् आव आवे एते चत्वार आदेशा भर्वा दरिसइ, कारेइ, करावइ करावेइ, हासेइ हसावइ हसावेइ, उवसा उवसमावइ उवसमावेइ, बहुलाधिकारात् कचिद् एनास्ति, जा वेइ, कचिद् आवे नास्ति, पाएइ भावेइ ॥

गुर्वादेरवि र्वा ॥ ३ ॥ १५० ॥

गुर्वादेर्णेः स्थाने अवि इत्यादेशो वा भवति, (शोपितम्) सो विअ (तोपितम्) तोसविअ, तोसिअ ॥

अमेराडो वा ॥ ३ ॥ १५१ ॥

अमे' परस्य णेराड इति आदेशो वा भवति, भमाडइ, भमादे पक्षे भामेइ भमावइ भमावेइ ॥

लुगावी क्त भावकर्मसु ॥ ३ ॥ १५२ ॥

णेः स्थाने लुग् आवि इत्यादेशौ भवतः क्ते भावकर्मविति च प्रत्यये परे, कारिअ कराविअ, हासिअ हसाविअ, सामि खमाविअ, भावकर्मणोः, कारीअइ करावीअइ कारिअइ कराविअ हासीअइ हसाविअइ हासिअइ हसाविअइ ॥

अदेह्लुक्यादेरत आ ॥ ३ ॥ १५३ ॥

णेरदेह्लोपेषु कृतेषु आदेरकारस्य आ भवति, (अति) पाठ

(एति) कारेइ खामेइ, (लुकि) कारिअ खामिअ, कारीअइ
 खामीअइ, कारिअइ खामिअइ ॥ अदेलुकि इति किम्, कराविअ
 करावीअइ कराविअइ, आदेरिति किम्, संगामेइ । इह व्यवहितस्य
 मा भूत्, कारिअ, इह अन्त्यस्य माभूत्, अत् इति किं, दूसेइ,
 केचित्तु आवेआव्यादेशयोरपि आदेरत् आच्वम् इच्छन्ति, कारा-
 वेइ । हासाविओ जणो सामलीए ॥

अथभावकर्मप्रक्रिया ॥

ईअ इज्जौ क्यस्य ॥ ३ ॥ १६० ॥

चिञ्जिप्रभृतीना भावकर्मविधिं वक्ष्याम*, येषा तु न वक्ष्यते
 तेषा सस्कृतातिदेशात् प्राप्तस्य क्यस्य स्थाने ईअ इज्ज इत्यादेशौ
 भवतः, हसीअइ हसिअइ, हसीअन्तो हसिअन्तो, हमीअमाणो
 हसिअमाणो, पढीअइ पढिअइ, होईअइ होइअइ, बहुलाधिकारात्
 कचित् क्योऽपि विकल्पेन भवति, मए न वेअ, मए न विअेअ,
 तेण लहेअ, तेण लहिअेअ, तेण अच्छेअ तेण अच्छिअेअ तेण
 अच्छीअइ ॥

दृशिवचेडींसडुचौ ॥ ३ ॥ १६१ ॥

दृशेर्वचेश्च परस्य क्यस्य म्याने यथा सख्य डीस डुच इत्यादेशौ
 भवतः, ईअइजापवादः दीसइ, वुचइ ॥

क्यडो र्थलुक ॥ ३ ॥ १३८ ॥

अयहन्तस्य क्यजन्तस्य क्यपन्तस्य वा सम्बन्धिनो यस्य लुग्

१ चिञ्जिशुहुमुदपधुगा णो हसथ ॥ ४ ॥ २४१ ॥ इति सूत्रोचानाम् ॥

भवति, गरुआइ गरुआअइ (अगुरुर्गुरुर्मवति, गुरुर्गुरुः
वेत्यर्थः) क्यइप् दमदमाइ दमदमाअइ, लोहिआइ लोहिआअइ ॥

न वा कर्मभावे च क्यस्य च लुक् ॥ ४ ॥ २४२ ॥

च्यादीना अष्टाना कर्मणि भावे च वर्चमानानामन्ते द्विरुक्तो
वकारागमो वा भवति, तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुक्, चिबइ, चि
णिजइ, जिबइ जिणिजइ, सुबइ सुणिजइ, हुबइ हुणिजइ, धुबइ
धुणिजइ, लुबइ लुणिजइ, पुबइ पुणिजइ, धुबइ धुणिजइ ॥ एव
भविष्यति, चिबिहिइ इत्यादि ॥

म्मथेः ॥ ४ ॥ २४३ ॥

चिगं कर्मणि भावे च अन्ते सयुक्तो भो वा भवति, तत्सन्नि
योगे क्यस्य च लुक् ॥ चिम्मइ चिबइ चिणिजइ, 'भविष्यति'
चिम्मिहिइ चिबिहिइ चिणिहिइ ॥

हन्त्वनोरन्त्यस्य ॥ ४ ॥ २४४ ॥

अनयोः कर्मभावेऽन्त्यस्य द्विरुक्तो भो वा भवति, तत्सन्नियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ हम्मइ हणिजइ, खम्मइ खणिजइ, 'भविष्यति'
हम्मिहिइ हणिहिइ, खम्मिहिइ खणिहिइ, बहुलाधिकाराद् हन्ते
कर्तर्यपि, हम्मइ हन्तीत्यर्थः ॥ कचिन्न भवति, हन्त्वव हन्तूण
हओ ॥

भो दुहलिहवहस्थामुच्चातः ॥ ४ ॥ २४५ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो भो वा भवति, तत्सन्नि
योगे क्यस्य च लुक्, वहेरकारस्य च उकारः ॥ दुम्मइ दुहिजइ,
दुस्त्रते

लिङ्गते   उङ्गते   रुङ्गते
 लेङ्गइ लिङ्गइ, वुङ्गइ वङ्गइ, रुङ्गइ रुङ्गइ, भविष्यति,
 ङ्गिङ्गइ दुङ्गिङ्गइ इत्यादि ॥

दहो जङ्गः ॥ ४ ॥ २४६ ॥

दहोऽन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो ह्यो भवति, तत्सन्नियोगे क्यस्य
 च लुक् ॥ डङ्गइ डङ्गइ, भविष्यति, डङ्गिङ्गइ डङ्गिङ्गइ ॥

वन्धो न्धः ॥ ४ ॥ २४७ ॥

वन्धेर्धातोर्न्त्यस्य न्ध इत्यवयवस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति
 तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक्, वङ्गइ वङ्गइ, भविष्यति, वङ्गिङ्गइ
 वङ्गिङ्गइ ॥

समनूपाद् रुधेः ॥ ४ ॥ २४८ ॥

समनूपेभ्यः परस्य रुधेर्न्त्यस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति, तत्स-
 न्नियोगे क्यस्य च लुक्, सरुङ्गइ अणुरुङ्गइ उवरुङ्गइ, पक्षे
 सरुङ्गइ अणुरुङ्गइ उवरुङ्गइ, भविष्यति, सरुङ्गिङ्गइ
 सरुङ्गिङ्गइ, इत्यादि ॥

गमादीना द्वित्वम् ॥ ४ ॥ २४९ ॥

गमादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्वित्वं वा भवति, तत् सन्नियोगे
 क्यस्य च लुक् (गम्) गम्गइ गम्गइ, (हस्) हस्गइ हस्गइ,
 (भण्) भण्णइ भण्णइ, (ङ्गप्) ङ्गप्गइ ङ्गप्गइ, रुदनमोर्ष
 ॥ ४ ॥ २२६ ॥ इति कृतवकारादेशो रुदिरत्र पठ्यते (रुव)
 रुवइ रुवइ (लम्) लम्गइ लम्गइ, (कथ) कथइ कथइ,
 (भुज्) भुज्गइ भुज्गइ, भविष्यति गम्गिङ्गइ गम्गिङ्गइ इत्यादि ॥

हृकृतृज्जामीरः ॥ ४ ॥ २५० ॥

एषामन्त्यस्य ईर इत्यादेशो वा भवति । तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुक्, हीरइ हरिजइ, फीरइ करिजइ, तीरइ तरिजइ, जीरइ जरिजइ ॥

अर्जेर्विढप्पः ॥ ४ ॥ २५१ ॥

अन्त्यस्येति निवृत्तम्, अर्जेर्विढप्प इत्यादेशो वा भवति । तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुरु, विढप्पइ, पक्षे विढविजइ अजिजइ ॥

ज्ञो णवणज्जौ ॥ ४ ॥ २५२ ॥

जानातेः कर्मभावे णव णज्ज इत्यादेशौ वा भवत, तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुक्, णवइ णज्जइ, पक्षे जाणिज्जइ मुणिज्जइ । भाज्जोर्णः ॥ २ ॥ ४२ ॥ इति णादेशे तु णाइज्जइ, नञ्पूर्वस्य अणाइज्जइ ॥

व्याहृगेर्वाहिप्पः ॥ ४ ॥ २५३ ॥

व्याहरते. कर्मभावे वाहिप्प इत्यादेशो वा भवति, तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक्, वाहिप्पइ, वाहरिजइ ॥ कृता हे

आरभेराढप्पः ॥ ४ ॥ २५४ ॥

आहपूर्वस्य रभे कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ॥ आढप्पइ, पक्षे आढवीअइ ॥

स्लिहंसिचो सिप्पः ॥ ४ ॥ २५५ ॥

अनयोः कर्मभावे सिप्प इत्यादेशो भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् सिप्पइ, स्लिहते सिच्यते वा,

ग्रहेर्घेष्वः ॥ ४ ॥ २५६ ॥

ग्रहेः कर्मभावे घेष्व इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे च
कस्यस्य लुक्, घेष्वइ गिण्हिजइ ॥

स्पृशेश्चिष्पः ॥ ४ ॥ २५७ ॥

स्पृशतेः कर्मभावे छिप्पादेशो वा भवति, तत्सन्नियोगे क्यस्य
च लुक्, छिप्पइ छिविजइ ॥

इदितो वा ॥ ४ ॥ १ ॥

सूत्रे ये इदितो धातवो वक्ष्यन्ते तेषां ये आदेशास्ते विकल्पेन
भवन्ति, इति वेदितव्यं, तत्रैव चोदाहरिष्यते ॥

कथेर्वज्जर पञ्जरोप्पाल पिसुण संघ चोह्ल चव जम्प

सीस साहा ॥ ४ ॥ २ ॥

कथेर्घातोर्वज्जरादयो दशादेशा वा भवन्ति, वज्जरइ, पञ्जरइ,
उप्पालइ, पिसुणइ, संघइ, चोह्लइ, चवइ, जम्पइ, सीसइ, साहाइ,
उव्युक्कइ इति तु उत्पूर्वस्य चुक् भण्डे इत्यस्य, पक्षे कहड, एते च
अन्येर्देशीषु पठिता अपि अस्माभिर्घात्वादेशीकृता विविधेषु प्रत्य-
येषु प्रतिष्ठिता इति, तथा च वज्जिरो (कथितः) वज्जरिऊण (कथ-
यित्वा) वज्जरण (कथनम्) वज्जरन्तो (कथयन्) वज्जरिअव (कथ-
यितव्यम्) इति रूपसहस्राणि सिध्यन्ति, संस्कृतधातुवच प्रत्यय-
लोपागमादिविधिः ॥

दुःखे णिवरः ॥ ४ ॥ ३ ॥

दुःखे णिवरस्य कथेर्णिवर इत्यादेशो वा भवति, णिवरइ, (दुःख
कथयतीत्यर्थः)

जुगुप्सेर्जुण दुगुच्छ दुगुंछा० ॥ ४ ॥ ४ ॥

जुगुप्सेर्जुण दुगुच्छ दुगुंछा एते त्रय आदेशा वा भवन्ति
मुणइ, दुगुच्छइ, दुगुंछइ, पक्षे जुगुच्छइ, गलोपे दुउच्छइ, दुउंछइ
जुउच्छइ ॥ धणा करण

बुभुक्षिवीज्योर्णीरव बोज्जौ ॥ ४ ॥ ५ ॥

बुभुक्षेराचारक्विन्तस्य च बीजेर्यथासख्यम् एतावादेशौ
भवतः, णीरवइ, बुहुक्खइ, बोज्जइ, बीजइ ॥ —
सातो की इच्छा

घ्यागोर्झागौ ॥ ४ ॥ ६ ॥

अनयोर्यथासख्यं ज्ञा गा इत्यादेशौ भवत, ज्ञाइ, ज्ञार्अइ, णि
ज्झाइ, णिज्झाअइ, निपूर्वो दर्शनार्थः, गाइ गाअइ, ज्ञाण, गाणं,

जो जाणमुणौ ॥ ४ ॥ ७ ॥

जानातेर्जाणमुण इत्यादेशौ भवतः, जाणइ, मुणइ, बहुलाधि
कारात् क्वचित् विकल्पः, जाणिअ णाय, जाणिऊण, णाऊण
जाणण णाण, मणइ, इति तु मन्यते ॥

उदो ध्मो धुमा ॥ ४ ॥ ८ ॥

उद० परस्य ध्माधातोर्धुमा इत्यादेशो भवति, उदुमाइ ॥

अदो धो दह० ॥ ४ ॥ ९ ॥

अदः परस्य दधाते. दह इत्यादेशो भवति, सदहइ, सदहमाणो
जीवो,

पिबेः पिञ्ज डल्ल पट्ट घोटा ॥ ४ ॥ १० ॥

पिन्तेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, पिञ्जइ, डल्लइ, पट्टइ,
ट्टइ पिअइ ॥

उद्घातेरोरुम्मा वसुआ ॥ ४ ॥ ११ ॥

उत्पूर्वस्य वातेरोरुम्मा वसुआ इत्यादेशौ वा भवतः, ओरु-
ताइ, वसुआइ उवाइ ॥

निद्रातेरौहीरोहौ ॥ ४ ॥ १२ ॥

निपूर्वस्य द्रातेरोहीर ओंष इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहीरइ,
पिंड, निदाइ,

आघेराइग्घ. ॥ ४ ॥ १३ ॥

आजिघतेराइग्घ इत्यादेशो वा भवति, आइग्घइ, आग्घाअइ,

स्नातेरब्भुत्त ॥ ४ ॥ १४ ॥

स्नातेरब्भुत्त इत्यादेशो वा भवति, अब्भुत्तइ, ण्हाइ,

सम. स्त्य. खा. ॥ ४ ॥ १५ ॥

सम्पूर्वस्य स्त्यायते सा इत्यादेशो वा भवति, ससाइ, इन्-
साइअ,

स्यष्ठा थक्क चिट्ट निरप्पा ॥ ४ ॥ १६ ॥

तिष्ठतेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति, ठाइ ठाअइ, ठाण, पट्टिओ,
ट्टिओ, पट्टाविओ, थक्कइ, चिट्टइ, चिट्टिऊण, निरप्पइ, बहुलाधि-
पारात् कचित् न भवति, थिअ थाण, उत्थिओ, थाऊण,

उदष्टकुक्कुरौ ॥ ४ ॥ १७ ॥

उद. परस्य तिष्ठते ठ कुक्कुर इत्यादेशौ भवतः, उदइ उक्कुरइ ॥

म्लेर्वापघायौ ॥ ४ ॥ १८ ॥ मुक्तिगा

म्लायतेर्वापघाय इत्यादेशौ वा भवतः, वाह, पघायइ, मिलाइ ॥

निर्मो निम्माण निम्मवौ ॥ ४ ॥ १९ ॥

निःपूर्वस्य मिमीतेरेतावदेशौ भवतः, निम्माणइ निम्मवइ ॥

क्षेर्णिज्झरो वा ॥ ४ ॥ २० ॥ स्चना, वनाभा

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति, णिज्झरइ, पक्षे श्लिजइ ॥

छदेर्णुम नूम सन्नूम ढक्कौम्वाल पवालौ ॥ ४ ॥ २१ ॥

छदेर्ण्यन्तस्य एते पडादेशा वा भवन्ति, णुमइ नूमइ-सन्नूमइ-ढक्कइ ओम्वालइ पवालइ, छायइ ॥ जन्ध्यान्दन

नित्रिपत्योर्निहोड ॥ ४ ॥ २२ ॥

निवृगः पतेश्च ण्यन्तस्य निहोड इत्यादेशो वा भवति, निहोडइ, पक्षे, निवारेइ, पाडेइ, रोकना

दूडो दूम ॥ ४ ॥ २३ ॥

दूडो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति, दूमइ मज्झहिअय ॥ पाम

धवलेर्दूमः ॥ ४ ॥ २४ ॥ परिलाप

धवलयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति, दुमइ, धवलइ, स्वराण स्वरा। बहुलम् ४, २३८ ॥ इति दीर्घत्वमपि दूमिअ (मत्रारित मित्यर्थः) मफेद रना

तुलेरोहाम ॥ ४ ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति, ओहामइ, तुलइ ॥

विरिचैरोलुण्डोलुण्ड पल्हत्थाः ॥ ४ ॥ २६ ॥

विरिचतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादयस्त्रय आदेशा वा भवन्ति ओलु-
ण्डइ, उलुण्डइ, पल्हत्थइ, विरेअइ ॥ जुनाब्

तडेराहोडविहोडौ ॥ ४ ॥ २७ ॥

तडेर्ण्यन्तस्य एतौ आदेशौ वा भवतः, आहोडइ विहोडइ, पक्षे साज-
ताडेइ ॥ पीट-

मिश्रेवीसाल मेलवौ ॥ ४ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः, वीसा-
लइ मेलवइ, मिस्सइ ॥

उद्दूलेर्गुण्डः ॥ ४ ॥ २९ ॥

उद्दूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ड इत्यादेशो वा भवति गुण्डइ पक्षे उद्दूलेडइ ॥ भूला
भरणा

अमेस्तालिअण्ड तमाडौ ॥ ४ ॥ ३० ॥

अमतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ड तमाडौ आदेशौ वा भवतः, तालि-
अण्डइ तमाडइ, भामेइ भमाडइ ममावेइ ॥

नशेर्विउड नासव हारव विप्पगाल पलावा ॥ ४ ॥ ३१ ॥

नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति, विउडइ नासवइ हार-
वइ विप्पगालइ पलावइ, पक्षे नासेइ ॥ ४ ॥

दशेर्दावदंसदस्ववा ॥ ४ ॥ ३२ ॥

दशेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति, दावइ दसइ दस्व-
वइ, दरिसइ ॥

म्लेर्वापघायौ ॥ ४ ॥ १८ ॥ मुर्कना

म्लायतेर्वापघाय इत्यादेशौ वा भवतः, वाइ, पघायइ, मिलाइ ।

निर्मो निम्माण निम्मवौ ॥ ४ ॥ १९ ॥

नि'पूर्वस्य मिमीतेरेतावद्देशौ भवतः, निम्माणइ निम्मवइ ॥

क्षेर्णिज्झरो वा ॥ ४ ॥ २० ॥ स्वना, वनाभा

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति, णिज्झरइ, पक्षे झिज्झइ ॥

छदेणेर्णुम नूम सन्नूम ढक्कौम्वाल पघालाः ॥ ४ ॥ २१ ॥

छदेर्ण्यन्तस्य एते पडादेशा वा भवन्ति, णुमइ नूमइ सन्नूम
ढवइ ओम्वालइ पघालइ, छायइ ॥ जाच्छरुग

नित्रिपत्योर्निहोड. ॥ ४ ॥ २२ ॥

निघृगः पतेश्च ण्यन्तस्य निहोड इत्यादेशो वा भवति, निहोडइ
पक्षे, निवारेइ, पाडेइ, रोकना

दूडो दूमः ॥ ४ ॥ २३ ॥

दूडो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति, दूमइ मज्झहिअय ॥ पान्ना

घवलेर्दुम. ॥ ४ ॥ २४ ॥ परिस्ताप

घवलयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति, दुमइ, घवलइ, स्वराणां
स्वरावहुलम् ४, २३८ ॥ इति दीर्घत्वमपि दूमिअ (घवलित
मित्यर्थः) अफेद् वेरना

तुलेरोहाम ॥ ४ ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति, ओहामइ, तुलइ ॥

विरिचेरोलुण्डोलुण्ड पल्हत्याः ॥ ४ ॥ २६ ॥

विरेचतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादयस्त्रय आदेशा वा भवन्ति ओलु-
डइ, उलुण्डइ, पल्हत्यइ, विरेअइ ॥ जुलाब्

तडेराहोडविहोडौ ॥ ४ ॥ २७ ॥

तडेर्ण्यन्तस्य एतौ आदेशौ वा भवतः, आहोडइ विहोडइ, पक्षे माड
पीट
॥डेइ ॥

मिश्रेर्वासाल मेलवौ ॥ ४ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः, वीसा-
इ मेलवइ, मिस्सइ ॥

उद्दूलेर्गुण्डः ॥ ४ ॥ २९ ॥

उद्दूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ड इत्यादेशो वा भवति गुण्डइ पक्षे उद्दूलेड॥ ध्रु
भरना

अमेस्तालिअण्ट तमाटौ ॥ ४ ॥ ३० ॥

अमतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ड तमाटौ आदेशौ वा भवतः, तालि-
अण्डइ तमाडइ, भामेइ भमाडइ ममावेइ ॥

नशोर्विउड नासव हारव विप्पगाल पलावा ॥ ४ ॥ ३१ ॥

नशोर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति, विउडड नासवड हार-
वड विप्पगालइ पलावइ, पक्षे नासेइ ॥ ४ ॥

दृशोर्दावदसदक्खवाः ॥ ४ ॥ ३२ ॥

दृशोर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति, दावइ दसइ दक्ख-
वइ, दरिसइ ॥

म्लेर्वापघायौ ॥ ४ ॥ १८ ॥ सुर्किना

म्लायतेर्वापघाय इत्यादेशौ वा भवतः, वाइ, पघायइ, मिला

निर्मां निम्माण निम्मवौ ॥ ४ ॥ १९ ॥

नि'पूर्वस्य मिमीतेरेतावद्देशौ भवतः, निम्माणइ निम्मवइ ॥

क्षेर्णिज्झरो वा ॥ ४ ॥ २० ॥ स्वन्ता, वना

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशौ वा भवति, णिज्झरइ, पक्षे झिजइ ।

छदेर्णेर्णुम नूम सन्नूम ढक्कौम्वाल पघालां ॥ ४ ॥ २१ ॥

छदेर्ण्यन्तस्य एते पढादेशा वा भवन्ति, णुमइ नूमइ सन्नू
ढकइ ओम्वालइ पघालइ, छायइ ॥ आन्ध्रदेश

नित्रिपत्योर्निहोड ॥ ४ ॥ २२ ॥

निघृगः पतेश्च ण्यन्तस्य निहोड इत्यादेशौ वा भवति, निहोड
पक्षे, निवारइ, पाडेइ, रोक्कना

दृष्टो दूमः ॥ ४ ॥ २३ ॥

दृष्टो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशौ भवति, दूमइ मज्झहिजयं ॥ पा

घवल्लेर्दूमः ॥ ४ ॥ २४ ॥ परिलाप

घवल्लयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशौ वा भवति, दुमइ, घवलइ, स्वराण
स्वरावहुलम् ४, २३८ ॥ इति दीर्घत्वमपि दूमिअ (अत्रलि
मित्यर्थः) सफेद, यरना

तुलेरोहामः ॥ ४ ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशौ वा भवति, ओहामइ, तुलइ ॥

विरिचेरोलुण्डोलुण्ड पल्हत्याः ॥ ४ ॥ २६ ॥

विरिचेतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादयस्त्रय आदेशा वा भवन्ति ओलु-
ण्डइ, उलुण्डइ, पल्हत्यइ, विरेअइ ॥ जुलाब्

तडेराहोटविहोडौ ॥ ४ ॥ २७ ॥

तडेर्ण्यन्तस्य एतौ आदेशौ वा भवत, आहोडइ विहोडइ, पक्षे ता-
गडेइ ॥ श्री

मिश्रेर्वीसाल मेलवौ ॥ ४ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः, वीमा-
लइ मेलवइ, मिस्तइ ॥

उड्डूलेगुण्डः ॥ ४ ॥ २९ ॥

उड्डूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ड इत्यादेशो वा भवति गुण्डइ पक्षे उड्डूलेड ॥ ध्रु
अर

अमेस्तालिअण्ट तमाडौ ॥ ४ ॥ ३० ॥

अमतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ड तमाडौ आदेशौ वा भवतः, तालि-
अण्डइ तमाडइ, भामेइ भर्माडइ भमावेइ ॥

नशेर्विउड नासव हारव विप्पगाल पलावा ॥ ४ ॥ ३१ ॥

नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति, विउडइ नासवइ हार-
वइ विप्पगालइ पलावइ, पक्षे नासेइ ॥ ४ ॥

दृगोर्दावदंसदग्गवचाः ॥ ४ ॥ ३२ ॥

दृगोर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति, दावइ दसइ दवस-
पइ, दरिसइ ॥

उदघटेरुगः ॥ ४ ॥ ३३ ॥

उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यन्तस्य उग्ग इत्यादेशो वा भवति, उग्ग
उग्गाडइ ॥ उच्चारणा

स्पृहः सिह ॥ ४ ॥ ३४ ॥

स्पृहो ण्यन्तस्य सिह इत्यादेशो भवति, सिहइ ॥ उच्चारणा

सभावेरासंघः ॥ ४ ॥ ३५ ॥

सभावयतेरासघ इत्यादेशो वा भवति, आसघइ, सभावइ ॥

उन्नमेरुत्थघोल्लालगुलुगुञ्जोप्पेलाः ॥ ४ ॥ ३६ ॥

उत्पूर्वस्य नमेर्ण्यन्तस्य एते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, उत्थया
उल्लालइ गुलुगुञ्जइ उप्पेलइ, उन्नावइ, ॥

प्रस्थापेः पट्टव पेण्डवौ ॥ ४ ॥ ३७ ॥

प्रपूर्वस्य स्थापेर्ण्यन्तस्य पट्टव पेण्डव इत्यादेशौ वा भवतः ।
पट्टवइ पेण्डवइ, पट्टावइ ॥

विज्जपेर्वोक्कावुक्कौ ॥ ४ ॥ ३८ ॥

विपूर्वस्य जानातेर्ण्यन्तस्य वोक्क आवुक्क इत्यादेशौ वा भवतः ।
वोक्कइ आवुक्कइ, विण्णवइ ॥ प्रार्थना

अपेरल्लिव चच्चुप्प पणामाः ॥ ४ ॥ ३९ ॥

अपेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति, अल्लिवइ चच्चुप्पइ
पणामइ, पक्षे अप्पेइ ॥ उच्चारणा

यापेर्जव ॥ ४ ॥ ४० ॥

यातेर्ण्यन्तस्य जव इत्यादेशो वा भवति, जवइ जावेइ ॥ उच्चारणा

प्लावेरोम्बालपद्मालौ ॥ ४ ॥ ४१ ॥

प्लवतेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः, ओम्बालइ पद्मालइ, क्व
पावेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ ४ ॥ ४२ ॥

विकोशयतेर्नामघातोर्ण्यन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति, खोल
पक्खोडइ विकोसइ ॥ केना

रोमन्धेरोग्गालवग्गोलौ ॥ ४ ॥ ४३ ॥

रोमन्धेर्नामघातोर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः, ओग्गालइ
वग्गोलइ रोमन्धइ ॥ गाये नि उगाली

कमेर्णिहुवः ॥ ४ ॥ ४४ ॥

कमे स्वार्थण्यन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति, णिहुवइ
कामेइ ॥ इच्छा करना

प्रकाशेर्णुवः ॥ ४ ॥ ४५ ॥

प्रकाशेर्ण्यन्तस्य णुव इत्यादेशो वा भवति, णुवइ पयासेइ ॥ प्रकाश नि
जा

कम्पेर्विच्छोलः ॥ ४ ॥ ४६ ॥

कम्पेर्ण्यन्तस्य विच्छोल इत्यादेशो वा भवति, विच्छोलइ
कम्पेइ ॥

आरोहेर्वलः ॥ ४ ॥ ४७ ॥

आरोहेर्ण्यन्तस्य वल इत्यादेशो वा भवति, वलइ आरोहेइ ॥

१ परदेदावावे ॥ ३ ॥ १४९ ॥ इति पक्षे मेरेदादेश ॥

दोलेरखोलः ॥ ४ ॥ ४८ ॥

मुद्र

दुलेः स्वार्थण्यन्तस्य रंखोल इत्यादेशो वा भवति, खोल
दोलड ॥

रञ्जेरावः ॥ ४ ॥ ४९ ॥

रञ्जेर्ण्यन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति, रावइ रजेड ॥

घटेः परिवाडः ॥ ४ ॥ ५० ॥

घटेर्ण्यन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति, परिवाडेइ घडेइ ॥

वेष्टेः परिआलः ॥ ४ ॥ ५१ ॥

वेष्टेर्ण्यन्तस्य परिआल इत्यादेशो वा भवति, परिआलेइ, वेडेइ ।

क्रिय. फिणो वेस्तु के च ॥ ४ ॥ ५२ ॥

णेरिति निवृत्तम्, क्रीणातेः फिण इत्यादेशो भवति, वे पर
तु द्विरुक्तं के चकारात्किणश्च भवति, फिणइ विकेइ विकिणइ ॥

भियो भाचीहौ ॥ ४ ॥ ५३ ॥

चिभेतेरेतावादेशौ भवतः, भाइ भाइअ, चीहइ चीहिअ, घड
लाधिकारात् भीओ ॥

आलीडोऽल्ली ॥ ४ ॥ ५४ ॥

लीन आलीयतेरल्ली इत्यादेशो भवति, अल्लीअइ, अल्लीणो ॥

निलीडेर्णिलीअ णिलुक णिरिग्घलुकलिक्कलिहक्काः ॥४॥५५॥

निलीडेरेते पडादेशा वा भवन्ति, णिलीजइ णिलुकड णिरिग्घ
लुकड लिक्कइ लिहक्कइ, निलिअइ ॥ हुपता हे

१ वेष्टे ॥ ४ ॥ २२१ ॥ इति टकारस्य टकारादेशः ॥

विलीङ्गिर्विरा ॥ ४ ॥ ५६ ॥

विलीङ्गिर्विरा इत्यादेशो वा भवति, विराड्, विलिङ्गइ ॥ वृष्प जानाहे
रुते रुञ्ज रुण्टौ ॥ ४ ॥ ५७ ॥

रौतेरेतावादशौ वा भवतः, रुञ्जइ रुण्टइ, रवइ, शब्द कना
श्रुतेर्हणः ॥ ४ ॥ ५८ ॥

शृणोतेर्हण इत्यादेशो वा भवति, हणइ सुर्णइ,
ध्रुगेर्धुवः ॥ ४ ॥ ५९ ॥

धुनोतेर्धुव इत्यादेशो वा भवति, धुवइ धुणइ,
भुवेर्होह्रुवर्वाः ॥ ४ ॥ ६० ॥

भुवो घातोर्हो ह्रुव हव इत्यादेशो वा भवन्ति, होइ होन्ति,
ह्रुवइ ह्रुवन्ति, हवइ हवन्ति, पक्षे भवइ, परिहीणविहवो भविड,
पमवइ, परिभवइ, सभवइ, कचिदन्यदपि उन्मुअड भत्त,
अचिति ह्रुः ॥ ४ ॥ ६१ ॥

विद्वर्जे प्रत्यये परे भुवो ह्रु इत्यादेशो वा भवति, हुन्ति,
(भवन्) हुन्तो, अचिति किं होइ,

पृथक् स्पृष्टे णिवड. ॥ ४ ॥ ६२ ॥

पृथक् भूते स्पृष्टे च कर्तरि भुवो णिवड इत्यादेशो भवति,
णिवडइ, पृथक् स्पृष्टो वा भवतीत्यर्थः, अस्त होन्व

प्रभौ ह्रुप्पो वा ॥ ४ ॥ ६३ ॥

प्रभुकर्तृकस्य भुवो ह्रुप्प इत्यादेशो वा भवति, प्रभुत्व च प्रपूर्व-
सौवार्थः, अङ्गे चिय न पद्मुप्पइ, पक्षे प्रभवइ ॥

क्ते हु० ॥ ४ ॥ ६४ ॥

भुवः क्ते प्रत्यये हुर् आदेशो भवति, हुअ अणुहुअं पहुअं,

कृगे. कुणः ॥ ४ ॥ ६७ ॥

कृगेः कुण इत्यादेशो वा भवति, कुणइ करइ,

काणे क्षिते णिआरः ॥ ४ ॥ ६६ ॥

काणे क्षितविपयस्य कृगो णिआर इत्यादेशो वा भवति, णिअ
रइ, काणे क्षित करोति, काणा देखणा

निष्टम्भावष्टम्मे णिट्टुह सदाणं ॥ ४ ॥ ६७ ॥

निष्टम्भविपयस्य अवष्टम्भविपयस्य च कृगो यथासख्य णिट्टु
सदाण इत्यादेशो वा भवतः, णिट्टुहइ निष्टम्भ करोति, संदाण
अवष्टम्भ करोति, काच्छी तुरहे से छहरना शिम्भ करवा

श्रमे वावम्फ ॥ ४ ॥ ६८ ॥

श्रमविपयस्य कृगो वावम्फ इत्यादेशो वा भवति, वावम्फ
श्रम करोति,

मन्युनौष्टमालिन्ये णिघोल ॥ ४ ॥ ६९ ॥

मन्युना करणेन यदौष्टमालिन्य तद्विपयस्य कृगो णिघोल इत्य
देशो वा भवति, णिघोलइ, मन्युना ओष्ट मलिन करोति,

शैथिल्यलम्बने पयल्ल ॥ ४ ॥ ७० ॥

शैथिल्यविपयस्य लम्बनविपयस्य च कृगः पयल्ल इत्यादेशो वा
भवति, पयल्लइ शिथिलीभवति लम्बते वा ॥

निष्पातान्छोटे-णीलुञ्छः ॥ ४ ॥ ७१ ॥

निष्पतनविपयस्य आच्छोटनविपयस्य च कृगो णीलुञ्छ इत्या-
देशो वा भवति, णीलुञ्छइ निष्पतति आच्छोटयति वा ॥ म्याडता हे
क्षुरे कम्मः ॥ ४ ॥ ७२ ॥

क्षुरविपयस्य कृगः कम्म इत्यादेशो वा भवति, कम्मइ क्षुर
करोति, रिजामत

चाटौ गुललः ॥ ४ ॥ ७३ ॥

चाडुविपयस्य कृगो गुलल इत्यादेशो वा भवति, गुललइ चाडु
करोतीत्यर्थः ॥

सरेक्षरक्षरभर भल लढ विम्हर सुमर पयर

पम्हुहाः ॥ ४ ॥ ७४ ॥

सरेरेते नवादेशा वा भवन्ति, क्षरइ क्षरइ भरइ भलइ लढइ
विम्हरइ सुमरइ पयरइ पम्हुहइ, सरइ ॥ मदि करता हे

विस्सुः पम्हुस विम्हर वीसरः ॥ ४ ॥ ७५ ॥

विस्सरतेरेते आदेशा भवन्ति, पम्हुसइ विम्हरइ वीसरइ ॥ च्छा जात्य

व्याहृगेः कोक पोक्कौ ॥ ४ ॥ ७६ ॥

व्याहरतेरेतावादेशौ वा भवतः, कोकइ पोक्कइ, इस्वत्वे तु
कुक्कइ, पक्षे वाहरइ ॥ कदमा हे

प्रसरेः पयल्लोवेल्लौ ॥ ४ ॥ ७७ ॥

प्रसरतेः पयल्ल उवेल्ल इत्येतावादेशौ वा भवतः, पयल्लइ उवेल्लइ,
पसरइ ॥

महमहो गन्धे ॥ ४ ॥ ७८ ॥

प्रसरतेर्गन्धविषये महमह इत्यादेशो वा भवति, महमहइ सात्
मालर्गन्धो पसरइ, गन्ध इति किं, पसरइ ॥

निस्सरेर्णीहर नील घाड वरहाडाः ॥ ४ ॥ ७९ ॥

निस्सरतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, णीहरइ नी
घाडइ वरहाडइ नीसरइ ॥ निष्कृता है

जाग्नेर्जग्गः ॥ ४ ॥ ८० ॥

जागतेर्जग्ग इत्यादेशो वा भवति, जग्गइ, पक्षे जागरइ ॥

व्याप्रेराअङ्गः ॥ ८१ ॥

व्यापियतेराअङ्ग इत्यादेशो वा भवति आअङ्गेइ वावरेइ ॥

सवृगेः साहर साहटौ ॥ ४ ॥ ८२ ॥

संवृणोते. साहर, साहट इत्यादेशौ वा भवतः, साहरइ सा
हइ, संवरइ ॥ रेफता है

आहडेः सन्नामः ॥ ४ ॥ ८३ ॥

आद्रियतेः सन्नाम इत्यादेशो वा भवति, सन्नामइ आदरइ ॥

प्रहगेः सारः ॥ ४ ॥ ८४ ॥

प्रहरतेः सार इत्यादेशो वा भवति, सारइ पहरइ ॥ भासा है

अवतरेरोह ओरसौ ॥ ४ ॥ ८५ ॥

अवतरतेः ओह ओरस इत्यादेशौ वा भवतः, ओहइ ओरसा
ओरइ ॥

शकेश्चय तर तीर पाराः ॥ ४ ॥ ८६ ॥

शक्रोतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, चयइ, तरइ तीरइ
पारइ, सकइ, त्यजतेरपि, चयइ हानिं करोति, तरतेरपि तीरइ,
पारयतेरपि पारेइ कर्म समाप्नोति ॥

फक्कस्यक्कः ॥ ४ ॥ ८७ ॥

फक्कतेस्यक्क इत्यादेशो भवति, थक्कइ, ॥ थक्क-एइ

श्लाघः सलहः ॥ ८८ ॥

श्लाघतेः सलह इत्यादेशो भवति, सलहइ,

खचेर्वेअड ॥ ४ ॥ ८९ ॥

खचतेर्वेअड इत्यादेशो वा भवति, वेअडइ खचइ, ॥ न्यस होता

पचेंः सोल्ल पउल्लौ ॥ ४ ॥ ९० ॥

पचतेः सोल्ल पउल्ल इत्यादेशौ वा भवतः, सोल्लइ पउल्लइ,
पयइ ॥

मुचेइछड्ढावहेड मेल्लोस्सिक्क रेअव गिल्लुञ्छ घं-
साडाः ॥ ४ ॥ ९१ ॥

मुच्चतेरेते सप्तादेशा वा भवन्ति, छड्ढइ अवहेडइ मेल्लइ उस्सि-
क्क रेअवइ गिल्लुञ्छइ घसाडइ, पक्षे मुअइ ॥

दुःखे गिबलः ॥ ४ ॥ ९२ ॥

दुःख विपयस्य मुचे. गिबल इत्यादेशो वा भवति, गिबलेइ,
दुःख मुच्चतीत्यर्थः ॥

वञ्चैर्वेहव वेलव जूरवोमच्छाः ॥ ४ ॥ ९३ ॥

वञ्चतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, वेहवइ वेलवइ जूर
उमच्छइ, वंचइ ॥ उगता

रचेरुगहावह विडविडाः ॥ ४ ॥ ९४ ॥

रचेर्धातेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, उगहइ अवहइ, वि
डिहइ, रअइ ॥ अनाता

समारचेरुवहत्थ सारव समार केलायाः ॥ ४ ॥ ९५ ॥

समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, उवहत्थइ सार
समारइ केलायइ, समारयइ ॥ अनाता

सिचेः सिञ्चसिम्पौ ॥ ४ ॥ ९६ ॥

सिञ्चतेरेतावादेशौ वा भवत ॥ सिञ्चइ सिम्पइ सेजइ ॥

प्रच्छः पुच्छः ॥ ४ ॥ ९७ ॥

पृच्छेः पुच्छादेशो भवति, पुच्छइ ॥

गर्जेर्बुक्कः ॥ ४ ॥ ९८ ॥

गर्जतेर्बुक्क इत्यादेशो वा भवति, बुक्कइ गसइ ॥

घृपेर्दिकः ॥ ४ ॥ ९९ ॥

घृपकर्तृकस्य गर्जेर्दिक इत्यादेशो वा भवति ॥ दिकइ, घृप
गर्जति, ॥

राजेरग्घ छज्ज सह रीर रेहाः ॥ ४ ॥ १०० ॥

राजेरेते यञ्चादेशा वा भवन्ति, अग्घइ छज्जइ सहइ रीर

मस्जेराउङ्ग णिउङ्ग बुङ्ग खुप्पाः ॥ ४ ॥ १०१ ॥

मस्जेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, आउङ्गइ णिउङ्गइ बुङ्गइ
खुप्पइ, म्जइ ॥ साफ करना या डुवना

पुञ्जेरारोल वमालौ ॥ ४ ॥ १०२ ॥

पुञ्जेरेतौ आदेशौ वा भवतः, आरोलइ वमालइ पुञ्जइ ॥ साफ

लस्जेर्जीहः ॥ ४ ॥ १०३ ॥

लस्जेर्जीह इत्यादेशो वा भवति, जीहइ, लज्जइ ॥ तजित होना

तिजेरोसुक्कः ॥ ४ ॥ १०४ ॥

तिजेरोसुक्क इत्यादेशो वा भवति, ओसुक्कइ, तेअणं ॥ तेज होना

मृजेरुग्घुस लुब्ध पुछ पुंस फुस पुस लुह हुल रो

साणाः ॥ ४ ॥ १०५ ॥

मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ उग्घुसइ लुब्धइ पुछइ पुसइ
फुसइ पुसइ लुहइ हुलइ रोसाणइ, पक्षे मज्जइ ॥ साफ या मार्जित कल्या

भज्जेवेमय मुसुमूर मूर सूर सृड विर पविरज्ज

करञ्ज नीरज्जाः ॥ ४ ॥ १०६ ॥

मस्जेरेते नवादेशा वा भवन्ति, वेमयइ मुसुमूरइ मूरइ सूरइ
सृडइ विरइ पविरजइ करञ्जइ नीरज्जइ मज्जइ ॥ नागना होना

अनुव्रजेः परिअग्गः ॥ ४ ॥ १०७ ॥

अनुव्रजेः परिअग्ग इत्यादेशो वा भवति, परिअग्गइ अणुवच्चइ ॥

अर्जेर्विठवः ॥ ४ ॥ १०८ ॥

अर्जेर्विठव इत्यादेशो वा भवति, विठवइ अज्जइ ॥

वञ्चेर्वेह्व घेलव जूरवोमञ्जः ॥ ४ ॥ ९३ ॥

वञ्चतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, वेह्वड वेलवड जूरव
उमच्छइ, वंचइ ॥ उगता

रचेरुगहावह विडविडोः ॥ ४ ॥ ९४ ॥

रचेरुगहावह त्रय आदेशा वा भवन्ति, उगहइ अवहइ, वि
विडइ, रअइ ॥ अ ॥ ११

समारचेरुवहत्थ सारव समार केलायाः ॥ ४ ॥ ९५ ॥

समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, उवहत्थइ सारव
समारइ केलायइ, समारयइ ॥ अनाता

सिचेः सिञ्चसिन्पौ ॥ ४ ॥ ९६ ॥

सिञ्चतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ सिञ्चइ सिन्पइ सेअइ ॥

प्रच्छः पुच्छ ॥ ४ ॥ ९७ ॥

पृच्छेः पुच्छादेशो भवति, पुच्छइ ॥

गर्जेर्बुक्कः ॥ ४ ॥ ९८ ॥

गर्जेतेर्बुक्क इत्यादेशो वा भवति, बुक्कइ गज्जइ ॥

वृषेर्दिकः ॥ ४ ॥ ९९ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जेर्दिक इत्यादेशो वा भवति ॥ दिकइ, वृषस्य
गर्जति, ॥

राजेरग्घ छञ्ज सह रीर रेहा ॥ ४ ॥ १०० ॥

राजेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति, अग्घइ छञ्जइ सहइ रीर
रेहइ, रायइ ॥ अक्षित हेता हे

मस्जेराउड्ड णिउड्ड बुड्ड खुप्पाः ॥ ४ ॥ १०१ ॥

‘मज्जेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, आउड्डइ णिउड्डइ बुड्डइ
प्पइ, मज्जइ ॥ साफ करना या डुवा

पुञ्जेरारोल चमालौ ॥ ४ ॥ १०२ ॥

पुञ्जेरेतौ आदेशौ वा भवतः, आरोलइ चमालइ पुञ्जइ ॥ समूह

लस्जेर्जीहः ॥ ४ ॥ १०३ ॥

लज्जेतेर्जीह इत्यादेशो वा भवति, जीहइ, लज्जइ ॥ तजित होना

तिजेरोसुक्कः ॥ ४ ॥ १०४ ॥

तिजेरोसुक्क इत्यादेशो वा भवति, ओसुक्कइ, तेअण ॥ तेज होगा

मृजेरुग्घुस लुच्छ पुछ पुस फुस पुस लुह हल रो

साणाः ॥ ४ ॥ १०५ ॥

मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ उग्घुसइ लुछइ पुछइ पुसइ
सइ पुसइ लुहइ हलइ रोसाणइ, पक्षे मज्जइ ॥ साफ या मार्जित करना

भज्जेर्वेमय मुसुमूर मूर सूर स्रड विर पविरज्ज

करज्ज नीरज्जाः ॥ ४ ॥ १०६ ॥

मज्जेरेते नवादेशा वा भवन्ति, वेमयइ मुसुमूरइ मूरइ सूरइ
इइ विरइ पविरजइ करज्जइ नीरज्जइ भज्जइ ॥ चागना गेजा

अनुव्रजेः परिअग्गः ॥ ४ ॥ १०७ ॥

अनुव्रजेः परिअग्ग इत्यादेशो वा भवति, परिअग्गइ अणुवचड ॥

अर्जेर्विढवः ॥ ४ ॥ १०८ ॥

अर्जेर्विढव इत्यादेशो वा भवति, विढवइ अज्जइ ॥

युजो जुञ्ज जुञ्ज जुप्पाः ॥ ४ ॥ १०९ ॥

युजो जुञ्ज जुञ्ज जुप्प इत्यादेशा भवन्ति, जुञ्जइ जुञ्जइ जुप्पइ ॥

भुजो भुञ्ज जिम जेम कम्माणह समार्ण चमढ

चड्डाः ॥ ४ ॥ ११० ॥

भुजेरेतेऽष्टादेशा भवन्ति, भुञ्जइ जिमइ जेमइ कम्मइ अण्डा
समाणइ चमढइ चड्डइ ॥ कृपितता यस्या

वोपेन कम्मवः ॥ ४ ॥ १११ ॥

उपेन युक्तस्य भुजे. कम्मव इत्यादेशो वा भवति, कम्मव
उवहुञ्जइ ॥ काम मे लान्ता

घटतेर्गढः ॥ ४ ॥ ११२ ॥

घटतेर्गढ इत्यादेशा वा भवन्ति, गढइ घडइ ॥

समो गल. ॥ ४ ॥ ११३ ॥

सम्पूर्वस्य घटतेर्गल इत्यादेशो वा भवति, संगलइ सघडइ ॥ म

हासेन स्फुटेर्मुः ॥ ४ ॥ ११४ ॥

हासेन कारणेन य. स्फुटिस्तस्य मुरादेशो वा भवति, मुर
हासेन स्फुटति ॥ स्थितता है

मण्डेश्चिञ्च चिञ्चअ चिञ्चिल्ल रीढ टिविडिक्काः ॥ ४ ॥ ११५ ॥

मण्डेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति, चिञ्चइ चिञ्चअइ चिञ्चिल्लइ
रीढइ टिविडिक्कइ, मण्डइ ॥ सोभित तेता है

तुडेस्तोड तुट्ट खुट्ट खुडोकखुडोल्लुक गिल्लुक

लुक्कोल्लूराः ॥ ४ ॥ ११६ ॥

तुडेरिते नवादेशा वा भवन्ति, तोडइ तुडइ खुडइ खुडइ
उडइ उडइ उडइ उडइ उडइ उडइ ॥ चञ्चलः ॥

घूर्णो घुल घोल घुम्म पहल्लाः ॥ ४ ॥ ११७ ॥

घूर्णेरिते चत्वार आदेशा भवन्ति घुलइ घोलइ घुम्मइ पहल्लइ ॥ घूर्णः

विघृतेर्दसः ॥ ४ ॥ ११८ ॥

विघृतेर्दस इत्यादेशो वा भवति, ढसइ विघृटइ ॥ चञ्चलः ॥

कथेरटः ॥ ४ ॥ ११९ ॥

कथेरट इत्यादेशो वा भवति अटइ कठइ ॥ चञ्चलः ॥

ग्रन्थो गण्ठः ॥ ४ ॥ १२० ॥

ग्रन्थेर्गण्ठ इत्यादेशो वा भवति, गण्ठइ गण्ठी ॥ चञ्चलः ॥

मन्थेर्घुसलविरोलौ ॥ ४ ॥ १२१ ॥

मन्थेर्घुसलविरोल इत्यादेशो वा भवति, घुसलइ विरोलइ,

मन्थइ ॥ चञ्चलः ॥

ह्लादेरवअच्छः ॥ ४ ॥ १२२ ॥

ह्लादतेर्ण्यन्तस्याप्यन्तस्य च अवअच्छ इत्यादेशो भवति,

अवअच्छइ (ह्लादते ह्लादयति वा) इकारो ण्यन्तस्यापि परिग्र-

हार्थम् ॥ चञ्चलः ॥

नेःसदो मज्जः ॥ ४ ॥ १२३ ॥

निपूर्वस्य सदो मज्ज इत्यादेशो भवति, अत्ता एत्य णुमज्जइ ॥ चञ्चलः ॥

१ कपयर्पा ढ ॥ ४ ॥ २२० ॥ इति यकारस्य ढकारादेशः ॥

छिदेर्दुहाव् णिच्छल्ल णिज्झोड णिघर णिहूर लूराः४॥१२
 छिदेरेते पडादेशा वा भवन्ति, दुहावह् णिच्छल्लह् णिज्झोड
 णिघरह् णिहूरह् लूरह्, पक्षे छिन्दह् ॥ छिन्देन मां स्पष्टिगत

आळा ओअन्द उद्दालौ ॥ ४ ॥ १२५ ॥

आळा युक्तस्य छिदेरोअन्द उद्दाल इत्यादेशौ वा भवत
 ओअन्दह् उद्दालह्, अच्छिन्दह् ॥ अच्छिन्देन मां स्पष्टिगत

मृदो मल मढ परिहट्ट खड्ड चड्ड मड्ड-पन्नाडाः ॥ ४ ॥ १२६ ॥
 मृदनातेरेते समादेशा भवन्ति, मलह् मढह् परिहट्टह् सड्ड
 चड्डह् मड्डह् पन्नाडह् ॥ मृदनातेरेते समादेशा

स्पन्देष्टुल्लुचुलः ॥ ४ ॥ १२७ ॥

स्पन्देष्टुल्लुचुल इत्यादेशो वा भवति, चुल्लुचुलह् फन्दह् ॥ फन्देन मां स्पष्टिगत

निरः पदेर्वलः ॥ ४ ॥ १२८ ॥

निःपूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति, निषलह् निर्पलह् ॥

विसंवदेर्विअट्ट विलोट्ट फसाः ॥ ४ ॥ १२९ ॥

विस पूर्वस्य वदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, विअट्टह् विलो
 ट्टह् फसह् विसंवयह् ॥ विसंवयस्य आदेशा

शदी झड पक्खोडौ ॥ ४ ॥ १३० ॥

शीयते रतावादेशौ भवत, झडह् पक्खोडह् ॥ शीयते रतावादेशौ

आक्रन्देणीहरः ॥ ४ ॥ १३१ ॥

आक्रन्देणीहर इत्यादेशो वा भवति, णीहरह् अक्रन्दह् ॥ अक्रन्देन मां स्पष्टिगत

खिदेर्जूर विसूरौ ॥ ४ ॥ १३२ ॥

खिदेरेतावादेशौ वा भवतः, जूरइ विसूरइ, खिजइ ॥ उस्वी लोना

रुधेरुत्थघः ॥ १३३ ॥

रुधेरुत्थघ इत्यादेशो वा भवति, उत्थघइ रुन्धइ ॥ शेऊगा

निषेधेर्हकः ॥ ४ ॥ १३४ ॥

निषेधतेर्हक इत्यादेशो वा भवति, हकइ निसेहइ ॥ निषेधकरता है

कुधेर्जूरः ॥ ४ ॥ १३५ ॥

कुधेर्जूर इत्यादेशो वा भवति, जूरइ कुज्जइ ॥ अनेधकरता

जनो जा जम्मौ ॥ ४ ॥ १३६ ॥

जायतेर्जा जम्म इत्यादेशौ भवतः, जाअइ जम्मइ ॥

तनेस्तड तडु तडुव विरह्या ॥ ४ ॥ १३७ ॥

तनेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, तडइ तडुइ तडुवइ विर-निस
इ तणइ ॥

तृपस्थिप्पः ॥ ४ ॥ १३८ ॥

तृपतेस्थिप्प इत्यादेशो भवति, थिप्पइ, ॥ उ उप्ता लोणा

उपसर्पेरह्लिअः ॥ ४ ॥ १३९ ॥

उपपूर्वस्य स्रपेः कृतगुणस्य अह्लिअ इत्यादेशो वा भवति,
अह्लिअइ उवसप्पइ ॥ पासर्पे शरकता है

१ रुधो न्यम्मी च ॥ ४ ॥ २१८ ॥ इति घकारस्य स्थाने 'घ' इत्यादेश ॥
२ सुयसुध स्रप कुष सिध महां जस ॥ ४ ॥ २१७ ॥ इति घकारस्थाने जस
इत्यादेश ॥

छिदेर्दुहाव् णिच्छल्ल णिज्झोड णिवर णिलूर, लूराः४॥१२१॥
 छिदेरेते पडादेशा वा भवन्ति, दुहावह् णिच्छल्लह् णिज्झोड
 णिवरह् णिलूरह् लूरह्, पक्षे छिन्दह् ॥ द्वि-हा वा म्पिष्टा
 आडा ओअन्द उद्दालौ ॥ ४ ॥ १२५ ॥

आडा युक्तस्य छिदेरोअन्द उद्दाल इत्यादेशौ वा भवत
 ओअन्दह् उद्दालह्, अच्छिन्दह् ॥ प्राप्तौ परम् देदा करना
 मृदो मल मढ परिहृह् म्वड् चड्, मड् पन्नाडाः ॥ ४ ॥ १२६ ॥
 मृदनातेरेते सप्तादेशा भवन्ति, मलह्, मढह् परिहृह् खड्
 चड्ह् मड्ह् पन्नाडह् ॥ गर्दिना करण

स्पन्देश्चुल्लुचुलः ॥ ४ ॥ १२७ ॥

स्पन्देश्चुल्लुचुल इत्यादेशो वा भवति, चुल्लुचुलह् फन्दह् ॥ फन्द
 निर' पदेर्वलः ॥ ४ ॥ १२८ ॥

नि'पूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति, निषलह् निर्पजह् ॥
 विसंवदेर्विअट्ट विलोट्ट फसाः ॥ ४ ॥ १२९ ॥

विस पूर्वस्य वदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, विअट्टह् विलो
 ट्टह् फंसह् विसंवयह् ॥ न म्गडा करना

शदो झड पक्खोडौ ॥ ४ ॥ १३० ॥

शीयते रेतावादेशौ भवतः, झडह् पक्खोडह् ॥ गोपना है

आक्रन्देर्णीहरः ॥ ४ ॥ १३१ ॥

आक्रन्देर्णीहर इत्यादेशो वा भवति, णीहरह् अक्रन्दह् ॥ विस्मय

खिदेर्जूर विस्तरौ ॥ ४ ॥ १३२ ॥

खिदेरेतावादेशौ वा भवतः, जूरइ विस्तरइ, खिजइ ॥ दुस्वी दोना

रुधेरुत्थघः ॥ १३३ ॥

रुधेरुत्थघ इत्यादेशो वा भवति, उत्थघइ रुन्घइ ॥ रोक्का

निषेधेर्हृक्कः ॥ ४ ॥ १३४ ॥

निषेधतेर्हृक्क इत्यादेशो वा भवति, हृक्कइ निसेहइ ॥ निषेध करणा हे

कुधेर्जूरः ॥ ४ ॥ १३५ ॥

कुधेर्जूर इत्यादेशो वा भवति, जूरइ कुज्जइ ॥ प्रविश करणा

जनो जा जम्मौ ॥ ४ ॥ १३६ ॥

जायतेर्जा जम्म इत्यादेशौ भवतः, जाअइ जम्मइ ॥

तनेस्तड तड् तड् व विरल्ला. ॥ ४ ॥ १३७ ॥

तनेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, तडइ तड्इ तड् वइ विर-
ल्ला ॥

तृपस्थिप्प. ॥ ४ ॥ १३८ ॥

तृपतेस्थिप्प इत्यादेशो भवति, थिप्पइ ॥ रु वृत्त रोगा

उपसर्पेरल्लिअः ॥ ४ ॥ १३९ ॥

उपपूर्वस्य सृषे कृतगुणस्य अल्लिअ इत्यादेशो वा भवति,
अल्लिअइ उवसप्पइ ॥ पासर्गे शरणा हे

१ ह्यो यम्मौ च ॥ ४ ॥ २१८ ॥ इति धकारस्य स्थाने थ इत्यादेशः ॥
२ सुपबुध गृष कुष तिष महं जस ॥ ४ ॥ २१० ॥ इति धकारस्थाने जस
इत्यादेशः ॥

संतपेक्षखः ॥ ४ ॥ १४० ॥

सतपेक्षख इत्यादेशो वा भवति, झखइ संतप्पइ ॥

व्यापेरोअग्गः ॥ ४ ॥ १४१ ॥

व्यामोतेरोअग्ग इत्यादेशो वा भवति, ओअग्गइ वावेइ ॥

समापेः समाणः ॥ ४ ॥ १४२ ॥

समामोतेः समाण इत्यादेशो वा भवति, समाणइ समावेइ ।

क्षिपेर्गलत्थाडुक्ख सोल्ल पेल्ल णोल्ल छुह हुल

परी घत्ताः ॥ ४ ॥ १४३ ॥

क्षिपेरेते नवादेशा वा भवन्ति, गलत्थइ अडुक्खइ सो
पेल्लइ णोल्लइ हसत्वेतु णुल्लइ छुहइ हुलइ परीइ घत्तइ, खिवइ ॥

उत्क्षिपेर्गुलगुञ्छोत्थघात्तथोन्मुत्तोस्सिक

हक्खुवा' ॥ ४ ॥ १४४ ॥

उत्पूर्वस्य क्षिपेरेते षडादेशा वा भवन्ति, गुलगुञ्छइ उत्थं
अल्लत्थइ उन्मुत्तइ उस्सिकइ हक्खुवइ, उक्खिवइ ॥ उत्तर फेकमा

आक्षिपेर्णीरवः ॥ ४ ॥ १४५ ॥

आहपूर्वस्य क्षिपेर्णीरव इत्यादेशो वा भवति ॥ णीरवइ
क्खिवइ ॥ उत्तर कल्लमं लणणा

खपेः कमवस लिस लोद्धाः ॥ ४ ॥ १४६ ॥

खपेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, कमवसइ लिसइ लोद्ध
सुअइ ॥ सोता इ

वेपेरायम्वायज्ज्ञौ ॥ ४ ॥ १४७ ॥

वेपेरायम्ब आयज्ज्ञ, इत्यादेशौ वा भवतः ॥ आयम्बइ आय
ज्ञइ वेवइ ॥ कर्मता हे

विलपेक्ष्ण वडवडौ ॥ ४ ॥ १४८ ॥

विलपेक्ष्ण वडवड इत्यादेशौ वा भवतः, क्षंखइ वडवडइ,
वैलवइ ॥ विलाप या वक्तव्य

लिपो लिम्पः ॥ ४ ॥ १४९ ॥

लिम्पतेलिम्प इत्यादेशो भवति, लिम्पइ ॥

गुप्येर्विर णडौ ॥ ४ ॥ १५० ॥

गुप्यतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ विरइ णडइ, पक्षे गुप्पइ ॥ द्विपाना

कृपोऽवहो णिः ॥ ४ ॥ १५१ ॥

कृपेः अवह इत्यादेशो भवति, ण्यन्तेऽपि अवहावेड कृपा
रोतीत्यर्थः ॥ दया

प्रदीपेस्तेअव सन्दुम सन्धुक्काब्भुत्ताः ॥ ४ ॥ १५२ ॥

प्रदीप्यतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, तेअवड सन्दुमइ
ण्धुक्कइ अब्भुत्तइ, पलीवइ ॥ प्रदीप कर्ता

लुभे संभाव ॥ ४ ॥ १५३ ॥

लुभ्यतेः समाव इत्यादेशो वा भवति, समावइ लुम्भइ ॥ लोभ कर्ता

क्षुभेः खउर पडुहौ ॥ ४ ॥ १५४ ॥

क्षुभे खउर पडुह इत्यादेशौ वा भवतः, खउरइ, पडुहइ,
कुम्भइ ॥ क्रोध कर्ता

आडो रमे रम्मः ढवौ ॥ ४ ॥ १५५ ॥

आड' परस्य रमे रम्म ढवौ आदेशौ वा भवतः, आर
आडवइ, आरमइ ॥

उपालम्भेर्झख पधार वेलवाः ॥ ४ ॥ १५६ ॥

उपालम्भेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, झखइ पधारइ वे
वइ, उवालम्भइ ॥

अवेर्जृम्भो जम्भा ॥ ४ ॥ १५७ ॥

जृम्भेर्जम्भा इत्यादेशो भवति, वेस्तु न भवति, जम्भ
जम्भाअइ, अवेरिति किम्, केलिपसरो विजम्भइ ॥ नदता है, नव

भाराक्रान्ते नमेर्णिसुढः ॥ ४ ॥ १५८ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुढ इत्यादेशो वा भवति,
नवइ, भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ॥ नार संगगा है

विश्रमेर्णिष्ठा ॥ ४ ॥ १५९ ॥

विश्राम्यतेर्णिष्ठा इत्यादेशो वा भवति, णिष्ठाइ, षीसमइ ॥

आक्रमेरोहावोरत्यारच्छुन्दाः ॥ ४ ॥ १६० ॥

आक्रमेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, ओहावइ उत्त्यारइ छुन्दा
अक्रमइ ॥ एभला फुरवा

भ्रमेष्टिरिटिल्ल दुण्डुल्ल ढण्डल्ल षक्कम्म भम्मइ भमड

भमाड तलअण्ट झण्ट झम्प शुम गुम् फुम

फुस दुम दुस परी परा. ॥ ४ ॥ १६१ ॥

अमेरेतेऽष्टादशादेशा वा भवन्ति, टिरिटिल्लइ दुण्डुल्लइ ढण्डल्ल

किम्मइ भम्मइ ममइ भमाइ तलअण्टइ झण्टइ झम्पइ
 ङ्मइ गुमइ फुमइ फुसइ हुमइ हुसइ परीइ परइ, भमइ ॥ अगन्त करत्ता

गमेरई अहच्छाणुवज्जावज्जसोकुसाकुस पच्चइ
 पच्छन्द णिम्महणी णीण णीलुक्क पदअ रम्म
 परिअल्ल वोल परिअल णिरिणास णिवहाव
 सहावहराः ॥ ४ ॥ १६२ ॥

गमेरेते एकविंशतिरादेशा वा भवन्ति, अईइ अहच्छइ अणु-
 अइ अवजसई उकुसइ अकुसइ पच्चइ पच्छन्दइ णिम्महइ णीइ
 णीणइ णीलुक्कइ पदअइ रम्मइ परिअल्लइ वोलइ परिअलइ णिरि-
 णासइ णिवहइ अवसेहइ अवहरइ ॥ पक्षे गच्छइ, हम्मइ णिह-
 म्मइ णीहम्मइ आहम्मइ पहम्मइ, इत्येते तु हम्म गतावित्यसैव
 प्रविष्यन्ति, ॥

आडा अहिपच्चुअः ॥ ४ ॥ १६३ ॥

आडा सहितस्य गमेः अहिपच्चुअ इत्यादेशो वा भवति, अहि-
 पच्चुअइ ॥ पक्षे आगच्छइ ॥

समा अग्भिडः ॥ ४ ॥ १६४ ॥

समा युक्तस्य गमेः अग्भिड इत्यादेशो वा भवति, अग्भिडइ
 सगच्छइ ॥ गिरत्ता हेः

अभ्याटोम्मत्यः ॥ ४ ॥ १६५ ॥

अभ्याडभ्या युक्तस्य गमेः उम्मत्य इत्यादेशो वा भवति,
 उम्मत्यइ अन्मागच्छइ (अभिमुखमागच्छतीत्यर्थः) ॥ सागने कात्ता हे

अवयज्जह वज्जह मध्वह देवखह ओजखह अवखह अवभव
 पुलोअह पुलअह निअह अवआमह पासह, निज्जाअह इति
 निभ्यायतेः खरादनतो वा (३-२३-९) इति भविष्यति ॥

स्पृश. फास फस फरिस छिव छिहालंखालिहा ४॥१८०

स्पृशतेरेते सप्त आदेशा भवन्ति, फासह फसह फरिसह छि
 छिहह आलुखह आलिहह ॥ अत्रा हे

प्रविशे रिअः ॥ ४ ॥ १८३ ॥

प्रविशे रिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ रिअह पविसह ॥

प्रान्मृशमुषोर्मुसः ॥ ४ ॥ १८४ ॥

प्रात्परयोर्मुशतिमुष्णात्योर्मुस इत्यादेशो भवति, पम्दुस
 प्रमृशति प्रमुष्णाति वा ॥ पिचार सुराना

पिपेर्णिवह गिरिणास गिरिणज्ज रौच चड्डाः ॥ ४ ॥ १८५

पिपेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति, गिवहह गिरिणासह
 जह रौचह चड्डह । पक्षे पीसह ॥ अस्तना

भपेर्वुक्कः ॥ ४ ॥ १८६ ॥

भपेर्वुक्क इत्यादेशो वा भवति, बुक्कह भसह ॥ अत्रा हे

कृपे कह माअड्डाञ्जाणच्छायञ्छाहञ्छाः ॥ ४ ॥ १८७ ॥

कृपेरेते षडादेशा वा भवन्ति, कड्डह साअड्डह अञ्जह अणञ्छ
 अयञ्छह आइञ्छह, पक्षे करिसह ॥ ९

असावक्कवोडः ॥ ४ ॥ १८८ ॥

असिविषयस्य कूपेरकखोड इत्यादेशो भवति, अक्खोडेइ, असि
 होशात्कर्षतीत्यर्थः ॥

गवेपेर्दुण्डुल्ल ढण्डोल गमेस घत्ताः ॥ ४ ॥ १८९ ॥

गवेपेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, दुण्डुल्लइ ढण्डोलइ
 गमेसेइ घत्तइ, गवेसइ ॥

श्लिपे. सामग्गावयास परिअन्ताः ॥ ४ ॥ १९० ॥

श्लिप्यतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, सामगगइ अवयासइ परि-
 मन्तइ, सिलेसइ ॥ मलता है

अक्षेशोप्पडः ॥ ४ ॥ १९१ ॥

अक्षेशोप्पड इत्यादेशो वा भवति, चोप्पडइ, मक्खइ ॥ चोपजता है

काक्षेराहाहिलंघाहिलग्ग वच्च वम्फ मह सिह

विलुम्पाः ॥ ४ ॥ १९२ ॥

काक्षेतेरेतेऽष्टादेशा वा भवन्ति, आहइ अहिलघइ आहिलंखइ
 चिइ वम्फइ महइ सिहइ विलुम्पइ, कखइ ॥ अच्चा

प्रतीक्षेः सामय विहीर विरमालाः ॥ ४ ॥ १९३ ॥

प्रतीक्षेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, सामयइ विहीरइ विरमा-
 लइ, पडिक्खइ ॥ इन्ताप्परं फस्ता टे

तक्षेस्तच्छ चच्छ रम्प रम्फाः ॥ ४ ॥ १९४ ॥

तक्षेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति, तच्छइ चच्छइ रम्पइ
 रम्फइ, तक्खइ ॥ अदिग

विकसेः कोआस वोसट्ठी ॥ ४ ॥ १९५ ॥ अक्षेत्तागसे

विकसतेरेतावादेशौ वा भवतः, कोआसह बोसट्टह विअसह ॥

हसेर्गुञ्जः ॥ ४ ॥ १९६ ॥

हसेर्गुञ्ज इत्यादेशो वा भवति, गुञ्जह हसह ॥

संसेल्हसडिम्मौ ॥ ४ ॥ १९७ ॥

ससेरेतावादेशौ वा भवतः, ल्हसह, परिल्हसह सलिलवसह
डिम्मह, ससह ॥ रिनसफा ॥

त्रसेर्डर घोञ्ज वज्जाः ॥ ४ ॥ १९८ ॥

त्रसेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति, डरह बोञ्जह वज्जह, तसह ॥

न्यसो णिमणुमौ ॥ ४ ॥ १९९ ॥

न्यस्यतेरेतावादेशौ भवतः, णिमह णुमह ॥ रत्ता हे

पर्यसः पलोट्ट पल्लट्ट पल्हत्याः ॥ ४ ॥ २०० ॥

पर्यस्यतेरेते त्रय आदेशा भवन्ति, पलोट्टह पल्लट्टह पल्हत्याह ॥

निःश्वसेर्झह्वः ॥ ४ ॥ २०१ ॥

निःश्वसेर्झह्व इत्यादेशो वा भवति झखह निस्मसह ॥

उल्लसेरुसलोसुम्म णिल्लस पुलआअ गुञ्जोल्लारो

आ. ॥ ४ ॥ २०२ ॥

उल्लसेरेते पडादेशा वा भवन्ति, ऊसलह ऊसुम्मह णिल्लसह पु

आअह गुञ्जोल्लह हखत्वे तु गुञ्जुल्लह, आरोअह, उल्लसह ॥

भासेर्मिसः ॥ ४ ॥ २०३ ॥

भासेर्मिस इत्यादेशो वा भवति, मिसह भासह ॥ पफिका

ग्रसेर्घिसः ॥ ४ ॥ २०४ ॥

ग्रसेर्घिस आदेशो वा भवति, घिसइ गसइ ॥ पकडना

अवाद् गाहेर्वाहः ॥ ४ ॥ २०५ ॥

अवात्परस्य गाहेर्वाह इत्यादेशो वा भवति, ओवाहइ, ओगाहइ ॥ रोप

आरुहेश्चडवलगौ ॥ ४ ॥ २०६ ॥

आरुहेरेतावादेशौ वा भवत' ॥ चडइ वलगइ आरुहइ ॥

मुहेर्गुम्मगुम्मडौ ॥ ४ ॥ २०७ ॥

मुहेरेतावादेशौ वा भवत', गुम्मड गुम्मडइ, मुज्जड ॥ भोटिव होना

दहेरहिऊलालुहौ ॥ ४ ॥ २०८ ॥

दहेरेतावादेशौ वा भवत. ॥ अहिऊलइ आलुहइ ॥ डहइ ॥

ग्रहो बल गेण्ह हर पद्म निरुवाराहिपञ्चुआः ॥४॥२०९॥

ग्रहेरेते पडादेशा भवन्ति, बलड गेण्हइ हरड पद्मइ निरुवारइ
हिपञ्चुअइ ॥

क्त्वा तुम् तव्येषु घेत् ॥ ४ ॥ २१० ॥

ग्रह' क्त्वा तुम् तव्येषु घेत् इत्यादेशो भवति ॥ 'क्त्वा, घेत्तूण,
तुआण, कचिन्न भवति, गेण्हिअ 'तुम्, घेत्तु 'तव्य, घेत्तव ॥

वचो वोत् ॥ ४ ॥ २११ ॥

वक्तेवोत् इत्यादेशो भवति क्त्वातुम्तव्येषु ॥ वोत्तूण वोत्तु
वोत्तव ॥

रुद भुज मुचा तोऽन्त्यस्य ॥ ४ ॥ २१२ ॥

एषामन्त्यस्य क्त्वात्तुम् तव्येषु वो भवति, रोत्तूण रोत्तु रोत्
भोत्तूण भोत्तु भोत्तवं, भोत्तूण भोत्तु भोत्तव ॥ ४ ॥ २१३ ॥

दृशोस्तेन दृ. ॥ ४ ॥ २१३ ॥

दृशोऽन्त्यस्य तकारेण सह द्विरुक्तपृकारो भवति,
तव्येषु, ददृण ददुं ददवं ॥

आः कृगो भूतमविष्यतोश्च ॥ ४ ॥ २१४ ॥

कृगोऽन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति, भूतमविष्यत्कालयो
कारात् क्त्वात्तुम् तव्येषु च, काहीअ अकार्षित् अकरोत् चकार
काहिइ, करिष्यति कर्त्ता वा, (क्त्वा) काऊण (तुम्) क
(तव्य) कायवं ॥

गमिष्यमासां छः ॥ ४ ॥ २१५ ॥

एषामन्त्यस्य छो भवति, गच्छइ इच्छइ जच्छइ अच्छइ ॥

छिदिभिदोर्दः ॥ ४ ॥ २१६ ॥

अनयोरन्त्यस्य नकाराक्रान्तो दकारो भवति, छिन्दइ भिन्दइ

युध बुध गृध क्रुध सिध मुहा ज्ञः ॥ ४ ॥ २१७ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो झो भवति, जुञ्जइ बुञ्जइ गिञ्जइ

कुञ्जइ सिञ्जइ मुञ्जइ ॥ रोङ्गना

रुधो न्ध-म्भौ च ॥ ४ ॥ २१८ ॥

रुधोऽन्त्यस्य न्ध म्भ इत्येतौ चकारात् ज्ञश्च भवति, रुञ्जइ

रुम्भइ रुञ्जइ ॥ रोङ्गना

सदपतोर्दः ॥ ४ ॥ २१९ ॥

अनयोरन्त्यस्य ङो भवति, सङ्ङ पङ्ङ ॥

कथवर्धो ङः ॥ ४ ॥ २२० ॥

अनयोरन्त्यस्य ङो भवति, कङ्ङ वङ्ङ पवयकलयलो, परिव-
ङ्ङ लायर्णा, बहुवचनात् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेधाविशेषेण ग्रहणम् ॥

वेष्टः ॥ ४ ॥ २२१ ॥

वेष्ट वेष्टने इत्यस्य घातोः कगटङ्ङ ॥ २ ॥ ७७ ॥ इत्यादिना

पलोपेऽन्त्यस्य ङो भवति, वेढङ्ङ वेढिञ्ङ ॥

समो ह्यः ॥ ४ ॥ २२२ ॥

सपूर्वस्य वेष्टेतरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति, सवेष्टङ्ङ ॥

वोदः ॥ ४ ॥ २२३ ॥

उदः परस्य वेष्टेतरन्त्यस्य ङो वा भवति, उवेष्टङ्ङ उवेढङ्ङ ॥

खिदा ज्ज ॥ ४ ॥ २२४ ॥

खिदिप्रकाराणाम् अन्त्यस्य द्विरुक्तो जो भवति, सवगसिञ्जि-

रीए, सपञ्जङ्ङ खिञ्ङ, बहुवचन प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

व्रजनृतमदा घ. ॥ ४ ॥ २२५ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तधो भवति, वचङ्ङ, नचङ्ङ, मचङ्ङ ॥

रुदनमोर्वः ॥ ४ ॥ २२६ ॥

अनयोरन्त्यस्य वो भवति, रुवङ्ङ रोवङ्ङ नवङ्ङ ॥

उद्विजः ॥ ४ ॥ २२७ ॥

उद्विजेतरन्त्यस्य वो भवति, उद्विवङ्ङ उद्वेवो ॥

खादघावोर्लुक् ॥ ४ ॥ २२८ ॥

अनयोरन्त्यस्य लुक् भवति, खाङ्ङ, खाञ्ङ, खाहिङ्ङ, खा

(खाओ) घाह धाह्निह धाउ, (धाओ) बहुलाधिकारात् परतम भविष्यद्विध्याद्येकवचने एव भवति, तेनेह न भवति घावन्ति, कचिन्न भवति, घावइ पुरओ ॥

सृजोरः ॥ ४ ॥ २२९ ॥

सृजो घातोरन्त्यस्य रो भवति, निसिरइ वोसिरइ वोसिरामि ॥

शकादीनां द्वित्वम् ॥ ४ ॥ २३० ॥ व्यागता है

शकादीनामन्त्यस्य द्वित्व भवति, शक् सकइ जिम्, जिम्माइ

न-रूप लग् लग्गइ, मग्, मग्गइ, कुप्, कुप्पइ, नश् नस्सइ, अद् पति अट्टइ, छुद, पलोट्टइ, तुद तुट्टइ नद् नट्टइ, सिव् सिव्वइ इत्यादि ॥

स्फुटि-चलेः ॥ ४ ॥ २३१ ॥

अनयोरन्त्यस्य द्वित्व वा भवति, फुट्टइ फुडइ, चल्लइ चलइ ॥

प्रादेर्मीलेः ॥ ४ ॥ २३२ ॥

प्रादे परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्व वा भवति, पमिल्लइ पमील्ल

अन्त्य कल्प निमिल्लइ निमील्लइ, समिल्लइ समील्लइ उम्मिल्लइ उम्मील्लइ, प्रादे रिति किम्, मील्लइ ॥ संक्षेपे प्राप्ता कील्लता है

क्तेनाप्फुण्णादयः ॥ ४ ॥ २५८ ॥

अप्फुण्णादय शब्दी आक्रमिप्रभृतीनां घातूना स्थाने क्तेन स वा निपात्यन्ते, अप्फुण्णो, आक्रान्तः, उकोस, उत्कृष्टम्, फु स्पष्टम्, वीलीणो अतिक्रान्तः, वोसट्टो विकसितः, निसुट्टो निपा तितः, लुग्गो रुग्णः, ल्हिको नष्टः, पस्सुट्टो प्रमृष्टः, प्रसुपितो वा विडत्त अर्जितम्, छित्त स्पृष्टम्, निमिअ स्यापितम्, चक्खित्त

वर्तमानस्यम्, लुअ लूनम्, जडं त्यक्तम्, शोसिअ क्षिप्तं, निच्छृढं केकत
 वादीम्, पल्हत्थं पल्लोह च पर्यस्तम्, हसिमणं हेपितम्,
 दि ॥

घातवोऽर्थान्तरेऽपि ॥ ४ ॥ २५९ ॥

उक्तादर्थान्तरेऽपि घातवो वर्तन्ते, बलिः प्राणने पठितः,
 हादनेऽपि वर्तते, बलइ सादति प्राणनं करोति वा, एव कलिः
 संख्याने संज्ञानेऽपि, कलइ जानाति संख्यानं करोति वा, रिगि-
 र्गतौ प्रवेशेऽपि रिर्गइ प्रविशति गच्छति वा, काइक्षतेर्वम्फ आदेशः
 प्राकृते, वम्फइ अस्यार्थ इच्छइ (गच्छति) सादति वा, फक्तेस्यक्
 आदेशः, थक्इ नीचा गतिं करोति, विलम्बयति वा, विलम्बुपा-
 लम्भयोर्झह आदेशः, झखइ विलपति उपालमते भाषते वा, एव
 पडिवालेइ प्रतीक्षते रक्षति वा, केचित् कैश्चिदुपसर्गेर्नित्यम्, पहरइ
 युध्यते, सहरइ सष्टृणोति, अणुहरइ सदृशीभवति, नीहरइ पुरी-
 पोत्सर्गं करोति, विहरइ क्रीडति, आहरइ सादति, पडिहरइ पुन
 पूरयति, परिहरइ त्यजति, उवहरइ पूजयति, वाहरइ आह्वयति
 पवसइ देशान्तरं गच्छति, उञ्जुपइ चटति, उल्लुहइ निःसरति, ॥

आह्वयते उपसर्गद्वारा
 अथ शौरसेनी ॥

तोदोऽनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ॥ ४ ॥ २६० ॥

शौरसेन्यां भाषायाम् अनादौ अपदादौ वर्तमानस्य तकारस्य
 दकारो भवति, न चेदसौ वर्णान्तरेण सयुक्तो भवति, 'तोदो पूरिद

१ तत पूरितप्रतिज्ञेन मारतिना मन्त्रित ॥

(राओ) धाद् धाद्दिद् धाउ, (घाओ) बहुलाधिकारात् ^{वर्तम}
भविष्यद्विध्याद्येकरचने एव भवति, तेनेह न भवति च
धावन्ति, कचिन्न भवति, धावद् पुरओ ॥

सृजोरः ॥ ४ ॥ २०९ ॥

सृजो घातोरन्त्यस्य रो भवति, निसिरद् वीसिरद् वीसिरामि ॥

शकादीना द्वित्वम् ॥ ४ ॥ २३० ॥

शकादीनामन्त्यस्य द्वित्वं भवति, शक् सकद् जिम्, जिम्मा

^{नन्त} लग् लग्गद्, मग्, मग्गद्, कुप्, कुप्पद्, नश् नस्तद्, अद् प
अद्द्, छुद्, पलोद्द्, तुद् तुद्द् नद् नद्द्, सिव् सिव्वद् इत्यादि ॥

स्फुटि-चलेः ॥ ४ ॥ २३१ ॥

अनयोरन्त्यस्य द्वित्व वा भवति, फुटद् फुडद्, चछुद् चछुद् ॥

प्रादेर्मीलेः ॥ ४ ॥ २३२ ॥

प्रादेः परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्व वा भवति, पमिछुद् पमील

^{नन्त} निमिछुद् निमीलद्, समिछुद् समीलद् उम्मिछुद् उम्मीलद्, प्रा
रिति किम्, मीलद् ॥ ^{लोकोद्गुण्य} ^{शेषतया}

क्तेनाप्फुण्णादयः ॥ ४ ॥ २५८ ॥

अप्फुण्णादयः शब्दी आक्रमिप्रभृतीनां घातूना स्थाने क्तेन च
वा निपात्यन्ते, अप्फुण्णो, आक्रान्तः, उक्कोस, उत्कृष्टम्, ऊ
स्पष्टम्, वोलीणो अतिक्रान्तः, वोसट्टो विकसितः, निसुट्टो निप
तितः, लुग्गो रुग्णः, ल्हिक्को नष्टः, पम्हुट्टो प्रमृष्टः, प्रमुपितो व
विडत्त अर्जितम्, छित्त स्पृष्टम्, निमिअ स्यापितम्, चक्खि

मगव महावीरे, पञ्जलिदो भयव हुदासणो, कचिदन्यत्रापि, मगव
पागसासणे, सपाइ अव सीसो कथव करेमि काह च ॥

नवार्यो व्यः ॥ ४ ॥ २६६ ॥

शौरसेन्यां र्यस्य व्यो वा भवति, अय्यउत्त पग्याकुलीकदम्हि,
सुय्यो, पक्षे अजो पञ्जाकुलो, कजपरवसो, ॥

धो घः ॥ ४ ॥ २६७ ॥

शौरसेन्यां यस्य धो वा भवति, कधेदि कहेदि, नाधो नाहो,
कध कह, राजपधो राजपहो, अपदादावित्येव थामं थेओ ॥

इह हचोर्हस्य ॥ ४ ॥ २६८ ॥

इहशब्दसम्बन्धिनो मध्यमस्येत्थाहचौ ॥ ३ ॥ १४३ ॥ इति
विहितस्य हचथ हकारस्य शौरसेन्यां धो वा भवति, इघ, होघ,
परिचायघ, पक्षे इह, होइ, परिचायह ॥

भुवो भः ॥ ४ ॥ २६९ ॥

रसेन्या भवतेर्हकारस्य भो वा भवति, भोदि होदि, भुवदि
भवदि हवदि ॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ ४ ॥ २७० ॥

पूर्वस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति, अपुरव नाडय,
पक्षे अपुव पदं, अपुवागद ॥

क्त्व इयदूणौ ॥ ४ ॥ २७१ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य इयदूण इत्यादेशौ वा भवतः, भविय

पदिञ्जेन, मासदिना, मन्तिदो, (एतस्मात्) एदाहि, एदाभो,
 अनादाधिति किम्, तथा क्रोधे जघा तस्स राहणो अणुक्रम-
 णीआ भोमि, अयुक्तस्येति किम्, मत्तो, अय्यपुत्तो असभाणि
 सकार, हला सउन्तले ॥

अघः क्वचित् ॥ ४ ॥ २६१ ॥

वर्णान्तरस्याधो वर्तमानस्य तस्य शौरसेन्या दो भवति, क्वि-
 ल्लक्ष्यानुसारेण ॥ महन्दो निचिन्दो अन्देउर ॥ नहन्त निरिचन्त
 धादेस्तावति ॥ ४ ॥ २६२ ॥ जन्तेपुर

शौरसेन्या तावच्छब्दे आदेस्तकारस्य दो वा भवति, ताव-
 दाव ॥

आ भामश्रणे सौ चैनो नः ॥ ४ ॥ २६३ ॥

शौरसेन्याम् इनो नकारस्य 'आमश्रणे सौपरे आकारो वा
 भवति, भो कञ्चुहआ ? सुहिआ ? पक्षे भो तवस्ति, भो मणस्ति ॥
 भो वा ॥ ४ ॥ २६४ ॥

शौरसेन्याम् आमश्रणे सौ परे नकारस्य भो वा भवति, भो रायं,
 भो विअयवम्म, सुकम्म भयव कुसुमाउह भयव तित्थ पवचेह
 पक्षे, संयललोअअन्ते आरि भयव हुदवह ॥

भवद् भगवतोः ॥ ४ ॥ २६५ ॥

आमश्रण इति निवृत्तम् ॥ शौरसेन्याम् अनयोः सौ परे नस्य
 भो भवति, किं एत्थ भव हिदएण चिन्वेदि, एदु भव, सम्भवे

गव महावीरे, पञ्जलिदो भयव हुदासणो, कचिदन्यत्रापि, मघवं
 ागसासणे, सपाइ अव सीसो कथव करेमि काह च ॥

नवार्यो यः ॥ ४ ॥ २६६ ॥

शौरसेन्यां र्यस्य य्यो वा भवति, अय्यउत्त पय्याकुलीकदम्हि,
 प्य्यो, पक्षे अजो पञ्जाकुलो, कञ्जपरवसो, ॥

थो घः ॥ ४ ॥ २६७ ॥

शौरसेन्यां थस्य थो वा भवति, कथेदि कहेदि, नाथो नाहो,
 थ कह, राजपथो राजपहो, अपदादावित्येव थाम थैओ ॥

इह-हचोर्हस्य ॥ ४ ॥ २६८ ॥

इहशब्दसम्बन्धिनी मध्यमस्येत्याहचौ ॥ ३ ॥ १४३ ॥ इति
 वेहितस्य हचश्च हकारस्य शौरसेन्यां थो वा भवति, इघ, होघ,
 रितायध, पक्षे इह, होइ, परितायह ॥

भुवो भः ॥ ४ ॥ २६९ ॥

शौरसेन्यां भवतेर्हकारस्य भो वा भवति, भोदि होदि, भुवदि
 वदि भवदि ह्यदि ॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ ४ ॥ २७० ॥

शौरसेन्यां पूर्वस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति, अपुरव नाढय,
 पपुरवागद, पक्षे अपुव पद, अपुवागद ॥

क्त्व इयदूणी ॥ ४ ॥ २७१ ॥

शौरसेन्यां क्त्वाप्रत्ययस्य इयदूण इत्यादेशो वा भवति, भविय

भोदूण, हविय होदूण, पठिय पठिदूण, रगिय रन्दूण, पक्षे भोवा,
होत्ता, पठित्ता रन्ता ॥

कृगमो ङङुअ. ॥ ४ ॥ २७२ ॥

आभ्या परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य ङित् अङुअ इत्यादेशो वा भवति,
कङुअ, गङुअ पक्षे करिय करिदूण गच्छिय गच्छिदूण ॥

दिरिचेचोः ॥ ४ ॥ २७३ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याघस्येचेचौ ॥ ३ ॥ १३९ ॥ इति विहित
योरिचेचो. स्थाने दिर्भवति, वेति निवृत्तम्, नेदि, देदि, मोदि,
होदि ॥

अतो देश्च ॥ ४ ॥ २७४ ॥

अकारात्परयोरिचेचोः स्थाने देश्काराद् दिश्च भवति, अच्छदे
अच्छदि, गच्छदे गच्छदि, रमदे रमदि, किञ्जदे किञ्जदि, अ
इति किम्, वसुआदि, नेदि, मोदि ॥

भविष्यति स्तिः ॥ ४ ॥ २७५ ॥

शौरसेन्यां भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे स्मिर्भवति, हिस्
हामपवादः, भविस्तिदि, करिस्तिदि गच्छिस्तिदि ॥

अतोडसेर्डादो डाद् ॥ ४ ॥ २७६ ॥

अत* परस्य हसे. शौरसेन्याम् आदो आद् इत्यादेशौ ङितौ
भवतः, दूरादो य्येव दूराद् ॥

इदानीमो दाणि ॥ ४ ॥ २७७ ॥

शौरसेन्यामिदानीमः स्थाने दाणिमित्यादेशो भवति, अनन्त

णीयं दाणिं आणवेदु अय्यो, व्यत्यात् प्राकृतेऽपि, अन्न दाणिं
हे ॥

तस्मात्ताः ॥ ४ ॥ २७८ ॥

शौरसेन्या तस्माच्छब्दस्य ता इत्यादेशो भवति, ता जाव पावे
मि, ता अलं एदिणा माणेण ॥

मोऽन्यात् णो वेदेतोः ॥ ४ ॥ २७९ ॥

शौरसेन्याम् अन्यान्मकारात् पर इदेतोः परयोः णकारागमो
भवति, (इकारे) जुत्त णिम, जुत्तमिण, सरिस णिम, सरिस-
ण, (एकारे) किं णेद किमेद, एव णेद, एवमेद ॥

एवार्थे य्येव ॥ ४ ॥ २८० ॥

शौरसेन्याम् एवार्थे य्येव इति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ मम
येव वम्भणस्स, सो य्येव एसो ॥

हस्त्रे चेट्याहाने ॥ ४ ॥ २८१ ॥

शौरसेन्या चेट्याहाने हस्त्रे इति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ हस्त्रे
चदुरिके ॥

हीमाणहे विस्सघनिर्वेदे ॥ ४ ॥ २८२ ॥

शौरसेन्या हीमाणहे इत्यय निपातो विस्सये निर्वेदे च प्रयो-
क्तव्य. 'विस्सये' हीमाणहे जीवन्तवश्चा मे जणणी ॥ 'निर्वेदे'
हीमाणहे पल्लिस्सन्ता हगे एदेण नियविहिणो दुव्ववसिदेण, ॥

ण नन्वर्थे ॥ ४ ॥ २८३ ॥

शौरसेन्यां नन्वर्थे णमिति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ णं अफ-

लोदया, ण अय्यमिस्सेहिं, पुढम ख्येव आणत्तं, ण भव मे अम्मो
चलदि, आर्ये वाक्यालकारेऽपि दृश्यते नमोत्थु ण जया^२नें,
तथा ण ॥

अम्महे हर्षे ॥ ४ ॥ २८४ ॥

शौरसेन्याम् अम्महे इति निपातो हर्षे प्रयोक्तव्यः ॥ अम्मो
एआए सुम्मिलाए सुपलिगदिदो भव ॥

रीही विदूपकस्य ॥ ४ ॥ २८५ ॥

शौरसेन्यां हीही इति निपातो विदूपकाणा हर्षे घोले प्रयो-
क्तव्यः ॥ हीही भो संपन्ना मणोरथा पियवयस्सस्स ॥

शेषं प्राकृतवत् ॥ ४ ॥ २८६ ॥

शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेन्यां प्राकृ-
तवदेव भवति, दीर्घह्रस्वौ मिथोऽष्टौ ॥ १ ॥ ४ ॥ इत्यारम्भ-
तोदोऽनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ॥ ४ ॥ २६० ॥ एतस्मात्सूत्रात्
प्राग् यानि सूत्राणि, एषु यानि उदाहरणानि, तेषु मध्ये अमूनि
तदवस्थान्येव शौरसेन्या भवन्ति, अमूनि पुनरेव विधानि भव-
न्तीति विभागः प्रतिस्वरं स्वयम् अभ्युद्गं दर्शनीयः ॥ यथा
अन्दावेदी, जुवदिजणो, मणसिला इत्यादि ॥

अथ मागधी ॥

अत एत्सौ पुसि मागध्याम् ॥ ४ ॥ २८७ ॥

मागध्या भाषाया सौ परे अकारस्य एकारो भवति, पुसि पुल्लिङ्गे,
(एष मेप') एशे मेशे, एशे पुल्लिङ्गे, (करोमि भदन्त) करोमि

मन्ते, अत इति किम्, णिही, कली, गिली, पुसीति किम्, जल, षद्यपि 'पौराणमद्धमागह-भासा-नियय हवइ सुत्त, इत्यादिना आर्षस्य अर्धमागधभापानियतत्वम् आम्नायि घृद्धैस्तदपि प्रायोऽस्यैव विधानात्, न वक्ष्यमाणलक्षणस्य, कयरे आगच्छइ, से वारिसे दुक्खसहे जिइन्दिए, इत्यादि ॥

रसोर्लशौ ॥ ४ ॥ २८८ ॥

मागध्या रेफस्य दन्त्यसकारस्य च स्थाने यथासरय लकारस्ता-
लव्यशकारश्च भवति, नले, कले (नरः करः) 'स' हशे शुद
शोमण, उभयोः, शालशे पुलिशे ॥

लेश-वश-नमिल-शुल-शिल-विअलिद-मन्दाल-
लायिदंरियुगे/ वीलियणे पक्खालदु मम
शयलमवर्य यम्वालं ॥ १ ॥

सपो. सयोगे सोऽग्रीष्मे ॥ ४ ॥ २८९ ॥

मागध्या सकारपकारयोः सयोगे वर्तमानयोः सो भवति,
ग्रीष्मशब्दे तु न भवति, ऊर्चलोपाद्यपवादः, 'स' पस्खलदि हस्ती,
बुहस्पदी, मस्कली, विसाये, 'प' शुस्कदालु, कस्ट, विसु, शस्य-श्रेष्ठ
कनले उसा, निस्फल, धनुस्सण्ड, अग्रीष्म इति किम्, गिम्ह-
वासले ॥

दृष्टयोः स्त' ॥ ४ ॥ २९० ॥

१ इय शुत सोमनं सारस पुष्य ॥ २ रहयजशनमसुरशिरो दिगलितमन्दार
राजिताद्रियुग । वीरजिन प्रधालयतु मम सकलमवष अम्पालम् ॥

द्विरुक्तस्य टकारस्य पकाराक्रान्तस्य च ठकारस्य मागध्यां झ
 राक्रान्तः टकारो भवति, 'ट्'पस्ते मस्टालिका मस्तिणी
 शुस्टु कद, कोस्तागालं ॥ पाञ्च न्वामिनी स्ता

स्वर्थयोःस्तः ॥ ४ ॥ २९१ ॥

स्वर्थ इत्येतयोः स्थाने मागध्या सकाराक्रान्तः तो भव
 स्थ, उवस्तिदे, सुस्तिदे 'र्थ' अस्तवदी, शस्तवाहे ॥ कार्ध

जद्यया चः ॥ ४ ॥ २९२ ॥

मागध्यां जद्यया स्थाने यो भवति, 'ज' याणदि यण
 अय्युणे दुर्युणे ग्यदि गुणवय्यिदे, 'द्य' मय्य अय्य वि
 विर्याहले आगदे, 'द्य' यादि यधा श्लूव याणवत्त, यदि, य
 यत्त्रविधानम् आदेर्योजः ॥ १ ॥ २४५ ॥ इति बाधनार्थम् ॥

न्यणघञ्ज्ञां ङ्रः ॥ ४ ॥ २९३ ॥ न्यणघञ्ज्ञां न्यणघञ्ज्ञां

मागध्यां न्यण्यज्ञज्ञ इत्येतेषा द्विरुक्तो ङो भवति, 'न्य' अ
 मञ्जु कुमाले, अञ्जदिश, शामञ्जगुणे कञ्जका वलण, 'ण'
 पुञ्जवन्ते अयम्हञ्ज पुञ्जाह पुञ्ज, झ, पञ्जाविशाले, श्र
 अवञ्जा, झ, अञ्जली घणञ्जए पञ्जले ॥

घ्रजो जः ॥ ४ ॥ २९४ ॥

मागध्यां व्रजेर्जकारस्य ङो भवति, यापवादः, वञ्जदि ॥

छस्य श्चोऽनादौ ॥ ४ ॥ २९५ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छस्य तालव्यश्चकाराक्रान्त
 भवति, गश्च, उश्चलदि, पिश्चिले, पुश्चदि, लाक्षणिकस्यापि (आ

श्रवत्सलः-) आपन्नवर्धले, (तिर्यग् प्रेक्षते) तिरिच्छि पेच्छद्,
तिरिच्छिपेस्कदि, अनादाविति किम्, छाले, ॥

क्षस्यःकः ॥ ४ ॥ २९६ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्यःको जिहामूलीयो भवति,
यःके लःकशे, अनादावित्येव, खय-यलहला (क्षयजलधराः) ॥

स्कः प्रेक्षाचक्षोः ॥ ४ ॥ २९७ ॥

मागध्यां प्रेक्षेराचक्षेश्च क्षस्य सकाराक्रान्तः कौ भवति, जिहा-
मूलीयापवादः, पेस्कदि, आचस्कदि ॥

तिष्ठश्चिष्ठः ॥ ४ ॥ २९८ ॥

मागध्या म्याधातोर्त्यस्तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिष्ठ इत्यादेशो भवति,
चिष्ठदि ॥

अवर्णाद्वा डसो डारः ॥ ४ ॥ २९९ ॥

मागध्यामवर्णात् परस्य डसो डिट् आह इत्यादेशो वा भवति,
हंगे न एलिशाह कम्माह काली, भगदत्तशोणिदाह कुम्भे, पक्षे
भीमशेणस्त पश्चादो हिण्डीअदि, हिडिम्वाए घडुक्कय शोकेण
उवशमदि, ॥

आमो डारँ वा ॥ ४ ॥ ३०० ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य आमोऽनुनासिकान्तो डित् आह आदेशो
वा भवति, शयणारँ सुह (खजनाना सुखम्) पक्षे नलिन्दाण

१ अत्र 'हस्तात् श्यपरसप्ताम् णनिष्ठे ॥ ३ ॥ २९९ ॥, इति स्वस्य स्थाने ए
कारादेश पश्चाच्छकारस्य ध ॥ २ अह न इत्तास्य धर्मण कारी ॥ ३ भगदत्तशो-
नितस्य कुम्भ ॥ ४ भीमसेनस्य पश्चाद् हिण्डीति ॥

(नरीन्द्राणाम्) व्यत्ययार्त्वाकृतेऽपि, ताहं तुम्हाहं अम्हाहं स
आहं कम्माहं ॥

अहं चयमोर्हगे ॥ ४ ॥ ३०१ ॥

मागध्याम् अहं चयमोः स्थाने हगे इत्यादेशो भवति,
शक्रावदालतिस्तण्निवाशी धीवले, हगे शपत्ता, घयं संप्राप्ताः ॥

शोषं शौरसेनीवत् ॥ ४ ॥ ३०२ ॥

मागध्या यदुक्त ततोऽन्यच्छौरसेनीवत् द्रष्टव्यम् ॥ तत्र 'तो
नादौ शौरसेन्यामसंयुक्तस्य ॥ ४ ॥ २६० ॥, पविशद्
शामिपशादाय, अघः क्वचित् ॥ ४ ॥ २६१ ॥ अले किं
महन्दे कलयले ॥ वादेस्तावति ॥ ४ ॥ २६२ ॥ मालेघ वा घते
वा, अय दाव शे आगमे, 'आ आमन्त्रये सौवेनो नः ॥ ४
२६३ ॥ भौ कञ्चुइआ (भौ कञ्चुकिन्) 'भौ वा ॥ ४ ॥ २६४
भौ राय ॥ भवद्भगवतो ॥ ४ ॥ २६५ ॥

एदु भवं, शमणे भयव महावीले, भयवं कदन्ते ये अप्य
पञ्कं उज्झय पलस्स पञ्क पमाणी कलेशि ॥ नवार्योय्य ॥ ४
२६६ ॥ अय्य एशे सु कुमाले मलयकेद् ॥ थोधः ॥ ४ ॥ २६७
अले कुम्भिला कधेहि ॥ इहहचोर्हस्य ॥ ४ ॥ २६८ ॥ ओशल
अय्या ओशलघ ॥ (अपमरथ आर्या अपसरथ) भुवो मः ॥ ४
२६९ ॥ भोदि ॥ पूर्वस्य पुरवः ॥ ४ ॥ २७० ॥ अपुरवे ॥ क
इयदूणी ॥ ४ ॥ २७१ ॥ किं सु शोभणे बम्हणे शिति कलि

राज्ञा

१७२ ॥ कडुअ
 १७३ ॥ अमच्च लक्ष्मण पिक्खिदु
 १७४ ॥ अले किं एसे महन्दे
 १७५ ॥ ता कहि
 १७६ ॥ अहपि भागुलायणादो मुद्द पावेमि ॥ इदानीमो टाणि
 १७७ ॥ शुण्घ दाणिं हगे शकावयाल तिस्तणिवाशी
 १७८ ॥ ता याव पविशामि ॥
 १७९ ॥ युत्त णिम शलिश णिमं ॥
 १८० ॥ मम य्येव ॥ हञ्जे च्छेयादाने ॥ ४ ॥
 १८१ ॥ हञ्जे च्छेयानि ॥ हीमाणहे विस्सयनिर्वेदे ॥ ४ ॥ १८२ ॥
 १८३ ॥ ण अवशलोपसपणीया लायाणो ॥ अम्महे हरे ॥ ४ ॥
 १८४ ॥ अम्महे एयाए शुम्मिलाए शुपलिगुडिदे भव ॥ हीही
 १८५ ॥ हीही संपन्ना मे मणोलघा पियवय-
 १८६ ॥ मागध्यामपि दीर्घ-
 १८७ ॥ इत्यारभ्य तो दोऽनादीऽशौरसे-
 १८८ ॥ इत्यस्मात्प्राग् चानि सूत्राणि तेषु
 १८९ ॥ मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव, मागध्या
 १९० ॥ अमूनि एव विधानि भवन्तीति विभागः स्वयमभ्युद्य दर्शनीय ॥

१ ननु अवसरोपसपणीया राजान ॥

प्रा० व्या० १३

अथ पेशाची ॥

ज्ञो ज्ञः पेशाच्याम् ॥ ४ ॥ ३०३ ॥

पेशाच्या मापाया झस्य ज्ञो भवति, पञ्जा सञ्जा सञ्जाण विञ्जाण ॥

राज्ञो वा चिञ् ॥ ४ ॥ ३०४ ॥

पेशाच्यां राज्ञ इति शब्दे यो ज्ञस्तस्य चिञ् आदेशो वा भवति राचिञ्जा लपित, रञ्जा लपित, राचिञ्जो घनं, रञ्जो घनं, इ इत्तं राजा ॥

न्यण्ययोर्ञ् ॥ ४ ॥ ३०५ ॥

पेशाच्यां न्यण्ययो. स्थाने ज्ञो भवति, कञ्जका (कन्यका) अभिमञ्जृ पुञ्जकम्मो पुञ्जाह ॥

णो न ॥ ४ ॥ ३०६ ॥

पेशाच्या णकारस्य नो भवति, गुनगनयुत्तो, गुनेन ॥

तदोस्तः ॥ ४ ॥ ३०७ ॥

पेशाच्या तकारदकारयोस्तो भवति, तस्य, भगवती, पवती सत, दस्य, मतनपरवसो, सतन, तामोत्तरो, पत्तेसो, दतनं होतु, रमतु, तकारस्यापि तकारनिधानम् आदेशान्तरवाघनार्थम् तेन पताका वेत्तिसो, इत्याद्यपि सिद्ध भवति ॥

लो ळः ॥ ४ ॥ ३०८ ॥

पेशाच्या लकारस्य ळकारो भवति, सीळ कुळ जळ सळिळ कमळी

शपोः सः ॥ ४ ॥ ३०९ ॥

पेशाच्या शपो. सो भवति, श, सोभति, सोभन, समी, स

ससो, (प) विसमो किसानो, न कगचजादिपद् शम्यन्तसूत्रो-
क्तम् ॥ ४ ॥ ३०४ ॥ इत्यस्य वाधकस्य वाधनार्योऽयं योगः ॥

हृदये यस्य पः ॥ ३१० ॥

पैशाच्या हृदयशब्दे यस्य पो भवति, हितपक, किंपि किंपि
हितपके अत्य चिन्तयमानी ॥

टोस्तुर्वा ॥ ४ ॥ ३११ ॥

पैशाच्या टोः स्थाने तुर्वा भवति, कुतुम्भक कुडुम्भक ॥

क्त्वस्तूनः ॥ ४ ॥ ३१२ ॥

पैशाच्या क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति गन्तून,
न्तून, हासितून, कढितून, कधितून ॥

द्धूनत्थूनौ घ् ॥ ४ ॥ ३१३ ॥

पैशाच्या घ्वा इत्यस्य स्थाने द्धून त्थून इत्यादेशौ भवत, पूर्वस्वा-
वाद्, नद्धून, नत्थून तद्धून, तत्थून (नघ्वा दघ्वा इत्यर्थ.)

र्यस्तष्टा रिय-सिन-सटाः कचित् ॥ ४ ॥ ३१४ ॥

पैशाच्या र्यस्तष्टा स्थाने यथा सख्य रिय सिन सट इत्यादेशाः
कचिद् भवन्ति, 'भार्या, भारिया, 'लातम्, सिनात, कष्टम्,
कसट, कचिदिति किम्, सुज्ञो, सुनुसा तिहो ॥ श्रुत्ये, बहु से भेत्य गमा

क्यस्येय्यः ॥ ४ ॥ ३१५ ॥ इत्या गोमा जाता ह्ये

पैशाच्या क्यप्रत्यय इय्य इत्यादेशो भवति, गिय्यते टिय्यते
रमिग्यते पढिय्यते, ॥

कृगो डीरः ॥ ४ ॥ ३१६ ॥

पैशाच्या कृगः परस्य क्यस्य स्थाने डीर इत्यादेशो भवति,
शुभमवसने सबस्य य्येव सम्मान कीरते ॥

अथ पेशाची ॥

ज्ञो छत्र. पेशाच्याम् ॥ ४ ॥ ३०३ ॥

पेशाच्यां मागायां छत्रं भवति, पञ्चा संन्ना सन्ना
छत्राण चिञ्जाण ॥

राज्ञो वा चिञ् ॥ ४ ॥ ३०४ ॥

पेशाच्यां राण इति शब्दे यो ब्रह्मस्य चिञ् आदेशो वा क्रांति
राजिना लपित, रञ्जा लपित, राजिज्ञो धनं, रञ्जो धन, छत्रं
राजा ॥

न्यण्ययोर्छत्रं ॥ ४ ॥ ३०५ ॥

पेशाच्या न्यण्ययोः म्याने छत्रो भवति, कञ्चक्रा (कन्या
अभिमञ्जू पुञ्जदम्भो पुञ्जाह ॥

णो नः ॥ ४ ॥ ३०६ ॥

पेशाच्यां णकारस्य नो भवति, गुनगनयुक्तो, गुनेन ॥

तदोस्त ॥ ४ ॥ ३०७ ॥

पेशाच्यां तकारदकारयोस्तो भवति, तस्य, भगवती, पञ्च
सत, दस्य, मतनपरवसो, सतन, तामोतरो, पत्तसो, वतन
होतु, रगतु, तकारस्यापि तकारविधानम् आदेशान्तरवाप्यनाथं
तेन पताका धेतिगो, इत्याद्यपि सिद्ध भवति ॥

लो लः ॥ ४ ॥ ३०८ ॥

पेशाच्यां लकारस्य लकारो भवति, सीळ तुळ चळ मळिक कमळ

ज्ञपो सः ॥ ४ ॥ ३०९ ॥

पेशाच्यां शपो सो भवति, श, सोभति, सोभन ससी, स

सखो, (प) विसमो किसानो, न कगचजादिपद् शम्यन्तमूत्रो-
क्तम् ॥ ४ ॥ ३०४ ॥ इत्यस्य राधकस्य राधनार्थोऽयं योगः ॥

हृदये यस्य पः ॥ ३१० ॥

पैशाच्या हृदयशब्दे यस्य पो भवति, हितपक, किंपि किंपि
हितपके अत्य चिन्तयमानी ॥

टोस्तुर्वा ॥ ४ ॥ ३११ ॥

पैशाच्या टोः स्थाने तुर्वा भवति, कुतुम्बक कुटुम्बक ॥

क्त्वस्तूनः ॥ ४ ॥ ३१२ ॥

पैशाच्या क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति. गन्तून,
न्तून, हसितून, कढितून, कधितून ॥

द्धूनत्थूनौ द्व. ॥ ४ ॥ ३१३ ॥

पैशाच्या द्वा इत्यस्य स्थाने द्धून त्थून इत्यादेशौ भवतः, पूर्वस्था-
त्वादः, नद्धून, नत्थून तद्धून, तत्थून (नद्वा द्दवा इत्यर्थः)

र्यस्तष्टा रिय-सिन-सटाः क्वचित् ॥ ४ ॥ ३१४ ॥

पैशाच्या र्यस्तष्टा स्थाने यथा सख्य रिय सिन सट इत्यादेशा.
क्वचिद् भवन्ति, 'भार्या, मारिया, 'स्नातम्, सिनात, कष्टम्,
कसट, क्वचिदिति किम्, सुज्ञो, सुनुमा तिद्वो ॥ सुर्ष, बहु से रेत्य गमा

क्वस्येद्य' ॥ ४ ॥ ३१५ ॥ दिव्यो गौर्या ताता हे

पैशाच्या क्वप्रत्यय इय्य इत्यादेशो भवति, गिद्यते दिग्यते
रमिग्यते पढिग्यते, ॥

कृगो डीरः ॥ ४ ॥ ३१६ ॥

पैशाच्या कृगः परस्य क्वस्य स्थाने डीर इत्यादेशो भवति,
धुमत्तसने सबस्म य्येन सम्मान कीरते ॥

यादृशादेर्दृस्तिः ॥ ४ ॥ ३१७ ॥

पैशाच्या यादृश इत्यपमार्दानां च इत्यस्य स्थाने तिरित्यादेशो भवति, यातिमो, गातिमो केतिसो, णतिमो, मवातिसो, अण-
तिसो युम्हातिसो अम्हातिमो ॥

इचेच ॥ ४ ॥ ३१८ ॥

पैशाच्याम् इचेचो. स्थाने तिरादेशो भवति, वसुआति, मी-
नेति, वेति, ॥ ३१८ ॥

आप्तोश्च ॥ ४ ॥ ३१९ ॥

पैशाच्यामकारात्परयोः इचेचो स्थाने वैश्वकारान् विधाद-
भवति, लपते लपति, अण्डते अण्डति, गच्छते गच्छति, र-
ग्मति, आदिति किम् होति नेति ॥

अयिष्यत्येय्य ण्य ॥ ४ ॥ ३२० ॥

पैशाच्याम् इचेचोः स्थाने भवप्यति ण्य्य ण्य भवति, न-
स्मिः ॥ च तदून धितित्वं रञ्जा का एसा हुवेय्य ॥

अतो एसेर्हातो ङातु ॥ ४ ॥ ३२१ ॥

पैशाच्यामकारात्परस्य ङसेर्हिर्ता आतो आतु इत्यादेशो भवति-
ताय च तीण दूरातो व्येय तिष्टो, वूरातु, तुमातो तुमातु, ममानो
ममातु ॥

तदिदमोष्टा नेन ख्रिया तु नाण ॥ ४ ॥ ३२२ ॥

पैशाच्यां तदिदमोः स्थाने टाप्रत्ययेन सह नेन इत्यादेशो
भवति, श्रीलिङ्गे तु नाण इत्यादेशो भवति, तत्य च नेन कतमि-

नानेन, स्त्रियाम्, पूजितो च नाए पातग्गकुसुमप्पतानेन, देति
किम्, एव चिन्तयतो गतो सो ताए समीप ॥

शेष शौरसेनीवत् ॥ ४ ॥ ३२३ ॥

पैशाच्या यदुक्त ततोऽन्यच्छेष पैशाच्यां शौरसेनीवत् भवति ॥
अथ मसरीरो भयव मकरघजो, एत्थ परिव्भमन्तो हुवेय्य, एव
विधाए भगवतीए कथ तापसवेसगहन कत, एतिस अतिट्टपुरवच्छ
महाघन तद्धून ॥ भयवं यदि म वर पयच्छसि, राज च दात्र ताव
लोक, ताव च तीए दूरातो व्येव तिद्धो सो आगच्छमानो राजा ॥

न कगचजादिपट्ट शम्प्यन्तसूत्रोक्तम् ॥ ४ ॥ ३२४ ॥

पैशाच्या कगचजतदपयवा प्रायो लुक् ॥ १ ॥ १७७ ॥ इत्या-
रभ्य पट्टशमीशावसुधासप्तपर्णेष्वादेशः ॥ १ ॥ २६५ ॥ इति
यावद्यानि सूत्राणि तैर्यदुक्त कार्यं तन्न भवति, मकरकेतू, सगर
पुत्रवचण, विजयसेनेन लपित, मतनं पाप आयुध, तेवरो, एवम-
न्यसूत्राणामपि उदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

अथ चूलिका पेशाची ॥

चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोराद्यछितीयौ ॥ ४ ॥ ३२५ ॥

चूलिकापैशाचिके वर्गाणा तृतीयतुर्ययोः स्थाने यथासरण्यम्
आद्यद्वितीयौ भवत' (नगरम्) नकर (मार्गण) मकनो (गिरि-
तटम्) किरितट' 'मेघः' मेखो 'व्याघ्र.' ववखो 'धर्मः' रम्मो,
'राजा' राचा' 'जर्जरम्' चचर, 'जीमूत.' चीमूतो, 'निर्झर'
'निच्छरो' झझर.' छच्छरो, 'तडागम्' तटाक, 'मण्डलम्' मण्टल

'टमरुकः' टमरुको, 'गाढम्' काठं 'गण्डः' गुण्ठी 'दृष्टा' ठा
 'मदन' मतनो 'वन्दर्ष' पन्तप्पो 'दामोदरः' दामोदरो, 'म
 रम्, मयुर, 'बान्धवः, पन्धवो, 'धूली, धूली, 'बालकः, पाठ
 'रगम' रफमो 'रम्मा' रम्मा, 'भगवती' भगवती, 'नियोजि
 तम्' नियोजित, कश्चिद्वाङ्मिणकस्यापि पटिमा इत्यस्य स
 पटिमा, दादा इत्यस्य स्थाने ताटा ॥

रस्य लो या ॥ ४ ॥ ३२६ ॥

चूलिका पेशाचिके रस्य स्थाने लो या भवति, ॥

पनमथं पनयप्पकुप्पितगोली-घलनग-लग्न-पतिविम्बं
 तससु नगत्तप्पनंसु ण्कातस तनुगल लुह । १ ।

नेघन्तस्स य लीलापातुग्गेयेन कम्पिता वसुधा,
 उच्छद्यन्ति ममुदा सडला निपतन्ति त हल नमथ ।

नादियुज्योरन्येषाम् ॥ ४ ॥ ३२७ ॥

चूलिकापेशाचिकेऽपि अन्येषामाचार्याणां मतेन तृतीयकु
 योरादा वर्तमानयोर्पुत्रि धार्ता च आपद्वितीयौ न भवतः
 'गतिः' गती, 'धर्मः' धम्मो, 'जीमूतः' जीमूतो, 'शर्जरः' सच्छरे
 'टमरुकः' टमरुको, 'ढपा' ढपा, 'दामोदर' दामोदरो 'बालक'
 बालको 'भगवती' भगवती, 'नियोजितम्' नियोजित ॥

१ प्रथमं प्रथमप्रवृत्तगोलीचरणाप्रताप्रतिविम्बम् ॥ इत्यु तत्तद्वपन्तं
 दसतनुपरं म् ॥ १ ॥

२ तृत्वत्थ सीसया पादोत्क्षेपेण कम्पिता वसुधा ॥ उच्छद्यन्ति समुद्रा येता नि
 त्तित त हलं गम् ॥ २ ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ४ ॥ ३२८ ॥

चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोरित्यादि यदुक्त ततोऽन्यच्छेष
प्राक्तनपैशाचिकवत् भवति, नकर मकनो अनयोर्नो णत्व न
भवति, णस्य च नत्वं स्यात् एवमन्यदपि ॥

अथ अपभ्रंशभाषा ॥

स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंशे ॥ ४ ॥ ३२९ ॥

अपभ्रंशे स्वराणां स्थाने प्रायः स्वरा भवन्ति, कञ्चु क्वाच्च, वेण
वीण, वाह् वाहा वाहु, पट्टि पिट्टि पुट्टि, तणु तिणु तुणु, सुकिदु
सुकिओ मुकुदु, किन्निओ किलिन्नओ, लिह् लीह् लेह्, गउरि
गोरि, प्रायो ग्रहणाद्यस्य अपभ्रंशे विशेषो वक्ष्यते तस्यापि कचि-
प्राकृतवत् शौरसेनीवच्च कार्यं भवति, ॥

स्यादौ दीर्घह्रस्वौ ॥ ४ ॥ ३३० ॥

अपभ्रंशे नाम्नोऽन्त्यस्वरस्य दीर्घह्रस्वौ स्यादौ प्रायो भवतः, ॥

‘ढोऽला सामला धण चम्पा-चण्णी,

नाइ सुवण्णरेह कसवट्टइ दिण्णी,

आमञ्चे ॥

ढोऽला मइ तुट्ट वारिया मा कुरु दीहा माणु,
निहए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥

१ नायक श्यामल त्रिमा चम्पावणा, यथा सुवर्णरेखा वपपट्टे दत्ता ॥
२ नायक १ मया त्व वारितो मा कुरु दीर्घं मानम् । निद्रया गमिष्यति रात्रि, दीर्घ
भवति प्रमातम् ॥

मियाम् ॥

यिटीं मद्र भणिय तुं मा कुं वकी दिट्टि,
पुत्ति सकण्णी भद्धि जियं मारड् लिअड पट्टि ॥
जमि ॥

ण्ड ति रोडा एट् थली एट् ति निसिआ गग ॥
एन्धु मुणीम्मिम जाणीअड जो नधि घालड वग ॥
एय निभत्तयन्तरेप्यपि उदाहारम् ॥

स्यमोरस्योत् ॥ ८ ॥ ३३१ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य स्यमो. परयो. उकारो भवति, ॥

दंमुत्त भुवण मयकरु तोसिअ
मकरु णिगउ राररि चडिअउ ॥
चउ मुट्ट छमुट्ट झाइवि एण्णिं
हाइधि णावड् दड्वें चडिअउ ॥

सौ पुस्योद्य ॥ ४ ॥ ३३२ ॥

अपभ्रंशे पुल्लिङ्गे वर्तमानस्य नामोऽकारस्य सौ परे ओकारो
भवति, ॥

१ पुल्लिङ्गे गया भणिया त्वं मा कुं वकी दिट्टिम्, पुल्लिङ्गे सकण्णा भणिय
यनि हृदये प्रथित्य ॥ २ एते ते घोटप्पा एणा थली, एते ते निगिता रणा,
मनुष्यस्य हन्ते सो नापि भावयति पत्न्याम् ॥ ३ द्वागुत्तो मुन्नममद्
पितामहसो निगतो रयारे भट्टिन, चमुत्तुं पण्णुग प्पात्तैकम्मिं पित्ता ॥
दियेण भट्टिन ॥

अंगलिह नेह निवट्टाहं जोअण लम्बुवि जाउ ॥
वरिसमएण वि जो मिलइ सहि सोम्बह सो ठाउ ॥
पुसीति किम्, ॥

अङ्गहि अङ्गु न मिलिउ हलि अहरेँ अहरु न पत्तु ॥
पिअ जोअन्तिहे सुहकमल्लु एम्बइ सुरउ समत्तु ॥
एट्टि ॥ ४ ॥ ३३३ ॥

अपभ्रशे अकारस्य टायाम् एकारो भवति, ॥
जे महु दिण्णा दिअहटा दडण पवसन्तेण ॥
ताण गणन्तिए अङ्गुलिउ जज्जरिआउ नहेण ॥
डिनेच्च ॥ ४ ॥ ३३४ ॥

अपभ्रशे अकारस्य ङिना सह इकार एकारश्च भवति, ॥
सायरु उप्परि तणु धरइ तलि घल्लइ रयणाइ ॥
साभि सुभिच्चु वि परिहरइ सम्माणेइ खलाइ ॥
तले घल्लइ ॥

भिस्येद्वा ॥ ४ ॥ ३३५ ॥

अपभ्रशे अकारस्य भिसि परे एकारो वा भवति, ॥

* १ अगलित्तद्वहनिवृत्ताना योजनलक्षमपि यातु (यात्वा) ॥ अपभ्रशेनापि यो मिलति सति ? साहयानां स स्थानम् ॥ २ अङ्गुरा न मिलित सति ? अघरेणाऽधरे न प्राप्तम्, प्रियस्य पश्यत्या मुत्तकमलमेवमेव सुरत समाप्तम् ॥ ३ जे मम दत्ता विवग्ना दयितेन प्रवराता, तान् गणयन्त्या अङ्गुत्यो जजरिता नयेन ॥ ४ सागर उपरि वृद्ध धरति तले क्षिपति रत्नानि, स्वामी मुत्तलमपि परिहरन्ति समानयति सजान् ॥

गुणानि न सपद्य किति पर फल लिखिआ भुञ्जन्ति
 केसरि न लहइ पोडिअवि गय लङ्गोहि घेप्पन्ति
 हसेहह ॥ ४ ॥ ३३६ ॥

असेति पञ्चम्यन्त विपरिणम्यते ॥ अपभ्रंशे अकारात्परस्य इ
 देह्य इत्यादेशां भवति, ॥

धेच्छहे गिणहह फलह जणु कट्टपहव यझेइ ॥
 तो वि माहहुमु सुअणु जियँ ते उच्छह्कि घरेइ ॥
 वच्छहु गिणहह ॥

भ्यसो ह्यु ॥ ४ ॥ ३३७ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य भ्यस' पञ्चमीपद्युवचनस्य हुं इ
 देशो भवति ॥

द्वैन्दृष्टाणं पडिउ ग्वल्लु अप्पणु जणु मारेइ ॥
 जिह गिरिसिहहह पडिअ सिल अणु धि चूरु करेइ ।
 उम सुणोस्मय ॥ ४ ॥ ३३८ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य ह्यस' म्याने शु हो सु इति त्रय आद
 भवन्ति, ॥

जो गुण गोवह अप्पणा पयडा करइ परस्सु ॥

१ गुणन गम्यद् कीर्ति पर फलानि लिखितानि भुञ्जन्ति, कसरी न क
 कपदिशामपि गजा लक्ष्मिश्चये ॥ २ वृशाद् वृक्षाति फलानि पना कट्टपहवान् व
 यति, ततोऽपि महाहम गुजन इय तान् उत्साहे धरति ॥ ३ दुरोहीना स्त्री
 रात आत्मानं ज्ञा मास्यति, यथा गिरिच्छेत्रेभ्य पतिता निग (साम्) अन्ध
 पूर्णोवरोति ॥ ४ यो गुणान् गोपयति आत्मनः प्रकटीकरोति परस्य, तस्याह कति
 दुलगास्य वडि किये गुजनस्य ॥

तसु हउ कलिजुगि दुल्लहहो वलि किज्जउ सुअणस्सु ॥
आमो ह ॥ ४ ॥ ३३९ ॥

अपभ्रशे अकारात्परस्य आमो हम् इत्यादेशो भवति, ॥
तणह तइज्जी भद्धि नवि ते अवडयडि वसन्ति ॥
अह जणु लग्गि वि उत्तरइ अह सह सइ मज्जन्ति ॥
हु चेदुद्भ्याम् ॥ ४ ॥ ३४० ॥

अपभ्रशे इकारोकाराभ्या परस्यामो हु ह च इत्यादेशौ भवतः ॥
देइवु घडावइ वणि तरुहुं सउणिहं पक्क फलाइ ॥
सो वरि सुक्खु पइट्ठणवि कण्णाहि खल वयणाड ॥
प्रायोधिकारात्कचित्सुपोऽपि हु ॥
धवलु विस्सरइ सामिअहो गरुआ भरु पिक्वेवि ॥
हउ किं न जुत्तउ दुहुं दिसिहि खण्डइं दोण्णि करेवि ॥
डसिभ्यसुडीना हे हु हय* ॥ ४ ॥ ३४० ॥

अपभ्रशे इदुद्भ्या परेषा डसिभ्यसुडि इत्येतेषा यथासत्य हे
हि इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति, तसेहे ॥
गिरिहे सिलायलु तरुहे फलु घेप्पइ नीसावज्जु ॥

१ वृषानां तृतीया भक्षी नापि तेन अषटनटे षसन्ति, अथ जनो लगित्वापि उक्त
। अथ सह स्वयं मज्जति ॥ २ देव घटयति वने तरुणा शकुनीना पत्रफलानि,
। वरं मुखं प्रविष्टं नापि कर्णयो खलवचनानि ॥ ३ धवलो विपीदति स्वामिनो
। भारं प्रेक्ष्य ॥ अह किं न योजितो ह्यादशो राण्डदित्वा द्वी कृत्वा ॥ ४ गिरे
। अतः तरो फलं गृह्णाति नि सामान्यं, एहं मुक्त्वा मज्जयेत्ततोऽपि न
। चतस्रस्यम् ॥

घरु मेह्लेपिणु माणुसह तो वि न र्चइ रगु ॥
भ्यतो इ ॥

तेरु वि यफालु फलु नुणि वि परिहणु अमणु लहनि
सामिहुं पत्तिउ अगलवं आयन् मिणु गृहन्ति ॥
हेदि, अह विग्लपहाउ वि फलिदि घम्मु ॥

आद्यो णानुस्वारौ ॥ ४ ॥ ३४२ ॥

अपभ्रशे अकारात्परस्य टावचनस्य णानुस्वारावादेशौ म
देइए परसन्तेण ॥

ॐ वेदुत्त ॥ ४ ॥ ३४३ ॥

अपभ्रशे इकारोकाराभ्यां परस्य टावचनस्य एँ चक
णानुस्वारौ च भवन्ति, एँ ॥

अग्गिण उण्हउ तोइ जगु वारिण सीअलु तेवँ ॥
जो पुणु अग्गि सीयला तसु उण्हत्तणु केवँ ॥
णानुस्वारौ ॥

विप्पिअं आरउ जइ वि पिउ तो वि त आणारि अ
अग्गिण दइा जइवि घरु तो तं अग्गि कञ्जु ॥
ग्वमुकारादपि उदाहार्यम् ॥

१ तदभ्योऽपि मत्स्ये कल मुनयोऽपि परिधानमशन लभते, सामिभ्य इव
स्मादरं भृषा गृह्णन्ति ॥ २ अथ विरहप्रभाव एव कर्त्ता घर्म ॥ ३ दा
प्रवसता ॥ ४ अग्गिणोण भवति अगद् वारिणा सीतल तर्धेय य
हीतल्लम्बोणस्य कथम् ॥ ५ मित्रियकारधो यद्यपि प्रियलयापि समानव श्वा
वमिना दग्ध यद्यपि गृह तताऽपि संनामिना कायम् ॥

स्यम् जस् शसा लुक ॥ ४ ॥ ३४४ ॥

अपभ्रंशे सि अम् जस् शस् इत्येतेषा लोपो भवति,
इ ते घोडा एह थलि, इत्यादि अत्र स्यम्जसा लोपः ॥

जिँवँ जिँवँ वक्रिम लोअणहं णिरु सामलि सिक्खेइ ॥

तिँवँ तिँवँ वम्महु निअसरु ग्वरपत्थरि तिक्खेइ ॥

अत्र स्यम्जसा लोपः ॥

षष्ठ्याः ॥ ४ ॥ ३४५ ॥

अपभ्रंशे षष्ठ्या विभक्त्याः प्रायो लुरु भवति, ॥

संगरसएहिं जु वण्णिअइ देक्खु अम्हारा कन्तु ॥

अइमत्ताह चत्ताइक्कुसह गय कुम्भइं दारेन्तु ॥

पृथग् योगो लक्ष्यानुसाराथः ॥

आमक्ये जसो होः ॥ ४ ॥ ३४६ ॥

अपभ्रंशे अमक्येऽर्थे वर्तमानान्नाम्नः परस्य जसो हो इत्यादेशो
भवति, लोपापवादः, तरुणिहो मुणिउ मइ करहु म अप्पहो
उ ॥

भिस्सुपोर्हिम् ॥ ३४७ ॥

अपभ्रंशे भिस्सुपो. स्थाने हि इत्यादेशो भवति, गुणाहिं न

१ यथा यथा वक्रत्व लोचनाना निधित श्यामला शिक्षते, तथा तथा मन्मथो
जघरान् सरप्रस्तरे तीक्ष्णयति ॥ २ संगरशतेषु यो वप्यते पश्य मरीच धान्तम् ॥
तिनत्तानां स्वप्नाद्दुष्टानां गताना कुम्भान् दारयन्तम् ॥ ३ हे तदप्य शला ना
एत मा आत्मनो पातम् ॥

सपद् किति पर, गुप्, भारद्दि निवै भारद् मर्गोर्हि तिर्हि
 पयट्ट ॥ ^१ ~~भारद्दि निवै भारद् मर्गोर्हि तिर्हि~~ ^२ ~~भारद्दि निवै भारद् मर्गोर्हि तिर्हि~~
 स्त्रियां जटशानोरदीत् ॥ ४ ॥ ३४८ ॥

अपत्रये स्त्रियां वर्तमानान्नाम परन्व जसः शुभश्च प्रत्येकपुद्गे
 आदेशौ भवत ॥ लोपापवादौ, 'जग.' अगुलिठ वज्ररिषो
 नहेण, शुभ, गुन्दरसवद्वाउ विलासिणीओ, पेच्छन्ताण ॥ वच
 भेदान्न यथासाम्यम् ॥

ट ॥ ४ ॥ ३४९ ॥

अपत्रये स्त्रियां वर्तमानान्नाम. परम्याष्टायाः स्थाने ए इत्यादौ
 भवति ॥

निअ मुत् करहिं धि मुद्द कर अन्धारद् पडिपेक्वद्
 ससिमण्डलचन्दिमण पुणु काठ न दूरे देक्कम्ह ॥
 जेहि मरगयफन्तिण संवलिअ ॥ व्याप्त

उसूडस्योर्हे ॥ ४ ॥ ३५० ॥

अपत्रये स्त्रियां वर्तमानान्नाम परयोर्दम्बसि इत्येतयोर्द इत्
 देशो भवति, छसः, ॥

तुच्छमज्ज्ञहे तुच्छ जम्पिरहे ॥

१ भार्गवी यथा भारद् मार्गेषु त्रिष्वपि प्रवृत्तः ॥ २ गुन्दरसवद्वाउ विलासिणीओ वि
 षिन्य पश्यताम् ॥ ३ तिजगुगर्करपि शुभश्च करम् अपकारे प्रतिशेषते ॥ ४
 मण्डलर्वा द्वय्या पुन क्व न दूरे पश्यति ॥ ५ यथा मरुत्तयान्त्वा संवलिनेम्
 ५ तुच्छमभ्यायास्तुच्छजपनधीलायास्तुच्छाच्छ्रोभायत्यास्तुच्छरागतुच्छतरहासा
 प्रियवचनम् अहममानायास्तुच्छपायमन्मयतिपायाया ॥ १ ॥
 शुद्ध

तुच्छच्छरोमावलिहे तुच्छराय^ग तुच्छयरहासहे ॥
 पिअ वयणु अलहन्तिअहे तुच्छकायवम्मह निवासहे ॥
 अन्नु जु तुच्छउ तहे घणहे त अक्खणहे न जाइ ॥
 कटरि थणतरु मुद्धडे जे मणुविचि ण भाइ ॥
 इसेः ॥

तेडेन्ति जे हियडड अप्पणउं ताह पराई कवण घण ॥
 रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा घालहे जाया चिसम थण
 भ्यसामोहुः ॥ ४ ॥ ३५१ ॥

अपभ्रशे स्त्रिया वर्तमानान्नास परस्य भ्यस आमश्च हु इत्या-
 शो भवति, ॥

भल्ला हुआ जु मारिआ वहिणि महारा कन्तु ॥
 लज्जेज्ज तु वयसिअहु जइ भग्गा घरु एन्तु ॥
 वयस्याभ्यो वयास्याना वेत्यर्थः ॥

डेहिं ॥ ४ ॥ ३५२ ॥

अपभ्रशे स्त्रिया वर्तमानान्नासः परस्य डेः सप्तम्येकवचनस्य हि
 त्यादेशो भवति, ॥

१ अन्यथत्तुच्छ तस्या नायिकायास्तदाख्यातु न याल्पाध्य स्वनातरं मुग्धाया
 न मनोयत्मनि न माति ॥ २ ॥ युग्मम् ॥ २ स्पोटयन्तां यौ हृदयमात्मीय तयो
 रद्वेया का पृणा ॥ रक्षत लोका^२ आत्मानं घालया जानी विपमो स्वनी ॥
 । मय्य भूत यमारितो भतिनि^२ सदोय कात्, एवेयं तु वयस्याभ्यो यदि भग्नो
 इत्यर्थः ॥

धापसु उट्टारन्तिअण पिउ दिदुउ सहमसि,
अन्ना वलया महिणि गय अद्दा फुद तडत्ति ॥

स्त्रीये जउशामोरिं ॥ ४ ॥ ३५३ ॥

अपभ्रशे स्त्रीये वर्तमानान्नाम परयो. जउशमो' इम् इत्यादेशो
भवति, ॥

कमलंइ मेह्णवि अलिउलइ करिगण्डाडं महन्ति ॥

असुलएमेच्छण जाह भलि ते णपि दूर गणन्ति ॥

कान्तम्यात उ स्यमो' ॥ ४ ॥ ३५४ ॥

अपभ्रशे स्त्रीये वर्तमानस्य ककारान्तस्य नामो योज्कारस्य
स्यमो परयोः उ इत्यादेशो भवति, अन्तु जु तुच्छउं तद्दे घणहे ॥

भग्गउ देक्किणवि निअयवल्लु यल्लु पसरिअउं पररसु ॥

उम्मिह्णइ सन्निरेह जिअँ करि करवाल्लु पियस्सु ॥

सर्वादेर्डसेर्हा ॥ ४ ॥ ३५५ ॥

अपभ्रशे सर्वादेरकारान्तात् परस्य डसेः हां इत्यादेशो भवति
जहां होन्तउ आगदो, तैहां होन्तउ आगदो, कैहां होन्तउ आगओ,

किमो डिहे घा ॥ ४ ॥ ३५६ ॥

१ वायसमुद्गाययत्वा श्रियो एह सहसेत्ति, अर्द्धं पलयानां मायां गता अद्द ए
तद्विधि, तद्विधि कृता स्पुदित इत्यर्थं ॥ २ वनलानि मुक्ता अतिकुलानि करि
गण्ठाणि फांछन्ति, अमुलभगवण येषां कदाप्रदस्ते नापि दूरं गणयन्ति ॥ ३ भग्ग
रह्ण निजबल यल्लु प्रयत्तक परस्य ॥ शीमते शशिरेसा यथा करे करवाल्लु पियस्सु ॥
४ यस्माद् भयप्रागत ॥ ५ तस्माद् भयप्रागत ॥ ६ कस्माद् भयप्रागत ॥

अपभ्रंशे किमोऽकारान्तात् परस्य ङसेर्द्धिहे इत्यादेशो वा भवात्, ॥
 जड तरो तुष्टुड नेहडा मड सह नवि तिलतार ॥
 त किहे वङ्गेहि लोअणेहिं जोडज्जड सयवार ॥

टोहिं ॥ ४ ॥ ३५७ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात् परस्य ङे सप्तम्येकमचनस्य हिम्
 त्यादेशो भवति, जैहिं कप्पिज्जड सरिण सरु छिज्जइ सग्गिण
 ग्गु ॥ तहि तेहइ मड घड निवहि कन्तु पयासड मग्गु ॥ १ ॥

एङ्गहि अक्किवहिं सावणु अन्नहिं भइवड ॥

माहउ महिअल सत्थरि गण्डत्थले सरउ ॥

अङ्गहिं गिम्ह सुहच्छी तिलवणि मग्गसिरु ॥

तहे सुद्धहे सुहपङ्कइ आवासिउ सिसिरु ॥

हिअडा फुट्टि तडत्ति करि कालग्गवेवे काड ॥

देक्कवड ह्यविहिं कहिं ठवड पइ विणु दुस्सवसयाइ ॥

यत्तत्किंभ्यो ङसो टासुर्न वा ॥ ४ ॥ ३५८ ॥

अपभ्रंशे यत्तत्किम् इत्येतेभ्योऽकारान्तेभ्यः परस्य ङमो ङामु

१ यदि तव तुटित श्रेहो मया सह नापि तिलतार । तत्कन्मात् बर्कल्लोचनविले
 यते शतवारम् ॥ २ यत्र कल्पते धारेण धरदिठयते खड्गन गद्ग ॥ तत्र ताग्गे
 स्थाने) भटपटनिवहे धात प्रकाशयति मागम् ॥ ३ एकस्मिन्नक्षिणि था
 गोऽन्यस्मिन् माद्रपद । माधवो महितलस्यस्तरे गण्डस्थले धारत् ॥ ४ अङ्गेणु
 गीम् मुखालिका तिलवन मागशीप ॥ तस्या मुग्घाया मुरपङ्कने आवासिन
 शेधिर ॥ युग्मम् ॥ ५ हे हृदय स्फुट श्रटडिति श्रुत्वा कालाक्षेपेन किम् ॥ पर्याप्ति
 इतिपि कुत्र स्थापयति भया विना दु सप्ततानि ॥ लिंगा

इत्यादेशो वा भवति, 'फन्तु मदारउ हलि त्तिहिए निच्छइ स्सा
जामु ॥ अत्तिहहि मत्तिहहिं हत्तिहहिं वि टाउ वि फेहइ तामु ॥ १ ॥
जीविउं फामु न वल्लइउ धणु पुणु फामु न इहु ॥ दोण्णि वि
अपसर-निवडि-आइ तिणसम गणइ विसिट्टु ॥ १ ॥

त्रिया दणे ॥ ४ ॥ ३५९ ॥

अपभ्रशे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तार्त्तिकभ्यः परस्य कसो व
इत्यादेशो वा भवति, जेहे केरउ, तेहे केरउ, केहे केरउ ॥

यत्तदः स्यमोभ्रुं च ॥ ४ ॥ ३६० ॥

अपभ्रशे यत्तदो. स्याने स्यमो परयोर्वथासरय धु च इत्यादेशो
वा भवत ॥ भ्रद्रणि चिहदि नाहु धु च रणि करदि न भ्रि,
पथे, त चोद्धिअइ जु निवहइ ॥

इदम इमु' क्लीये ॥ ४ ॥ ३६१ ॥

अपभ्रशे नपुमकलिङ्गे वर्तमानस्य इदम' स्यमो' परयोः इह
इत्यादेशो भवति, इमु कुल, तुह तणउ, इमु कुल देवख ॥

एतद्' स्त्रीपुक्लीये एह एहो एहु ॥ ४ ॥ ३६२ ॥

अपभ्रशे स्त्रिया पुंसि नपुमके वर्तमानस्य एतदः स्याने स्यमोः

१ फान्तो मरीयो हले । धनि । नियमेन रप्यति यस्मै ॥ २ अर्थे धारिहेतरनि
स्थानमपि श्रोत्रयति तस्य ॥ ३ जीवितं फस्य न वल्लभ धन पुन फस्य नेष्ट्य
द्वेऽप्यपसरपतिते वृणसमे गणयति विगिष्ट ॥ ३ यस्या सम्बन्धी ॥ ४ तन्म
सम्बन्धी ॥ ५ फस्या सम्बन्धी ॥ ६ प्राङ्गणे तिष्ठति नाथो यः स एणे करोति न
श्रान्ति ॥ ७ ताकप्यते यत्रिधांहाते ॥ ८ इद कुल, तव सम्बन्धि, इद कुल
पदय ॥

पारान्तरने हे

परयोर्धया सख्यम् एह एहो एहु इत्यादेशा भवन्ति, एह कुमारी,
एहो नर, एहु मणोरह ठाणु ॥ एहउ वढ चिन्तन्ताह पच्छइ होइ
विहाणु ॥ १ ॥

एइर्जशसो' ॥ ४ ॥ ३६३ ॥

अपभ्रशे एतदो जशसो. परयो एइ इत्यादेशो भवति, एइ
ति घोडा एह थलि, एइ पेच्छ ॥

अदस ओइ ॥ ४ ॥ ३६४ ॥

अपभ्रशे अदसःम्याने जशसोः परयोः ओइ इत्यादेशो भवति,
जइ पुच्छह घर वडाइ तो वडा घर ओइ ॥ विहलिअजणअभु-
द्धरण कन्तु कुडीरइ जोइ ॥ १ ॥ अमूनि वर्तन्ते पृच्छ वा ॥
इदम आय. ॥ ४ ॥ ३६५ ॥

अपभ्रशे इदमशब्दस्य स्यादौ आय इत्यादेशो भवति, आयइ
लोअहो लोअणइ जाई सरह न भन्ति ॥ अप्पिए दिट्टइ मकुलि
पहि पिए दिट्टइ विहसन्ति ॥ १ ॥ सोमंउ म सोसउ चिअ उअही
वढवानलसस किं तेण ॥ ज जलइ जले जलणो आएण वि किं

१ एषा कुमारी एष नर, एत मनोरयस्थानम् ॥ एतन्मूलाणां चिन्तयतां पश्चाद्
भवति प्रभातम् ॥ २ यदि पृच्छत गृहन्ति गृहाणि ततो गृहति गृहाण्यमूनि ॥
विहलिनजनाभ्युद्धरण कान्त कुटीरके पश्य ॥ ३ इमानि लोकस्य लोचनानि जाति
स्मरन्ति न भ्रान्ति ॥ अप्रिये दृष्टे मुमुक्षुर्नन्ति प्रिये दृष्टे विकसति ॥ ४ शुभ्यतु
मा शुभ्यतु निषयेनोदधिरडवानलसस किं तेन ॥ यन्वच्छति जले ज्वलनोऽनेनापि किं
न पच्यताम् ॥

न पञ्चतं ॥ २ ॥ आप्तो दृष्टकलेवरहो च वाहिउ व सारु ॥
उद्वम्भइ तो गृहइ अह उज्झइ तो छारु ॥ ३ ॥

सर्वस्य माहो वा ॥ ४ ॥ ३६६ ॥

अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति, साहुरि लो
तद्वत्फडइ वद्वचणहो तणेण ॥ वद्वत्पणु परिपाविअइ हत्थि मो
लडेण ॥ १ ॥ पक्षे सव्यु वि ॥

किमः काइ कवणौ वा ॥ ४ ॥ ३६७ ॥

अपभ्रंशे किमः स्थाने काइ कवण इत्यादेशौ वा भवतः
जैइ न सु आगइ दूइ घर काइ अहोमृहु तुज्जु ॥ ववणु जु सण
तउ साहि एसो पिउ होइ न मज्जु ॥ १ ॥ काइं न दूरे देवसइ
फोडिन्ति जे हिअटउ अप्पणउ ताइ पराई कवण घण ॥ २ ॥ सुंपुरि
कडुहे अणुहरहि भणकअं कवणेण ॥ जिवं जिवं वद्वत्तणु लडा
तिवं तिवं णवहि सिरेण ॥ ३ ॥ पक्षे ॥ जइ स सणेही तो मृह
अह जीवइ निन्नेह ॥ विहि वि पयारोहि गडअ घण किं गज्जइ
रल मेह ॥ ४ ॥

१ अम्ब वग्धकलेवरस्य यद्वाहित तत्सारम् ॥ यथाञ्जायते तदा कुम्भति अ
दगाते तदा शार ॥ २ सर्वोऽपि श्लेष आकुनीभवति महत्त्वसाधम् । महत्त्व एव
प्राप्यते दृष्टो मुक्तेरेण ॥ ३ यदि न च आगच्छति यति । गृह किं अपोउ
तव ॥ धमन य राण्डयति तय राणि । एष प्रियो भवति न मम ॥ ४ किं
रुर पदयति ॥ ५ सुपुरुषा क्वी (धायपिशेष) खुहरन्ति । भण कायेण कन
यगा यथा गृह्वं खमन्ते तथा तथा नमन्ति शिरसा ॥ ६ यदि सा सजेहा तदा गृह
अथ जीवति नि श्रेया ॥ द्वाभ्यां अपि प्रकाराभ्यां गतिफा प्रिया किं गजति सल मेघ

युष्मदः सौ तुहु ॥ ४ ॥ ३६८ ॥

अपभ्रशे युष्मद, सौ परे तुहु इत्यादेशो भवति, भमरु मा
रणशृणि रण्डइ सा दिसि जोइ म रोइ ॥ सा मालइ देसन्तरिअ
जसु तुहु मरहि विओइ ॥ १ ॥

जइशसोस्तुम्हे तुम्हइ ॥ ४ ॥ ३६९ ॥

अपभ्रशे युष्मदो जसि शसि च प्रत्येक तुम्हे तुम्हइ इत्या-
देशौ भवतः ॥ तुम्हे तुम्हइ जाणह, तुम्हे तुम्हइ पेच्छइ, वच-
नभेदो यथासर्या निवृच्यर्थः ॥

टाह्यमा पइ तइ ॥ ४ ॥ ३७० ॥

अपभ्रशे युष्मद, टा डि अम् इत्येतै. सह पइ तइ इत्यादेशौ
भवतः ॥ टा, पइ मुक्काह वि भरतरु फिट्टइ पचत्तण न पत्ताण ॥
तुहु पुणु छाया जइ होज कहवि ता तेहि पत्तेहि ॥ १ ॥ मँहु
हिअउ तइ ताए तुहु सवि अन्नं वि नडिअइ ॥ पिअ काइ करउ
हउ काइ तुहु मच्छे मच्छु गिलिअइ ॥ २ ॥ डिना । पँड मइ
तेहि वि रणगयहि को जयसिरि तकेइ ॥ केसहि लेप्पिणु जमघ-

१ भ्रमर ? मा रणशृणि अरप्ये तां दिसां विलाज्य मा रदिहि ॥ सा माली
दशान्तरिता यस्यास्त्व भ्रियसे वियोगे ॥ २ ॥ यूय जानील, युष्मान् पश्यतु ॥
३ तना मुक्काना वि भरतरो । फिट्टइ (यन्त्रि) पत्रत्व न पत्राणाम् ॥ तव पुनच्छया
पयमविष्यत् कथमपि तावत् त पत्र ॥ ४ मम हृदय तदा तथा एवं चल्प
येनापि न्द्रयते ॥ प्रिय किं करोम्यइ किं त्व मत्स्येन मरसां गित्वत् ॥ ५ सपि
मपि द्वयोरपि रणगतयो को जयप्रिय तच्छयति ॥ ५ शगहाता यमरुहिणी मग मुग
कलिहति ॥

कागो ३०२

नमस्तस्मै - ३०१
अपभ्रशे ३०२

रिणि मण सुहु को थपेइ ॥ ३ ॥ एव तड ॥ अमा ॥ पंद मेह-
न्तिहे महु मरणु मड मेहन्तहो तुज्जु ॥ सारस जसु जो वेगला
सोपि कृदन्तहो मज्जु ॥ ४ ॥ एव तड ॥

भिसा तुम्हेहि ॥ ४ ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहि इत्यादेशो भवति, तुम्हेहि
अम्हेहि ज फिरउ दिट्टउ बहुअ जणेण ॥ त तेवट्टउ ममर म
निज्जिउ एकखणेण ॥ १ ॥

डसिडस्म्या तउ तुज्जु तुघ्न ॥ ४ ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो डसिडस्म्या सह तउ तुज्जु तुघ्न इत्येते अप-
आदेशा भवन्ति ॥ तैउ होन्तउ आगदो, तुज्जु होन्तउ आगदो,
तुघ्न होन्तउ आगदो ॥ टसा, तैउ गुणसपड तुज्जु मदि तुघ्न
अणुत्तर खति ॥ जड उप्पत्ति अन्न जण महिमडलि सिक्खन्ति ॥ १ ॥

भ्यसाम्भ्या तुम्हह ॥ ४ ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यसु आम् इत्येताभ्या सह तुम्हह इत्यादे-
भवति, तुम्हह होन्तउ आगदो, तुम्हह केरुं धणु ॥ ३ ॥
तुम्हासु सुपा ॥ ४ ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति
तुम्हासु ठिअ ॥ युष्मत्सु विजतम् ॥

१ सां मुचन्त्या गम मरण मां मुचतल्लव ॥ सारस! यस्य मो दूरे सो-
कृतान्तस्य साप्य ॥ २ युष्माभिरस्मामियत्तु दृष्ट बहुकजनेन ॥ तुत्तु साव-
न्न गमभरो निर्जित एकक्षणन ॥ ३ लपो भवन् आगत, ॥ ४ तव गुण-
तन मति तवानुत्तरां शान्तिम् ॥ यैयुपेत्याऽन्ये जना मेहीमण्डले शिक्षन्ते ॥

सावसदो हउ ॥ ४ ॥ ३७६ ॥

अपभ्रशे असदः सौ परे हउ इत्यादेशो भवति, तसु हउ
कलियुगि दुल्लहो ॥ इति ॥

जडशमोरम्हे अम्हड ॥ ४ ॥ ३७६ ॥

अपभ्रशे असदो जसि शमि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हड
इत्यादेशौ भवतः ॥ अम्हे थोरा रिउ बहुअ कायर एम्भ भणन्ति ॥
मुद्धि निहालहि गयण-यलु कड जण जोण्ह करन्ति ॥ १ ॥
अम्बणु लाडवि जे गया पहिअ पराया केवि ॥ अवस न मुअहि
मुअन्छिअहि जिवे अम्हड तिवे तेवि ॥ २ ॥ अम्हे देवसइ,
अम्हड देवसहि, वचनभेदो यथा सरयः निवृत्त्यर्थः ॥ इत्यपरयति
जस्मात् परय टाड्यमा मड ॥ ४ ॥ ३७७ ॥

अपभ्रशे असद टा हि अम् इत्येतै सह मह इत्यादेशो
भवति, 'टा' भैड जाणित पिअ विरहिअह कवि धर होइ विआलि ॥
णवर मिअङ्कु वि तिह तवइ जिह टिणयरु खयगालि ॥ १ ॥
डिना, पइ मह वेहिपि रणगयहि, अमा, मड मेळन्तहो तुज्जु ॥ नव
अम्हेहि भिसा ॥ ४ ॥ ३७८ ॥

अपभ्रशे असदो भिसा सह अम्हेहि इत्यादेशो भवति, तुम्हेहि
अम्हेहि ज किअउ ॥

१ वय खोषा रिपवो यह्य कातरा इत्य भणन्ति ॥ मुग्धे ? निमालय गगनतठ
क्रियन्तो जना ज्योत्स्नां कुर्वन्ति ॥ २ ममत्व सगमिला ये गता पयिका परकीया
केऽपि ॥ अवश्य न स्वपन्ति मुखासिकायां यथा वय तथा तेषुपि ॥ ३ मया घात
प्रिये ? विरहितानां कापि धृता भवति विकाले ॥ नवरं भृगाद्वाऽपि तथा तपति
यथा दिनकर क्षयकाले ॥ टीकापर अन्वयान्तरात्
रन्ति

रिणि भण सुहु को थफेइ ॥ ३ ॥ एव तइ ॥ अमा ॥ परं मेहु
 न्तिहे महु मरणु मइ मेहुन्तहो तुज्जु ॥ सारम जसु जो वेगाडा
 सोवि रुदन्तहो सज्जु ॥ ४ ॥ एव तइ ॥

भिसा तुम्हेहि ॥ ४ ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा मह तुम्हेहि इत्यादेशो भवति, तुम्हे
 अम्हेहि ज फिरउ दिट्टउ बहुअ जणेण ॥ त तेवहुउ समर
 निजिउ एवसणेण ॥ १ ॥

डसिठम्भ्या तउ तुज्जु तुध ॥ ४ ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो डसिठम्भ्या सह तउ तुज्जु तुध इत्येते
 आदेशा भवन्ति ॥ तउ होन्तउ आगदो, तुज्जु होन्तउ आगदो
 तुध होन्तउ आगदो ॥ डसा, तउ गुणसपइ तुज्जु मदि त
 अणुत्तर सन्ति ॥ जइ उप्पत्तिं अन्न जण महिमडलि सिक्खन्ति ॥

भ्यसाम्भ्या तुम्हह ॥ ४ ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यसु आम् इत्येताभ्या सह तुम्हह इत्यादेशो
 भवति, तुम्हह होन्तउ आगदो, तुम्हहं केरुं घणु ॥ इते
 सुपाइ तुम्हासु सुपा ॥ ४ ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो सुपा मह तुम्हासु इत्यादेशो भवति
 तुम्हासु ठिअ ॥ युष्मासु विजाम्

१ तां सुगन्त्या मम मरण मा सुगतस्वय ॥ शारत्त ॥ यस्य यो हरे तोष
 कृतान्तस्य साध्य ॥ २ युष्मामिरस्मानियत्तु इष्ट बहुकजनेन ॥ त्वं ताव
 न् रामरभरा निर्जित एकदशनेन ॥ ३ ततो भवन् भागत, ॥ ४ तपे गुणस
 तव मतिं तवानुत्तरां क्षान्तिम् ॥ यैरुपेत्याज्ये जना महेमण्डले सिद्धान्ते ॥

सावसदो हउ ॥ ४ ॥ ३७६ ॥

अपभ्रशे असदः सौ परे हउ इत्यादेशो भवति, तसु हउ
कालियुगि दुलहहो ॥ इतिगण कस्य

जशसोरम्हे अम्हइ ॥ ४ ॥ ३७६ ॥

अपभ्रशे असदो जसि शसि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हइ
इत्यादेशो भवत' ॥ अम्हे थोवा रिउ बहुअ कायर एम्ब भणन्ति ॥
मुद्धि निहालाहि गयण-बलु कइ जण जोण्ह करन्ति ॥ १ ॥
अम्बणु लाइवि जे गया पहिअ पराया केवि ॥ अवस न सुअहि
सुअच्छिअहि जिवँ अम्हइ तिवँ तेवि ॥ २ ॥ अम्हे देवसह,
अम्हइ देवखाहि, वचनभेदो यथा सत्यं निवृत्त्यर्थ' ॥ ^{एतय} परयति

जस्मान् परस्य टाड्यमा मइ ॥ ४ ॥ ३७७ ॥

अपभ्रशे असद टा डि अम् इत्येतै सह मइ इत्यादेशो
भवति, 'टा' मैइ जाणित पिअ विरहिअह कवि घर होइ विआलि ॥
णवर मिअङ्कु वि तिह तवइ जिह टिणयरु खयगालि ॥ १ ॥
दिना, पइ मइ नेहिपि रणगराहि, अमा, मइ मेहन्तहो तुज्जु ॥ नव
अम्हेहिभिसा ॥ ४ ॥ ३७८ ॥

अपभ्रशे असदो भिसा सह अम्हेहि इत्यादेशो भवति, तुम्होह
अम्हेहि ज किअउ ॥

१ वय स्तोका रिपवो यहव कातरा इत्य भणन्ति ॥ मुग्धे १ निमालय गगनतल चेरन
रिपन्तो जना ज्योत्सनां कुर्वन्ति ॥ २ ममत्व लगयिता ये गता पयिका परकीया
केऽपि ॥ अयस्य न स्वपन्ति मुस्ताविकायां यथा यय तथा वेऽपि ॥ ३ मदा इत
प्रिये? विरहितानां कापि धुरा भवति विकाले ॥ नवरं मृगाहोऽपि तथा तपति
यथा दिनकर क्षयकाले ॥ ^{एतय} परयति

रिणि मण सुहु को धवेइ ॥ ३ ॥ एव तद् ॥ अमा ॥ परं मेढ
न्तिहे महु मरणु मड भेछन्तहो तुज्यु ॥ सारस जसु जो वेगज
सोवि कृदन्तहो सज्यु ॥ ४ ॥ एव तद् ॥

भिसा तुम्हेहिं ॥ ४ ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति, तुम्हेहिं
अम्हेहिं ज किरव दिट्टउ बहुअ-जणेण ॥ त तेवट्टउ ममर म
निज्जिउ एकखणेण ॥ १ ॥

डमिडम्भ्या तउ तुज्झ तुध ॥ ४ ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो डसिडम्भ्या सह तउ तुज्झ तुध इत्येते व
आदेशा भवन्ति ॥ तउ होन्तउ आगदो, तुज्झ होन्तउ आगदो
तुध होन्तउ आगदो ॥ डसा, तउ गुणसपइ तुज्झ मदि तु
अणुत्तर सन्ति ॥ जड उप्पत्तिं अन्न जण महिमडलि सिक्खन्ति ॥ १ ॥

भ्यसाम्भ्या तुम्ह ॥ ४ ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यस् आम् इत्येताभ्या सह तुम्ह इत्यादेशो
भवति, तुम्ह होन्तउ आगदो, तुम्ह करुं धणु ॥ इत्येता
युष्मद तुम्हासु सुपा ॥ ४ ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मद. सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति
तुम्हासु ठिअ ॥ अणुत्तरु स्मितम्

१'लां मुचन्त्या मम मरण मां मुमतस्त्वव ॥ सारस ! यस्य यो वरे सोऽ
कृतान्तस्य साम्य ॥ २ युष्मामिरम्मागियकृत दृष्ट बहुज्जोने ॥ सुव चाक
र समरभरो निर्जित एकक्षणेण ॥ ३ स्वतो भवन् आगत, ॥ ४ तव गुणस
सव मतिं त्वाणुत्तरां दान्तिम् ॥ येषुपेलाड्ये जना मेहीमण्डले शिक्षन्ते ॥

मध्यत्रयस्याद्यस्य हि. ॥ ४ ॥ ३८३ ॥

त्यादीनां मध्यत्रयस्य यदाद्य वचन तस्यापभ्रशे हि इत्यादेशो वा भवति, वंप्पीआ पिउ पिउ भणवि किञ्चित् रुअहि हयास ॥ तुह जलि महु पुणु वल्लहइ विहुपि न पूरिअ आस ॥ १ ॥ आत्मनेपदे, वंप्पीहा कड गोळिएण निगिघण वारड वार ॥ सायरि मरिअइ विमलजलि लहहि न एकइ धार ॥ २ ॥ सप्तम्याम् ॥ आर्यहि जम्महिं अन्नहिं वि गोरि सु दिज्जहि कन्तु ॥ गय मत्तह चत्तहुसह जो अग्निहइ हमन्तु ॥ १ ॥ पक्षे रुअसि इत्यादि ॥

वहुत्वे हु. ॥ ४ ॥ ३८४ ॥

त्यादीनां मध्यमत्रयस्य सम्बन्धि बहुवचनेषु वर्तमान यद्वचन तस्यापभ्रशे हु इत्यादेशो वा भवति, वलि अब्भत्यणि महुमहणु लहुई हूआ सोइ ॥ जड इच्छहु वहुत्तणउ देहु म मग्गहु कोइ ॥ १ ॥ पक्षे इच्छडे इत्यादि ॥

अन्त्यत्रयस्याद्यस्य उ ॥ ४ ॥ ३८५ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्य वचन तस्यापभ्रशे उ इत्यादेशो वा भवति, विहिं विनडउ पीडन्तु गह म धणि कराहि विसाउ ॥

१ ह चातक ? पियु पियु (पक्षे प्रिय प्रिय) इति मन्दिना क्रियद् राशिपि एवाश ! ॥ तव जले मम पुनयाँम द्वयोरपि न पूरिताऽऽशा ॥ २ शान्त ! किं कथितेन निलम्ब ! वारं वात्म ॥ सागरे मृत विमलजले लभसं नदीं धाराम् ॥ ३ अस्मिपन्मन्यन्वत्सिग्रपि गौरि ! स दीयतां कान्त ॥ गजानां मगानां ललाट-शानो बोऽभ्येति हस्तन् ॥ ४ घलेरभ्यर्थेने मधुनुयना त्पुमैमृत सोऽपि ॥ दरीच्यप-
इत्येव ददय मा मागयष फलापि 'पार्थे इति सन' ॥ ५ विधिर्विनस्तु पीत्यन्तु मदा मा प्रिय ! कुह विपादम् ॥ सन्पत् कपयामि धैर्येन यार राजतं ॥ ५१५ ॥

महु मञ्जु डसिट्स्थ्याम् ॥ ४ ॥ ३७९ ॥

अपत्रशे असदो हसिना हसा च सह प्रत्यक महु म
इत्यादेशो भवत ॥ 'महु' 'होन्तउ गदो' मञ्जु होन्तउ गदो, हस
महु कन्तहो वे दोसडा हेछि म क्षराहि आलु ॥ देन्तहो हउ
उवरिअ जुज्जन्तहो करवालु ॥ १ ॥ जइ भग्गा पारकडा तो सा
मञ्जु पिएण ॥ अह भग्गा अम्हह तणा तो ते मारिअडेण ॥ २

अन्हह भ्यसाम्भ्याम् ॥ ४ ॥ ३८० ॥

अपत्रशे अम्मदो भ्यता आमा च सह अम्मह इत्यादेशो
भवति, अम्हह होन्तउ आगदो, 'आमा, अह भग्गा अम्हह तणा
सुपा अम्हासु ॥ ४ ॥ ३८१ ॥

अपत्रश असद' सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति, अम्हा
ठिअ ॥

त्यादेरात्रयस्य घट्टत्वे हि न वा ॥ ४ ॥ ३८ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्य सम्बन्धिनो बहुष्वर्थेषु वर्तमानस्य वच
नस्य अपत्रशे हि इत्यादेशो वा भवति, भुहकनरिचन्वे तहे सो
धरहिं नं मउजुज्जु ससिराहु कराहि ॥ तहे कुरल सहहिं मम
उलतुलिअ नं तिमिरडिम्म सेछन्ति मिलिअ ॥

१ मम कात्तम्प हं दोपौ हेत्तेना जल्पन्ते ॥ वदतोऽह परं उद्धरितो युष्म
करवाल ॥ २ यदि भग्गा परकीयास्तता सरित् । मम प्रियेण ॥ अथ भग्गा असा
सत्तम्पेन मारितेण ॥ ३ मुत्तरुषरीष'भौ तस्याः शोभां धरत इव (नमुपेक्षायम्)
मालयुद्ध दासिराहु कुरुत ॥ ४ तस्या येनाः शोभन्ते प्रमरकुलतुलिता, इव वि
मिरडिम्मा श्रीरिति मिलित्वा ॥

मध्यत्रयस्याद्यस्य हि ॥ ४ ॥ ३८३ ॥

त्यादीनां मध्यत्रयस्य यदाद्य वचन तस्यापभ्रशे हि इत्यादेशो
 वा भवति, वंष्पीआ पिउ पिउ भणवि कित्तिउ रुअहि ह्यास ॥
 उह जलि महु पुणु वडहइ विहुपि न पूरिअ आस ॥ १ ॥
 आत्मनेपदे, वंष्पीहा कइ वोळिण्ण निग्घिण वारइ वार ॥ सायरि
 मरिअइ विमलजलि लहाहि न एकइ धार ॥ २ ॥ सप्तम्याम् ॥
 आर्यहिं जम्महिं अत्राहिं वि गोरि सु दिज्जहि कन्तु ॥ गय मचह
 वत्तुसह जो अब्भिडइ हसन्तु ॥ १ ॥ पक्षे रअसि इत्यादि ॥

बहुत्वे हुः ॥ ४ ॥ ३८४ ॥

त्यादीनां मध्यत्रयस्य सम्बन्धि बहुत्वर्थेषु वर्तमान यद्वचन
 तस्यापभ्रशे हु इत्यादेशो वा भवति, बँलि अब्भत्थणि महुमहणु
 उहुई हूआ सोइ ॥ जइ इच्छहु वड्ढत्तणउ देहु म मग्गहु कोइ ॥ १ ॥
 पक्षे इच्छदे इत्यादि ॥

अन्त्यत्रयस्याद्यस्य उ ॥ ४ ॥ ३८५ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्य वचन तस्यापभ्रशे उ इत्यादेशो वा
 भवति, विहिं विनडउ पीडन्तु गह म धणि करहि विसाउ ॥

१ हे चातकः पियु पियु (पक्षे प्रिय प्रिय) इति भगिन्ना द्वियद् रोदपि
 हताशः ॥ तव जते मम पुनयत्तैने द्वयोरपि न पूरताऽऽशा ॥ २ चातकः किं
 कपितेन निठन्नः। धारं धारम् ॥ सागरे गृते विमलजले लभत नैकां धाराम् ॥
 ३ अस्मिन् मन्यन्वासिन्नपि गौरि। स दीयतां कात् ॥ गयानां मसानो त्यपाङ्क-
 णानां शोऽभ्येति हसान् ॥ ४ धरेरभ्यर्थेन मधुमन्धनो लघुघ्नीमूत गोऽपि ॥ यरीन्त्य
 श्चरव ददथ मा मागयथ वस्यापि 'पार्थे इति गोप' ॥ ५ विधिर्विनस्तु पीड्यन्तु
 महा मा प्रिय। कुच विपादम् ॥ सम्पत् फपयानि यत्येव यदि रात्रते व्यस्रायः ॥

सपइ कड्डउ वेस जिव डुडु अग्घइ ववमाउ ॥ १ ॥ बलि किः
सुजणस्सु ॥ पक्षे, कड्डामि इत्यादि ॥

यहुत्वे हु ॥ ४ ॥ ३८६ ॥

त्यादीनामन्त्यप्रयस्य सम्बन्धि बहुष्वर्येषु वर्तमान यद्
तस्य हु इत्यादेशो वा भवति, रंग्गवि साठिउ जहि लहहुं ।
तहिं देमाहि जाहु ॥ रणदुग्भिक्खे भग्गाइ विणु जुज्जे न वत्त
॥ १ ॥ पक्षे लहिमु इत्यादि ॥

हिस्वयोरिदृदेत् ॥ ४ ॥ ३८७ ॥

पञ्चम्या हिस्वयोरपभ्रशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति
इत्, कुञ्जर सुमरि म सलइउ सरला सास म मेळि ॥ कवल
पाविय विहिवसिण ते चरि माणु म मेळि ॥ १ ॥ उत्
भमैरा एत्थु वि लिम्बडइ केवि दियहडा विलम्बु ॥ घण पत्त
छायावहुल्ल फुल्लइ जाम कयम्बु ॥ २ ॥ एत् ॥ पिंय एम्वा
करे सेहु करि छड्ढहि तुहु करवाल्ल ॥ ज कावालिय वप्पुडा ले
अमग्गु कवाल्ल ॥ ३ ॥ पक्षे, सुमराहि इत्यादि ॥

वत्स्यति स्यस्य स ॥ ४ ॥ ३८८ ॥

अपभ्रशे भविष्यदर्थविषयस्य त्यादेः स्यस्य सो वा भवति

१ सङ्गमाधित यत्र लभामहे प्रिय ! - तस्मिन्दिसे याम ॥ रणदुग्भिक्खेण मम
विना युदेन न थलामहे ॥ २ कुञ्जर ! स्मर मा राहकी , सरलान् भ्रासान् मा मुक्
कवला ये प्राप्ता विधिवशेन तान् चर मान मा मुक् ॥ ३ भ्रमर ! अत्रापि विम्बे का
दिवसान् विटम्बन् ॥ पनपत्रयान् छायावहुल्ल फुल्लति - यावत्कदम्बः ॥ ४ प्रिय
शुदानी कुह-शस्य करे मुक् त्वं करवाल्लम् ॥ येन कापालिका धराका लमन्तेऽभा
कपालम् ॥

द्विर्बहा जन्ति शडप्पडहि पडहिं मणोरह पच्छि ॥ ज अच्छड त
माणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥ १ ॥ पक्षे, होहिइ ॥

क्रियेः कीसुः ॥ ४ ॥ ३८९ ॥

क्रिये इत्येतस्य क्रियापदस्य अपभ्रंशे कीसु इत्यादेशो वा भवति,
सन्ता भोग जु परिहरइ तसु कन्तहो गलि कीसु ॥ तसु दइवेण वि
मुण्डियउ जसु खल्लिहडउ सीसु ॥ पक्षे, साध्यमानावस्थ्यात् क्रिये
इति सस्कृतशब्दादेव प्रयोगः, गलि क्रिजउ सुअणस्सु ॥

भुचः पर्याप्तौ ह्युचः ॥ ४ ॥ ३९० ॥

अपभ्रंशे भुवो घातो. पर्याप्तौ वर्तमानस्य ह्युच इत्यादेशो
भवति, अइ तुगत्तणु ज यणह सो छेयउ न हु लाहु ॥ सखि जइ
केवइ तुडिवमेण अहरि पहुचइ नाहु ॥ १ ॥

ब्रूगो व्रुवो वा ॥ ४ ॥ ३९१ ॥

अपभ्रंशे ब्रूगो घातो. व्रुव इत्यादेशो वा भवति, व्रुवह मुहा-
सिउ किंपि, पक्षे, ईत्तउ व्रोप्पिणु सउणि द्विउ पुणु दुसासणु
व्रोप्पि ॥ तो हउ जाणउ एहो हरि जइ महु अग्गइ व्रोप्पि ॥ १ ॥

व्रजेवुजः ॥ ४ ॥ ३९२ ॥

१ दिवसा यान्ति वेगं पतन्ति मनोरथा पश्चाद् ॥ यदस्ति तन्मायत भविष्यति
ऊचन् मा आस्स ॥ २ सतो भोगान् य परिहरति तस्य कान्तस्य यत्ति क्रिये ॥
तस्य देवेनापि मुण्डितस्य सत्त्वात् शीघ्रम् ॥ ३ अत्रिदुपत्त्वं यस्सनानां तच्छेदक
ननु लाभ ॥ सखि । यदि क्वपमपि तुटिपरोनाडधरे प्रभवति नाप ॥ ४ इयदुपत्ता
सकृन्नि स्थित पुनदु-नासन उक्त्वा ॥ ततोऽह जाने एव हरिसिदि ममाभे उक्त्वा
(विष्टीति शेष) ॥

अपभ्रशे व्रनतेर्धातो' वुञ् इत्यादेशो भवति, वुञ्ज, वुञ्जो
वुञ्जेषिणु ॥ प्रजित्वा' प्रजित्वा

दृशोः प्रस्स' ॥ ४ ॥ ३०३ ॥

अपभ्रशे दृशेर्धातो' प्रस्म इत्यादेशो भवति, प्रस्सटि ॥ पश्यति

ग्रहेर्गृण्ह ॥ ४ ॥ ३०४ ॥

अपभ्रशे ग्रहेर्धातोर्गृण्ह इत्यादेशो भवति, पृढ गृण्हेप्पिणु व्रतु
तक्ष्यादीना ञेल्यादयः ॥ ३०५ ॥ पृष्टिन्वा

अपभ्रशे तक्षिप्रभृतीनां धातूनां छोल्ल इत्यादय आदेश
भवन्ति ॥ जिर्वं तिर्वं तिवया लंवि कर जइ मसि छोल्लिञ्जन्तु
तो जइ गोरिहे मुहकमलि सरिसिम कावि लहन्तु ॥ १ ॥ आ
ग्रहणात् देशीपु ये क्रियावचना उपलभ्यन्ते ते उदाहार्या ॥ चू
छुउ चुष्णी होइसइ मुद्धि कवोलि निहित्तउ ॥ सासानलजा
झलविअउ वाहसलिल ससित्तिउ ॥ १ ॥ अन्भर्ड धचिउ वे पयइ पेस
निअत्तइ जावँ ॥ सवासणरिउसभवहो कर परिअत्ता तावँ ॥ २
हिअइ सुडुषइ गोरडी गयणि घुडुकइ भेहु ॥ वासारत्ति पवा

१ भवति प्रजित्वा ॥ २ पश्यति ॥ ३ पठ गृहीत्वा प्रथम् ॥ ४ यथा तप
सीक्षान् आयुधान् छात्या करान् यदि सद्यस्तस्मिन् ॥ ततो यदि गौर्मां मुख
यमलन महसता कामप्यलप्यत ॥ ५ घृत्कधूष्णी भविष्यति सुग्धे कपोले निहितः ।
श्वासानलज्यालाद्गन्धो याप्सरत्तिलसंतिष्ठा ॥ ६ अत्र प्रज्य वधित्वा द्वे पदे (प्रेम्मु,
शेह तिर्वर्त्तयति यावत् ॥ सवासणरिपुमम्भवस्य (चद्रस्य) परा प्रचतास्तावत् ।
७ हृदये क्षत्प्यायतं धी गग्ने गजति मेघः ॥ यपाराप्रे अवाखिन्ता विपम संख
मेतद् ॥

अह विसमा संकडु एहु ॥ ४ ॥ अम्मि पओहर वज्जमा निच्चु जे
संमुह थन्ति ॥ महु कन्तहो समरङ्गणइ गयघड भज्जिउ जन्ति
॥ ४ ॥ पुत्ते जाए कवणु गुणु अवगुणु कवणु मुएण ॥ जा व-
पीकी भुहडी चम्पिज्जइ अवरेण ॥ ५ ॥ तं तिच्चिउ जलु सायरहो
सो तेवडु वित्थारु ॥ तिसहे निवारणु पल्लुवि नवि पर धुट्टुअड
असारु ॥ ६ ॥

अनादौ खरादसयुक्तानां कख तथ पफा गघ
दध वभाः ॥ ४ ॥ ३९६ ॥

अपभ्रशेष्यदादौ वर्तमानानां खरात् परेपाम् असयुक्ताना
कखतथपफा स्थाने यथासख्य गघ दध वभाः प्रायो भवन्ति ॥
कस्यग., जं दिट्टुउ सोमग्गहणु अस ईहिं हसिउ निसङ्कु॥पिय माणुम
विछोहगरु गिलि गिलि राहु मयकु ॥ १ ॥ खस्य घ. ॥ अम्मिण
सत्थावत्थेहि सुधिं चिन्तिज्जइ माणु ॥ पिए टिट्टे हल्लोहलेण को
वेअइ अप्पाणु ॥ तथपफाना दधवभा, सवधु करेप्पिणु कविदु मड
तसु पर समलउं जम्मु ॥ जासु न चाउ न चारहडि नच पम्हट्टुउ

१ हे अम्य? पयोधरी वज्रसर्मा निल यौ समुखा निष्टन । मम कन्म्य
एमराहने गजघटा भक्ष्यत्वा याति ॥ २ पुत्रेण जातेन को गुणोऽयगुण को
मृतन ॥ या पंतुकी भूमिराक्रम्यतेऽपरण ॥ ३ तत्तावज्जल सागरम्य स ताव
न्नाप्रो विलार ॥ तृपाया निवारण पलमपि नैव परं क्षय्यामतेऽसार ॥ ४ यद
दृष्ट सोमप्रहणमसतीमिहसित निशङ्कम् ॥ प्रियमनुष्यविक्षोभकरं भक्षय नक्षय
रहो! गृणाइम् ॥ ५ हे अम्बिके! स्वस्थावस्थे सुखेन चिन्त्यत मानम् ॥
प्रिय दृष्टे हल्लोहलेण (व्यावुल्लवंत) को जानाल्यात्मानम् ॥ ६ शपथ श्रुता कथित
मया तस्य केवल सफल जन्म ॥ यस्य त्यागो नाऽप्यव्ययो न विवृतिनच प्रभ्रष्टो भवे ॥

धम्मु ॥ ३ ॥ अनादाविति किं सवधु करेम्पिणु ॥ अत्र कस्य
 गत्व न भवति, खरादिति किम्, गिलिगिलि राहु मयकु, अस-
 युक्तानामिति किम्, एकाहि अक्खिहिं सावणु, प्रायोऽधिकारात्
 कचिद् न भवति, जड केँड पावीसु पिउ अकिया कुड्ढकरीसु ॥
 पाणीउ नवड सरावि जिवं सवङ्गे पडमीसु ॥ ४ ॥ उअँ कणिमारु
 पफुल्लिअउ कञ्चनकन्तिपयासु ॥ गोरीवयण-विणिज्जिअउ न
 सेवड वणवासु ॥ ५ ॥

मोऽनुनासिको वो वा ॥ ४ ॥ ३९७ ॥

अपभ्रशेऽनादौ वर्तमानस्य असयुक्तस्य मकारस्य अनुनासिको
 वकारो वा भवति ॥ कवँलु कमलु, भँरु भमरु, लाक्षिणकस्यापि
 जिवं तिवँ जेवं तेवं अनादावित्येव, मयणु, असंयुक्तस्येत्येव, तसु-
 पर सभलउ जम्मु ॥

वाधो रो लुक् ॥ ४ ॥ ३९८ ॥

अपभ्रशे सयोगादधो वर्तमानो रेफो लुक् वा भवति, जड केँड
 पावीसु पिउ ॥ पक्षे, जड भग्गा पारकड्डा तो सहि मज्झु प्रियेण ॥

अभूतोऽपि कचित् ॥ ४ ॥ ४९९ ॥

अपभ्रशे कचिदविद्यमानोऽपि रेफो भवति, त्रासु महारिसि एउ
 भणइ जड सुइसत्थु पमाणु ॥ मायह चलण नवन्ताह दिवि

१ यदि कथयित्वा प्राप्स्यामि प्रियमकृत कौतुक करिष्यामि ॥ पानीय नवे शरावे
 तथा सवाग्नेन प्रवेक्ष्यामि ॥ २ पश्य कर्णिकारवृक्ष प्रफुलित कायनकान्ति
 प्रकाश ॥ सुन्दरीवदनविनिर्जित इव संवते धनवासम् ॥ ३ व्यासो महर्षिरेतद्
 अणति यदि ध्रुतिशास्त्र प्रमाणम् ॥ मातृणां चरणौ नमतां दिवसे दिवसे गङ्गास्नानम् ॥

दिवि गङ्गाण्हाणु ॥ ४ ॥ कचिदिति किम्, वासेणवि भारह
सम्भि वद्व ॥

आपद्विपत्संपदां द इः ॥ ४ ॥ ४०० ॥

अपत्रशे जायद् विपद् सपत् इत्येतेषा दकारस्य इकारो भवति,
अणउ करन्तहो पुरिसहो आवह आवइ, विवह, सपह, प्रायोधि-
कारात्, गुणाहि न सपय किति पर ॥

कथ यथा तथा थादेरेभेमेहेषा ङितः ॥ ४ ॥ ४०१ ॥

अपत्रशे कथ यथा तथा इत्येतेषा थादेरवयवस्य प्रत्येकम् एम
इम इह इध इत्येते ङितश्चत्वार आदेशा भवन्ति, कैम समप्पउ
दृढ टिणु किध रघणी छुहु होइ ॥ नववहु-दसण लालसउ
वहइ मनोरह सोइ ॥ १ ॥ ओ गौरीमुहनिज्जिअउ वदलि छुकु
मिपंकु ॥ अन्नुवि जो परिहपिय तणु सो किवँ भवँइ निसकु ॥ २ ॥
विम्वाहरि तणु रयणवणु किह ठिउ सिरिआणन्द ॥ निरुवम-
सु पिए पिअवि जणु सेसहो दिण्णी मुद् ॥ ३ ॥ भण सहि
निहु अउ तेवँ मइ जइ पिउ दिट्ठु सटोमु ॥ जेवँ न जाणट मज्जु
मणु पक्खावडिअ तासु ॥ ४ ॥ जिवँ जिवँ वकिम लोअणह, तिवँ

१ व्यासेनापि भारतस्तम्भे यदा ॥ २ अन्व्याप्य पुत्रत पुरुषस्याऽऽपद
(विपत्) आयाति ॥ ३ कथ समाप्यतां दुष्टो दिवस कथ रजनी शीघ्र भवति ॥
नववधूदग्नलालसा वहति मनोरथान् सोऽपि ॥ ४ 'ओ' (सूचनायां) गौरीमु न। 1।
चविनिर्जितो वादले विलोको मृगाह ॥ अन्वोऽपि य परिभूततनु स कथ भ्रमति
निःशङ्कम् ॥ ५ विम्वाधरे तन्व्या रदनमण कथ स्थित धीवानन्द ॥ निरुपमरसं
प्रियण पीला यथा शेषस्य दत्ता मुद्रा ॥ ६ भण-सरि। निरुत तथा मा यदि प्रियो
रट. सदाप ॥ यथा न जानाति मम मन पक्षापतित तस्या ॥

तिवँ वम्महु निअयसर, मइ जाणितु प्रिय विरहि अह कवि घर
होइ विआलि ॥ नवर मियकु वि तिह तवइ जिह दिणयर खय-
गालि ॥ ५ ॥ एव तिघ जिघाबुदाहाया ॥

यादृक्तादृक्कीदृगीदृशा दादेडेंहः ॥ ४ ॥ ४०२ ॥

अपभ्रंशे यादृगादीना दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो
भवति, मइ मणिअउ वलिराय तुहु केहउ मगण एहु ॥ जेहु तेहु
नवि होइ वड सड नारायणु एहु ॥ १ ॥

अता डइंसः ॥ ४ ॥ ४०३ ॥

अपभ्रंशे यादृगादीनामदन्ताना यादृश तादृश कीदृशेदृशाना
दादेरवयवस्य डित् अइम इत्यादेशो भवति, जइसो तइमो रुइसो
अइसो ॥

यत्र तत्रयोस्त्रस्य डिदेत्थ्रत्तु ॥ ४ ॥ ४०४ ॥

अपभ्रंशे यत्र तत्र शब्दयोस्त्रस्य एत्थु अत्तु इत्येताँ डितौ भवतः,
जइसो थंडदि प्रयावदी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ॥ जेत्थुवि तेत्थुवि
एत्थु जगि भण तो तहि सारिक्खु ॥ १ ॥ जत्तु ठिदो, तत्तु ठिदो ॥

एत्थु कुत्रात्रे ॥ ४ ॥ ४०५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोस्त्रस्य डित् एत्थु इत्यादेशो भवति,
केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु, जेत्थुवि एत्थुवि जगि ॥

१ मया भणितो वलिराज! तव कीदृग् मागण एप ॥ यादृक् तादृक् नापि भवति
मूर्ख! स्वयं नारायण एप ॥ २ यदि स घटयति प्रजापति कुत्रापि लात्ता
शिक्षाम् ॥ यत्रापि तत्राप्यत्र जगति भण तस्या सादृश्यम् ॥

यावत्तावतोर्वादेर्म उं मर्हि ॥ ४ ॥ ४०६ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावद् इत्येतयोर्वकारादेरवयवस्य म उ मर्हि इत्येते
त्रय आदेशा भवन्ति, जाम न निवडइ कुम्भयडि सीह चवेड
चडक् ॥ ताम समत्तह मयगलह पइ पड वजह ढक् ॥ १ ॥ तिलह
तिलत्तणु ताउ पर जाउ न नेह गलन्ति ॥ नेहि पणट्टइ तेजि
तिल तिल फिट्ट वि खल होन्ति ॥ २ ॥ जामर्हि विसमी कजगइ
जीवह मज्जे एइ ॥ तामर्हि अछउ इयरु जणु सुअणुवि अन्तरु
डेड ॥ ३ ॥

वा यत्तदोर्तो डेवडः ॥ ४ ॥ ४०७ ॥

अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोरत्त्वन्तयोर्धावत्तावतोर्कारादेरवयवस्य
डित् एवड इत्यादेशो वा भवति, जेवड् अन्तर रावणरामह
तेवड् अन्तरु पट्टणगामह ॥ पक्षे जेतुलो तेतुलो ॥

वेद किमोर्यादेः ॥ ४ ॥ ४०८ ॥

अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरत्त्वन्तयो-रियत् कियतोर्कारा-
देरवयवस्य डित् एवड इत्यादेशो वा भवति, एवड् अन्तरु, केवड्
अन्तरु, पक्षे, एतुलो केतुलो ॥

परस्परस्यादिर ॥ ४ ॥ ४०९ ॥

१ यावत्त निपतति कुम्भटटे सिंहचपेटाचट्टकार ॥ तावत्तमन्त्राना मदकलाना
(गजानां) पदे पदे वायते ढक् ॥ २ तिलानां तिलत्व तावत्पर यावत्त भेदो
गलति ॥ श्रेहे प्रनष्टे त एव तिलान्निहाइ अथ खल भवति ॥ ३ यावद्विपमा
कायगतिर्जावानां मध्ये आयाति ॥ तावदास्तामितर जन स्वानोऽप्यन्तरं ददाति ॥
४ यावदन्तरं रामरावणयो ॥ तावदन्तरं पत्तनप्राम यो ॥

अपभ्रंशे परस्परस्यादिरकारो भवति, ते मुंगडा हगविआ
जे परिविद्धा ताह ॥ अपरोप्परु जोअन्ताह सामिउ गजिउ
जाहं ॥ १ ॥

कादिस्थैदोतोस्चारलाघवम् ॥ ४ ॥ ४१० ॥

अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोरे ओ इत्येतयोस्चारणस्य
लाघव प्रायो भवति, मुषे चिन्तिजइ माणु, तमु इउ कलिजुगि
दुल्लहहो ॥

पदान्ते उ हुं रिं हकाराणाम् ॥ ४ ॥ ४११ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उ हु हि ह इत्येतेषाम् उच्चार-
णस्य लाघव प्रायो भवति, अचु जु तुच्छउ तहे घणहे, वलि
किजउ सुअणस्सु ॥ दइउ घडावइ वणि तरुह ॥ तरुहुं वि
वकल्लुं, खग्ग विसाहिउ जहि लहहु ॥ तणह तइजी भगि नवि ॥

म्हो म्भो वा ॥ ४ ॥ ४१२ ॥

अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकाराक्रान्तो मकारो वा
भवति, म्ह इति पक्ष्मश्मष्मसाक्षा म्हः ॥ २ ॥ ७४ ॥ इति प्राकृत
लक्षण विहितोऽत्र गृह्यते, सस्कृते तदभावात् गिम्भो, सिम्मो ॥
विम्म ! ते^१ विरला केवि नर जे सबद्धछइल ॥ जे बद्धा ते वञ्चपर
जे उज्जुअ ते वइल ॥ १ ॥

अन्यादृशोऽत्राहसावराहसौ ॥ ४ ॥ ४१३ ॥

१ ते मुद्रा हारिता ये परिवेषितास्तेषाम् ॥ परस्परं युष्यतां स्वामी मन्थित
येषाम् ॥ २ मध्नन् । ते विरला केऽपि नरो ये ययोक्त्रैदशा ॥ ये वक्रास्तं वचा-
कतरा य ऋजवस्ते वलीवर्दा ॥

अपभ्रंशे अन्यादृशशब्दस्य अत्राइस अवराइस इत्यादेशौ भवतः,
आइमो अवराइसो ॥

प्रायसः प्राउ प्राइव प्राइम्व पग्गिम्वाः ॥ ४ ॥ ४१४ ॥

अपभ्रंशे प्रायस् इत्येतस्य प्राउ प्राइन प्राइम्व पग्गिम्व इत्येते
त्वार आदेशा भवन्ति, अन्ने ते दीहर लोअण अन्नु त भुअ
अल्लु ॥ अन्नु सुघणथणहारु त अन्नु जि मुहकमल्लु ॥ १ ॥
हुँ जि केस कलाउ सु अद्दु जि प्राउ विहि ॥ जेण णिअम्बिणि
डिअ स गुणलायणनिहि ॥ २ ॥ प्राइव मुणिहवि भन्तडी तें
णिअडा गणन्ति ॥ अखइ निरामड परमपड अज्जवि लउ न
हन्ति ॥ ३ ॥ असुजले प्राइम्व गोरिअहे सहि उवत्ता नयणसर ॥
सम्मूह संपेसिआ देन्ति तिरिच्छी घत्त पर ॥ ४ ॥ ऐसी पिउ
सेसु हउ रुद्धी मह अणुणेइ ॥ पग्गिम्व एइ मणोरहइ दुक्क
इउ करेइ ॥ ५ ॥

वान्यथोऽनुः ॥ ४ ॥ ४१५ ॥

अपभ्रंशे अन्यथा शब्दस्य अनु इत्यादेशो वा भवति, विर्रहा

१ अन्ये ते दीर्घलोचने अन्यत्तद् भुज्जुगलम् ॥ अन्य सघनमनमारन्वद
देव मुग्गकमलम् ॥ २ अन्य एव कैशकलाप स अन्य एव प्रायो विधि ॥
न नितम्बिनी घटिता सा गुणलायणनिधि ॥ ३ प्रायो मुनीनामपि भ्रान्तिमो
णिकान् गणयन्ति ॥ अक्षये निरामये परमपदेऽथापि लय न लभन्त ॥ ४ अशुज
न्व प्रायो गीश्या सखि! उद्धते नयनसरसी । तेन (वापरेण) सन्मुखे प्रेषित
त्तन्निर्गम्यातं केवलम् ॥ ५ एष्यन्ति प्रियो रुपिप्याम्यह रुथं मामनुनयति ॥ प्राय
त्ता मनोरथान् दुक्करान् दयिता करोति ॥ ६ विरहानलज्वालाकरादित् पदिक् पीर
शेऽपि मुक्कित्ता स्थित ॥ अन्यथा शिशिरकाले क्षीतलज्वाद् धून कुत उन्पित ॥

नल जाल करालि-अउ पहिउ कोवि जुहिवि ठिअओ ॥ अनु
सिसिर कालि सीअलजलहु धूम्र कहन्तिहु उट्टिअओ ॥ १ ॥
पक्षे, अन्नह ॥

कुतस' कउ कहन्तिहु ॥ ४ ॥ ४१६ ॥

अपभ्रंशे कुतश्शब्दस्य कउ कहन्तिहु इत्यादेशौ भवतः, महु
कन्तहो गुट्टट्टिअहो कउ छम्पडा वलन्ति ॥ अह रिउरुहिरे उल्ह-
वइ अह अप्पणे न मन्ति ॥ १ ॥ धूम्र कहन्तिहु उट्टिअओ ॥

ततस्तदोस्तो' ॥ ४ ॥ ४१७ ॥

अपभ्रंशे ततस् तदा इत्येतयोस्तौ इत्यादेशो भवति, जइ भग्ना
पारकडा तो सहि मञ्जु पिण्ण ॥ अह भग्ना अम्हह तणा तो ते
मारिअडेण ॥ १ ॥

एव पर सम धुव मा मनाक, एम्ब पर समाणु धुव
म मणाउ ॥ ४ ॥ ४१८ ॥

अपभ्रंशे एवमादीनाम् एम्वादय आदेशा भवन्ति, एवम् एम्ब,
पिये सगमि कउ निइडी पिअहो परोक्खहो केम्ब ॥ मइ निन्निवि
विन्नासिआ निइ न एम्ब न तेम्ब ॥ १ ॥ परमः पर., गुणाहिं न
सपय कित्ति पर, समम. समाणु, कन्तुं जु सीहहो उवमिअइ

मति १ मम कान्तस्य गोष्ठस्थितस्य कुत कुटीरकाणि ज्वलन्ति ॥ अथ रिपुरुधिरेण
विष्णापयत्ययात्मना न भ्रान्ति ॥ २ प्रियसङ्गमे कुतो निद्रा प्रियस्य परोक्षस्य
कथम् ॥ मया द्वे अपि विनाशिते निद्रा नैव न तथा ॥ ३ कान्तो यदि सिंहे
नोपमीयते तदा मम खण्डितो मान ॥ सिंहो नीरक्षकान् गतान् हति प्रिय
पदातिरक्षकै समम् ॥

त मह्यु खण्डित माणु ॥ सीदु निरक्खय गय हणइ पिउ पयक्ख
समाणु ॥ १ ॥ ध्रुवमो ध्रुवुः, चञ्चलु जीविउ ध्रुवु मरणु पिअ
रुसिअइ काइ ॥ होसइ दिअहा रुसणा दिवइं वरिससयाइ ॥ २ ॥
मो म, म धणि कराहि विसाउ प्रायोग्रहणात् ॥ माणि पणइइ
जइ न तणु तो देसडा चडजा । मा दुअण-करपल्लवेहिं दसि-
अन्तु भमिअ ॥ ३ ॥ लोणुं विलिअइ पाणिण अरि खल मेह म
गज्जु ॥ वालिउ गलइ सुधुम्पडा गोरी तिम्मइ अज्जु ॥ ५ ॥ मनाको
मणाउ, विहेवि पणइइ वंकुडउ रिद्धिहि जण मामत्तु ॥ किपि
मणाउ मह्यु पिअहो ससि अणुहरइ न अत्तु ॥ ६ ॥

किलाधवा दिवासहनहेः किराहवइ टिवे
सहु नाहिं ॥ ४ ॥ ४१९ ॥

अपभ्रशे किलादीना किरादय आदेशा भवन्ति, किलस्य
किर, किरं खाड न पिअइ न निइवइ धम्मि न वेच्चइ खअडउ ॥
इह किवणु न जाणइ जह जम्महो खणेण पट्टच्चइ दूअडउ ॥ १ ॥
अथवो अहवइ, अहवइ न सुवसह एह सोडि, प्रायोजधिकारात्,

सुखं रा-
एष दे-

१ चञ्चल जीवित ध्रुव मरण प्रिये कल्पते कथम् ॥ भविष्यति रियसो रापणस्य
दिव्यानि वर्षशताणि ॥ २ माने प्रनष्ट यदि न तनुस्त्वज्यते ततो देवस्त्वज्यते ॥
मा दुजनकरपल्लवैरुदयमानो भ्राम्यतु ॥ ३ लवण विलीयते पानीयेन अरे खल नेप ।
मा गज ॥ ज्वान्तो गलति तत् कुटीरक गांरी तिम्यते अथ ॥ ४ विभवे प्राटे
बकीमवेद ऋष्या जन सामान्य ॥ किमपि मनाक् मम प्रियस्य दशयनुहरते (साट
शमिति शेष) नान्य ॥ ५ छिल खादति न पिपति नापि ददाति यस्मै न व्यति
रपक्कम् ॥ इह कृपणो न जानाति यथा यमस्य क्षणेन प्रभवति दूतकः ॥

जाइअइ तहिं देसडइ लब्भइ पियहो पमाणु ॥ जइ आवइ तो
 आणिअइ अहवा त जि निवाणु ॥ १ ॥ दिवो दिवे, दिवि दिवि
 गगाण्हाणु, सहस्य सह, जउं पवसन्ते सह न गयअ न सुअ
 विओए तस्सु ॥ लज्जिअइ सदेसडा दिन्तेहिं सुहयजणस्सु ॥ १ ॥
 नदेर्नाहिं, एत्तहे मेह पिअन्ति जलु एत्तहे वडवानल आवट्टइ ॥
 पेवस्सु गहीरिम सायरहो एकवि कणिअ नाहिं ओहट्टइ ॥ १ ॥

पश्चादेवमेवैवेदानी प्रत्युतेतसः पच्छइ एम्बइ जि
 एम्बहिं पञ्चुलिउ एत्तहे ॥ ४ ॥ ४२० ॥

अपत्रशे पश्चादादीना पच्छइ इत्यादय आदेशा भवन्ति/
 पश्चात' पच्छइ/ पच्छइ होइ विहाणु/ एरमेवस एम्बइ/ एम्बइ
 सुरउ समत्तु/ एवस्य जि/ जाउ म जन्तउ पल्लवह देक्खउ कइ
 पय देइ ॥ हिअइ तिरिच्छी हउ जि पर पिउ डम्बरइ करेइ ॥ १ ॥
 इदानीम एम्बहिं/ हेरि नचाविउ पगणइ विम्हइ पाडिउ लोउ ॥
 एम्बहि राहपओहरह ज भावइ त होउ ॥ प्रत्युतस्य पञ्चुलिउ,
 साव सलोणी गोरडी नवरी कवि विसगण्ठि ॥ भडु पञ्चुलिउ

१ गम्यते तस्मिन् देशे लभ्यते प्रियस्य प्रमाणम् ॥ यथायाति तदाऽऽनीयते
 अथवा तदेव निवाणम् (स्थानम्) ॥ २ यदि प्रसता सह न गता न मृता वियो
 नेन तस्य ॥ लज्जते सदेशान् ददद्भि सुमगजनस्य ॥ ३ इतो मघाः पिपन्ति जलम्
 इतो वडवानल आवसन्ते ॥ पश्य गम्भीरस्य सागरस्यैकोऽपि कणिको नक्षयहीयते ॥ न
 ४ यातु मा रक्षतु वध्नाञ्चल पर्यामि कतिपदानि दत्ते ॥ हृदये त्रियगहनेव परं प्रिय
 याडम्बर करोति ॥ ५ हरिनर्तितः प्रात्रणे, विस्मये पातिलो श्लोकः ॥ इदानीं राधा
 पयोधरयोश्चप्रतिभाति तद् भवतु ॥ ६ सवाङ्गलावण्या शीरी नूतना कोपि विप
 अन्य ॥ भट प्रत्युत स भियते यस्य न लगति, कण्ठे ॥

सो मरइ जासु न लग्गइ कण्ठि ॥ १ ॥ इत्तस एत्तहे, एत्तहे मेह
पिअन्ति जल्लु ॥

विपण्णोक्तवर्त्मनो बुद्धु बुत्त विच्चं ॥ ४ ॥ ४२१ ॥

अपभ्रंशे विपण्णादीना बुद्धादय आदेशा भवन्ति, विपण्णस्य
बुद्धः, मेह उत्तउ तुहु धुरु धरहि कसरेहि विगुत्ताइ ॥ पइ विणु
धवल न चडइ भरु एम्बइ बुद्धउ काइ ॥ १ ॥ उक्तस्य बुत्तः, मह
बुत्तउ, वर्त्मनो विच्चः, ज मणु विच्चि न माइ ॥

शीघ्रादीनां वहिल्लादयः ॥ ४ ॥ ४२२ ॥

अपभ्रंशे शीघ्रादीनां वहिल्लादय आदेशा भवन्ति, एक्कु कइअ
हवि न आवही अनु वहिलउ जाहि ॥ मह मित्तडा प्रमाणिअउ
पइ जेहउ खल्लु नाहि ॥ १ ॥ शकटस्य घवल, १जिअ सुपुरिस
तिव घघलेइ जिवँ नइ तिवँ बलणाइं ॥ जिवँ डोंगइ तिवँ कोट्टरइ
हिआ विम्मुराहि काइ ॥ २ ॥ अस्पृश्यसमर्गस्य विट्ठाल, जे छँट्टे-
विणु रयणनिहि अप्पउ तडि घल्लन्ति । तह सखह विट्ठालु पर
फुक्किअन्त ममन्ति ॥ ३ ॥ भयस्य द्रववः, दिवेहिं विट्ठउ
साहि वुड सचि म एक्कु वि द्रम्मू ॥ कोवि द्रवकउ सो पडइ ॥ ४ ॥

१ मयोक्तस्य पुरं (गारं) धर दम्बैर्विगुप्त ॥ लया विना घवल । न चन्ति भार
एव विपण्ण किम् ॥ २ एष कदापि ह ! नायालन्यत् शीघ्र याति ॥ मया मित्र ! य
प्रमाणितस्त्वया यादम् खल्लु नाहि ॥ ३ यथा सुपुरपास्तया शकटका यथा नय
स्तथा बलनानि ॥ यथा गिरयस्तथा कोटराणि हृदय । रियते कथन् ॥ ४ ये ज्वलता
रश्मिधिमात्मान तटे क्षिपाति ॥ तदा घटानामधमजना परं फल्लुवाणा भ्रम
न्ति ॥ ५ दवैरार्जितं साद मूर्ध्नं ! सखय ना एवमपि द्रम्मू ॥ कोपि भय तद् ॥ ४ ॥
पतति येन समाप्यते जम ॥

जेण समप्पइ जम्मु ॥ ४ ॥ आत्मीयस्य अप्पणः, फोडेन्ति जे
हिअडउं अप्पणउ, द्दोद्रेहिः, एकमेकउ जइ वि जोएदि हरि
सुट्टु सवायरेण, तो वि द्रेहि जहिं कहिं वि राही ॥ को मफइ
सवरेवि दड्डुनयणा नेहिं पलुट्टा ॥ गाढस्य निच्चटः, विहवे कस्सु
थिरत्तणउं जोवनि कस्सु मरुदु ॥ सो लेखडउ पठाविअइ जो
लग्गइ निच्चट्टु ॥ ४ ॥ असाधारणस्य सड्डुल, कहिं ससहरु कहिं
मयरहरु कहिं गरिहिणु कहिं मेहु ॥ दूर ठिआह वि सज्जणह होइ
असड्डुल नेहु ॥ ५ ॥ कौतुकस्य कोट्ट, कुंज्जर अन्नइ तरुअरइ
कुट्टेण घल्लइ हत्थु ॥ मणु पुणु एकहिं सल्लइहिं जइ पुच्छइ पर-
मत्थु ॥ ६ ॥ क्रीडायाः खेड्ड, सेड्डयं कयमम्हेहिं निच्चय किं
पयम्यह ॥ अणुरत्ताउ भत्ताउ अम्हे मा चय सामिअ ॥ ७ ॥
रम्यस्य रवण्ण, सरिहिं न सरोहिं न सरवरोहिं नवि उज्जाणव-
णेहिं ॥ देस रवण्णा होन्ति वढ निवसन्तेहिं सुजणेहिं ॥ ८ ॥
अद्भुतस्य ढक्कारि, हिअडा पइं एहु वोळ्ळिअओ महु अग्गइ

१ एकैक यद्यपि विलोकयति हरिं सुष्ठु सर्वादरेण । तथापि दृष्टि यस्मिन् कस्मिन्नपि
राधिका को शक्नोति संयरीतु दृढनयना धेहेन संस्थापिताम् ॥ २ विभवे कस्य स्थि
रत्व यावने कस्य दम्प । स लेख प्रव्यते यो लगति गाढम् ॥ ३ क शशधर कुत्र
भकरधर, क यहिं क मघ ॥ दूरस्थितानामपि सम्जनाना भवत्यसाधारणः स्नेहः ॥
४ कुञ्जरोऽन्वेषु तरुवरेषु कौतुकेन क्षिपति हस्तम् ॥ मन पुनरेकस्यां सल्लक्यां
यदि पृच्छत परमार्थम् ॥ ५ क्रीडा कृताऽस्माभिर्निधय किं प्रजल्पत ॥ अनुरक्तान्
भक्तान् अस्मान् मा लज स्वामिन् ॥ ६ सरिद्धिर्न सरामिन् सरोपरिनापि उया
नवने ॥ देसा रमण्या भवति मुख । निवसन्ति स्वजनै ॥ ७ हृदय । त्वयैतत्
प्रोक्त मनामे शतवारम् ॥ स्फुटिष्यामि प्रिये प्रवसलह मण्डय । अद्भुतयत् ॥ ॥

सयवार ॥ फुटिसु पिए पवसन्ति हउ भण्डय ढकरि सार ॥ ९ ॥
 हे सखीत्यस्य हेष्टिः, हेष्टि म झंखड आलु ॥ पृथक् पृथगित्यस्य
 जुअं जुअः, एकं कुडुली पञ्चहिं रुद्धी तद् पञ्चह वि जुअ जुअ
 बुद्धी ॥ बहिणु एत घरु कहि किं नन्दउ जेत्यु कुडुम्बउ
 अप्पण छन्दउ ॥ १० ॥ मूढस्य नालिअ वद्धी, जो पुंणु मणि जि
 एसफसिहूअउ चिन्तइ देड न दम्मु न रूअउ ॥ रइवसभमिरु
 करगुछालिउ घरहिं जि कोन्तु गुणइ सो नालिउ ॥ ११ ॥
 दिवेहिं विढत्तउ खाहि वढ, नवस्य नखः, नखी कवि विस-
 गण्ठि, अवस्कन्दस्य दडवड., चैलेहि चलन्तेहि लोअणेहि जे तड ज्ञा
 दिद्दा वालि ॥ तहिं मयरदय दडवडउ पडड अपूरइ काले ॥ १२ ॥
 यदेइडुडुः, डुडु अग्घइ ववसाउ, सम्बन्धिन. केरतणौ, गयउं
 सु केसरि पिअहु जलु निधिनत्तइ हरिणाड ॥ जमु केरए हुकारडए
 मुहहु पडन्ति तृणाइं ॥ १३ ॥ अह भग्गा अम्हइ तणा, मामुपी
 रित्यस्य मग्गीसेति खीलिङ्गम्, सैत्थावत्थइ आलवणु साहु वि
 लोउ करेइ ॥ आढन्नह मग्गीसडी जो सजणु सो देइ ॥ १४ ॥

१ एका कुटी पश्मीरुद्धा तेषां पश्चानामपि पृथक् पृथक् मुदि ॥ मरिणि ।
 एतद् गृह कथय किं वा नन्दतु यत्र कुडुम्बमात्मच्छदकम् ॥ २ य पुनर्म
 नस्वेष व्याकुलीभूतस्सन् चिन्तयति ददामि न दम्म न रूपकम् ॥ रतिपशत्रमणसीउ
 करामोहयित गृहे एव कुन्त गुणयति स मूड ॥ ३ चलत्रपत्तैरौत्रनैथे तया दृश
 षालिके ॥ तेषा मकरध्वजावस्कन्द पतलपूर्णे फाटे ॥ ४ स केसरी गत भगवत्
 पिबत जल निधिता हरिणा । ॥ यस्य सम्बन्धिना हुकारेण मुचेभ्य पतन्ति
 तृणानि ॥ ५ स्वस्थावस्थानामाल्पा सर्वोऽपि लोत्र करोति ॥ आर्त्तानां मा
 नैथीय सज्जन स दशति ॥ जन्दिता रियरी ते ॥ भाव

यद्यद्दृष्ट तत्तद् इत्यस्य जाइद्विआ, जैइ रच्चसि जाइद्विअए हिअइडा
मुद्धसहाव ॥ लोहें फुट्टणएण जिवं घणा सहेसइ ताव ॥ १५ ॥

हुहुरुघुग्घादयः शब्दचेष्टानुकरणयो' ॥ ४ ॥ ४२३ ॥

अपभ्रशे हुहुर्वाटय' शब्दानुकरणे घुग्घादयश्चेष्टानुकरणे यथा-
सख्य प्रयोक्तव्या. ॥ मंड जाणित बुद्धीसु हउ प्रेम्मद्रहि हुहुस्सत्ति ॥
नवरि अचिन्तिय सपडिय विप्पिय नाव झडत्ति ॥ १ ॥ आदि-
ग्रहणात्, खंजइ नउ कसरकेहि पिजइ नउ घुण्टेहि ॥ एम्मइ
होइ सुहच्छडी पिए दिहें नयणेहि ॥ २ ॥ इत्यादि, अज्जवि
नाहु महु जि धरि सिद्धत्था वन्देइ ॥ ताउ जि विरहु गवक्खेहिं
मक्कड घुग्घिउ देइ ॥ २ ॥ आदिग्रहणात्, सिरि जरखण्डी लोअडी
गलि मणियडा न वीस ॥ तोवि गोठ्ठडा कराविआ मुद्धए
उट्टवईस ॥ ३ ॥ इत्यादि ॥

घइमादयोऽनर्थकाः ॥ ४ ॥ ४२४ ॥

अपभ्रशे घइम् इत्यादयो निपाता अनर्थकाः प्रयुज्यन्ते,
अम्मडि पन्नायावडा पिउ कलहिअउ विआलि ॥ घइ विवरीरी

१ यदि रज्यसि मघद् दृष्ट तस्मिन्तस्मिन् हृदय। मुग्घ स्वभाव ॥ लोहेन
स्फुटता यथा घन सद्यते ताप ॥ २ मया ज्ञात शुद्धिष्याम्यह प्रेमहृद हुहुइ इति ॥
कवलमचिन्तिता सपतिता मिप्रियनौ क्षटिति ॥ ३ खाद्यतं न तु कसरकै
पीयते न तु घुण्टकै ॥ एवमूते भयति सुराशा प्रियेण द्येन नयनै ॥ ४ अद्यापि
नाथो ममैव गृहे सिद्धाधान् वन्दते ॥ तावदेव विरहो गवाक्षेषु मक्कटवत् चापत्य
दत्ते ॥ ५ शिरसि जीणखण्डिता श्लोमपटी गले मणिक्रा न विद्यति ॥ तथापि गोष्ठा
धारिता मुग्घया उत्थानोपवेशनिका ॥ ६ हे अम्य पद्यात्ताप प्रियकलहिको
विकाले ॥ विपरीता मुद्धिभवति विनाशम्य काले ॥

उद्धडी होइ विनासओ कालि ॥ १ ॥ आदिग्रहणात् साइ इत्यादयः ॥
तादर्थ्ये केहिं तेहिं रेसि रेसिं तणेणाः ॥ ४ ॥ ४२५ ॥

अपभ्रंशे तादर्थ्ये घोते केहिं तेहिं रेसि रेसिं तणेण इत्येते पञ्च
निपाता प्रयोक्तव्याः ॥ ढोला एह परिहासडी अइभन कवणेहिं
देसि ॥ हउ झिजउ तउ केहिं पिअ तुहु पुणु अन्नहि रेसि ॥ १ ॥
एव तेहिं रेसिमाबुदाहायो, बहुचणहो तणेण ॥ पुत्रये के लिये

पुनर्विन* स्वार्थे डुः ॥ ४ ॥ ४२६ ॥

अपभ्रंशे पुनर्विना इत्येताभ्या पर स्वार्थे डु* प्रत्ययौ भवति,
सुमरिजइ त वलहउ ज वीसरइ मणाउ ॥ जहि पुणु सुमरणु
जाउ गउ तहो नेहहो कइ नाउ ॥ १ ॥ विणु जुज्जे न वलाहु ॥

अवश्यमो टेंडौ ॥ ४ ॥ ४२७ ॥

अपभ्रंशेऽवश्यमः स्वार्थे डें ड इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः, जिन्मि-
न्दिउ नायगु वसिकरहु जसु अधिन्नइ अन्नइ ॥ मूलि विणहइ
तुविणिहे अवसे सुवइ पणइ ॥ १ ॥ अवस न सुअहिं सुहन्छि
अहि ॥

एकशसो डि* ॥ ४ ॥ ४२८ ॥

अपभ्रंशे एकशशब्दात् स्वार्थे डिर्भवति, एकंसि सीलकल

१ नायक! एषा (परिभाषा) नीतिरत्नरुता कस्मिन् दशे ॥ अह क्षयामि तवृते
भ्रिय त्व पुनरन्वस्य कृते क्षीयसे ॥ २ मयते स वाहभो यो विस्रयते मनात् ॥ यस्य
पुन मरण यदि गतहास्य श्रेहम्य कि नाम ॥ ३ जिहोदिय नायक! यदीवुन् यस्या
धर्मानान्वन्यानि ॥ मूते विनष्टे तुम्हिन्या अवश्य पुत्र्यति पत्र्यानि ॥ ४ एकु क्षील-
कठहितानां धीयते प्रायधितानि ॥ य पुन खण्डयत्सुदिन तस्य प्रायधितेन सिम् ॥

किअह देजहि पच्छिताह ॥ जो पुणु खण्डइ अनुदिअहु तसु
पच्छिन्तं काह ॥ १ ॥

अडडडुल्ला' स्वार्थिककलुकु च ॥ ४ ॥ ४२९ ॥

अपभ्रंशे नाम्न' परत' स्वार्थे अ डड डुल्ल इत्येते त्रयः प्रत्यया
भवन्ति, तत्संयोगे स्वार्थे कस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च ॥ विरहानल
जालकरालिअउ पहिउ पन्थि ज दिदुउ ॥ त मेलवि सवहिं पन्थि
अहिं सो जि किअउ अग्गिठउ ॥ १ ॥ डडः, महु कन्तहो वेदो-
सडा, डुल्ल , एक कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी ॥

योगजाश्रैपाम् ॥ ४ ॥ ४३० ॥

अपभ्रंशे अडडडुल्लाना योगभेदेभ्यो ये जायन्ते डडअ इत्या-
दयः प्रत्ययास्तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति, डडअ', फोडेन्ति जे
हिअडउ अप्पणउ ॥ अत्र कितलय ।१।२६९। इत्यादिना यलुकु ॥
डुल्लअ', चूडुल्लउ, चुनी होइ सइ, डुल्लडड', सामिपसाउ सलज्जु
पिउ सीमा सन्धिहिं वासु ॥ पेक्खिअवि चाहु वल्लुल्लडा घण मेल्लइ
नीसामु ॥ १ ॥ अत्रापि स्यादौ दीर्घहस्रौ ॥ ४ ॥ ३३० ॥ इति
दीर्घः, एव चाहु वल्लुल्लउ, अत्र त्रयाणां योगः ॥

स्त्रिया तदन्ताङ्गीः ॥ ४ ॥ ४३१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानेभ्य प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो
ङीः प्रत्ययो भवति, पहिआ दिद्वी गोरडी दिद्वी मग्गु, निअन्त ॥

१ विरहानलज्वालाकरालित पथिक पथि यो दृष्ट ॥ तस्मात् मिलिता सर्वे
पथिकै स एव कृतोऽग्निष्ठ ॥ २ सामिपसाद सलज्ज प्रिय सीमासाधौ वास ॥
प्रेक्ष्य चाहुवल नायिका मुचति निश्वासम् ॥ ३ पथिक! दृष्टा गौरी दृष्टा मार्ग
पश्यती ॥ अभ्रुच्छ्वासै कश्चुका तीमोद्वान कुर्वती ॥

अमूसासेहि कञ्चुआ तिन्तुवाण करन्त ॥ १ ॥ एक् कुड्डुली पञ्चहि
रुद्धी ॥

आन्तान्ताङ्गाः ॥ ४ ॥ ४३० ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानादप्रत्ययान्तप्रत्यायान्तात् डाप्रत्ययो
भवति, व्यपवाद* पिडं आइउ मुअ वत्तडी शुणि कन्नडइ पडट्ट ॥
तहो विरहहो नासन्तअहो धूलडिआवि न दिट्ट ॥ १ ॥

अस्येदे ॥ ४ ॥ ४३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानस्य नाम्नो घोऽकारस्तस्य आकारे प्रत्यये
परे इकारो भवति, धुलडिअवि न दिट्ट, स्त्रियामित्येव, शुणि
कन्नडड पडठ, ॥

युष्मदादेरीयस्य डार* ॥ ४ ॥ ४३४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदादिभ्यः परस्य ईयप्रत्ययस्य डार इत्यादेशो भवति,
सदेशे काइ तुहारेण ज सङ्गहो न मिलिज्जइ ॥ मुङ्गणन्तारि पिए युष्म
पाणिण पिए पिआस किं छिज्जइ ॥ १ ॥ दिविस् अम्हारा कन्तु,
यहिणि म्हरा कन्तु ॥ स्वधेय = तु हार परय अस्मरीय कान्त

गरीय

अतोडेंत्तुलः ॥ ४ ॥ ४३५ ॥

अपभ्रंशे इडकिं यत्तदेतद्भ्य परस्य अतो प्रत्ययस्य डेंत्तुल
इत्यादेशो भवति, एत्तुलो, केत्तुलो, जेत्तुलो, तेत्तुलो, एत्तुलो ॥

१ प्रिय भागत श्रुता वासा ध्वानि कर्णे प्रविष्ट ॥ तस्य विरहस्य तदस्यो धृष्टि-
रपि न रष्ट ॥ २ ग-देशेन हि युष्मदीयेन चत् सङ्गात् मिल्यते ॥ स्वप्रान्तरे
पीठेन पानीयेन प्रिय। पिशासा किं क्षीयत ॥

अस्य डेत्तहे ॥ ४ ॥ ४३६ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेः सप्तम्यन्तात् परस्य प्रत्ययस्य डेत्तहे इत्यादेशो भवति, ऐत्तहे तेत्तहे वारि वरि लच्छि विसण्डुल घाइ ॥
पिअ पन्मट्टव गोरडी निचल कहिं वि न ठाइ ॥ १ ॥

त्वतलोः प्पणः ॥ ४ ॥ ४३७ ॥

अपभ्रंशे त्वतलोः प्रत्यययो प्पण इत्यादेशो भवति, वड्डप्पणु परि पाविअइ, प्रायोऽधिकारात् वड्डत्तणहो तणेण, ^{अत्तत्तत्त यत्तत्तत्त भा} _{कत्तत्तत्तत्तत्तत्त}

तन्व्यस्य इएवउ एवउ एवाः ॥ ४ ॥ ४३८ ॥

अपभ्रंशे तन्व्यप्रत्ययस्य इएवउ एवउं एवा इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति, एउं गृहेप्पिणु थु मइ जइ थिउ उवारिजइ ॥ महु करिएवउ किंपि णवि मरिएवउ पर देजइ ॥ १ ॥ देसुं चाडणु सिहि कढणु घणकुट्टणु ज लोइ ॥ मजिट्टए अइरत्तिए सन्वु सहेवउ होइ ॥ २ ॥ सोएँवा पर वारिआ पुप्फवईहिं समाणु ॥ जग्गे वा पुणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥ ३ ॥

क्त्व इ इउ इवि अवयः ॥ ४ ॥ ४३९ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इत्येते चत्वार आदेशा भवन्ति, इ, हिअँडा जइ वेरिअ घणा तो किं अन्भि चडाहु ॥

उत्तर १ यत्र तत्र द्वारे गृहे लक्ष्मीर्विसुंशुला धायति ॥ प्रियप्रभ्रंश गौरी निधला कुत्रापि न तिष्ठति ॥ २ एतद् गृहीला ध्रुव मया यदि प्रिय उद्वर्त्यते ॥ मम फसत्वं किमपि नैव मर्तव्य पर दीयते ॥ ३ देशोऽष्टादन शिखिक्वयन घनकुट्टन यद्भोक ॥ मजिष्ठयाऽतिरक्त्वा सर्वं सोडव्य भवति ॥ ४ स्वयितव्य परिकारित पुष्पवर्तानि यमानम् ॥ जागर्तव्य पुन को धरति यदि सो वेदः प्रमाणम् ॥ ५ हृदय! यदि वैरिणो महवत्सर्हि किमप्रे चटान ॥ अस्माक द्वौ हस्तौ यदि पुनमारयित्वा प्रियामहे ॥

अम्हाहिं वैहत्यडा जड पुणु मारि मराहु ॥ १ ॥ इउ, गय-चड
 मञ्जिउ जन्ति, इवि, रैखइ सा विसहारिणी चे कर चुम्बि वि यावि
 जीउ ॥ पडिविम्बिज मुजालु जलु जेहिं अडोहिउ पीउ ॥ २ ॥
 अवि, बाह विछोडवि जाहि तुहु इउ तेवँह को दोसु ॥ हिअय-
 ट्टिम जइ नीसरहि जाणउ मुञ्ज सरोसु ॥ ३ ॥

एप्प्येप्पिण्वेच्चेविणवः ॥ ४ ॥ ४४० ॥

अपभ्रशे क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते
 चत्वार आदेशा भवन्ति, जेषिं अमेसु कसायवलु देप्पिणु अमउ
 जयस्सु ॥ लेवि महवय सिवु लहाहि ज्ञाएविणु तत्तस्सु ॥ १ ॥
 पृथग् योग उत्तरार्थः ॥

तुम एचमणाणत्तमणहिं च ॥ ४ ॥ ४४१ ॥

अपभ्रशे तुमः प्रत्ययस्य एवम् अण अणहम् अणहिम् इत्येते
 चत्वार, चकारात् एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते, एव चाष्टौ
 आदेशा भवन्ति, देव दुँकरु निअय धणु करण न तउ पडिहाइ ॥
 एम्बइ सुहु भुञ्जणह मणु पर भुञ्जणहिं न जाइ ॥ १ ॥ जेषि चैए

१ रसाति सा विपहारिणी द्वौ कर्गु चुम्बिता जीवम् ॥ प्रतिविम्बितमुञ्ज जल
 याभ्यां क्षिपयित्वा पीतम् ॥ २ बाहु विच्छोटय यासि समह तथैव को
 दोष ॥ हृदयस्थितो यदि नि सरसि जानामि मुञ्ज सरोय ॥ ३ जिलाऽशेष
 कपाययल दत्त्वाऽभय जगत ॥ लाला महाप्रतापि शिव उभन्ते प्यात्ता तत्त्वम् ॥
 ४ दातु दुष्करं निजधन कर्तुं न तप प्रतिभाति । एवनेव गुरा मोक्षु मन परं
 मोक्षु न याति ॥ ५ जेतु स्वकु सकलां धरां जप्तु तप पाठयितु ॥ मिना शांतिता
 तीर्थेश्वरेण कः शक्नोति भुवनेऽपि ॥

पिणु सयल धर लेविणु तवु पालेवि ॥ विणु सन्तं तित्थेमरेण
को सकइ भुवने वि ॥ २ ॥

गमेरेप्पि पवेप्प्योरेल्लुग् वा ॥ ४ ॥ ४४२ ॥

अपभ्रशे गमेर्घातो परयो रेप्पिणु एप्पि इत्यादेशयोरेकारस्य
लुग् वा भवति, गप्पिणु वाणारसिहिं नर अह उल्लेणिहिं गम्पि ॥
मुआ परावहिं परमपउ दिव्वन्तरइ म जम्पि ॥ १ ॥ पक्षे । गेइ
गमेप्पिणु जो मुअइ जो सिवतित्थ गमेप्पि ॥ कीलदि तिद
सावास गउ सो जमलोउ जिणेप्पि ॥ २ ॥

तृनोऽणअः ॥ ४ ॥ ४४३ ॥

अपभ्रशे तृनः प्रत्ययस्य अणअ इत्यादेशो भवति, इत्थि मार-
णउ लोउ वोल्लणउ पडहु वज्जणउ सुणउ भसणउ ॥

इवार्ये नं नउ नाइ नावइ जणि जणव ॥ ४ ॥ ४४४ ॥

अपभ्रशे इवशब्दस्वार्ये न नउ नाइ नावइ जणि जणु इत्येते
पद आदेशा भवन्ति, न मल्ल जुज्झु ससिराहु कराहिं, नउ, रवि
अत्थमणि समाउलेण कण्ठि विइणु न उिणु ॥ चक्के सणहु
मुणालिअहे नउ जीवग्गलु दिणु ॥ नाइ, वल्लयावलिनिवडण-
मएण घण उद्धच्छुअ ज्ञाइ ॥ वल्लह विरहमहादहहो थाह गवेसइ

१ गत्ता वाराणस्यां नरा अथोज्जयिन्यां गत्ता ॥ मृता ग्रामुवन्ति परमपद दिव्यान्तराणि
मा कयय ॥ २ गत्ता गत्ता यो मृतो य शिवतीर्थं गत्ता ॥ श्रीवृत्ति त्रिदशावार्स
गत स यमलोक जित्ता ॥ ३ सूयास्तमने समाउलेन कण्ठे विस्तीर्णं न उच्छिन्नम् ॥
चक्रयाकेन खण्ड मृणालिकाया यया जीवागला दत्ता ॥ ४ वल्लयावलिनिपतनमयेन
नायिका ऊध्वमुजा याति ॥ वल्लभविरहमहाहदस्य गाम्भीर्य गवेपयतीव ॥

नाह ॥ २ ॥ ५ पेकखेविणु मुहु जिणवरहो दीहरनयण सलोणु ॥
 नावह गुरुमच्छह भरिउ जलणि पविसह लोणु ॥ जणि, जम्पय-
 कुसुमहो मज्झि सहि भसलु पइट्टउ ॥ सोहह इन्दीलु जणि
 कणह वइट्टउ ॥ ३ ॥ जणु, निरुवमरसु पिए पिएवि जणु ॥ नेज्जपणी

लिङ्गमतत्रम् ॥ ४ ॥ ४४५ ॥

अपत्रशे लिङ्गमतत्र व्यभिचारि प्रायो भवति, गय कुम्मह
 दारन्तु ॥ अत्र पुष्टिङ्गस्य नपुसकत्वम् ॥ अन्वमा लग्गा डुगरिहिं
 पहिउ रडन्तउ जाइ ॥ जो एहा गिरि गिलणमणु सो किं घणहे
 घणाइ ॥ १ ॥ अत्र अन्वमा इति नपुसकस्य पुसत्वम् ॥ पाइ
 विलग्गी अन्नडी सिरु ल्हसिउ सन्वस्तु ॥ तोवि कटारह हत्थ-
 डउ बलि किजउ कन्तस्तु ॥ २ ॥ अत्र अन्नडी इति नपुसकस्य
 स्त्रीत्वम् ॥ सिरि चडिआ सन्ति फलइ पुणु डालह मोडन्ति ॥
 तोवि महहुम सउणाह अवरहिउ न करन्ति ॥ ३ ॥ अत्र डालह
 इत्यन स्त्रीलिङ्गस्य नपुसकत्वम् ॥

शौरसेनीवत् ॥ ४ ॥ ४४६ ॥

१ प्रेक्ष्य मुख जिनवरस्य वीपनयन सलावप्यम् ॥ यथा गुहमत्सरयुत वदने
 प्रविशति लावप्यम् ॥ २ चम्पककुसुमस्य मध्ये सखि। भ्रमर प्रविष्ट ॥ शोभते
 इन्द्रनीलमिव कनके उपविष्ट ॥ ३ अग्राणि त्रामानि पवतेषु पथिको रटन् याति ॥
 य ईदृग् गिरिगिहनमना स किं नायिकाया पनानि (रक्षतीति शेष) ॥ ४ पादे
 विलग्नमात्र शिर सस्त स्कन्दयो ॥ ततोऽपि धुरिकायां हस्तो बलि करोमि
 षा-तस्य ॥ ५ शिरसि चटिता खादन्ति फलानि पुन शारां मोडयन्ति ॥ ततोऽपि
 महाहमा शकुनीनामपराध न कुयन्ति ॥

अपभ्रंशे प्रायः शौरसेनीवत् कार्यं भवति, सीसि सेहर्हं खणु
विणिम्मविदु खणु कण्ठि पालबु किदु रदिए विहिदु ॥ खणु मुण्ड
मालिए ज पणएणं त नमहु कुसुमदामकोदण्डु कामहो ॥

व्यत्ययश्च ॥ ४ ॥ ४४७ ॥

प्राकृतादिभापालक्षणानां व्यत्ययश्च भवति, यथा मागध्या
तिष्ठथिष्टः ।४।२९८। इत्युक्त, तथा प्राकृतपैशाचीशौरसेनीष्यपि
भवति, चिष्टदि, अपभ्रंशे रेफस्याधो वा लुग् उक्तो मागध्यामपि
भवति, शदमाणुशमंशमालके कुम्मशहश्रवशाहे, शचिदे इत्यादि,
अन्यदपि दृष्टव्यम्, न केवल भापालक्षणानां त्याद्यादेशाना-
मपि व्यत्ययो भवति, ये वर्तमाने काले प्रसिद्धास्ते भूतेऽपि भवन्ति,
अथ पेच्छइ रहुत्तणओ, अथ प्रेक्षाचक्रे, इत्यर्थः, आभासद्वयणी
यरे, आवभापे रजनीचरानित्यर्थः ॥ भूते प्रसिद्धा वर्तमानेऽपि
सोहीअ एस वण्ठो, शणोत्येप वण्ठ इत्यर्थः ॥

शेष सस्कृतवत् सिद्धम् ॥ ४ ॥ ४४८ ॥

शेष यदत्र प्राकृतादिभापासु अष्टमे नोक्तं तत्सप्ताध्यायीनि
वद्धसस्कृतवदेव, सिद्धम् ॥ - हेष्टिअ सूर निवारणाय छचं अहो
इव वहन्ती ॥ जयइ ससेसा वराहसासदूरुक्खुया पुहवी ॥ १ ॥
अत्र चतुर्थ्या आदेशो नोक्तः संच सस्कृतवदेव सिद्धः ॥ उक्त-

१ क्षीये शेखर क्षण विनिर्मापित क्षण कण्ठे प्राणम्ब कृता रखा विहितम् ॥
क्षण मुण्डमाठिकायां यत्प्रणयेन तत्रमत कुसुमदामकोदण्ड कामस्य ॥ २ अथ
स्थितसूर्यातपनिवारणाय छत्रमध इव वहती ॥ जयति सशेषा वराहभासद्वयोत्खाता
पृथ्वी ॥

मपि क्वचित् सस्कृतवदेव भवेति, यथा प्राकृते उरश्शब्दस्य सप्त-
 म्येकवचनान्तस्य उरे उरम्मि, इति प्रयोगौ भवतस्तथा क्वचिदुर-
 सीत्यपि भवति, एवं सिरे सिरम्मि सिरसि, सरे सरम्मि सरसि,
 सिद्धग्रहण मङ्गलार्थम्, आयुष्मच्छ्रोतृकताभ्युदयश्चेति ॥

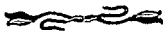
इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिताया सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्योपज्ञश-
 व्दानुशासनवृत्तावष्टमस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः समाप्तः ॥

आसीद्विशांपतिरमुद्रचतुःसमुद्र-
 मुद्राङ्कितक्षितिभरक्षमबाहुदण्डः ।
 श्रीमूलराज इति दुर्धरवैरिकुम्भि-
 कण्ठीरव. शुचिचुलुक्कलावतंसः ॥ १ ॥
 तस्यान्वये समजनि प्रबलप्रताप-
 तिग्मद्युतिः क्षितिपतिर्जयसिंहदेवः ।
 येन स्ववशसवितर्यपर सुघांशौ
 श्रीसिद्धराज इति नाम निज व्यलेखि ॥ २ ॥
 सम्यग् निपेव्य चतुरथतुरोप्युपायान्,
 जित्वोपभृज्य च भुव चतुरब्धिकाञ्चीम् ।
 विद्याचतुष्टयविनीतमतिर्जितात्मा,
 काष्ठामवाप पुरुषार्थचतुष्टये यः ॥ ३ ॥
 तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-
 शब्दानुशासनसमूहकदर्थितेन ।
 अभ्यर्थितो निरवमं विधिवद् व्यघत्त,
 शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्र. ॥ ४ ॥

श्रीः शुभ भवतु, लेखकवाचकयोः शुभ कल्याण भूयात् भवतु ॥

॥ अथ संस्कृतादेशप्राकृतघातूनामनुक्रमणिका ॥

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राङ्क	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राङ्क
अइच्छ	गम्	४११६२	अवअच्छ	ह्राद्	४११२०
अइ	गम्	४११६२	अवआस	ह्रस्	४११८१
अकुस	गम्	४११६२	अवअक्ख	"	४१ "
अक्ख	ह्रस्	४११८१	अवयख	"	" "
अक्खोड	कृप्	४११८८	अवज्वस	गम्	४११६०
अग्घ	राज्	४११००	अवयच्छ	ह्रस्	४११८१
अगुम	पूर	४११६९	अवयास	शिप	४११९०
अग्घाड	पूर	४११६९	अवयज्झ	ह्रस्	४११८१
अग्घव	"	" "	अणुवञ्च	गम्	४११६२
अच्छ	आस्	४१२१५	अवह	रच	४११४
अख	कृप्	४११८७	अवहर	गम्	४११६०
अट्ट	कृप्	४१११९	अवहर	नश्	४११७८
अट्ट	अद्	४१२३०	अवहाय	कृप्	४११५१
अट्टकस्त	क्षिप्	४११४३	अवहेड	मुच	४१११
अणच्छ	कृप्	४११८७	अवसेह	गम्	४११६२
अण्ह	भुज्	४१११०	अवसेह	जश	४११७८
अणुवज्ज	गम्	४११६२	आलुक्क	वि०	४१३८
अत्थि	आस्	३११३८	अत्थिव	अपि	४१३९
अप्पाह	सं० दिश्	४११८०	अत्थिअ	उप०	४११३९
अम्मिड	सं० गम्	४११६४	आत्थय	उत्त०	४११४४
अम्मुत्त	प्र० दीप्	४११५३	आत्थी	आद्	४१५४
अम्मुत्त	आ	४११४	अहिकल		४१२०८
अमच्छ	ह्रस्	४११८७	अहिपणुअ	आद्	गम् ४११६३

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
अहिपञ्चम		प्रह् ४१२०९	उगुस		गृञ् ४११०५
अहिरेम		पूर ४११६९	उणिक		मुच् ४१३६
अहिलघ		कांश् ४११९२	उत्यघ	उद्	नम् ४११४४
अहिलक्ख		" " "	उत्यघ	"	क्षिप् ४११३३
अगुम		पूर ४११६९	उत्यघ		रुच् ४११६०
आभट्ट	व्या०	पू ४१८१	उत्यार	आद्	शल ४११७४
आइग्घ	आद्	घ्रा ४११३	उत्यल	उद्	छिद् ४११७५
आइन्ड		कृप् ४११८७	उद्दाल	आद्	पूर ४११६५
आउट्ट		मञ् ४११०१	उद्दुमा		कम् ४१२ -
आचस्क	आद्०	चक् ४१२९५	उप्पाल		नम् ४१३६
आटप्प	"	रंम् ४१२५४	उप्पेल	उद्	रम् ४११६८
आयज्ज		वेप् ४११४७	उभाब		क्षिप् ४११४४
आयम्ब		" " "	उत्तुत्प	उद्	गम् ४११६५
आरोम	उद्०	लत् ४१२०२	उम्मत्य	अम्प्याद्	वश् ४१९३
आरोल		पुञ् ४११०२	उमल		द्रा ४११२
आलिह		स्पृश् ४११८२	उय	नि०	नम् ४१३६
आलुत्त		" " "	उझाल	उद्	तुद् ४१११६
आलुत्त		दह् ४१२०८	उहुक्क		रिच् ४१२६
आयुक्क	वि	क्षप् ४१३८	उहुण्ड	वि०	तुद् ४१११६
आद्		वांश् ४११९७	उहूर		रच् ४१९५
आहोढ		तह् ४१३७	उवहरथ	समा०	विज् ४१२२७
आसघ	सं०	भावि ४१३५	उवियर	उद्	वेष्ट ४१२२३
इन्ड		इप् ४१२१५	उव्वेह	"	" ४१२२३
उकुस		गम् ४११६२	उव्वेळ	"	" ४१७५
उक्खुड		तुइ ४१११६	उव्वेळ	प्र०	क्षिप् ४११४४
उग्ग	उद्०	घट् ४१३३	उस्सिक्क	उद्	मुच् ४१९१
उग्गह		रच् ४१९४	उस्सिक्क		

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
उमुम्भ	उद्	उस् ४१२०२	किलिक्किम		रम् ४१९६८
ऊसल	"	" " "	कीर		कृ ४१७५०
ओअपस		हस् ४१९८९	कुकर	उद्०	छा ४१९७
ओअम्भ	वि०	खाप् ४१९४९	कुञ्ज		कुष् ४१७९७
ओअन्द	आद्	छिद् ४१९२५	कुण		कृ ४१६९
ओअगाल		रोमय ४१४३	कुप्प		कुप् ४१२३०
ओअवाल		छद् ४१२९	कोभास	वि०	कस् ४१९९५
ओअवाल		शवि ४१४९	कोह	व्या	ह ४१७६
ओरस	अव०	वृ ४१८५	कोटुम		रम् ४१९६८
ओरम्मा	उद्०	वा ४१९९	केलाय	समा	रच् ४१९५
ओरुण्ड	वि०	सिच् ४१२६	खर		कुम् ४१९५४
ओह	अव०	वृ ४१८५	खह		मृद् ४१९२६
ओहाम		तुल ४१२५	खम्म		खज् ४१२४४
ओहाव	आद्	कम् ४१९६०	खा	सं०	स्ला ४१९५
ओहीर	नि०	दा ४१९२	खा		साद् ४१२२८
ओमुक्क		तिञ् ४१९०४	खिञ्ज		खिद् ४१२७४
क	वि०	कृ ४१५२	खिर		क्षर ४१९७३
कट्ट		वृप् ४१९८७	खुट		तुद् ४१९९६
कट		वृप् ४१२२०	खुट्ट		" " "
करथ		वय ४१२४९	खुप्प		मञ्ज ४१९०९
कमवस		सप् ४१९४६	खेट्ट		रम् ४१९६८
कम्भ		हृ ४१७२	गच्छ		गम् ४१२९५
कम्म		भुञ्ज ४१९९०	गच्छ		" ३१७९
कम्मव	उप०	" ४१९९९	गट		घट ४१९९२
करञ्ज		भश् ४१९०६	गण		प्रन्व ४१९२०
का		हृ ४१२९४	गम्म		गम् ४१२४९
किण		" ४१५२	गमेस		गवप ४१९८९

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
गल	स०	घद् ४१११३	घेत्		॥ ४१२१०
गलत्थ		क्षिप् ४११४३	चक्म्म		असु ४११६१
गध		गम् ४१२९५	चसुप्		अपि ४१३९
गा		गै ४१६	चच्छ		तश् ४११९४
गिञ्ज		गृध् ४१२१७	चड	आद्	रद् ४१२०६
गुञ्ज		हस् ४११९६	चड्		मृद् ४११२६
गुञ्जोल्ल	उत्०	लस् ४१२०२	चड्		पिप् ४११८५
गुण्ड	उद्	घूर्ल् ४१२९	चट्ट		मुज ४१११०
गुम		अम् ४११६१	चमड		, " "
गुम्म		मुह ४१२०७	चय		शक् ४१८६
गुम्मड		" " ,	चल		चल् ४१२३१
गुधु	उत्०	क्षिप्	चव		वय् ४१२
गुलल		कृ ४१७३	चिम्म		वि ४१०४३
गुल		अम्	चिष		मण्ड ४१११५
गुलगुञ्ज		क्षिप् ४११४४	चिशिल्ल		" " "
गुडगुञ्ज	उद्	नम् ४१३६	चिषभ		" " "
गृण्ह		ग्रह ४१३९४	चिट्ट		स्था ४११६
गेण्ह		, ४१२०९	चिण		वि ४१२४१
घत्त		क्षिप् ४११४३	चिम्म		वि ४१२४३
घत्त		गवेप् ४११८९	चिष्व		वि ४१२४२
पिस		प्रस् ४१२०४	चिट्ट		स्था ४१२९५
धुम्म		घूर्ण् ४१११७	चुक्		अस् ४११७७
धुल		" " "	चुलचुल		सन्द ४११२७
धुसल		मथ ४११२१	चोषड		मस ४११९१
घोट		पिष् ४११०	छन्न		राग् ४११००
घोळ	११	घूर्ण् ४१११७	छट्ट		मुच् ४१९१
घेष्य	१	ग्रह् ४१२५६	छिद्		छिद् ४१२१६

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
छिप्		सृह ४१२५७	जू	वि०	खिद् ४१३२
छिव		" ४१९८२	जू	स०	कुष् ४१३५
छिह		" " "	जूव	उपा०	यश् ४१९३
छुन्द	भाद्	कम् ४१९६०	जेम	नि	भुज् ४१९९०
छुप्प		छुप् ४१२४९	शह		शद् ४१९३०
छुह		क्षिप् ४१९४३	क्षम्प		श्रम् ४१९६९
छेच्छ		छिद् ३१९७९	क्षर		सृ ४१७४
-जभह		खर् ४१९७०	क्षर		क्षद् ४१९७३
जग		जाष्ट ४१८०	क्षय		लप् ३१९४८
जच्छ		यम् ४१२९५	क्षख		तप् ४१९४०
जप्प		युज्	क्षख		लम्प ४१९५६
जम्प		कय ४१७	क्षय		श्वस् ४१२०९
जम्भा	अव०	जूम्म ४१९५७	क्षट		श्रम् ४१९६९
जम्म		जन् ४१९३६	क्षा		घ्या ४१६
जय		यापि ४१४०	क्षुण		जुगुप्प ४१४
जा		जन् ४१९३६	क्षर		सृ ४१७४
जाण		शा ४१७	टिरिटिल्ल		श्रम् ४१९६९
जिण		जि ४१२४९	टिविडिक		मण्ट ४१९९५
जिम		भुज् ४१९९०	ठ	उत्०	स्था ४१७७
जिम्म		" " २३०	ठा		स्था ४१९६
जिब्ब		जि ४१२४२	ठज्ज		दह ४१२४६
जीर		जू ४१२५०	ठर		प्रग् ४१९९८
जीह		लब् ४१९०३	ठल्ल		पिम् ४१९०
जुब्		भुज् ४१९०९	ठिम्म		सम ४१९९७
जुग्ग		भुष् ४१२९७	ठह		छद् ४१२९
जुध		भुज् ४१९०९	ठणोल		गवर् ४१९८९
जुप्प		भुज् ४१९०९	ठण्ड		श्रम् ४१९६९

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
ढव		रम् ४११५५	गिहस	उत्	लस् ४१२०२
ढस	वि	ष्टत् ४११९८	गिलीय	नि०	लीद् ४१५५
ढिष		गज ४१९९	गिलक	"	" " "
ढण्डुल		गवेष् ४११८९	गिलक	"	तुड ४११९६
ढण्डुल		अम् ४११६१	गिलुछ		मुच् ४१९१
ढुम		" " "	गिलूर		छिद् ४११२४
ढुस		" " "	गिवह		नश् ४११७८
णञ्च		ज्ञा ४१२५२	गिवह		गम् ४११६२
णड		गुप् ४११५०	गिवह		विष् ४११८५
णव्व		ज्ञा ४१२५२	गिव्वल		मुच् ४१६२
णिभार		कृ ४१६६	गिव्वड		भू ४१६२
णितृ		मञ्च ४११०१	गिव्वर		छिद् ४११२४
णिवल		क्षर ४११७३	गिव्वा	वि०	धम् ४११५९
णिवर		कच् ४१३	गिव्वोळ		हृ ४१६९
णिच्छाड		छिद् ४११२४	गिहुव		कम् ४१४४
णिञ्जर		क्षि ४१२०	गिहोड	वि०	पृ०पत् ४१२२
णिञ्जोड		छिद् ४११२४	गिसुड		नम् ४११५८
णिटुभ		क्षर ४११७३	णी		गम् ४११६२
णिटुह	वि०	गल ४११७५	णीण		" " "
णिटुह		ष्ट ४१६७	णीरव	आद्	क्षिप् ४११४५
णिम	नि०	अस् ४११९९	णीरव		युमुस् ४१५
णिम्मह		गम् ४११६२	णीलक		गम् ४११६२
णिरणास		नश् ४११७८	णीउछ		हृ ४१७१
णिरिणञ्च		विष् ४११८५	णीहर	आद्	कन्द ४११११
णिरिणघ	नि०	लीद् ४१५५	णीदर		क्षिप् ४१७३
णिरिणाम		पिप् ४११८५	णीहर	निद्	स ४१७३
णिरिणास		गम् ४११६२	णीसर		रम् ४११६८

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
पुम	नि०	अस् ४११९९	धुण		सु ४११४१
पुम		दुद् ४१२१	धुव्व		" ४१२४२
पुव्व	प्र०	कास् ४१४५	दक्खव		दश् ४१३२
णोढ	आद्	क्खन्द	दाव		" ४१२४६
णोढ		क्षिप् ४११४३	दज्ज		दस् ४१२१३
तच्छ		तक्ष ४११९४	दह		" ४१३०
तह		तन् ४११३७	दस		धा ४१६
तइ		" " "	दह		दश् ४१३२
तइव		" " "	दाव		" ३१९९१
तमाढ		अम ४१३०	दीस		जुगप्स ४१४
तलअण्ट		अम ४११६१	दुगुच्छ		" " "
तर		शक् ४१८६	दुगुछ		दुह ४१२४५
तालिअण्ट		अम् ४१३०	दुग्घ		धवल ४१२४
तीर		तृ ४१२५०	दुम		छिद् ४११२४
तीर		शक् ४१८६	दुहाव		दुद् ४१२३
तीर		तुह	दम		दश् ४११८१
गुह		" ४१११६	देक्ख		मुच् ४१९१
गुह		तुट ४१२३०	धसाढ		घाप् ४१२२८
गुर		खर् ४११७२	घा		घ ४१७९
गुपर		" ४११७०	घाढ	निर्	धुम् ४१२४१
गुर		" ४११७१	धुण	दद०	ध्मा ४१८
वेभव	प्र०	धीप् ४११५२	धुमा		धूम् ४१५९
तोह		तुह ४१११६	धुव		" ४१२४२
घाद्		स्या ४११६	धुव्व		वृत् ४१२२५
घाद्		फक् ४१८७	नघ		नद् ४१२३०
यिप्प	वि०	गल ४११७५	नह		नम् ४१२२६
यिप्प		तृप ४११३८	नव		

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
नस्त		नश् ४१२३०	पडिसाम		” ” ”
नासव		” ४१२३१	पहुह		धुम ४११५४
निभ		दश् ४११८१	पणाम		अर्षि ४१३९
निभच्छ		” ” ”	पदअ		गम् ४११६१
निम्मव	निर्	मा ४११९	पभाह		मृद् ४११२६
निम्माण		” ” ”	पन्हुइ		स्व ४१७४
निरप्प		स्या ४११६	पन्हुस	वि०	स्व ४१७५
निरुवार		ग्रह ४१२०९	पग		ग्रह ४१२०९
नीरंज		भज ४११०६	पयर		स्व ४१७४
नील	निर्	सृ ४१७९	पयल्ल		कृ ४१७०
नूम		छद् ४१२१	पयल्ल	प्र०	सृ ४१७७
पउल्ल		पच ४१९०	पर		अम् ४११६१
पक्सोड		घद् ४११३०	परिअक		गम् ४११६२
पक्सोड	वि०	कोश् ४१४२	परिअल		” ” ”
पघड		झर् ४१२७३	परिअन्त		क्षिप् ४११९०
पघट्ट		गम् ४११६२	परिआल		वेष्ट ४१५१
पघार	उपा०	ठम्म ४११५६	परिवाड		घट ४१५०
पच्छन्द		गम् ४११६२	परिद्वट्ट		मृद् ४११२६
पज्ज		पद् ४१२२४	परी		अम् ४११६१
पज्जर		कय ४१२	परि		क्षिप् ४११४३
पज्जर		क्षर ४११७३	पलाव		नश् ४१३१
पट्ट		पिव् ४११०	पण्ट	परि०	अस् ४१२००
पट्टव	प्र०	स्थापि ४१३७	पल्हस्य	”	” ” ”
पट्ट		पत् ४१२१९	पल्हत्य	वि०	रिच् ४१२६
पडिअग	अनु	अञ् ४११०७	पल्लोट	परि०	अस् ४१२००
पडिसा		नश् ४११७८	पल्लोट	प्रत्याद्	गम् ४११६६
पडिसा		शम् ४११६७	पठ्वाय		म्ल ४११८

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राह	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राह
पवाळ		श्रावि ४१४१	फिट्ट		त्रस् ४११७७
पवाला		छद् ४१२१	फिड		" " "
पविरब्ज		भञ्ज ४११०६	फुट्ट		स्फुट ४१२३१
प्रस्स		दश् ४१३९३	फुट		" " "
पहल्ल		घूर्ण ४१११७	फुड		भ्रस ४११७७
पार		शक् ४१८६	फुट्ट		भ्रम ४११६१
पास		दश् ४११८१	कुम		" " "
पिञ्ज		पिव् ४११०	फुस		मृज् ४११०५
पिसुण		कष ४१२	कुम		बघ ४१२४७
पुच्छ		प्रच्छ ४१९७	बज्ज		भी ४१५३
पुण		पू ४१२४१	मीह		गज ४१९८
पुछ		मृज् ४११०५	मुक		युष् ४१२१७
पुस		" " "	युज्ज		वृष् ४१३९१
पुलञ्ज		दश् ४११८१	शुभ		ग्रस् ४११९८
पुलआभ	उत्०	लस् ४१००२	वोञ्ज		वीज् ४१५
पुलोञ्ज		दश ४११८१	वोञ्ज		कष ४१२
पुव्व		पू ४१२४२	योळ		भण् ४१२४९
पुस		मृज् ४११०५	भण्ण		भम् ४११६१
पोक	व्या०	दृ ४१७६	भमढ		" " "
पेच्छ		दश् ४११८१	भम्मढ		" " "
पेण्डव	प्र०	स्थापि ४१३७	भमाट		स्त् ४१७४
पेण्ण		क्षिप् ४११४३	भर		" " "
पेस्क	प्र०	ईस ४१२९७	भल		भी ४१५३
पस		स्पृश ४११८२	भा		निद् ४१२१६
फरिस		" " "	निन्द		भास् ४१२०३
फस	विस०	वद् ४११२९	मित		भप् ४११८६
फस		स्पृश ४११८२	मुक		

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
भुञ्ज		भुञ् ४१११०	मेञ्ज		मुञ् ४१११
भुञ्ज		" ४१२४९	रम्भ	आद्	रम् ४११५५
भुत		" ४१२१२	रम्भ		गम् ४११६३
भुम		भ्रम् ४११६१	रम्भ		तध् ४११९४
भुज		भुज्	रम्भ		" " "
भुञ्ज		भ्रस् ४११७७	रंखोल		दुल ४१४८
भाञ्छ		भुञ् ३११७१	राव		रञ् ४१४९
भेच्छ		भिद् ३११७१	रिञ्	प्र०	विश ४११८३
भग्ग		भग् ४१२३०	रीढ		मण्ड ४१११५
भष		भद् ४१२३५	रीरि		राज ४११००
भष्	नि	सद् ४११२३	रुञ्ज		रुध् ४१२१८
भष्ट		सृद् ४११०६	रष		रुत ४१५७
भठ		" " "	रुण्ट		" " "
भल		" " "	रुघ		रुध् ४१२१८
भह		काक्ष् ४११७२	रुम्भ		" ४१२४५
भहभह	प्र०	स ४१७८	रुम्भ		" ४१२१८
भिद्		मील् ४१२३२	रुब्ब		रुद् ४१२२६
भुञ्ज		मुह ४१२१७	रोच्छ		" ३११७१
भुण		ज्ञा ४१७	रोत		" ४१२१२
भुत		मुच ४१२१२	रोच		पिप् ४११८५
भुर		घद् ४१२१४	रोसाण		भृज ४११०५
भुसुभूर		भज ४११०६	रेअष		मुच ४१११
भुम	प्र०	भृज् सुप ४११८४	रैद्		राज ४११००
भूर		भज ४११०६	लग		लग ४१२३०
भोछ		भृ ३११७१	लठ		स्मृ ४१७४
भोद्य		रम् ४११६८	लम्भ		लम् ४१०४६
भैलष		भिध ४१२८	लहस		लस ४११९७

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राद्
लिक्	नि०	लीइ ४१५५	वरहाड	नि०	सृ ४१७९
लिहक्	"	" " " "	वल	"	पद ४११०८
लिप्प		लिप ४११४९	वळ		प्रह ४१२०९
लिन्म		लिह ४१२४५	वळ	आइ	रोपि ४१४७
लिस		खप ४११४६	वलगा	"	रह ४१२०६
लुक्		लिइ ४१५५	वमुआ	उद्०	वा ४१११
लुक्		तुड ४१११६	वह		कृप
लुञ्छ		मृज ४११०५	षा		म्ला ४११५
लुण		ळ ४१२४१	वावम्प		कृ ४१६८
लुव्व		" ४१२४२	वास	अय०	काम ४११७९
लुह		मृज ४११०५	वाह	,	गाह ४१२०५
लुर		लिद ४११२४	वाहिप्प	व्या०	ह ४१२५३
लोट		लुट ४१२३०	विअट		वद ४११२९
लौट		खप ४११४६	विउट		नरा ४१३१
वगोल		रोमन्व ४१४३	विक	वि०	कृ ४१५२
वथ		कांक्ष ४११९२	विच्छेल		वम्पि ४१४६
वथ		प्रज ४१२०५	विडविड		रच ४१९४
वञ्च		प्रस ४११९८	विडप्प		अर्ज ४१२५१
वञ्च		दरा ४११८१	विडव		४१००८
वञ्जर		कथ ४११	विप्पगाळ		नरा ४१३१
वश		प्रज ४१२९४	विम्हर	वि०	सृ ४१७५
वडव	वि०	उप ४११४८	विम्हर		४१७४
वहु		वध ४१२२०	विर		मप्र ४११०६
वग्ग		वह ४१२४५	विर		गुप ४११५०
वमाल		पुज ४११०२	विरळ		तन ४११३७
वम्फ		कांक्ष ४११९२	विरमाल	प्रति०	इरा ४११९३
वम्फ		वल ४११७६	विरा	वि०	लीइ ४१५६

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राङ्क	प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राङ्क
विरोल		मथ ४१९२१	वेलव	उपा	लम्भ ४१९५६
विडुम्प		कांक्ष ४१९९२	वेलय		यघ ४१९३
विडोट	विसं०	धद ४१९२९	वेल		रम ४१९६८
विसद		दल ४१९७६	वेहव		यय ४१९३
विसूर		विद ४१९३२	राक		शक ४१२३०
विहीर	प्रति	ईक्ष ४१९९३	सठ		सद ४१२१९
विहोट		तड ४१२७	सदुम	प्र०	दीप ४१९५२
वीसर	वि	सृष्ट ४१७५	सदाण		कृ ४१६७
वीसर		समार ४१७५	सधुक	॥	दीप ४१९५२
वीसाल		मिथ्र ४१२८	समाम	अर्	दृद ४१८३
युक		भय ३१९६१॥	सधुम		छद ४१७१
युष		वच ४१३९२	समाण	सम्०	आप ४१९४२
युज		मज ४१९०१	समार	समा	मुज ४१९१०
युइ		मज्ज ४१२४५	सणुइ		रच ४१९५
युम्प		वह ४१३८	संप		रम ४१९६८
वोक	वि०	शप ३१९७१	संभाव		कथ ४१९
वोच्छ		पीज ४१५	संवेत्त	सं०	सुम ४१९५३
वोच्च		वच ४१२११	सलह		वेष्ट ४१२२२
वोत		गम् ४१९६२	सन्वव		श्याप ४१८८
वोल		कर् ४१९९५	सह		दृश ४१९८१
वोसद	वि०	सृज ४१२२९	साभष्ट		राज ४१९००
वोसिर	अव०	खच ४१८९	सामग		शृष ४१९५७
वेअठ		विद	सामय	प्रति०	श्लिप् ४१९९०
वेच्छ		वेष्ट ४१२२१	सार	प्र०	ईक्ष ४१९९३
वेठ		भज ४१९०६	सारव	समा०	दृ ४१८४
वेमय		सूर	साद		रच ४१९५
वेलव					कय ४१२

प्राकृते	संस्कृते	प्राकृतसूत्राङ्क	प्राकृते	संस्कृत	प्राकृतसूत्राङ्क
साहट्ट	स०	वृ ४१८०	सेह		नदा ४१९७८
साहर	"	" ४१८२	हक	नि०	तिघ ४१९३४
सि		अस ३१९८६	हवसुव	उद्०	क्षिप ४१९४८
सिञ्ज		खिद् ४१२३४	हण		धु ४१५८
सिञ्ज		सिघ ४१२९७	हम्म		हन ४१२४४
सिघ		सिच ४१९६	हर		ग्रह ४१२०९
सिम्प	"	"	हष		भू ४१६०
सिष्प		ब्रेह०सिच ४१२५५	हस्त		हस ४१२४९
सिभ्य		सिघ ४१२९७	हारव्		नग ४१३९
सिञ्ज		सिच ४१२३०	हार		र ४१२५०
सिह		सृह ४१३४	हुण		हु ४१२४९
सिह		कांस ४१९९२	हुप्प		भू ४१६३
सीस		कथ ४१२	हुल्		गृज ४१९०५
सुण		शु ४१२४९	हुल्		क्षिप ४१९४३
सुनर		सृ ४१७४	हुव		भू ४१६०
सुव्व		शु ४१२४३	हुव्व		हु ४१२४०
सूड		भञ्ज ४१९०६	हु		भू ४१६९
सूर		"	हु		भू ४१६४
सोळ		पच ४१९०	हो		भू ४१६०
सोळ		क्षिप् ४१९४३			

